

Daniela Pacheco i Dani Font

Les dones també jugaven

Història de l'esport femení a la ciutat de Girona
entre 1875 i 1977

Ajuntament de Girona

Convocatòria 2020-2021

Beca 8 de març

D'ESTUDIS HISTÒRICS DE LES DONES A
GIRONA

Índex

AGRAÏMENTS	3
JUSTIFICACIÓ DE LA MEMÒRIA, CRONOLOGIA, FONTS I DESCRIPCIÓ METODOLÒGICA	4
1. INTRODUCCIÓ: ELS VALORS DE L'ESPORT OCCIDENTAL I LA SEVA INSTITUCIONALITZACIÓ	8
1.1 LA SEGREGACIÓ PER SEXES I LA IRRUPCIÓ DE LES SPORTWOMEN	14
1.2 DE L'EXCLUSIÓ A LA LLUITA PER LA IGUALTAT I CONTRA L'ESTIGMATITZACIÓ	17
2. ELS INICIS DE L'ESPORT FEMENÍ A GIRONA: LES SPORTWOMEN (1875 - 1931)	22
2.1 L'ESPORT GIRONÍ DURANT LA RESTAURACIÓ I LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA	22
2.2 L'ESPORT FEMENÍ A GIRONA.....	40
2.2.1 <i>Què deia la premsa gironina sobre l'esport femení?</i>	43
2.2.2 <i>Les Sportwomen gironines</i>	55
2.2.3 <i>Entre els límits de l'esport i el joc: el diàbolo</i>	59
3. L'ESPORT FEMENÍ A GIRONA DURANT LA II REPÚBLICA (1931-1939)	62
3.1 LA SEGONA REPÚBLICA, LA 'DONA MODERNA' I L'ASSOCIACIONISME ESPORTIU FEMENÍ.....	62
3.2 L'ESPORT GIRONÍ DURANT LA II REPÚBLICA.....	67
3.3 DONES I ESPORT A GIRONA DURANT LA II REPÚBLICA.....	74
3.4 LA PREMSA REPUBLICANA A GIRONA: ESPORTISTES I REDACTORES.....	83
3.4.1 <i>Què deia la premsa sobre l'esport femení?</i>	88
3.4.2 <i>Ser dona i esportista en una societat conservadora. La secció Elegàncies</i>	120
4. L'ESPORT FEMENÍ SOTA EL CONTROL DE LA SECCIÓ FEMENINA (1939-1977)	125
4.1 UNA INSTITUCIÓ SINGULAR, LA SECCIÓ FEMENINA	126
4.2 ESPORT FEMENÍ I DICTADURA	132
4.3 ESPORTS I ESPORTISTES GIRONINES DURANT LA DICTADURA	139
4.3.1 <i>Els primers anys: repressió d'entitats esportives, dèficit d'equipaments i retrocés de l'esport</i>	140
4.3.2 <i>El salt qualitatiu dels anys seixanta: nous esports i millora de les instal·lacions</i>	147
ENTREVISTES	224
LOURDES JULIOL I ALBERTÍ (1956) – ENTREVISTADA A 3 DE JULIOL DE 2021	224
CARME VILAGRAN MONER (1948) – ENTREVISTADA A 5 DE JULIOL DE 2021.....	227
DOLORS (LOLITA) IGLESIAS PAREDES (1951) – ENTREVISTADA A 5 DE JULIOL DE 2021	230
CORALÍ GILABERT MASÓ (1955) – ENTREVISTADA A 15 DE JULIOL DE 2021	234
ROSA DURAN (1962) – ENTREVISTADA A 15 DE JULIOL DE 2021	238
FRANCESCA MUSSONS I REQUESENS (1948) – ENTREVISTADA A 16 DE JULIOL DE 2021	241
M. TERESA SALÓ OLIVERAS (1949) – ENTREVISTADA A 17 DE JULIOL DE 2021	243
CONCLUSIONS	247
BIBLIOGRAFIA	247

Agraïments

- A l'Ajuntament de Girona per promoure projectes de recuperació de la memòria històrica en clau de gènere, visibilitant-ne el seu passat femení.
- A totes les persones dels arxius municipals, dels museus de la ciutat i de clubs esportius que ens han ajudat a enriquir aquesta recerca amb informació de premsa, fotografies i cartells de l'època. En concret, a la Nuri Faig Vila, encarregada de l'arxiu del Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG), a la Fanny Estela Peña del Museu d'Història de Girona, al Josep Maria Llorens Rams del Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona, a l'Arxiu Municipal de Salt, però, sobretot, a l'Anna Gironella de l'Arxiu Municipal de Girona que sempre ha atès les nostres demandes.
- A totes aquelles persones que s'han mogut per posar-nos en contacte amb les dones esportistes que hem entrevistat en aquesta recerca. Especialment, a la Rosa Maria Gil de la Fundació Rafael Masó, que ens va passar contactes i aconseguir l'entrevista amb la Montse Duch (neboda de Conxa Pera).
- Un especial agraïment a les persones entrevistades durant aquests dos anys de recerca, tant a les esportistes dels anys seixanta: Lolita Iglesias, Carme Vilagran, Lourdes Juliol, Coralí Gilabert, Teresa Saló, Francesca Mussons i Rosa Duran, com a la Montserrat Duch (neboda de la Conxa Pera, una important esportista gironina dels anys de la II República), al Narcís Caula del GEiEG i a l'Ex-atleta del GEiEG i marit de Lourdes Juliol, Josep Maria Masferrer.

Justificació de la memòria, cronologia, fonts i descripció metodològica

La memòria històrica és un patrimoni immaterial de totes i tots, que cal conservar i traspasar a les noves generacions. Tenim el convenciment que es tracta d'un valor afegit per a la consolidació identitària de la comunitat i per aportar coneixements i valors que contribueixin a construir una societat més justa i igualitària. Per tal que això sigui possible, s'ha de garantir a tothom l'accés a totes i cadascuna de les esferes de la vida social, sense discriminacions per raons de sexe i/o gènere. Nosaltres ens hem centrat en l'esport, una activitat de gran rellevància social en la nostra societat, que malauradament continua sent un espai majoritàriament masculí i masculista. Amb el desig de contribuir a revertir aquesta situació, volem visibilitzar com les dones van participar de la pràctica esportiva a la ciutat de Girona, des de finals de segle XIX, i no van deixar de fer-ho, ni tan sols durant el franquisme.

Considerem que aquest treball podrà ser important per a la memòria col·lectiva de la ciutat, perquè contribuiria a la recuperació de la memòria històrica de Girona visibilitzant-ne el seu passat femení. Per altra banda, permetria dotar a les gironines de referents esportistes, la qual cosa ens sembla cabdal, ja que la manca de models femenins a seguir, ajuda a construir l'esport com un espai pel qual les dones no senten interès. A més a més, recuperar aquesta part del passat de l'esport de la ciutat, encaixa amb l'esforç que, des de fa uns anys, s'està fent per presentar el municipi com un referent mundial per a la pràctica esportiva sense discriminacions de gènere.

La cronologia de la nostra investigació -1875 a 1977- està emmarcada en dues dates claus en l'àmbit de l'esport i de l'esport femení en concret. La primera perquè va ser a finals del segle XIX, quan es van crear les primeres organitzacions esportives, es van celebrar les primeres competicions, va començar a formar-se el concepte modern d'esport a Occident i van aparèixer les primeres *Sportwomen*, dones de classe alta que reivindiquen el seu dret a practicar esport com a signe de llibertat. I la segona perquè va ser l'any en què es va dissoldre la Secció Femenina, institució que es va ocupar d'organitzar l'educació física i l'esport femení al llarg de la Dictadura franquista.

Per la realització d'aquest treball hem utilitzat tant fonts secundàries com primàries. Pel que fa a les primeres, hem triat un conjunt de lectures de referència, essencials per entendre els moments claus de la història de l'esport occident en general i, de l'esport femení, en concret. L'anàlisi d'aquestes fonts ens dona el marc teòric sobre la construcció social de molts dels estereotips que encara es fan servir avui dia, com que l'esport masculinitza a les dones o que només certs esports són adients als cossos femenins. A més, hem utilitzat llibres i articles

referits a la història contemporània de Girona i de l'esport gironí. Amb relació a les fonts primàries, hem emprat diverses:

- Diaris i butlletins digitalitzats al Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions de l'Ajuntament de Girona;
- Diversos fons de l'Arxiu Municipal de Girona, els quals incloïen documents, fotografies, cartells, actes, entre altres.
- Documents fotogràfics procedents de diverses col·leccions digitalitzades i preservades pel Centre de Recerca i Difusió de la Imatge (CRDI) de l'Ajuntament de Girona;
- El *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes* (BODND);
- Puntualment, hem demanat fotografies a determinats ens com el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona i l'Arxiu Municipal de Salt;
- Per últim, fotografies i documents del fons particular de les esportistes entrevistades i de Montserrat Duch.

L'anàlisi de les fonts primàries és la fase central de la nostra investigació, perquè són aquestes les que ens han permès situar-nos, tan a prop com ha estat possible, del període que estem investigant. Per tant, ens han possibilitat entendre el passat històric de l'esport femení a Girona, com era i com ha evolucionat la pràctica esportiva femenina a la ciutat i quin ha estat el seu ressò als mitjans. De les diverses fonts que hem utilitzat, la premsa és la que ha tingut més rellevància en la nostra recerca. Aquesta és valorada per la historiografia com una font indispensable per a la investigació de la història recent, ja que permet el coneixement i reconstrucció d'una època passada, mitjançant l'anàlisi de les informacions i opinions (Rodríguez, 2012; Hernández, 2016).

Quant a la metodologia del treball, n'hem utilitzat dues distintes: una quantitativa basada en l'anàlisi hemerogràfica i altra qualitativa basada en les fonts orals. Pel que fa a l'anàlisi hemerogràfica, hem fet un buidatge de tota la premsa del nostre període d'anàlisi (1875 a 1977), filtrant la recerca per paraules claus, en català i castellà, que hem anat ampliant a mesura que les primeres cerques no donaven els resultats pretesos. Hem acabat utilitzant les següents paraules claus: esport, esport femení, esportiu, esportiva, *sportwoman*, *sportwomen*, bàsquet, natació, futbol, ciclisme, esquí, atletisme, gimnàstica, tir, gimnàs, hípica, handbol, vòlei, futbol, patinatge, hoquei, GEIEG, piscina, o inclòs el nom de les esportistes gironines que anàvem trobant al llarg de la recerca. Les paraules claus no han estat les mateixes per tots els períodes d'anàlisi. De les més de 2.500 notícies que hem consultat en un primer moment, hem descartat bona part d'elles perquè es referien al món esportiu gironí, però no necessàriament

a la pràctica esportiva femenina. Els diaris locals més rellevants per la nostra recerca han estat el *Diario de Gerona Noticias y Avisos*¹ (1889-1936), per la cronologia que abasta, *L'Autonomista* (1931-1939)², el diari més important de l'època republicana, *El Pirineo* (1939-1942) i *Los Sitios de Gerona* (1943-1987), diaris representants de la ideologia franquista a Girona, el *Butlletí* del GEIEG (1919-actualitat), per la cronologia que abasta i per ser una de les principals entitats esportives gironines i el *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes (BODND)* perquè és l'òrgan oficial de la institució que va tutelar l'esport en l'àmbit nacional durant tot el franquisme. A més a més, hem fet servir altres diaris com *La Nueva Lucha* (1887-1889), *La Lucha* (1897-1910), *L'Autonomista. Suplement Literari* (1902-1935), *Clar i Net* (1917-1933), *La Rambla de Girona* (1932), *Pont de Pedra* (1935-1936) i *Presència* (1965-2018), perquè d'una manera o d'altre hi hem trobat notícies rellevants per la nostra investigació. Fora de l'àmbit gironí, hem usat les revistes il·lustrades barcelonines *Il·lustració catalana* (1880-1917), *Los Deportes* (1897-1910) i *Stadium* (1911-1930) per les seves il·lustracions en el primer capítol.

Amb relació a l'àmbit geogràfic de procedències de les notícies esportives femenines, hem intentat que fossin locals en la mesura del possible. Això no obstant, durant el primer període d'anàlisi, hi ha poques dones localitzades en un context esportiu i, per tant, hem utilitzat notícies no només de l'àmbit local o català, sinó també de l'àmbit nacional i internacional. Durant els anys de la II República, guanyen terreny les d'àmbit local, comarcal o català i, en menor mesura, les d'àmbit nacional i internacional. I, en l'últim capítol, gairebé totes són d'àmbit local, ja que estava ben acceptat per la Dictadura que determinats esports fossin practicats per les dones per enfortir el seu cos i prepara-les per la maternitat.

A banda de les fonts hemerogràfiques, per l'últim capítol hem intentat complementar la recerca mitjançant la realització d'entrevistes a esportistes gironines del període analitzat, en total set, així com a persones que estan associades a l'àmbit esportiu gironí. Hem optat per incloure testimonis orals perquè el seu ús va suposar un gran suport a la història de les dones o històries de gènere i, concretament en els estudis sobre el franquisme (Schwarzstein, 2002). A partir de la memòria oral s'amplia el coneixement sobre la realitat social, estudiant amb profunditat l'experiència viscuda per subjectes, en el nostre cas les dones, i concretament sobre la pràctica de l'activitat física i esportiva en el període dictatorial. Per tot això, hem considerat que la seva inclusió ens ajudaria en la nostra interpretació del passat esportiu

¹ D'ara endavant *Diario de Gerona* o *Diari de Girona*.

² De *L'Autonomista* (1898-1939), hem fet servir només els anys que hem trobat disponibles a la premsa digitalitzada.

femení a Girona. Aquesta darrera part de la recerca ha contribuït a enriquir i a fixar la memòria oral, entenent-la com un instrument que permet la recuperació de la memòria històrica de les ciutadanes i ciutadans gironins. Així, hem intentat seleccionar esportistes que representessin les disciplines esportives en les quals estava ben acceptada la participació de les dones, com són l'atletisme, el basquetbol, el vòlei, l'esquí o el tennis, i d'entitats esportives i nivells diferents (elit, amateur, popular, entrenadores, professores, etc.), per tal de tenir informació més diversa i rica. Pel que fa a la natació la dona que hem intentat contactar no ens va contestar a les trucades i missatges i dels restants esports que les dones van practicar durant el franquisme no hem aconseguit el contacte de cap esportista.

1. Introducció: els valors de l'esport occidental i la seva institucionalització

La majoria dels esports que coneixem avui dia són modificacions menys violentes d'antics passatemps de les classes propietàries angleses (Elias & Dunning, 1992). Els seus membres estaven units entre si per un codi cavalleresc de sentiments i conductes que el creador dels Jocs Olímpics Moderns, el baró Pierre de Coubertin, va traduir com a *fair play*. Les persones que formaven part d'aquestes classes entenien l'esport com una forma de diversió, una distracció respecte a les coses importants de la vida i, en cap cas, un treball pel qual rebre uns diners a canvi. Per tal d'organitzar-se es van començar a reunir entorn de clubs, inicialment exclusivament per a homes aristòcrates. Cap a finals del segle XIX van guanyar pes els clubs de la burgesia, tant d'homes com de dones, en els quals l'esport va deixar de ser un mer plaer per a convertir-se en una competició (García, 1989). Aquest associacionisme privat va permetre a les classes altes reglamentar els diferents esports sobre la base dels seus interessos. La unitat bàsica d'associació era i és el club i la unió d'aquests dona lloc a la federació, primer regional, després nacional i finalment internacional (Aguilera, 1992). És per això que Norbert Elias i Eric Dunning (1992) consideren que l'esport contemporani va ser creat a Occident per homes i per a homes d'un cert estatus social. Aquest fet va propiciar el desenvolupament d'un model esportiu que servia als seus fins, hàbits i desitjos i que va donar lloc a unes institucions supranacionals. Aquestes institucions, algunes d'elles fundades ja en el segle XIX, són les federacions esportives internacionals, que juntament amb el Comitè Olímpic Internacional (COI) exerceixen un règim de monopoli per a dirigir l'organització de l'esport i les competicions que organitzen, guiades per principis liberals sense gairebé ingerències dels poders públics (Aguilera, 1992). Els historiadors Salvador (2004) i Mandell (2006), o el jurista Aguilera (1992), defineixen a aquestes institucions esportives com a aristocràtiques, en les quals el poder parteix des de dalt configurant una organització de tipus piramidal. Basen els seus arguments en l'origen nobiliari de molts dels seus membres juntament amb altres aspectes com el mètode d'ingrés basat en la cooptació. El més rellevant per la nostra investigació és la constatació que les dones han estat excloses dels òrgans de poder d'aquestes entitats i tan sols, a poc a poc, comencen a sumar-s'hi. El COI, una de les institucions esportives que coneix gairebé tothom, no ha tingut mai cap dona de presidenta en els més de 100 anys d'història d'aquesta institució (taula 1). El mateix podem dir, en l'àmbit gironí, de l'entitat esportiva centenària de la ciutat, el Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). En general, en els òrgans de poder de les institucions esportives les dones han estat excloses de l'organigrama directiu.

Taula 1: Elaboració pròpia a partir de la pàgina oficial del COI.

Presidentes del COI	Anys
Dimitrios Vikelas	1894-1896
Pierre de Coubertin	1896-1925
Henri de Baillet-Latour	1925-1942
Sigfrid Edström	1946-1952
Avery Brundage	1952-1972
Michael Morris Killanin	1972-1980
Juan Antonio Samaranch	1980-2001
Jacques Rogge	2001-2013
Thomas Bach	2013-

A més d'aquest associacionisme privat anglès, va haver-hi influxos altres llocs d'Europa i dels Estats Units que van contribuir a configurar el que avui en dia entenem per esport i que repassem a continuació.

Una d'aquestes influències fonamentals, prèvies a allò que entenem per esport, van ser les aportacions dels filantrops del segle XVIII i XIX, el darrer dels quals i més conegut va ser el mateix Pierre de Coubertin³. Les propostes filantròpiques van proporcionar als estats-nació la possibilitat d'un creixement controlat i eficaç de la població, entesa, des de la Il·lustració, com un dels pilars de la riquesa nacional a partir de la qual l'Estat prosperaria⁴ (Foucault, 1998;

³ D'acord amb Mandell (2006), els filantrops eren aquells individus que compartien la creença que la societat podia ser reformada i millorada segons una planificació humanista i intel·ligent. L'alemany Johan Bernhard Basedow (1724-1790) va ser qui va obrir les portes a la pedagogia física i a la ciutat de Dessau va inaugurar una petita escola que va anomenar *Philanthropum*, oberta a nens de totes les classes i basat en una cultura física a l'aire lliure que els seus successors van anar modificant. Basedow va escriure en 1774 un tractat de pedagogia, l'*Elementarwerk*, i tant el tractat com la seva escola, que va tancar poc després de la seva mort, van ser d'obligat coneixement per a tot filantrop posterior. El seu programa, bastant ascètic i dur, es dividia en set hores per a dormir; cinc per a treball intel·lectual; cinc per a activitat física i música; la resta per a menjar, descans o passejos. A més de jocs i gimnàstica incloïa pràctiques que buscaven endurir a les persones com resistir el son o romandre en la foscor.

⁴ Amb el naixement de les nacions es va començar a posar l'accent en els cossos més que en les ànimes i es va produir el naixement del que Foucault (1998) denomina el "biopoder". Les propostes filantròpiques encaixaven dins de les tecnologies de dominació utilitzades pels Estats-nació per a implantar les diferents biopolítiques que pretenien crear ciutadans amb bona salut i ben disposats a defensar i fer prosperar el seu Estat-nació.

Vázquez García, 2009). La implantació de les biopolítiques per part del poder hegemònic va envair la totalitat d'esferes de la vida, les quals van passar a ser objecte de càlcul dels governs amb la finalitat de multiplicar, disciplinar i allargar la vida (Cayuela, 2010). Dins d'aquests càlculs biopolítics, homes i dones tenien funcions diferenciades i l'educació, inclosa l'esportiva, havia de contribuir a aprendre i acceptar els rols que els Estats desitjaven per a cada sexe.

El tractat *Emili o de l'educació* de Rousseau, escrit l'any 1762, va ser un dels referents -no l'únic- per als filantrops que pretenien promoure el progrés humà mitjançant l'activitat físicoesportiva (Salvador, 2004; Mandell, 2006; Torredadella-Flix, 2016). Rousseau va conferir al seu tractat moral i pedagògic una utilitat pública: la de formar homes i dones d'acord amb les qualitats amb les quals els havia dotat la naturalesa, de manera que era per raons "naturals" que homes i dones tenien rols diferents. Alguns dels seus preceptes van ser adoptats pels filantrops, com ara l'objectiu de formar nens durs que no tinguessin por a res, sota el convenciment que tota maldat procedeix de la feblesa i que un infant serà dolent en tant que feble i bo si és fort, podent així exercir el destí que la naturalesa li havia reservat, que era el d'aconseguir la virtut en l'àmbit públic (Rousseau, 1964). El filòsof no especificava com havia de ser l'educació de les nenes, però sí que aquesta havia d'anar dirigida a preparar-la per a ser una bona esposa, l'esfera d'actuació social de la qual havia de limitar-se a l'espai domèstic, defensar la família i ser mare, d'acord amb el seu destí natural. Segons aquest pensador suís, si pel nen la feblesa era signe de maldat, en canvi, era condició desitjada per a la dona al costat altres virtuts com la castedat, la submissió i la modèstia que no sols havia de mostrar-se a si mateixa sinó també a ulls dels altres. La dona, insistia Rousseau, no sols havia de ser feble, sinó que havia de ruboritzar-se en cas de ser forta i, mentre que l'home havia de voler i poder, la dona li bastava amb resistir-se (a l'home) per a modular els instints del seu company. Pot entendre's del pensament del filòsof suís que la vida de les dones no les tenia a elles mateixes com a centre sinó en tant que complement de la vida d'un altre, en aquest cas del seu marit o dels seus fills (Rousseau, 1964). Aquestes creences de Rousseau sobre les dones es van adequar al model d'activitat física que els hi era menester, però de nou, no per elles mateixes, sinó per a adquirir la robustesa suficient per a tenir fills forts i cuidar-los. Les idees de Rousseau van dividir de manera binària l'activitat física sobre la base de les nocions ideals d'home i dona, les van perpetuar els filantrops i, paradoxalment, també algunes de les primeres associacions femenines d'inici del segle XX que defensaven la participació de les dones en l'esport, tal com explicarem més endavant (Marugán, 2016). Per la transcendència i pel contingut de la seva obra, Rousseau és assenyalat des del feminisme contemporani com un dels fundadors del patriarcat modern (Cobo, 2012; Llibertat, 2015).

Com dèiem, l'obra de Rousseau va ser un dels referents dels filantrops del segle XIX. No volem repetir la tasca feta en altres recerques sobre la vida i importància de les propostes educatives de cadascun d'aquests filantrops (Salvador, 2004; Mandell, 2006; Quirós, 2010; Álvarez, 2015). Una llista no exhaustiva inclouria els alemanys Johann Christoph Friedrich Guts Muths (1759-1839) i Friedrich Ludwing Jahn (1778-1852), el suec Pehr Henrik Ling (1776-1839), l'anglès Thomas Arnold (1795-1842) i l'espanyol Francisco Amorós i Ondeano (1770-1848). De tots ells, volem destacar aquelles aportacions que ens semblen més rellevants per entendre com es va construir la relació entre dona i esport. Així per exemple, Muths va deixar escrits tota una sèrie d'exercicis gimnàstics que havien de practicar les dones en el seu llibre *Gimnàstica per a la joventut* (1793). Muths destacava que l'important per a elles era modelar el cos perquè aconseguissin lleugeresa i resistència que serviria per a parir fills sans i forts⁵ (Álvarez, 2015). També ens sembla rellevant l'adaptació per a les dones dels exercicis proposats per Ling que va fer Martina Bergman-Osterberg (1849-1915), pionera de l'educació física femenina. Després de formar-se en el Real Institut Central de Gimnàstica d'Estocolm, fundat per Ling l'any 1813, Bergman-Osterberg es va traslladar a Anglaterra on va construir la primera escola per a dones que incloïa educació física⁶ (Duck & Thomas, 2019). Finalment, volem destacar Thomas Arnold, ja que aquest pastor anglicà va tenir una gran influència en el projecte de Jocs Olímpics impulsat per Coubertin. La proposta pedagògica d'Arnold consistia a deixar en mans dels alumnes gran part de l'organització de les activitats esportives, exceptuant els reglaments dels jocs (Salvador, 2004; Mandell, 2006). A més de fixar els reglaments, va suggerir enfrontar entre si als equips de col·legis i universitats, la qual cosa va suposar l'expansió i unificació dels reglaments esportius (Salvador, 2004; Mandell, 2006). Una de les primeres competicions entre universitats va ser la de rem entre Oxford i Cambridge, disputada el 1836, els remers del qual encarnen, d'acord amb Salvador (2004), els ideals d'un *gentleman* o *Sportman* que es tradueixen en: capacitat d'esforç, disciplina, entreteniment, respecte al reglament, culte a les tradicions i generositat en la competició. Coubertin va denominar *fair play* a aquests ideals del *gentleman*, i el *fair play* es va convertir en el principi moral bàsic que el baró va voler imposar en el seu projecte esportiu. De les universitats angleses van sorgir gairebé totes les modalitats

⁵ Llorens i Torredadella-Flix (2017) expliquen que *Gimnàstica per a la joventut* va ser el primer llibre d'educació física que es va traduir a l'espanyol a partir d'una versió francesa de 1803. A Espanya es va publicar el 1807 amb el nom *La gimnástica o escuela de la juventud*.

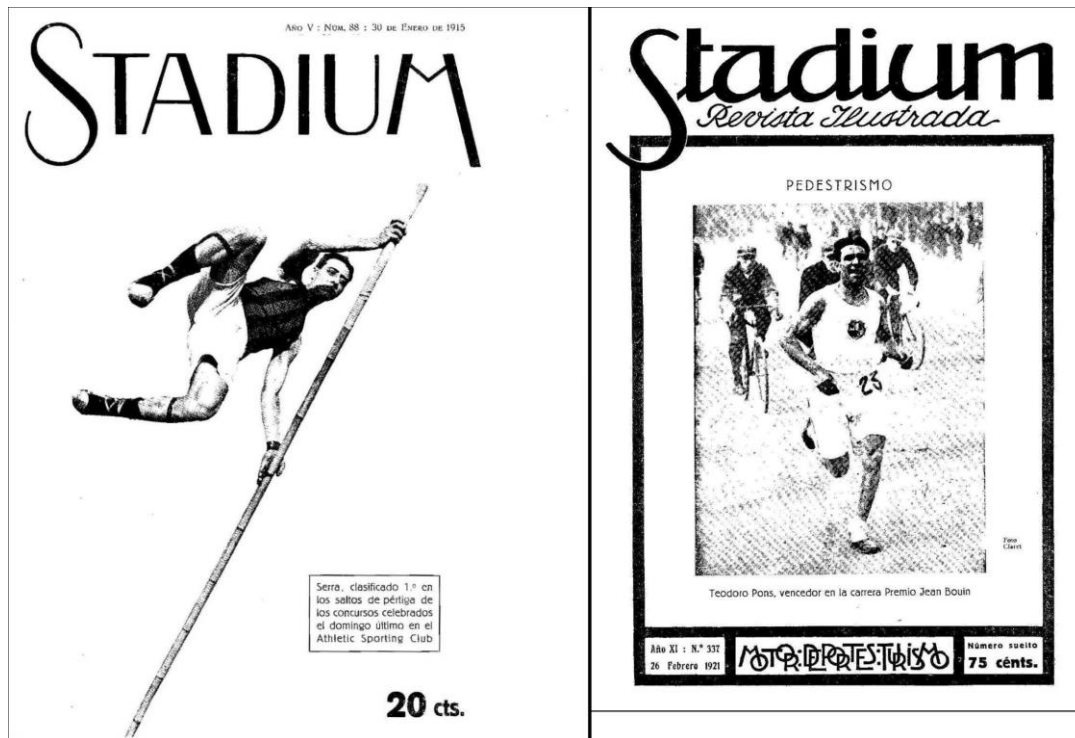
⁶ Aquesta escola es va denominar la Madame Bergman Österberg's Physical Training College, en la qual s'impartien assignatures relacionades amb la gimnàstica sueca juntament amb altres com fisiologia, química, higiene, medicina, jocs o dansa.

atlètiques i esportives que es practiquen avui dia, establint les distàncies estàndard que s'havien de córrer i les mesures que havien de tenir les diferents àrees que dividien els terrenys de joc. També van crear els materials, reglaments i accessoris com els cronòmetres, guants i porteries o la noció de rècord (Mandell, 2006). Els esports britànics, organitzats sobre la base dels objectius de lideratge i els cànons de plaer i oci de les persones que dirigien la política i el comerç del planeta, es van expandir per les àrees d'influència de l'Imperi des de finals del segle XIX (Mandell, 2006; Mingolo, 2015; Scarnatto, 2017). Al costat dels esports es va exportar una sèrie de sabers, valors i pràctiques de la cultura física occidental que incloïa maneres de pensar, classificar i valorar els cossos que es van imposar com a hegemòniques (Mignolo, 2015). La introducció dels esports anglesos es va justificar pels seus defensors com un signe de modernitat i novetat, per la qual cosa anar contra ells era anar contra la raó i el progrés (Mignolo, 2015). A Girona, com a la resta de Catalunya, el futbol va ser sense cap mena de dubte l'esport rei que va importar-se de l'àmbit cultural britànic i en el qual les dones no van poder participar-hi fins a finals de la dècada de 1960, com veure'm més endavant.

Si bé les aportacions dels filantrops podem entendre-les com una aproximació utilitarista a l'esport en benefici dels interessos nacionals, a EEUU la pràctica esportiva va tenir un desenvolupament completament diferent. Allí, des del segle XIX, l'esport es va configurar com un entreteniment masculí, un espectacle de masses, on prevalien els resultats econòmics i la professionalització (Salvador, 2004). El model estatunidenc va impulsar la creació de lligues professionals que es finançaven amb els seus propis recursos sense interferències dels poders públics i que es regien pels interessos dels clubs que les integraven, els quals buscaven guanyar diners a través d'oferir espectacle (Aguilera, 1992). Al capdavant d'aquestes lligues masculines, destacava la figura del president amb una tasca gerencial regulant la venda dels drets de retransmissió i de publicitat, els reglaments del joc i altres aspectes com el calendari de competicions (Aguilera, 1992). Un dels esports que va néixer amb aquesta vocació d'entreteniment i negoci va ser el beisbol, l'èxit del qual, segons Mandell (2006), s'ha d'entendre en relació amb les societats sorgides fruit de la revolució industrial, caracteritzades per haver sofert un procés d'alienació de la seva pròpia cultura. A més, per a convertir el beisbol i la resta dels esports estatunidencs en un espectacle de masses va ser necessària la intervenció de diferents elements: inversors que arrisquessin els seus diners en els equips, un mitjà de transport com el ferrocarril per a desplaçar als jugadors per tot el territori, l'àmplia xarxa d'universitats existent als EEUU i el telègraf i la premsa esportiva perquè comunicessin ràpidament els resultats (Fuentes & Sebastián, 1998; Mandell, 2006). Gràcies a la premsa, es va recuperar una figura que segons Mandell va estar absent a Occident durant segles, l'heroi

esportiu. I aquest heroi era un home blanc que encarnava el nou ideal viril que es va imposar a la fi del segle passat als EEUU i que destacava per la seva energia, la seva força i el seu autocontrol (Badinter, 1993; Haraway, 2004). L'esport estatunidenc va privilegiar nocions com la de rècord i les estadístiques individuals i d'equip -vinculades amb el desenvolupament del treball industrial-, que van ser aspectes claus del seu èxit i de l'augment de participants i espectadors (Salvador, 2004; Mandell 2006). En les diferents lligues esportives sorgides als EEUU durant les primeres dècades del segle XX, tot es registrava i comparava i la superació de les marques esportives, admirades i efímeres, simbolitzaven el progrés constant de la vida moderna, ja que sota l'òptica occidental, tot rècord és considerat una millora (Salvador, 2004). A partir de 1920, el model esportiu estatunidenc es va imposar en l'àmbit internacional fomentant la construcció d'instal·lacions, l'aparició de patrocinadors i promotors i, la professionalització dels esportistes que es van convertir en ídols populars gràcies a l'aparició de la ràdio i del comentarista esportiu⁷ (Fuentes & Sebastián, 1998; Dimeo, 2007; Pernau, 2008). S'expandia així un model d'esport del qual els estudis de gènere assenyalen que va ser creat com un espai de confrontació masculina, on s'expressen els trets de l'home viril (il·lustració 1), que ha de ser agressiu, fort, protagonista i líder (Alfaro, Bengoechea, & Vázquez, 2010). Blonde (1996) va definir aquest model esportiu com a laboratori de la masculinitat, la qual cosa es concreta en la permissivitat reglamentada de dos conductes que es vinculen al gènere masculí: l'agressivitat i la competitivitat (Elias & Dunning, 1992).

⁷ Als EEUU primer i després en la resta del món, els i les esportistes professionals van passar a ser un producte d'un sol ús, la qual cosa encaixa amb la prescindibilitat que va adquirir la vida humana i la vida en general sota les condicions imposades per Revolució Industrial, tal com destaca Walter Mignolo (2015).

Il·lustració 1: Les revistes il·lustrades van col·laborar a difondre aquesta imatge d'homes en acció, musculosos i virils com mostren aquestes dues portades de la revista il·lustrada barcelonina de principis de segle XX Stadium. (Serra, clasificado 1º, 1915; Teodoro Pons, vencedor, 1921)

1.1 La segregació per sexes i la irrupció de les *Sportwomen*

Com no podia ser d'una altra manera, el llenguatge esportiu que va començar a generar-se entre finals del segle XIX i inicis del segle XX definia l'esport com una activitat masculina i, des de llavors, perpetua estereotips de gènere que fins i tot avui simbolitzen les característiques històriques de l'esport occidental, com són la marginació o menysvaloració de les dones respecte als homes (Alfaro, Bengoechea & Vázquez, 2010). En aquell context, si la dona transgredia els seus rols de gènere predeterminats per la religió, la moral i la biologia, podia considerar-se que el seu comportament era conseqüència de patir una malaltia física o mental. Dones esportistes, juntament amb escriptors, científiques, activistes o filòsofes, van ser així tractades pel seu inapropiat rol de gènere (García & Pérez, 2017).

Tot i l'oposició a l'esport femení, el desig de les dones de participar en l'esport va portar als legisladors de les institucions esportives a buscar alguna forma d'encabir-les. D'aquesta manera, l'esport va organitzar-se de manera binària en categoria masculina i femenina. La segregació es va justificar com una mesura de *fair play* per a garantir l'equitat i defensar l'oportunitat d'aconseguir victòries esportives de les dones perquè, individus com Coubertin

consideraven a l'home físicament superior a la dona, tal com explicava en la *Revue Olympique* el juliol de 1912 (Müller, 1986):

“S'organitzaran proves separades per a les dones, o s'acceptarà la mescla sense distinció de sexe, ja es tracti d'una prova individual o per equips? Aquest últim procediment seria el lògic, ja que el dogma de la igualtat de sexes tendeix a estendre's. Però això suposa l'existència de clubs mixtos, que avui dia, fora del tennis i la natació, a penes es dóna. Ara bé, fins i tot amb clubs mixtos, el 90% de les vegades les eliminatòries afavoriran als homes. No oblidem que els Jocs Olímpics no són desfilades d'exercicis físics, sinó que tenen per objecte la superació o, almenys, el manteniment de les marques. 'Citius, altius, fortius'. Més ràpid, més alt i més fort constitueix la divisa del Comitè Internacional i la raó de ser de tot l'olimpisme. Siguin quals fossin les ambicions atlètiques femenines, no poden tenir la pretensió de guanyar als homes en carreres a peu, en esgrima, en equitació...” (p.706)

El baró defensava la seva postura indicant que aplicava la mateixa norma vigent en els antics Jocs Hel·lènics. Investigadors com Mandell (2006) o García Figueroa (2021) matisen que si bé és cert que les dones estaven excloses en els Jocs d'Olimpia, no eren els únics que se celebraven a les polis gregues i en altres jocs grecs les dones sí que eren admeses, com els d'Esparta, Delos i Patres. El fet és que la segregació es va imposar, i d'aquesta manera, l'esport es va convertir en una de les principals pràctiques sancionadores de les diferències sexuals i de gènere construïdes a Occident amb el suport de la ciència. Cos masculí i femení van esdevenir les dues úniques possibilitats de cossos, que la publicitat va difondre i convertir en objecte de consum (Partisans, 1978; Bordieu, 2004; Fausto-Sterling, 2006; García & Pérez, 2017).

Coubertin argumentava que no era digne ni elegant que les dones practiquessin esport, i pretenia reduir el seu paper al de donar els trofeus al vencedor o ser membre dels jurats (Alfaro, Bengoechea, & Vázquez, 2010), com mostra la il·lustració 2. El baró va excloure a les dones del seu programa esportiu i cap va participar en les primeres Olimpíades de 1896 (Filgueira Pérez, 2015; Amaral, 2019). De fet, de 1896 a 1996 la mitjana de participació femenina en els Jocs no va arribar al 20% (Sell & Núñez, 2016; Amaral, 2018). No obstant això, ni el mateix Coubertin va poder impedir que unes certes dones de classe alta i mitjana-alta, les *Sportwomen*, participessin també de l'activitat esportiva encara que amb condicions,

separades dels homes, sense afany competitiu i com un suport per a millorar la maternitat⁸ (Real, 2009; Erskine, 2014; Amaral, 2019).

Il·lustració 2: Dues portades de la revista barcelonina d'inicis de segle XX *Los Deportes*. En ambdues, es mostra a un grup de dones que van actuar com a jurats d'honor de competicions exclusivament masculines. (Las señoras Suárez, 1909; Grupo de señoritas, 1907).

A l'exclusió de les dones van col·laborar altres organismes esportius, especialment la Federació Internacional d'Atletisme Amateur (FIAA). La FIAA va vetar la participació de les dones fins a 1928 i aquell any, la seva presència va generar les protestes de les federacions nacionals d'Anglaterra i dels EEUU que consideraven que l'atletisme era contrari a la feminitat (Amaral, 2019). La majoria de les proves atlètiques van ser interpretades com a masculines, fruit del pensament dicotòmic patriarcal que va dividir els esports en dues categories sobre la base de criteris naturalitzats en les qüestions de gènere, identificant-se com a esports masculins aquells associats amb la força, agilitat i rapidesa i femenins els vinculats amb la gràcia, lleugeresa i precisió (García, 1989; Piedra, 2016; Barreto, 2016). Aquesta manera de pensar correspon de fet a un procés tautològic: les activitats que reconeixem com a esport són les que

⁸ Les primeres participacions de dones en esdeveniments esportius es van fer en forma d'exhibicions. Segons García (1989), en països com França, Anglaterra o Espanya, tan sols unes poques dones de la burgesia competien en golf, tir amb arc i tennis.

afavoreixen una fisiologia considerada masculina, de manera que qualsevol dona que sigui bona en l'esport ha de tenir un físic masculí (Heggie, 2010). Aquest pensament va crear una sèrie de mites entre els quals podem citar els següents: que l'esport masculinitza a la dona, afecta la seva salut i la seva capacitat reproductora⁹; que les dones no tenen capacitats per a l'esport o no els hi desperta interès (Real, 2009; Alfaro, Bengoechea & Vázquez, 2010; Machado & Fernández, 2015; Sell & Núñez, 2016). Mites que perviuen avui dia i mantenen una visió masculina de l'esport. A la seva difusió i legitimació social van contribuir-hi diferents discursos. Així, per exemple des del discurs mèdic els esports més aptes per a les dones eren els que desenvolupaven la capacitat pelviana, així mateix, se'ls hi repetia una vegada i una altra que l'esport de competició era perillós per a elles i les virilitzaria, afirmacions que van acabar per assumir (García, 1989; Hargreaves, 1994). També va contribuir en la difusió d'aquestes creences les narracions articulades pels mitjans de comunicació. Un exemple ho trobem amb la primera pel·lícula amb temàtica esportiva protagonitzada per dones, titulada *Eight girls in a boat* (1934), l'eix de la qual no era la participació esportiva de la dona sinó la maternitat¹⁰.

1.2 De l'exclusió a la lluita per la igualtat i contra l'estigmatització

Tot i l'hostilitat masculina a la participació de les dones en l'activitat esportiva, va haver-hi dones que des del mateix inici en què l'esport començà a esdevenir un fenomen de masses van reivindicar el seu dret a competir. Malgrat això, hem d'assenyalar que la participació femenina en competicions esportives al llarg del segle XX i XXI va ser molt menor que la masculina (Amaral, 2018). A més, la desigualtat entre homes i dones no passa només per una participació equitativa quan a nombre d'esportistes en una competició, fet que ja s'està

⁹ Durant més d'un segle es van plantejar dubtes sobre la incompatibilitat de determinats esports amb la maternitat. Un d'aquests últims dubtes eren els possibles efectes que podia tenir en l'úter la pràctica dels salts d'esquí. Joni Seager (2018) destacava les paraules del president de la Federació Internacional d'Esquí, Gianfranco Kasper, qui en 2005 va afirmar que els salts d'esquí podien ser un esport inapropiat per a les dones des del punt de vista mèdic.

¹⁰ La història de la pel·lícula se centra en una de les remeres que es queda embarassada per un nuvi que l'abandona i compta amb el suport de les seves companyes d'equip. La pel·lícula segons Mª Teresa Vera (2016) pretenia desactivar el discurs emancipador de les dones en els anys trenta recalcant la maternitat com el més important en la vida d'una dona i naturalitzant els estereotips hegemònics.

produint¹¹. Hi ha altres aspectes en els quals la igualtat està lluny d'aconseguir-se com són, per exemple, la igualtat en retribucions econòmiques, en suports tècnics i tecnològics, en la cobertura mediàtica o l'ocupació de llocs de poder. Un altre element que impedeix la igualtat d'oportunitats és el llenguatge sexista que utilitzen els mitjans de comunicació i les autoritats esportives (Alfaro, Bengoechea, & Vázquez, 2010).

La historiadora Jennifer Hargreaves (1994) divideix la participació esportiva femenina durant el segle XX en tres fases i ens serveix com a referència per entendre com va ser la participació femenina a Girona. La primera de les fases la situa entre 1896 i 1928, període en el qual la incorporació de les dones a l'esport va ser nul·la o gairebé. La segona fase identificada per Hargreaves va transcórrer entre 1928 i 1952, període en el qual les dones van començar a ser acceptades en aquells esports que es consideraven adequats per a elles, i, a poc a poc, en algunes modalitats atlètiques. Finalment, el període 1952-1996, marcat per la guerra freda i la incorporació a l'esport de les atletes comunistes. Nosaltres analitzarem solament fins a 1977, moment en què es dissol la Secció Femenina a Espanya. A continuació, destaquem breument els fets més rellevants de cadascuna de les tres etapes suggerides per Hargreaves, que adaptarem a la nostra cronologia.

Com hem assenyalat anteriorment, durant la primera fase que proposa Hargreaves, ni el mateix Coubertin va poder impedir que unes certes dones de classe alta i mitjana-alta participessin també de l'activitat esportiva, encara que amb condicions: sense afany competitiu i entenent la pràctica de l'esport com una activitat de suport per a millorar la maternitat (Real, 2009; Erskine, 2014; Amaral, 2019). Les dones que practicaven esport a inicis de segle XX, les denominades *Sportwomen*, es van enfrontar als prejudicis creats per la dominació masculina (Marugán, 2016). Aquestes pioneres, no només de l'àmbit esportiu, eren excepcions que s'atrevien a trencar amb els estereotips dominants que definien per a elles un rol passiu dins de la societat relegant el seu cos a ser suport dels processos biològics lligats a la maternitat (Foucault, 1998). Inicialment, les *Sportwomen* van irrompre en modalitats esportives que els dirigents esportius consideraven que no interferien amb el paper que havien d'exercir les dones en la societat (Salvador, 2004; Pedra, 2016; Amaral, 2018). La llista d'esports tolerats incloïen: tennis, golf, tir amb arc, vela, natació, esgrima i patinatge (Camps, 2008). No obstant això, continuaven sense ser acceptades en la principal modalitat esportiva

¹¹ Els passats Jocs Olímpics de Tòquio la participació va ser gairebé paritària: 49% dones i 51% homes, amb diferències entre països. En el cas d'Espanya la participació femenina va ser només del 33% <https://efeminista.com/tokio-2020-juegos-olimpicos-paritarios/> (Consultat el 22/10/2021).

dels JJOO, l'atletisme, perquè la majoria de les proves atlètiques van ser instituïdes com a masculines en estar vinculades amb la força, l'agilitat i la rapidesa, qualitats que no havien de posseir les dones segons el pensament heteropatriarcal que les considerava delicades, fràgils i elegants (García, 1989; Rodríguez, 2007; Pedra, 2016; Barreto, 2016). D'aquesta manera, l'esport va contribuir a incorporar a l'imaginari col·lectiu els estereotips de masculinitat i feminitat "com a constructes psicològics unidimensionals i excloents" (García i Pérez, 2017, p.54). La prohibició de participar en atletisme va propiciar que la remera francesa Alice Milliat (1884-1957), impulsés, l'any 1921, la celebració del Primer Meeting Atlètic Femení a Montecarlo i la creació de la Federació Internacional Esportiva Femenina (FIDI) integrada per França, Gran Bretanya, els Estats Units, Itàlia i Txecoslovàquia (Quitillan, 2000; Camps, 2008). La FIDI va organitzar Jocs Olímpics Femenins entre 1922 i 1934 (Quitillan, 2000). Milliat va aprofitar un dels moments d'inflexió del segle XX, la I Guerra Mundial, en els quals les dones van poder accedir a espais que tradicionalment tenien vetats, com determinats esports i oficis¹² (Salvador, 2004). Milliat va tractar d'incloure l'atletisme femení en el programa olímpic, però va ser sempre rebutjada per les autoritats nobiliàries del COI que es basaven en les suposades limitacions biològiques de la dona (Camps, 2008).

Finalment, l'any 1928 i gràcies a les reivindicacions de la FIDI, les dones van participar en cinc proves d'atletisme en els JJOO d'aquell any, malgrat l'oposició de Coubertin i la delegació britànica i estatunidenca de la FIAA (Salvador, 2004; Amaral, 2019). Segons Salvador (2004), la delegació britànica d'atletisme es va negar a presentar equip femení en els JJOO de 1928, i no ho van fer fins a 1936, per considerar que l'agressivitat exigida en les competicions atlètiques era incompatible amb la feminitat. Començava així el segon període que proposa Hargreaves que va transcórrer entre 1928-1952 i no va suposar la fi de les hostilitats contra les dones per part dels dirigents esportius. Durant aquest període, i de manera similar al que havia succeït

¹² Finalitzada la guerra l'ordre patriarcal exigia a les dones tornar a l'esfera domèstica i per fer-ho es posaven en marxa tota una sèrie de discursos que apel·laven al paper "natural" que homes i dones havien de tenir en la societat. El *Diario de Gerona* publicava un article el 21 de juliol de 1917 titulat "El porvenir de la mujer" en el que tractava precisament aquesta qüestió. La notícia, anònima, deia el següent: "*las mujeres, en gran número, han pasado a desempeñar oficios que no eran los suyos propios (...) han obtenido salarios a que no estaban acostumbradas. Cuando la guerra termine y los Hombres regresen de los frentes -no todos, por desgracia- tendrán que recuperar sus puestos de antes, y a su vez tendrán que cederlos las mujeres que les substituyen ahora*". I afegia que les dones havien de cedir els llocs als homes perquè "*el nuevo género de vida, una vez establecido, le haría relegar a segundo término los cuidados domésticos que le corresponden por naturaleza*" (p.4).

amb la I Guerra Mundial, les dones van aprofitar el buit que van deixar els homes durant la II Guerra Mundial per ocupar espais que tradicionalment tenien prohibits, tant en l'àmbit laboral com en el recreatiu i esportiu.

El tercer dels períodes identificats per Hargreaves, que nosaltres tan sols contemplem fins a 1977, ve marcat per una incorporació lenta de les dones a la resta de proves olímpiques, incloent-hi per primera vegada un esport d'equip, el voleibol (Amaral, 2019). Aquesta incorporació de dones va ser major als països comunistes i es va mantenir un cop finalitzada la guerra. L'URSS, i més tard la República Democràtica Alemanya, van fomentar la participació femenina amb un objectiu tan instrumental com amb la masculina, obtenir èxits esportius (Johnson, 2016). Tot i aquest increment en la participació, la proporció de dones que practicaven esport continuava sent molt menor que la d'homes en totes les competicions, però, tot i així, va posar en alerta als dirigents esportius occidentals, poc inclinats a permetre a les dones sortir-se del seu paper de filla, esposa i mare (Foucault, 1995; Heggie, 2010). Els cossos d'algunes atletes dels països comunistes no encaixaven amb els estereotips de dona occidental i els dirigents esportius temien que les dones occidentals es masculinitzessin en excés (Alfaro, Bengoechea, & Vázquez, 2010). Aquest temor a la virilització de les dones va augmentar entre les autoritats esportives que van consensuar una definició de feminitat que corresponia amb l'ideal de dona occidental: físicament inferior a l'home i poc musculosa, blanca, heterosexual, de classe mitjana i enfocada a l'àmbit domèstic (Pieper, 2016). Aquesta visió idealitzada va ser construïda en oposició a la imatge de les atletes comunistes, algunes de les quals, especialment les llançadores, tenien cossos musculosos i forts que des d'Occident s'interpretava com una desviació del model de dona ideal¹³ (Erikainen, 2016). Un exemple d'això que estem dient el podem llegir en un editorial publicat per Ricard Dalmau¹⁴ l'any 1964 al diari del Movimiento *Los Sitios* titulat "El deporte en la mujer" en què criticava que les dones practiquessin esport de competició perquè anava en contra del model de feminitat occidental. Citava en concret els Jocs Olímpics de Tòquio de 1964, en els quals Dalmau devia haver vist l'actuació de les atletes de països comunistes que van dominar algunes proves atlètiques i de natació:

¹³ Per tal de defensar el model de feminitat occidental les autoritats esportives van instaurar els controls de verificació de sexe que havien de passar totes les dones que volguessin competir en Jocs Olímpics (Font, 2020).

¹⁴ Ricard Dalmau Ximinis va ser un òptic-optometrista que l'any 1950 va inaugurar l'Òptica Dalmau a la Gran Via de Jaume I de Girona. Va ser militant d'Estat Català, represaliat durant el franquisme i regidor de Convergència i Unió a l'Ajuntament de Girona entre 1979 i 1983.

“Hemos de convenir que en las Olimpiadas la actuación femenina fue un bello espectáculo deportivo pero no así estético en cuanto a feminidad se refiere; para aquilatar esto solo hace falta recordar las figuras de lanzadoras de peso, jabalina y disco, alguna de 1,80 metros de estatura y 105 kilos de peso, y las nada garbosas figuras de las corredoras y nadadoras que salvo algunas, y muy contadas excepciones, tenían un aire duro, con musculaturas que habían hecho tabla rasa con todo lo que puedan ser las suaves curvas femeninas. Algunos periodistas deportivos a la vista del exponente olímpico femenino han tratado de influir para que a la mujer se la aparte de las competiciones de alto nivel que lleven aparejados rudos entrenamientos que dan características viriloides, pero es indudable que otros deportes, balón-volea, básquet, equitación, etcétera, producen también estas deformaciones cuando se llevan a determinados planos”¹⁵

Dalmau defensava un model d'ideal femení que era hereu del pensament de Coubertin, qui, com hem dit, s'havia apropiat de la tradició grecoromana per defensar i justificar el model d'esport que desitjava:

“Alegan (los periodistas), que ya el Barón de Coubertin influyó para que la mujer estuviera apartada de este tipo de actividades opinando que cualquier tipo de deporte, llevado al nivel superior atlético de competición, resulta forzado y violento para la suavidad y gracia de la mujer. Consecuencia de ello, me parece a mí, es que podemos decir que la mujer puede, y es beneficioso para ella, ejercitarse en cualquier rama del deporte, pero que es inadecuado para ella, por cuanto afecta a su condición misma, a su dulce atractivo, el rebasar aquellos límites de entrenamiento o esfuerzo que tienden ya a masculinizarla”

¹⁵ Dalmau, Ricard. (13 de desembre de 1964). El deporte en la mujer. *Los Sitios*, p. 7.

2. Els inicis de l'esport femení a Girona: Les *Sportwomen* (1875 - 1931)

Aquest primer període d'anàlisi en què hem dividit la nostra recerca transcorre entre els governs de la Restauració i el de la Dictadura de Primo de Rivera. Començarem per subratllar allò que considerem més destacat en relació amb la recepció dels diferents esports com a signe de modernitat. Sempre que tinguem disponibilitat ho farem a partir de fonts gironines i en el marc de Girona o la seva província, però en alguns casos haurem de recórrer al que passava a altres indrets de Catalunya, especialment a Barcelona, així com a l'àmbit internacional. També identificarem les primeres associacions i entitats esportives creades a Girona, algunes de les quals han tingut continuïtat fins al dia d'avui com el GEiEG (1919) o el Club Tennis Girona (1917).

Un cop assenyalat el context polític general i l'aparició del primer associacionisme esportiu gironí, focalitzarem l'atenció en quin paper van jugar-hi les dones i situar l'esport femení en aquell moment. La nostra recerca pretén identificar qui eren aquelles primeres dones que van fer esport a Girona, en quines condicions i en quines modalitats esportives van poder accedir. Per acabar, analitzarem el discurs de la premsa a partir de diaris i revistes gironines d'aquell període per tal d'identificar alguns dels aspectes que hem assenyalat anteriorment, com ara l'ús d'un llenguatge sexista que invisibilitzava a les dones o la consideració de l'esport com un espai masculí.

2.1 L'esport gironí durant la Restauració i la Dictadura de Primo de Rivera

La segona meitat del segle XIX i el primer terç del segle XX ve marcada per tota una sèrie d'innovacions que van transformar la realitat de Girona i que van tenir rellevància per al desenvolupament de l'esport a la ciutat. Entre altres podem citar l'aparició d'una nova classe d'empresaris que tindrà un pes rellevant en la vida política i social de la ciutat, i que serà la responsable d'articular tota una trama d'equipaments i activitats d'oci on, a més de l'esport, hi trobarem també el teatre, els balls, el Casino Gerundense, els cafès o el Liceo Gerundense¹⁶ (Gironella et al, 2020). Aquests espais, limitats a les classes altes de la ciutat, servien com a lloc de reunió de l'elit gironina on es barrejaven famílies terratinents, que havien acumulat la seva

¹⁶ Una altra activitat de lleure, en aquest cas de caire més popular i que va esdevenir de masses va ser el cinema, que arribà a Girona cap a finals de segle XIX, si bé encara no tenia un espai físic, fins que es construï El Paralelo a la plaça de la Independència. També es feien projeccions al Teatre Municipal (Puigbert, 1995).

riquesa al llarg dels segles precedents, amb els membres de la nova classe burgesa formada per professionals liberals, comerciants, fabricants, agents de negocis, funcionaris públics, militars, farmacèutics, metges o empresaris. En aquest sentit, els clubs esportius també esdevindran un espai de reunió per a tots ells, on es feien negocis i es teixien aliances polítiques a més que practicar i parlar d'esport. Val a dir que aquests espais eren un àmbit de relació exclusivament masculí, de 'senyors' de l'oligarquia local. Molts d'ells exercien càrrecs polítics en alguna de les diverses administracions de l'època (Puigbert, 1995). A més de la creació de nous espais, diversos punts de la ciutat esdevindran llocs on en determinades festivitats se celebraran jocs i activitats esportives. De tots ells, la principal vinculació entre una festivitat i un indret serà el binomi Festes de Sant Narcís i la Devesa, des d'on tenim documentades la pràctica de "variados y divertidos juegos de gimnasia natural" ja l'any 1863 (vegeu il·lustració 3). Un altre espai que s'utilitzava durant les Festes de Sant Narcís era la Plaça 1 d'Octubre (llavors Plaça de la Constitució), en la qual es practicaven jocs tradicionals com la cucanya¹⁷. També els rius de la ciutat van ser un punt d'esbarjo i de pràctiques esportives, si bé la Devesa va esdevenir el cor de l'esport gironí durant anys i el lloc on es van instal·lar bona part dels primers equipaments esportius.

¹⁷ La cucanya, o pal enseuat, és un joc que consisteix a escalar i grimpar per un pal vertical o horitzontal que solia estar allisat o empastifat amb alguna substància relliscosa. Per a guanyar s'havia d'atrapar el premi (sovint una banderola) situat a l'altra punta des d'on s'ha sortit. Consultat a: <https://www.barcelona.cat/culturapopular/ca/festes-i-tradicions/personatges-i-elements-festius/cucanya-de-la-placa-nova> (25-03-2022).

FIERAS

DE LA

INMORTAL GERONA.

La Comisión nombrada para dirigir los festejos que han de tener lugar en esta ciudad durante los próximos días de feria, formuló de un modo claro y preciso, en su escuela de invitación circulada en 19 del actual, el pensamiento que había concebido de fomentar la concurrencia de forasteros, hermanando para ello el estímulo de la especulación con el aliciente de la diversion y el recreo, en beneficio de las clases agrícola, industrial y mercantil, á imitación de lo que se hace, en mayores ó menores proporciones, pero siempre con buen éxito, en las ferias de otras varias ciudades de España.

Consecuente, pues, la Comisión en su propósito, no ha perdonado acto ni diligencia alguna conducente á este recomendable objeto: y al fin, gracias á la paternal solicitud del Excmo. Ayuntamiento y á la generosidad de varios vecinos, ha conseguido ver realizados sus deseos de un modo bastante satisfactorio, atendida la premura del tiempo y las contrariedades é inconvenientes con que ha tenido que luchar.

Por lo tanto, arreglándose á la cuantía de los fondos recaudados: ha combinado el siguiente plan de festejos, despues de haberse puesto previamente de acuerdo para ello con las sociedades del Casino y del Circo gerundense y con una de las corales de esta ciudad: á las gestiones de la cual es debido que venga, como vendrá, á tomar parte en los trabajos de la fiesta el inspirado músico y poeta D. José Anselmo Clavé, con una seccion de los coros que dirige con tanto acierto como universal aplauso en los campos Eliseos de Barcelona.

En tal concepto, pues, la Comisión pasa á formular el siguiente

PROGRAMA.

Día 28 de Octubre de 1865.

A las 12 de este día, víspera de las ferias, se anunciará la proximidad de la fiesta con un repique general de campanas.

A las una de la tarde una numerosa banda de música saldrá de las Casas Consistoriales y recorrerá las calles de esta capital, constituyéndose á las dos en la plaza de las Coles en donde por la autoridad municipal se hará la tradicional y concurrencia distribución de puestos para la venta de efectos indústriales.

Día 29.

A las 10 de la mañana, con asistencia del Excmo. Ayuntamiento y con la del Ilustre Cabildo de esta Sta. Iglesia Catedral, se cantará á toda orquesta un solemne oficio en honor y gloria del insigne Patron de esta ciudad.

Terminada que sea esta función religiosa, la música del Regimiento de infantería de Leon, por una particular deferencia del Gefe de este brillante cuerpo, se colocará, si el tiempo lo permite, en el campo de la Dehesa, en donde con sus acordes y melodiosas armonías amenizará el grato solaz del paseo; y en caso contrario, lo verificará de igual modo en la plaza de la Constitución.

A las tres de la tarde habrá en la misma plaza variados y divertidos juegos de canchales, y al propio tiempo, baile público al estilo del país, vulgo *Sardanas Barçonesas*.

A la misma hora lo habrá de entrada en el grandioso y magnífico Salón del Odéon.

A las 7 de la noche la seccion de declamacion del Circo gerundense, con la maestría que le distingue, ojeará la comedia en 3 actos titulada *El sol de invierno*, y la pieza en un acto *La piedad prodigiosa*.

A las 7 y media, función de igual clase en el teatro de la Reina.

Día 30.

Por la tarde, juegos de canchales en la plaza de la Constitución.

Por la noche, función en el teatro de la Reina.

Día 31.

A las 3 de la tarde repetición de los mismos juegos en la propia plaza.

A las 7 de la noche la seccion de declamacion del Circo gerundense pondrá en escena la comedia en 3 actos *Marcia ¿ó cual de los tres?* y la pieza en un acto *Un risa y el resaca de un marido*.

A las 7 y media, función en el teatro de la Reina.

A las 10, gran baile de entrada en el Odéon.

Día 1.º de Noviembre.

A las 8 de la noche, como preliminar de la función religiosa que el día siguiente celebrará el conde Polimnia, se disparará un heroso y rotundo castillo de fuegos artificiales, obra de un vecino de esta ciudad, bastante conocido en ella por su práctica en esta clase de ejercicios.

Este brillante espectáculo tendrá lugar en la maraña, sobre el arco cuya puerita lleva el nombre del ilustre defensor de Gerona, dando los fuegos frente á la calle y puestas de Isabel II.

Día 2.

A las 10 de la mañana, la sociedad coral titulada Polimnia, marchando al compás de una numerosa banda de música militar y conduciendo el rico y nuevo estandarte que va á inaugurar, se dirigirá á la iglesia de San Félix, cuyo altar mayor estará magníficamente decorado, y en el cual se bendicirá aquella artística enseña, y se celebrará con este motivo un oficio solemne á toda orquesta.

Durante los ocho espresados días de feria habrá otras varias clases de diversion, distinguiéndose entre ellas algunas armoniosas serenatas que darán las sociedades corales de esta ciudad.

Tales el programa que ofrece al público

La Comisión de festejos.

Gerona: Imp. de Santiago Feliu.—1865.

Il·lustració 3: Programa de les Fires i Festes de Sant Narcís de 1863. Fons Ajuntament de Girona. Ajuntament de Girona. CRDI

El foment de l'activitat esportiva també va afavorir-se per la millora de les comunicacions, que ja havia començat abans del període de la Restauració i continuarà evolucionant després. En aquest àmbit destaca el ferrocarril, sinònim de progrés, produint-se la unió amb Barcelona i Madrid (1862), la culminació de la connexió amb França (1878) i la posada en marxa d'una xarxa de trens petits comarcals que comunicaven Girona amb altres poblacions importants de la província com Olot (1911) o Sant Feliu de Guíxols (1892), actualment convertits en vies verdes (Puigbert, 1995; Gironella et al, 2020). També van millorar-se les carreteres, especialment a partir de les darreres dues dècades del segle XIX, reduint així el volum de mercaderies que passaven pel centre de la ciutat històrica, que era un fet problemàtic (Puigbert, 1995). Aquestes carreteres van ser utilitzades no només per carros, diligències i tartanes, que van seguir sent durant anys el principal mitjà de transport, sinó també per les noves innovacions de transport que aterren per primer cop a Girona en aquells anys: bicicletes, des de 1888, i automòbils, des de 1902 (Puigbert, 1995). Aquests nous vehicles eren una nova forma de transport però també d'oci i de fascinació vers la velocitat. El ciclisme va popularitzar-se a finals de segle i la primera cursa de la qual es té constància celebrada a Girona va tenir lloc l'any 1888 (Puigbert, 1995). La primera entitat ciclista gironina va ser el Club Velocipédico que organitzava competicions i excursions i també es va construir un velòdrom a la carretera de Barcelona. Sorgien així els primers equipaments per a la pràctica de l'esport, com el frontó per al joc de pilota que també va construir-se a les darreries del segle XIX; la plaça de braus de la Devesa de l'any 1897; o la pista de patinatge a la Gran Via de l'any 1912 que acollia el Club Skating Ring Girona (Puigbert, 1995). Per a altres activitats esportives no era necessari la construcció d'instal·lacions, només calia aprofitar els recursos naturals que oferia la ciutat, com els seus rius que van ser un altre punt de trobada per practicar esports aquàtics. Puigbert (1995) assenyala que per les Fires dels anys noranta la societat Colón promovia curses de regates. A més de regates, les Fires eren una festivitat que servia per promoure activitats molt diverses, algunes d'elles de caire esportiu en format d'exhibicions o competicions populars. A inicis de segle XX, per exemple, en el programa s'anunciava la celebració d'exhibicions d'aeroplans a Fontajau, així com de novillades (Puigbert, 1995).

Junt amb l'associacionisme burgès i la millora de les comunicacions, un altre aspecte que va afavorir la popularització de l'esport van ser els mitjans de comunicació i, en concret, la premsa. Al llarg de la Restauració a Girona naixèran capçaleres de tota mena, i que es poden classificar seguint diferents criteris (Puigbert, 1995). Des d'un punt de vista temporal, trobem algunes efímeres i altres de vida llarga; també n'hi ha polítiques i apolítiques; algunes de caire

merament comercial o professional; altres literàries i culturals; satíriques; i també les primeres entitats esportives publicaren els seus propis butlletins, com és el cas del GEIEG.

Posteriorment, durant la dictadura de Miguel Primo de Rivera guanyen pes tota una sèrie d'innovacions culturals i tecnològiques com l'automòbil, l'aviació, el cinema, el jazz, la ràdio o el telèfon (Costa i Fernández, 1994). Aquestes innovacions van contribuir a fer dels anys 20 un període d'evasió i despreocupació, important l'estil de vida d'EEUU que xocarà frontalment amb el crac del 29. Fins llavors, van ser uns anys feliços en contrast amb què havien estat els darrers anys de la dècada de 1910 marcats per la Gran Guerra (Costa i Fernández, 1994). De totes les innovacions, la ràdio tindrà un paper clau en popularitzar l'estil esportiu estatunidenc, gràcies també a l'aparició del comentarista esportiu (Fuentes & Sebastián, 1998; Mandell, 2006; Dimeo, 2007; Pernau, 2008). Premsa i ràdio van contribuir a expandir un model d'esport que els estudis de gènere assenyalen que va ser creat com un espai de confrontació masculina, popularitzant la figura de l'heroi masculí encarnada en esportistes forts com els boxejadors (Alfaro, Bengoechea, & Vázquez, 2010). A més, un altre aspecte que va possibilitar que l'esport es construís com una pràctica masculina va ser el fet que en els mitjans de comunicació, i especialment els esportius, la presència de les dones fos escassa i quan hi havia dones en les redaccions escrivien fonamentalment de les dones de l'elit, les *Sportwomen* (Rodríguez, 2007).

Abans de parlar de la importació dels principals esports anglesos, ja fossin de caire patrici com el tennis i el criquet (vegeu il·lustració 4) o populars i interclassistes com el futbol, cal assenyalar que una de les formes d'oci de les classes terratinents gironines al llarg del segle XIX va ser la cacera¹⁸. Mònica Bosch, en el llibre *Elits, burgesies i classes mitjanes a la Girona contemporània* (2020) assenyala que la cacera suposava pels hisendats un signe d'estatus social benestant i l'oportunitat de reunió amb altres sectors socials dominants i dirigents, alhora que permetia controlar els masovers que cuidaven les seves propietats o vigilar els

¹⁸ Per a les classes britàniques, la cacera era un tipus d'activitat que permetia les apostes esportives, que era una de les formes d'entreteniment de l'aristocràcia britànica (Mandell, 2006). Més enllà del rebuig o malestar que ens suposi aquesta activitat, igual que les novillades, Elias i Dunning (1992) sostenen que l'origen de l'esport (anglès) està en els jocs que es feien a casa de terratinents, on eren practicats pels fills dels nobles i per criats en el segle XVII, especialment la caça de la guineu, com a activitat altament regulada a l'hora que codi de pautes socials de conducta. En aquestes caces els terratinents apostaven i Mandell (2006) vincula la lògica de les apostes esportives a la de les inversions especulatives practicades pels mateixos individus. Tant les pòlisses d'assegurança del comerç internacional, el finançament de les collites colonials o les apostes en una carrera de cavalls, es basaven en el càlcul de probabilitats i l'anàlisi racional de riscos i oportunitats.

límits de les seves finques. Per a Puigbert (1995), la caça i la pesca va donar lloc a la primera associació esportiva de la ciutat, Associació d'aficionats a la cacera i a la pesca, que els anys 1882-83 va demanar a l'Ajuntament poder instal·lar a la Devesa un lloc de tir al colom, que va ubicar-se darrera el camp de Mart. Aquest seria, doncs, el primer dels molts usos esportius que va fer-se de la Devesa i que anirem recorrent al llarg d'aquest estudi.

Il·lustració 4: Nenes i nens jugant a criquet. La fotografia, de l'any 1905, va ser feta per Lleó Audouard, un dels membres de l'elit de la ciutat que va fer de la importació de certs esports d'origen anglès, un element de distinció social. Fons Família Audouard. Ajuntament de Girona. CRDI

Junt amb el tir, la gimnàstica va ser un altre dels esports primerencs a la ciutat. Com hem assenyalat en el capítol introductori, la gimnàstica, amb la finalitat de regenerar els cossos desitjats pels Estats-Nació i que l'activitat industrial corrompia, també va ser una de les primeres activitats esportives que van adoptar-se al llarg del segle XIX. En el cas de les terres gironines, els primers espais on es practicava gimnàstica van ser a Figueres (1864) i Sant Feliu de Guíxols, mentre que la primera referència a Girona la trobem en la figura de Ramon Balmes (1850-1913). Aquest impulsor de l'esport gironí va obrir un gimnàs que tenia com a pilar l'higienisme i va fomentar l'activitat docent com a professor de gimnàstica a l'Institut Vell (Curbet, 2021). Per superar les resistències per part d'un tipus de mentalitat que desconfiava de l'obertura d'un gimnàs a la ciutat, Balmes va buscar la col·laboració de dos metges, Bonaventura Carreras i Peralta (1856-1906), que a més a més practicava gimnàstica, i Modest Furest i Roca (1852-1939). Va ser amb Carreras amb qui Balmes va obrir el Gimnasio Gerundense l'any 1882, inicialment a la placeta de Bell-lloc i que va acabar traslladant-se al carrer Nou del Teatre (Curbet, 2021). El centre oferia classes de gimnàstica i de tir, i comptava amb aparells i tecnologies no només per exercitar el cos, sinó també per corregir-lo. Entre altres aparells disposava de politges i anelles, poltres, pesos, bancs ortopèdics i inclòs pulsòmetres, un aparell propi d'una societat cada cop més fascinada per la quantificació i les dades, tot un signe de modernitat. També hi va incorporar les primeres bicicletes estàtiques,

encarregades a un ortopedista local l'any 1888 (Curbet, 2021), coincidint amb les primeres carreres de ciclisme que es feien a Girona. Va tenir tant èxit, que va haver de tornar a traslladar-se l'any 1886 als baixos de l'antiga Fonda Espanya (avui la Fontana d'Or). El projecte empresarial de Balmes estava lluny de tocar sostre. A finals de 1889 va adquirir un solar al carrer del Nord, on el 1890 va inaugurar el Gran Gimnasio Gerundense, que ofería classes per a homes i dones, en horaris i sales diferents. El gimnàs s'anunciava a la premsa de la ciutat, amb anuncis que intentaven captar clients i clientes, oferint classes especials per a elles (vegeu il·lustració 5). Pel que fa a les dones, la seva admissió es limitava a nenes i noies preadolescents que eren filles dels usuaris, socis i col·laboradors de Balmes. L'admissió de les dones era tota una revolució i desafiament als clixés patriarcals que imperaven a la ciutat a les darreries del segle XIX (Curbet, 2021).

Il·lustració 5: Anunci del gimnàs de Ramon Balmes publicat al diari *El Constitucional*. Balmes pretenia impulsar la pràctica de la gimnàstica tant per la població masculina com femenina i a aquestes últimes els hi comunicava l'oferta de classes especials. *El Constitucional*. (22 de juny de 1884), p. 15.

Amb la mateixa finalitat higiènica i disciplinària, els centres d'ensenyament van anar incorporant, a poc a poc, la pràctica de la gimnàstica i de certes modalitats esportives des de finals de segle XIX (Pujadas & Ribalta, 2015). El mateix Balmes va ser professor de gimnàstica del principal establiment públic d'estudis secundaris de la ciutat, l'Institut Vell, tot i que no va tenir el títol oficial fins a l'any 1899 (Curbet, 2021).

Juntament amb la caça i la gimnàstica, una altra activitat que es desenvolupà a tot Catalunya al llarg del segle XIX va ser l'excursionisme. Com s'explicarà tot seguit, aquesta activitat va servir de bressol per la creació d'una entitat fonamental en la història de l'esport de la ciutat, el GEIEG, que ja compta amb una història centenària dins de la ciutat (Nadal *et al.*, 2020), i que serà omnipresent en bona part de la nostra recerca. A camí entre l'esport i la cultura, l'excursionisme va donar les primeres passes a Girona cap a mitjans del segle XIX, impulsada

per Narcís Heras de Puig, autor de diversos articles publicats al diari gironí *El Postillón* amb el títol 'Excursión a la montaña de la provincia de Gerona' (Puigbert, 1995). Val a dir que la iniciativa d'Heras de Puig no va tenir continuïtat i caldrà esperar fins a inicis de segle XX per trobar el primer grup excursionista gironí. Aquest, va ser creat dins de l'entitat Orfeó Gironí l'any 1905 (Puigbert, 1995). El grup vinculat a l'Orfeó tampoc va ser el motor de l'excursionisme de la ciutat. Aquest paper va correspondre a l'entitat que naixeria catorze anys després durant la tardor del 1919, el GEiEG. Dos factors marquen l'origen del Grup: l'excursionisme i la introducció, a través de les colònies d'estrangers, de noves pràctiques higienistes i esportives. D'aquestes últimes van rebre la ideologia de l'amateurisme que porta a la sacralització de determinants esports i una manera d'entendre el joc que a la pràctica no es compleix. L'excursionisme serà la pedra angular de l'entitat que en temps de Primo de Rivera viurà un dels seus primers moments cabdals amb la celebració del primer Aplec Excursionista a Rocacorba que va comptar amb una gran participació popular, ja que hi varen assistir més de 1.500 persones (Maymí, 2004). Aquest fet denota que la dictadura donava prou marge de maniobra al moviment associatiu per no afectar la seva dinàmica, la qual cosa va permetre no només la celebració d'esdeveniments, sinó també el creixement de seccions a l'entitat (Costa i Fernández, 1994).

A més d'aquests dos factors, els homes que van impulsar el GEiEG tenien una mirada nacional i de territori, aspecte que encaixa amb el que expliquen Pujadas i Santacana (1995), quan assenyalen que, entre 1914-1920, el desenvolupament de l'esport contemporani l'assumien sectors propers a l'autonomisme i el regionalisme, així com els mateixos prohoms del catalanisme¹⁹. I diem en concret homes, perquè durant bona part del segle XX les dones van tenir poc pes a l'entitat (Nadal *et al.*, 2020). La voluntat de modernitat civilitzadora, catalanista i europeista, no significava l'abandonament immediat de convencions socials conservadores respecte a la situació de les dones. En tenim diversos exemples d'aquest fet. Un d'ells és la primera llista de socis de 1924, en la que només hi ha quatre dones. Tota la resta eren homes "en bona part dominat per les classes benestants" (Nadal *et al.*, 2020, p. 37), com ara l'odontòleg Lleó Audouard de Glairé²⁰, l'advocat Joaquim de Camps d'Arboix²¹ i altres

¹⁹ Un precedent d'aquest associacionisme esportiu catalanista a Girona el trobem amb l'Agrupació Catalanista d'Esport fundada el 1899 (Puigbert, 1995).

²⁰ Membre de la família d'origen francès Audouard que ha estat estudiada per la investigadora Núria F. Rius del Grup de recerca Gracmon de la Universitat de Barcelona. Veure la comunicació *D'«Audouard y Cía» a «Audoard»: Genealogía d'un ascens professional*, disponible al Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions (SGDAP) de l'Ajuntament de Girona.

membres destacats de l'elit gironina com el pintor Martí Adroher Bosch. Les sòcies eren Assumpció Cid, Concepció Francàs, Àngela Dalmau i Josefina Xaparro²² (il·lustració 6). Totes elles estaven vinculades al vessant artístic i participaven en exposicions organitzades per l'entitat, que des dels seus inicis va tenir un doble vessant: cultural i esportiu, que recorda el model d'olimpisme que va intentar d'impulsar Coubertin²³. A la primera Exposició d'Arts Plàstiques, celebrada durant les festes de Sant Narcís de 1924, hi van participar 34 homes i les quatre sòcies (Maymí, 2004). L'Assumpció Cid se la coneixia per les seves pintures i nines de feltre (Vàzquez, 2016). Tant Cid com Àngela Dalmau, apareixen entre les primeres pintores de la ciutat en el treball presentat per la guanyadora de la beca 8 de març de 2008, Rosa Pou. En aquella exposició de 1924 Cid va rebre per part del GEiEG un premi honorífic per la seva col·lecció de nines²⁴. Serà doncs l'àmbit artístic en el qual les dones tindran una major presència aquests primers anys de l'entitat. Això sí, sempre en ocasions puntuals com eren les Exposicions d'Art Plàstic Gironí celebrades durant les Festes de Sant Narcís. L'Assumpció Cid va participar en les tres primeres edicions (1924, 1925 i 1926) i amb ella ho van fer altres pintores com la guixolenc Gertrudis Romaguera Valls o les escultores Maria Pla Dalmau i Teresa Bartina²⁵.

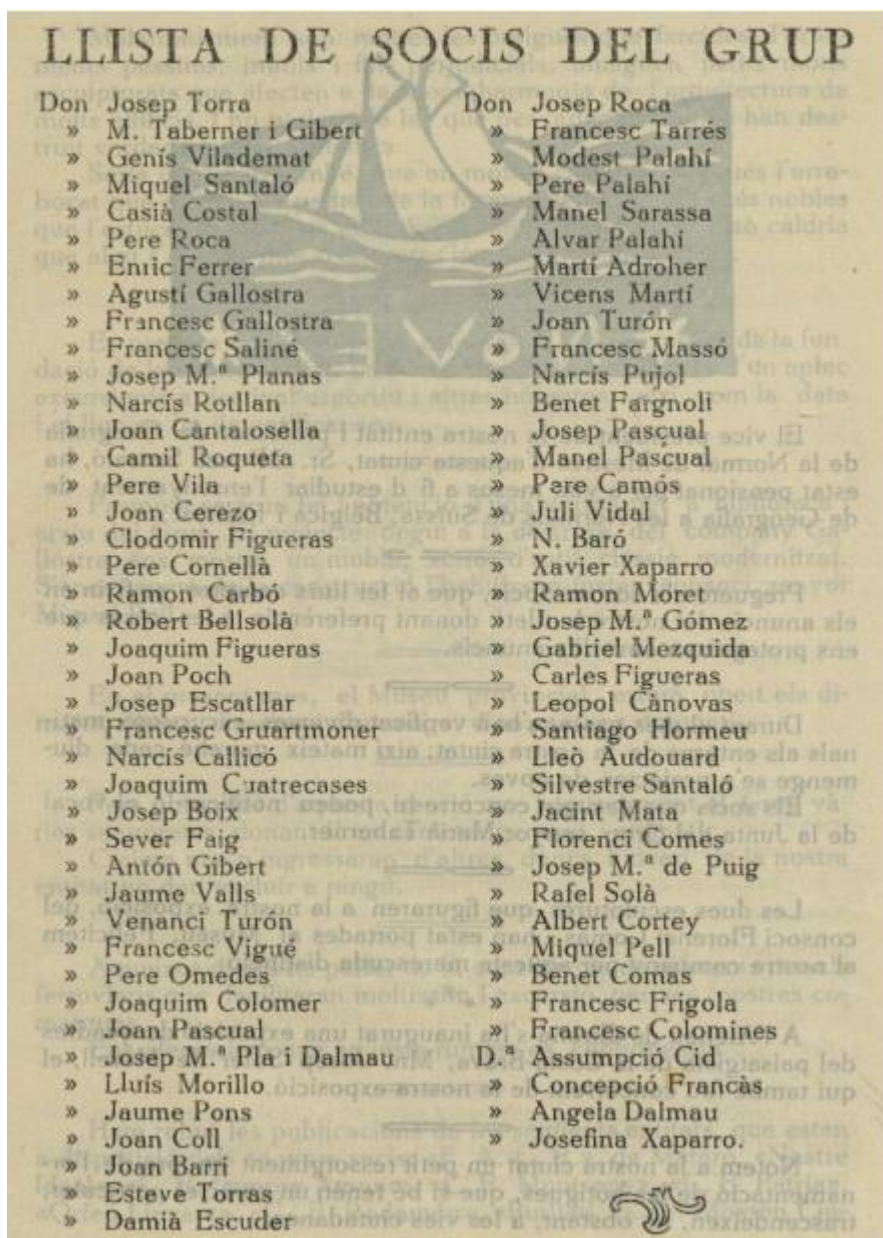
²¹ Jurista, historiador i polític catalanista. Es va afiliar a la Lliga Regionalista i va començar a col·laborar amb el *Diari de Girona*, del qual va ser cap de redacció. També va col·laborar amb publicacions com *L'Autonomista* o *El Gironès*. El 1920 va ser triat en les llistes regionalistes per a l'Ajuntament de Girona i va ocupar el càrrec de regidor, que va perdre en 1925 per actituds hostils cap a la dictadura de Primo de Rivera. En finalitzar la dictadura va presidir el GEiEG, i va tornar a l'Ajuntament, aquesta vegada com a representant d'Acció Catalana. Per saber més de la seva figura, recomanem la lectura del llibre "Joaquim de Camps i Arboix. Un intel·lectual en temps convulsos" (2015), escrit per Giovanni C. Cattini.

²² Prèviament en el *Butlletí* d'octubre de 1921 s'aproven les propostes d'ingrés com a sòcia de G. Palacio i P. Planas, però no apareixen en el llistat de 1924 (Nadal *et al.*, 2020).

²³ El Grup fomenta la cultura des dels anys 20 per mitjà de l'excursionisme coneixent l'entorn natural i el patrimoni que envolta la ciutat i més enllà. Sorgeixen seccions de fotografia, arqueologia, artística i activitats com mostres d'art. També una incipient biblioteca i se celebren conferències i tertúlies.

²⁴ Expositors i concursants. (novembre de 1924). *Butlletí del GEiEG*, p. 2.

²⁵ III Exposició d' Art Plàstic Gironí. (setembre-desembre 1926). *Butlletí del GEiEG*, pp. 9-13.

II-lustració 6: Llista de membres del GEiEG de 1924. Les quatre dones apareixen al final de la llista.
Butlletí del GEiEG. (novembre de 1924), p. 19

La presència de dones a l'entitat romandrà testimonial al llarg dels anys 20. L'any 1925 s'incorporen quatre noves sòcies i apareix de nou el nom de Josefina Xaparro, el que considerem que es tracta d'un error: Laura Taberner, Joaquima Murillo, Agna Vila i Maria Vila²⁶. Aquell mateix any, el mes de maig apareix un article de tres pàgines en el *Butlletí* titulat "La Secció Feminal del Grup" dins la secció d'excursionisme que denota un debat dins del GEiEG pel que fa a la presència de les dones i quin paper havien de jugar, un cop ja s'havien

²⁶ Noves. (gener de 1925). *Butlletí del GEiEG*, p. 13.

acceptat les primeres sòcies²⁷. Com hem assenyalat, fins llavors, la presència de les dones al grup s'havia reduït a l'àmbit artístic i ara se les admetia dins de la secció icònica de l'entitat, l'excursionisme. L'article explicava que s'acceptava a les dones per oferir-les un esbarjo més constructiu que no pas el cinema o el ball que és vist per l'autor de l'article amb cert perjudici. Així es va produir la primera excursió del grup amb presència de 18 dones a la Font de la Torre. Excursió que es va repetir al mateix lloc l'any vinent. Sembla ser, doncs, que en un any va ser l'única excursió en què participaven dones²⁸ i en la resta d'anys que va durar la dictadura de Primo de Rivera no hi van haver moltes més, tret d'una sortida a Núria²⁹ i una altra a la Molina³⁰. En aquesta segona s'indiquen els noms de les participants: Antònia Adroher³¹, Maria Bosch, Fló Callicó, Maria Simon i Dolors Bigas. El darrer fet que volem destacar pel que fa a la manca del foment de l'esport femení dins del GEiEG, és que l'entitat va promoure un partit de basquetbol femení entre dos equips del F.C. Barcelona durant les Festes de Sant Narcís de 1930³². Tot i aquesta iniciativa, en la que es va celebrar també un certamen masculí d'atletisme, no va ser el GEiEG sinó Atletes Units, el club esportiu en el qual es va crear la primera secció de bàsquet femení a la ciutat, com veure'm més endavant.

La situació de les dones no canviarà gaire dins el Grup en el període republicà que analitzarem en el pròxim capítol, si bé s'incorporen algunes dones a les seccions de natació i esports de neu. Un altre fet que manifesta l'escassa presència de les dones dins del Grup, és en els llocs de lideratge de l'entitat. En la comissió del cinquantè aniversari del GEiEG no hi va haver cap dona. Per aquell esdeveniment es va fer el llibre *Historial de GEyEG a través de sus propios interpretes: 50 años del deporte en Gerona, 1919-20/1969-70*, i en el llistat d'entrevistes a membres del Grup (directius, exdirectius, caps de seccions), no s'hi va fer a cap dona. Tampoc ha tingut mai cap presidenta ni cap dona va formar part de la Junta Directiva ni en aquest

²⁷ Riera, X. (maig de 1925). La Secció Feminal del Grup. *Butlletí del GEiEG*, pp. 5-7.

²⁸ X. (maig de 1926). Feminal a la Font de la Torre. *Butlletí del GEiEG*, pp. 20-23.

²⁹ Excursionisme. (setembre-desembre 1926). *Butlletí del GEiEG*, p.6.

³⁰ Martí i Rotllan, V. (febrer 1930). Una excursió a La Molina i un bloqueig per la neu. *Butlletí del GEiEG*, pp. 9-11.

³¹ Entenem que es tracta d'Antònia Adroher i Pascual (Girona, 22 de juny de 1913 - Banyuls de la Marenda, 15 de setembre de 2007). Fou una mestra i activista política catalana. Va ser la primera regidora de l'Ajuntament de Girona i una de les fundadores del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM). Per a més informació proposem la lectura de Joaquim Nadal *Noves Vides amb nom* (2011).

³² Bàsquet femení i atletisme. (octubre 1930). *Butlletí del GEiEG*, pp. 9-10.; Atletisme. (novembre 1930). *Butlletí del GEiEG*, pp. 6-8.

període ni en els següents que analitzem (Nadal *et al.*, 2020). Malgrat això, sí que hi havia dones que participaven en activitats lúdic-esportives organitzades pel Grup com les excursions que hem assenyalat anteriorment o el descens del riu Ter, del qual en tenim un testimoni fotogràfic de l'any 1920 (il·lustració 7).

Il·lustració 7: Cinta Farragut i Narcisa Ribot a les ribes del riu Ter a Pedret, durant un descens del riu en piragua organitzat pel GEiEG l'any 1920. Col·lecció l'Abans de Girona. Ajuntament de Girona. CRDI

Tornant als orígens de l'entitat, al llarg dels anys 20 el GEiEG va anar creixent i a més de l'excursionisme, ràpidament van anar apareixent noves seccions esportives que, almenys a nivell teòric, entenien l'esport sota la lògica de l'amateurisme. De tots els esports, aquell que representa més que cap altre els ideals amateurs va ser l'atletisme, que ràpidament tindrà una secció en el Grup, si bé les proves atlètiques ja es disputaven a Girona des de feia uns anys organitzades per entitats del futbol durant les Festes de Sant Narcís (Curbet i Boj, 1992). L'any 1921 s'havia de celebrar el primer festival atlètic a la tardor al Congost, coincidint amb el II aniversari de la fundació del Grup, però la pluja ho va impedir (Nadal *et al.*, 2020). Sense camp propi, els atletes corrien al Camp de Mart de la Devesa, cedit per l'Ajuntament. També s'exercitaven a l'estadi de Vista Alegre, cedit per l'equip de futbol que hi jugava, la Unió Deportiva Girona, fins que aquesta va pujar de categoria i s'hi plantà gespa i el camp només quedà per practicar futbol (Nadal *et al.*, 2020). Llavors la Devesa va esdevenir l'espai que utilitzà el grup per practicar no només atletisme, sinó també natació, frontó, tennis, esports de

pilota, etc., en uns terrenys cedits per l'Ajuntament³³. Un moment clau per l'atletisme del Grup es va viure durant les abans citades Festes de Sant Narcís de 1930 en les que la secció atlètica de l'entitat es va imposar als atletes del F.C. Barcelona (Maymí, 2004).

Junt amb el GEiEG l'altra entitat esportiva històrica de la ciutat sorgida també d'aquest associacionisme burgès va ser el Girona Tennis Club, fundat l'any 1917 i ubicat, inicialment, en uns terrenys entre la Devesa i el riu Güell. La història d'aquest esport a la ciutat està ben documentada gràcies al llibre de Guillem Alsina *Cent Anys de Tennis a Girona 1917-2017*³⁴ (2017). De la seva lectura i del recull de premsa que hem fet, podem destacar que el tennis -o *lawn* tennis com se'l coneixia a finals de segle XIX i principis del XX- va començar a practicar-se a la província de Girona des d'inicis de segle XX a llocs com Puigcerdà, Ribes de Freser, Sant Feliu de Guíxols, Santa Coloma de Farners, Camprodon, Viladrau, Caldes de Malavella, Olot o Lloret de Mar³⁵, on van construir-se les primeres pistes. La primera notícia documentada per Alsina prové del *Diario de Gerona* de 1907, en la que s'informava d'un concurs de *lawn* tennis a Puigcerdà el 14 de setembre, coincidint amb les festes majors, en les quals van participar *Sportsmen* de Barcelona. Quatre anys més tard a Ribes de Freses, Tomàs Montagut, amo d'un hotel, va construir dues pistes de tennis, una d'asfalt i l'altra d'herba. Cap a mitjans d'agost de 1911 va organitzar un concurs, anomenat 'Campeonato de los Pirineos Catalanes', en què va reunir un cert nombre dels millors jugadors barcelonins. Va repetir el concurs l'agost de 1912. L'octubre del mateix any l'Ateneu Social de Sant Feliu de Guíxols va comprar l'hort d'en Donatiu per construir-hi camps d'esport, entre ells de *lawn* tennis. El novembre el tennis va arribar a Olot amb la disputa de la Copa Olot Deportivo que va seguir disputant-se els anys següents (Alsina, 2017). A mitjans de 1913 Santa Coloma de Farners va construir al seu balneari un camp d'esports que incloïa pistes de *lawn* tennis. Un any més tard es van celebrar

³³ A la Devesa s'hi va construir la piscina (1933) i l'estadi el 1944, afegint-hi grades i pistes noves l'any 1964 per celebrar-hi els Jocs de la FISEC. Com a instal·lacions pròpies, el Grup va tenir Sant Ponç (1970) i Sant Narcís amb la inauguració de les pistes l'any 1975 i del pavelló cobert el 1978 (Nadal et al., 2020).

³⁴ D'acord amb Guillem Alsina, l'origen del tennis a Catalunya es remunta a finals del segle XIX. El 1899 individus de les colònies britàniques i alemanya i membres de la burgesia catalana van fundar el Barcelona *Lawn* Tennis Club. Probablement va arribar a les comarques gironines de la mà d'aquests barcelonins que van voler seguir jugant a tennis mentre feien vacances.

³⁵ A la premsa hem trobat referència a la construcció de la pista a Hostalric: *Diario de Gerona*. (28 de juliol de 1915). p. 8.; Construcció de pistes i disputa de torneig a Lloret de Mar: Deportes. (28 de agost de 1915). *Diario de Gerona*, p. 7.; Disputa de torneig a Caldes de Malavella: Deportes. (2 de setembre de 1915). *Diario de Gerona*, p. 7.

concursos a Camprodon a la pista del Sr. Carulla, i es va inaugurar una pista a Viladrau. Inicialment, com demostren aquests exemples, eren sobretot membres de la burgesia barcelonina, tant homes com dones, qui volien continuar practicant aquest esport als seus llocs d'estiueig i crearen tornejos i pistes de tennis a les seves segones residències situades a viles de la província de Girona com Camprodon (il·lustració 8).

Il·lustració 8: Partit de tennis de parelles mixt disputat a Camprodon l'any 1910. Col·lecció Joan Cortés. Ajuntament de Girona. CRDI

A Girona ciutat, la primera notícia que tenim de tennis correspon a 1915. No va ser ni un torneig ni la construcció d'una pista sinó la instància d'un particular, Carlos Gómez Soler. El seu escrit, llegit en el Ple municipal, deia el següent (Alsina, 2017):

“Suplica se digne concederle los campos señalados con los números 3 y 6 en el Campo de Marte, para poder practicar en ellos Sports tan importantes como el lawn-tennis y que en la actualidad es desconocido en ésta, y conocidas las ventajas que a la juventud reporta” (p. 19)

Si bé l'Ajuntament va acceptar la proposta no la va posar en pràctica, com tampoc a l'any següent, quan de nou el senyor Gómez va presentar una nova instància gairebé idèntica a l'anterior (Alsina, 2017). Val la pena ubicar, ni que sigui breument, a Carles Gómez i Soler (1883-1949) per la seva rellevància en el foment de l'esport a la ciutat. S'havia forjat com a

esportista al gimnàs de Ramon Balmes, que va dirigir a la mort d'aquest modernitzant-lo. També va finançar i acompanyar els principals clubs futbolístics de la ciutat (Curbet, 2021). Era professor de l'Institut d'Ensenyament Mitjà de Girona i va destacar per la seva trajectòria dins de la CNT de Girona, ja que era anarcosindicalista i francmaçó, sent regidor del Consell Municipal gironí pel sindicat anarquista durant la Guerra Civil (Clara, 1988).

L'esforç de Gómez per a la construcció de la pista no va ser en va. La construcció la van acabar duent a terme membres de la burgesia i aristocràcia de la ciutat, com Ramón de Berenguer³⁶, el dentista Lleó Audouard de Glaire i el metge Josep Mª Riera i Pau³⁷, els quals van moure fitxa perquè l'Ajuntament concedís l'autorització per a la construcció d'una pista a la Devesa, ubicada entre el passeig central i el curs del riu Güell (Alsina, 2017; Gironella et al, 2020). Finalment, la pista de la Devesa es va inaugurar a inicis de 1917 i va fundar-se el club, amb Berenguer com a primer president i el doctor Riera fent les funcions de secretari.

Aprofitant la inauguració, que va recollir el *Diario de Gerona*, van disputar-se els dos primers partits que van ser mixtos (il·lustracions 9, 10, 11 i 12), ja que el tennis era un esport que estava acceptat que el practiquessin les dones, si bé només aquelles de classe alta³⁸. En aquells dobles mix van enfrontar-se les parelles Carmela Carreras-Luis Audouard vs. Maria de Viñals-Josep M. Matas. El segon, un individual mixt, modalitat de tennis que trencava amb la segregació per sexes i que no era ni és gens habitual, tret de partits d'exhibició, el van disputar Montserrat Coll contra Joaquim de Camps i Arboix. Aquestes persones que van participar en la inauguració seran les protagonistes dels tornejos dels primers anys de l'entitat i s'hi van afegir altres dones com Maria Teresa Audouard, María Pérez, Mercè Coll -qui arribà a ser vicepresidenta de l'entitat durant la República- o Dolors Matas que va guanyar el primer torneig individual femení organitzat pel club el 1917³⁹.

³⁶ Ramon de Berenguer i Llobet era comte de Berenguer i marquès de Garcillán.

³⁷ Germà del metge i polític Agustí Riera y Pau, membre de la Lliga Regionalista, de la Mancomunitat de Catalunya i president de la Diputació de Girona <https://www.galeriametges.cat/galeria-fotografies.php?icod=HFG> (Consultat el 01-11-2021).

³⁸ *Diario de Gerona*. (09 de gener de 1917), p. 4.

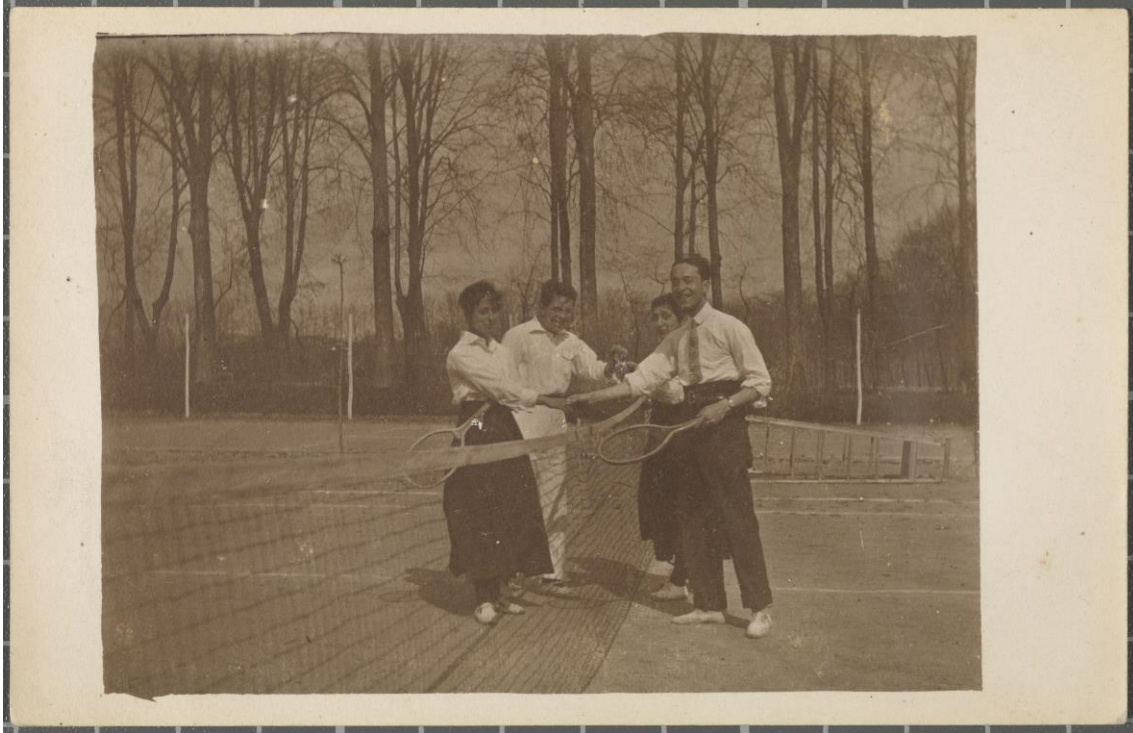
³⁹ *Diario de Gerona*. (11 d'abril de 1917), p. 3.

Il·lustració 9: Partit de dobles mixtes a la pista de tennis de la Devesa, l'any 1917. Col·lecció Josep Maria Vila Burch. Ajuntament de Girona. CRDI

Il·lustració 10: Fotografies dels participants dels partits mixtos disputats a la pista de la Devesa l'any 1917. Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona (MAC).

Il·lustració 11: Dues parelles de tennistes donant-se la mà a la pista de tennis de de la Devesa, l'any 1917. Col·lecció Josep Maria Vila Burch. Ajuntament de Girona. CRDI

Il·lustració 12: Públic assistent a un partit de tennis a les instal·lacions del Girona Tennis Club, a la Devesa, l'any 1917. Col·lecció Josep Maria Vila Burch. Ajuntament de Girona. CRDI

Aquestes tennistes, que sense por a equivocar-nos, les podem qualificar de *Sportswomen*, ja que formaven part de les famílies burgeses i aristocràtiques de la ciutat, rebien un tracte diferenciat dels seus companys masculins, tant pel que fa a la vestimenta com pels premis que els concedien com veurem més endavant.

L'hivern deixava pràcticament inservible la pista fins a la primavera i el 1919 unes inundacions del Ter i l'Onyar van acabar per destrossar-la. L'absència de notícies de 1920-1921 semblen indicar que no va haver-hi partits. No va ser fins tres anys més tard que Lleó Audouard va fer construir una nova pista a Vista Alegre, a prop del camp de futbol de la Unió Deportiva Girona (Alsina, 2017). A Vista Alegre s'hi va acabar fent una segona pista i el club s'hi va estar fins a mitjans de la dècada dels seixanta. Fins a 1931 Alsina manifesta que són uns anys de certa passivitat respecte al tennis, en els que l'afició va decreixer.

De tots aquest esports que començaren a practicar-se, cap va poder competir en popularitat amb un altre esport d'origen anglès com era el futbol. A inicis de segle, un cop els militars van abandonar la Devesa, s'hi van adequar fins a cinc camps de futbol en parcel·les cedides per l'Ajuntament (Curbet i Boj, 1992). Sembla ser que la primera vegada que es va practicar futbol a la ciutat va ser fruit de la iniciativa de Ramon Balmes, que tot i el desconeixement i poc interès per aquest esport, pressentia el seu atractiu i l'any 1904 va portar un grup de nois a la Devesa a jugar-hi seguint els reglaments (Curbet, 2021). Els primers clubs que es creen a Girona van ser de durada efímera, com el Gerona Futbol Club (1906), l'Sport F.C., l'Atlètic F.C., o l'Strong F.C que jugava al Camp de Mart (Curbet i Boj, 1992). Finalment, l'any 1921 va néixer la Unió Deportiva Girona, fruit de la fusió de molts dels clubs abans citats, que va construir el primer camp de Futbol a Vista Alegre l'any 1922 i que desapareixerà a la dècada dels anys trenta, sent substituït pel Girona FC que va quedar-se amb el terreny de joc (Curbet i Boj, 1992). Amb el futbol neix l'esport com espectacle de masses, que juntament amb la boxa, el ciclisme o l'atletisme van ser presentats no només com elements de modernitat, sinó també de virilitat dins d'un relat impulsat per la dictadura de Primo de Rivera que vinculava els mites esportius als valors nacionals (Torrebadella-Flix, 2019). Això es traduirà en l'aparició de nous estadis i equipaments esportius que poguessin acollir a més públic. Amb aquesta actuació Primo de Rivera va encabir l'esport dins d'un "dispositiu"⁴⁰ nacionalitzador dirigit envers la

⁴⁰ Fem servir el concepte "dispositiu" amb el sentit expressat per Foucault l'any 1977 i recollit en l'article de Luis García Fanlo (2011): dispositiu seria un conjunt heterogeni, que comprèn discursos, institucions, instal·lacions arquitectòniques, reglaments, mesures administratives, enunciats científics i filosòfics, morals, etc. El dispositiu podria entendre's com la xarxa de relacions entre tots ells que intenten

joventut amb el fi de produir un home nou (Torrebadella-Flix, 2019). A més, va portar a la professionalització de l'esport, fet que va generar polèmica dins del GEiEG per la seva secció de futbol que xocava amb el paradigma amateur conservador que defensava el Grup, raó per la qual aquesta secció va ser eliminada l'any 1925 després de tres anys d'existència (Nadal *et al.*, 2020).

2.2 L'esport femení a Girona

Prèviament, ja s'ha assenyalat la presència de *Sportwomen* en certs esports reservats a les classes benestants de la societat gironina, especialment el tennis. Abans, però, de continuar amb l'explicació de quins altres esports podien fer les gironines entre finals del XIX i les primeres dècades del segle XX, val la pena fer una mirada més ampla a la situació de l'esport femení a Catalunya.

Diversos estudis han identificat que les primeres publicacions i estudis fets a Catalunya que tenien com a objectiu incentivar o regular les pràctiques físiques femenines, van coincidir amb tres fenòmens: la institucionalització de l'educació física a l'Estat espanyol; l'aparició d'instal·lacions gimnàstiques a les ciutats i la celebració de les primeres activitats esportives (Pernau, 2008; Pujadas & Ribalta, 2015). Aquests primers escrits estaven relacionats amb recomanacions per a les dones de classe alta, per tal que practiquessin esports propis dels sectors socials acomodats, com ara l'equitació. Entre 1830-50 van publicar-se diversos manuals sobre hípica per als membres de les classes altes atenent a les particularitats de cada sexe⁴¹. Un altre tema que despertava l'interès de certs pedagogs de la segona meitat del segle XIX, va ser la utilitat de la gimnàstica tant per nenes com per nens, dins d'un context general en què prenien molta força els moviments higienistes que intentaven pal·liar els efectes més dramàtics de la industrialització (Pujadas & Ribalta, 2015). És sobretot a partir de 1870 que s'incrementà el nombre d'estudis per part de pedagogs i metges, així com traduccions de treballs estrangers que tenien com a finalitat la preparació física de les dones des d'una perspectiva higiènica i terapèutica. Molts d'aquests treballs presentaven una visió

respondre a una urgència. En aquest cas la urgència era la modernització i regeneració nacional per tal d'espanyolitzar les masses.

⁴¹ Un exemple d'aquests manuals el va publicar Joaquín Blanca de Ruiz (1839). Es titula *Elementos de equitación: o verdaderos principios de la escuela de a caballo, para uso de caballeros y damas. Barcelona.*

androcèntrica de les dones, enteses com a menys dotades per 'naturalesa' que els homes per l'exercici físic i tenint present que elles no feien activitat per si mateixes sinó per preparar-se per la maternitat (Pujadas & Ribalta, 2015)⁴². També va haver-hi dones que van elaborar les seves propostes pel que fa a l'activitat física que requerien, com la mestra Pilar Pascual Ibars (1827-1899). Pascual defensava l'educació física de les nenes, però fora del discurs higienista hegemònic, si bé la finalitat última dels exercicis que proposava tenien com a fi una funció educadora per quan fossin mares. Les primeres doctores en medicina de Catalunya, la lleidatana Martina Castells i Ballespí (1852-1884) i la barcelonina Dolors Aleu i Riera (1857-1913), també van escriure les seves tesis sobre la higiene, l'educació física, moral i intel·lectual de les dones, denunciant l'endarreriment d'Espanya en aquest aspecte respecte als països veïns (Pujadas & Ribalta, 2015). Castells reclamava la gimnàstica per les dones per tal de fer-les fortes i que poguessin traslladar als seus fills els coneixements físics i higiènics, en un context en el qual els homes es desentenen totalment de l'educació d'aquests (vegeu il·lustració 13).

Il·lustració 13: Alumnes del col·legi Nostra Senyora del Carme realitzant una taula gimnàstica al pati l'any 1918. Col·lecció Valentí Fagnoli. Ajuntament de Girona. CRDI

⁴² Pujadas i Ribalta (2015) citen com exemple d'aquesta mirada androcèntrica vers les dones la tesi de 1864 de Lluís Hysern i Catá, especialitzat en higiene i electrohomeopatia, en què recomanava a les dones centrar-se en tasques domèstiques per saber les seves necessitats d'activitat física per a millorar la salut.

En les primeres dècades del segle XX la pràctica de l'esport per part de les dones era un signe de modernitat, així com una reivindicació com també ho era, per exemple, el dret a vot. En aquells moments l'esport era un privilegi per a les dones de classe alta com la tennista Lili Álvarez, la tiradora Sandra Domecq o les aviadores María de la Salut Bernaldo de Qirós Bustillo, Margot Soriano Ansaldo, Irene Aguilera o Mari Pepa Colomer.

Més enllà dels grups privilegiats, a poc a poc, l'esport es va estendre entre classes que fins llavors no havien tingut l'oportunitat de participar-hi i en noves modalitats esportives més enllà del tennis, el golf, l'aviació o el tir (Piedra, 2016). Això va ser possible gràcies al fet que van associar-se en entitats privades com havien fet els homes, i van aparèixer les primeres associacions exclusivament per a dones com Fémina Natación Club de Barcelona⁴³ (1912) i, especialment, el Club Femení i d'Esports de Barcelona (1928) que tenia com a lema 'Feminitat, Esport i Cultura'⁴⁴ (Real, 2009; Pujadas & Ribalta, 2015). La seva fundació es va publicar al *Diario de Gerona*, el qual recollia un comunicat de les fundadores en el que reivindicaven el seu dret a fer esport d'acord amb el passat grecoromà i apel·lant al discurs eugenèsic de millora de la raça, molt present en els anys 20 arreu del món occidental⁴⁵. El Club Femení i d'Esports de Barcelona (CFEB) va propiciar que apareguessin altres entitats esportives femenines o seccions femenines dins de clubs ja existents a Catalunya, una d'elles a Hospitalet⁴⁶. En el cas de Girona, la primera secció esportiva femenina la trobarem en el període republicà en el club Atletes Units. Aquest primer moviment associatiu femení anava acompanyat d'un debat públic sobre l'esport femení i el cos de les dones que s'accentuà encara més durant el període republicà. Fet aquest petit repàs als elements més transcendents de l'esport femení català i espanyol a cavall del segle XIX i XX, presentem el que hem pogut descobrir de l'esport femení a Girona a partir de l'anàlisi de la premsa històrica.

⁴³ El Femina Natació Club va ser la primera entitat esportiva exclusivament femenina creada a Espanya. La formaven dones de l'alta societat catalana i entre les seves membres podem destacar les germanes Ribalta Cuixart -Mercè i Clementina-, Inés Sagnier Sanjuanena, Rosita Elías, Carmen Escubós, o Margarita Morgan. Consultat a <http://www.deporteymujer.com/los-inicios-de-la-natacion-catalana/> (01-03-2022).

⁴⁴ Malgrat que les esportistes del Club Femení i d'Esports de Barcelona lluitaven per l'acceptació social de les dones en activitats esportives, al mateix temps defensaven una moral tradicional, ja que, segons elles, l'accés a l'educació física i la cultura havia d'ajudar-les a convertir-se en millors esposes i mares (Real, 2009).

⁴⁵ Notes. (9 de novembre de 1928). *Diario de Gerona*, p.1.

⁴⁶ Atletisme. (23 d'abril de 1930). *Diario de Gerona*, p.2.

2.2.1 Què deia la premsa gironina sobre l'esport femení?

La recerca duta a terme en els diaris locals de Girona *La Nueva Lucha*, *Diario de Gerona*, *La Lucha* i el *Butlletí* del GEiEG, ens ha permès identificar 115 notícies en què es fa esment a les dones en un context esportiu, tot i que en la majoria dels casos, no com a practicants de l'esport sinó com a espectadores, guardonades per la seva bellesa, entregant trofeus als homes o com a mullers dels esportistes. Hem filtrat les notícies segons l'àmbit geogràfic al qual feien referències les dones citades amb les categories següents: internacional, nacional, català i local. Com era d'esperar, hi ha un predomini de les notícies d'àmbit local, amb 58 de les 115, que són les més rellevants per a la nostra investigació per poder identificar les pioneres gironines.

Pel que fa a l'àmbit internacional, en aquests darrers anys del segle XIX i inicis del XX, hem trobat que era relativament comú que a la premsa gironina s'anomenessin les novetats que provenien dels EEUU o de les grans capitals europees com Londres o París. Aquestes ciutats eren el paradigma de la modernitat i es descrivien les grans gestes esportives protagonitzades per les *Sportwomen* d'aquells països. Una d'aquestes notícies narra com l'any 1890 l'estatunidenca Elisa Pool de Massachusetts era la primera dona a obtenir el títol de pilot d'avió⁴⁷. Les notícies de dones aviadores trencaven motlles i dibuixaven un perfil femení molt diferent del tradicional. Eren dones que s'exhibien sense homes i que s'aventuraven a l'exterior de les seves cases i entorns familiars gràcies al seu domini d'una de les icones de la modernitat, l'avió (Moncó, 2018). Això a ulls de la premsa era vist com una amenaça als rols tradicionals d'home i dona i eren criticades pels periodistes de diverses maneres com ara posant en dubte les seves habilitats. La seva existència podia servir d'estímul a altres dones i alertaven de la possibilitat de desconstruir el rol passiu imposat i permetien pensar en altres possibilitats d'existència (Moncó, 2018). Per exemple, en la notícia referida a Elisa Pool, el periodista del *Diario de Gerona* deia el següent: "La mujer piloto será un nuevo peligro para la navegación. Los hombres que padezcan de mareo, si navegan en un buque dirigido por un piloto femenino de buenos ojos, sentirán con doble fuerza su mal". Els diaris gironins d'aquest període seguiran informant de dones aviadores estrangeres en les dècades següents, sense to condemnatori, pel que aquesta activitat ja s'hauria acceptat. En tenim diversos exemples: la publicada a *La Lucha* sobre el nou record femení en volar sense parar durant més temps, aconseguit per la senyoreta Dutrieu l'any 1910⁴⁸; el rècord de salt en paracaigudes des de més

⁴⁷ Una mujer piloto. (13 de maig de 1890). *Diario de Gerona*, p. 3.

⁴⁸ Aviación. (31 de desembre de 1910). *La Lucha*, p. 2.

alçada assolit l'any 1929, però del que no sabem el nom de l'heroïna perquè no l'indicava el *Diario de Gerona*⁴⁹; o el record de duració de vol femení de les aviadores estatunidenques Trou i Spooner l'any 1931⁵⁰. Junt amb les aviadores, les nedadores de grans distàncies dels anys 20 també estaven protagonitzant tota una sèrie d'accions que desafiaven la concepció tradicional segons la qual, la fisonomia de les dones les limitava per a la pràctica de certs esports. Una d'aquestes gestes la va protagonitzar la nedadora britànica Mercedes Gleitze (1900-1981), qui va fer travesses a mar obert que la van portar a creuar el Canal de la Mànega o ser la primera persona a creuar l'Estret de Gibraltar l'any 1928 (Tresseras Dou, 2007; Segura González, 2018). Tot i aquestes gestes, el *Diario de Gerona* preferia informar del frau que va cometre la nedadora Dorothy Logan (Mac Lellan) en el seu intent de creuar el Canal de la Mànega i embutxacar-se el premi⁵¹. Logan va fer part del recorregut en canoa i va tornar els diners. En canvi, les actuacions de Gleitze no van ser publicades en els titulars del diari.

A més d'aviadores i nedadores, les *Sportwomen* internacionals practicaven altres esports com el tir amb arc o el ciclisme. El *Diario de Gerona* informava que s'havia constituït a Londres "el club de las Arqueras, sociedad de «sportwomen». Forman parte del damas distinguidísimas aficionadas al «sport»"⁵², mentre que *La Lucha* relatava la vestimenta adequada que ha de dur una dona per anar en bicicleta:

“Las ciclistas de San Petersburgo han sido objeto últimamente de un «ukase»⁵³. No estando conforme la alta policía con los trajes usados por las intrépidas sportwomen, ha hecho hacer investigaciones en Inglaterra sobre la manera de vestir de las ciclistas británicas, En su consecuencia se publicó en la capital de Rusia el siguiente «ukase»; «Las mujeres que deseen ir en bicicleta por las calles de la ciudad, deberán vestir chaqueta inglesa y «rational dress», ó bien un traje cuyo cuerpo y falda estén unidos, debiendo tener la última un mecanismo que permita cerrarla á manera de pantalón bombacho.”⁵⁴

⁴⁹ Performanza aviatoria. (4 de novembre de 1929). *Diario de Gerona*, p.3.

⁵⁰ Las aviadoras Trou y Spooner acaban su vuelo. (10 de gener de 1931). *Diario de Gerona*, p.3.

⁵¹ El timo de una nadadora. (19 d'octubre de 1927). *Diario de Gerona*, pp.3-4.

⁵² El Club de las arqueras. (29 de setembre de 1894). *Diario de Gerona*, p. 16.

⁵³ Un ukase era una proclamació escrita pel tsar.

⁵⁴ De todas partes. (2 de juny de 1898). *La Lucha*, p. 2.

Els mitjans de comunicació molts cops sancionaven aquest canvi de costums i pràctiques de les dones vinculats a les pràctiques esportives. Una notícia publicada al *Diario de Gerona* criticava que a EEUU les dones preferissin comprar-se una bicicleta en lloc d'una joia⁵⁵. El ciclisme, l'arc i l'aviació no eren els únics esports que practicaven les dones que es veien amb recel per part de la premsa. A finals de segle, a diverses ciutats europees, se celebraven combats d'esgrima o de lluita entre dones. Des del diari *La Lucha* el periodista Julio Abril⁵⁶ explicava un d'aquells duels d'esgrima celebrats a Madrid amb les següents paraules de sorpresa: “¡Dos mujeres en el campo del honor esgrimiendo ambas su correspondiente sable ó espada, cual si fueran individuos del sexo fuerte!”⁵⁷. I des de París, el periodista de *La Lucha* Antonio Ambroa, incloïa la boxa femenina com un element més de depravació que caracteritzava el barri popular i de classe obrera de Montmartre, on les dones feien coses que segons l'ordre social burgès no devien:

“Hoy no son sólo los hombres, sexo fuerte, temperamento guerrero, hechos para la lucha y disculpables en sus aficiones por ese sport de mal gusto. La mujer, ser delicado, según dicen los postas en vaporosas rimas, esa bella mitad del género humano, también lucha como luchan los hombres, y parece como si el sexo hermoso quiera sobreponerse al feo dominándolo (...) Y aquellas carnes que, si no pertenecieran á tales harpías, diríamos hechas de raso y de rosa; aquellos seres que, por un error de la naturaleza, encarnan un alma de mujer, son una soez amalgama de lujuría y despreocupación, de voluptuosidad y de sadismo”⁵⁸

No només els periodistes tenien prejudicis respecte a la pràctica de certs esports entre les dones. El relat mèdic també alertava dels perills a què s'exposaven les dones que volien fer esport com evidencia un article publicat al diari *La Lucha* signat per un tal Dr. Traveller⁵⁹. El metge considerava que la gimnàstica i el ball eren perillosos pel desenvolupament de determinats òrgans i els ossos i posava l'exemple d'una ballarina que segons ell havia perdut alçada per la seva activitat física: “Esta célebre bailarina cuya estatura era de 1,95 m, vino á

⁵⁵ Bicycletas y caballos. (5 de setembre de 1897). *Diario de Gerona*, p. 14.

⁵⁶ Abril, J. (11 de novembre de 1897). Ecos madrileños. *La Lucha*, p. 1.

⁵⁷ La notícia deixava la porta oberta a que no fos un combat real, sinó que fossin dues actrius que estaven assejant amb l'esgrima per a fer una obra de teatre.

⁵⁸ Ambroa, A. (2 de abril de 1899). Crónica Parisiense. *La Lucha*, p. 1.

⁵⁹ Dr. Traveller. (11 de abril de 1900). Crónica científica. *La Lucha*, pp. 1-2.

descender en ella á 1,25m”. Els prejudicis de certs sectors del periodisme i de la medicina van continuar en les primeres dècades del segle XX, quan cada cop més les dones demanaven poder incorporar-se a l'esport. L'any 1924, el *Diario de Gerona* traduïa un article publicat a la revista mèdica *Pages Medicales Et Parísiennes* titulat “Els esports femenins” en què criticava a les dones que fessin esports que considerava masculins. L'article ironitzava sobre els esports que convenia a les dones que no eren sinó les activitats domèstiques:

“Alguns higienistes han tingut la bona pensada de rehabilitar per a les dones, tan solteres com casades, un cert nombre d'antics esports l'abús dels quals mai és de témer i que garanteixen a les que el practiquen assíduament el fi desitjat: salut, frescors i llarga vida. Citarem uns quants d'aquests magnífics esports”⁶⁰

L'article continuava citant que els “magnífics esports” que convenien a les dones eren “*escombring, plumering, cering, renting i cuining*”, fent una descripció de cadascuna d'aquestes activitats domèstiques, els estris que requerien i la part del cos que s'exercitava, imitant les descripcions que es feien a la premsa al presentar un nou esport. Val a dir que, dins la medicina hi havia veus que defensaven la pràctica de l'esport entre les dones. L'any 1929, una tal doctora Kutnewski recomanava a les dones fer esport tot l'any, inclòs l'atletisme, però sempre amb moderació⁶¹.

Un altre àmbit des del qual també es criticava l'esport femení era el religiós. La màxima autoritat del catolicisme, el Papa de Roma Pius XI, criticava l'any 1928 la incorporació de les dones a l'esport, especialment a l'atletisme. Com hem assenyalat prèviament, els anys 20 van estar marcats en l'àmbit esportiu per la pugna entre la FIDI i el COI respecte a la participació de les dones en proves atlètiques. En l'àmbit espanyol la dictadura de Primo de Rivera es fonamentava ideològicament en els valors catòlics i nacionals tradicionals, com una antesala del que farà després el nacionalcatolicisme franquista (Quiroga Fernández de Soto, 2008). Pius XI compartia la visió conservadora del COI i es va posicionar en contra de què les italianes celebressin el seu primer concurs gimnàstic i atlètic organitzat pel govern feixista, tal com relatava la notícia publicada al *Diario de Gerona*. El pontífex recomanava a les dones apartar-se de la gimnàstica i l'atletisme i reservar les seves energies per l'oració: “Si las manos de la mujer se han de alzar, deseamos y rogamos que sea siempre y únicamente en actos de plegaria y de

⁶⁰ Els esports femenins. (14 d'agost de 1924). *Diario de Gerona*, p. 4.

⁶¹ Notes. (28 d'agost de 1929). *Diario de Gerona*, p.1

bienhechoras acciones”⁶². Considerem que el foment de l’educació física i esportiva entre les dones per part del règim de Mussolini responia a les finalitats propagandístiques de fer arribar a la joventut italiana la ideologia feixista i l’esport era una excel·lent forma de fer-ho. Alhora servia per controlar la joventut i educar-la en el respecte a l’autoritat i a les normes, mentre que també es produïa la despersonalització de qui practica certs esports amb una forta disciplina on l’individu es dissipa dins el col·lectiu (Coronado Ruiz, 2017). Aquesta lliçó la va entendre perfectament el règim franquista que reproduirà el model italià mitjançant les institucions falangistes.

Un dels aspectes que més recel despertava entre els periodistes de l’època, era la qüestió de la nova vestimenta femenina vinculada a l’esport. En el diari *La Lucha* per exemple, es publicà una secció titulada *Crònica de modes*, en la qual es van dedicar alguns números a la moda esportiva femenina. En una d’aquestes notícies, de l’any 1908, apareixen il·lustrades dues dones amb el model de roba adient per a jugar a tennis, tot indicant que també serviria per a altres esports, inclòs per anar en bicicleta (il·lustració 14). La descripció dels vestits no destacava la idoneïtat d’aquests per practicar esport, sinó pel seu encant: “el primero modelo es un traje encantador, de lana, con fondo blanco y raya kaki”⁶³.

Il·lustració 14: Roba que portaven les *Sportwomen* Parisenques per a fer esport. *La Lucha*. (29 de juliol de 1908), p. 1.

⁶² La voz del Papa. El Deporte femenino. (8 de maig de 1928). *Diario de Gerona*, p.2.

⁶³ Frisette. (29 de juliol de 1908). *Crónica de Modas. La Lucha*, p. 1.

Continuant amb les notícies de moda i esport a París, el 1910 *La Lucha* publicà una notícia en la qual el patinatge sobre gel era el nou esport de moda entre ambdós sexes. El text recomanava el model de roba que han de dur les nenes per practicar aquest esport consolidant els estereotips femenins vinculats a la bellesa i al seu destí com a princeses per a ser éssers passius i admirats: “traje de princesa semi ajustado, que puede cerrar sobre el costado izquierdo ó en la espalda”⁶⁴. El cert és que la manera de vestir no és una qüestió sense significança política. Pot actuar com una forma de subversió, de protesta, de tensió a la norma i fins i tot de ruptura, de reconstrucció i resignificació genèrica i sexual (Butler, 2007). La pràctica de la bicicleta no només va possibilitar a les dones viatjar per si mateixes sense demanar permís a l'home, sinó també trencar, a poc a poc, un abillament que les asfixiava: cotilles, faldilles amb sinagües, camises de coll rígid, etc., vestuari incompatible amb qualsevol exercici físic. Aquest canvi en la manera de vestir per un altre més còmode que propiciava la pràctica del ciclisme va poder contribuir al replantejament de la seva feminitat. Fins llavors, val la pena incidir en el fet que una dona que vestís ‘com cal’ portava més de setze quilos de roba durant els mesos d'hivern, dels quals, més de la meitat, penjaven de la seva cintura (Ehrenreich & English, 1990). No ens ha semblat estrany, doncs, atès el caràcter subversiu que podia tenir la vestimenta, trobar un bon nombre de notícies criticant els canvis que podia suposar la pràctica de certs esports com el ciclisme o sancionant la manera correcta de vestir.

L'esport també contribuïa a consolidar els cànons de bellesa femenina que exigia la societat patriarcal entre finals del segle XIX i inicis del XX. En una notícia publicada al *Diario de Gerona* titulada “El triunfo de las flacas”, es feia esment que diferents modalitats esportives eren una de les eines de les quals disposaven les dones per aprimar-se:

*“Ahora lo elegante es ser delgada, y están haciendo furor entre el genero femenino de París los específicos y los tratamientos para adelgazar, los cursos de gimnasia y de esgrima para señoras, las excursiones á largas distancias á pie, el massage y las comidas donde no se come pan y no se presenta á la mesa ni agua ni vino, ni licores, ni bebida alguna”*⁶⁵

Davant del fet inevitable que les dones se sumaven a la pràctica esportiva es va buscar quina utilitat podia tenir per tal de perpetuar els rols de gènere. La solució proposada va ser que la pràctica de certs esports practicats sense afany competitiu i separades dels homes (Real, 2009;

⁶⁴ Capelina, M. (17 de febrer de 1910). Carnet de Modas. *La Lucha*, p. 2.

⁶⁵ El triunfo de las flacas. (5 de abril de 1890). *Diario de Gerona*, pp. 2-3.

Erskine, 2014; Amaral, 2019), podien servir com a preparació per a la vida conjugal, tal com podem llegir en una notícia publicada l'any 1891 al *Diario de Gerona*, en la qual a EEUU es recomanava la pràctica de l'equitació i gimnàstica amb aquesta finalitat:

“Cuando una señorita llega á los diecisiete años entra en la escuela de perfeccionamiento donde se la trata con infinitas delicadezas, rodeándola de insólito lujo, que no viene á tener otro objeto que la preparación para mercado matrimonial (...) La pintura, el dibujo, la equitación y el baile son conocimientos que debe adquirir principalmente. El conocimiento de la música que le haya sido procurado en sus primeros estudios no se considera suficiente, por lo que le hacen ampliarlos con algun profesor notable. Otra cosa que es indispensable para complemento de su educación, es la gimnasia, con la que procuran que adquiera la posible fuerza muscular”⁶⁶

El vincle entre educació física i matrimoni el trobem ja en el llibre de Rousseau *Emili, o De l'educació*, prèviament citat. En aquest document el filòsof suís indicava que l'educació de les nenes havia d'anar dirigida a preparar-se per a ser una esposa, l'esfera d'actuació de la qual havia de limitar-se a l'espai domèstic, defensar la família i ser mare d'acord amb el seu destí natural (Rousseau, 1964). Les idees del pensador francès van arrelar amb força en la societat occidental i les mateixes dones justificaven la pràctica de l'esport amb vista al matrimoni i la maternitat (Real, 2009).

Pel que fa a notícies d'àmbit local, al llarg del període de la Restauració, com hem dit prèviament, en molts casos les dones citades en notícies esportives de Girona o comarques no apareixen com a esportistes sinó duent a terme altres funcions, com ara ser membres de jurat, entregar trofeus o rebre rams de flors per la seva bellesa o distinció social. Així per exemple, en dues notícies publicades a *La Nueva Lucha* descriuen que durant les Festes de Sant Narcís es van celebrar carreres ciclistes i les dones no hi participaren, però es feia esment la presència de “la reina de la fiesta” a qui els ciclistes retien honors⁶⁷. El mateix succeïa uns anys més tard, quan, durant la inauguració del club ciclista Veloz Sport Gerundense, *La Lucha* informava que se li va fer entrega d'un ram de flors a Emma Elola, filla del governador civil de la ciutat⁶⁸. En

⁶⁶ *Diario de Gerona* notícias y avisos. (8 de agost de 1891). pp. 2-3.

⁶⁷ Carreras de velocípedos. (5 de novembre de 1889). *La Nueva Lucha*, p. 3.; Concurso velocipedista. (6 de novembre de 1888). *La Nueva Lucha*, p. 2.

⁶⁸ *La Lucha*. (18 de maig de 1897), p. 3.

alguns casos sí que trobem dones practicant esport, però sense competir, com una notícia que descrivia una excursió en bicicleta de quatre persones que passava per Girona publicada al *Diario de Gerona*. La notícia portava el nom dels tres homes, però no el de la dona⁶⁹. Sovint, les dones no tenen nom a la premsa i apareixen com a ‘dones de’ o ‘filles de’, reflex d’una societat dominada pels homes. Val a dir que en algunes ocasions sí que se citava el nom. No obstant això apareixia com a ‘dona de’. Així, per exemple, en un viatge de Barcelona a Figueres el diari *La Lucha*, deia:

*“Ayer tarde salieron de esta ciudad para Figueras, don Juan Marlet y su simpática esposa doña Rosa Bosch después de haber permanecido en esta un par de días. Dichos señores que proceden de Barcelona, efectúan todos los viajes en bicicleta, llamando la atención por su habilidad en el mencionado sport”*⁷⁰

A inicis del segle XX, la situació de les dones no era gaire diferent. En notícies publicades tant en *La Lucha* com en el de *Diario de Gerona* podem constatar que les dones continuaven sense ser les protagonistes de les carreres ciclistes que es feien a Girona. La seva funció era col·laborar en l’organització de les festes i competicions ciclistes, regalant les cintes per les carreres que se celebraven al passeig de la Devesa durant les festes de Sant Narcís⁷¹. Aquesta era una pràctica estesa a altres ciutats de la província, atès que a Hostalric també les cintes eren “regaladas por distinguidas señoritas”⁷². El mateix rol tenien les dones en el futbol, que va aparèixer a la ciutat de Girona l’any 1909. Ràpidament esdevindrà un esport popular i masculí, sorgint diversos equips. Les dones van tenir un paper ornamental, relacionat amb l’elaboració o l’entrega dels premis als participants. Així per exemple, una notícia publicada a *La Lucha*, citava que “la señorita Mercedes Cusí” havia pintat una banda que es va entregar al Gerona Foot-Ball Club⁷³. Anys més tard, durant la inauguració del Camp Vista Alegre de la Unió Deportiva Girona el 1922, les dones tot i ser de classe alta i gaudir de més privilegis que les obreres, continuaven amb una posició subalterna en el món de l’esport “(...) hicieron entrega

⁶⁹ *Diario de Gerona*. (28 de març de 1896), p. 3.

⁷⁰ *La lucha*. (14 de abril de 1897), p. 3.

⁷¹ Notícies. (26 de octubre de 1910). *La Lucha*, p. 3. ; (21 de octubre de 1910). *Diario de Gerona*, p. 7.

⁷² Deportes. (24 de juny de 1921). *Diario de Gerona*, p. 8.

⁷³ Chag. (7 de maig de 1909). El match de Figueras. *La Lucha*, p. 2.

de la última al Presidente Sr. Ballesteros las gentiles señoritas Audouard y Culla⁷⁴. En canvi, un any més tard, el febrer de 1923, la Unió Deportiva Girona organitzava una assemblea que suposà un intent de contrarestar aquesta situació, aprovant la igualtat entre socis i sòcies: “Les dones seran admeses sòcies amb igualtat de drets que els homes, tinguent per lo tant veu i vot en les assemblees⁷⁵. L’entitat presidida per José Blázquez també va promoure la creació d’una secció de tennis que admetia la participació de dones, perquè es considerava un esport “grácil y elegante⁷⁶”.

Dins l’àmbit provincial, a Sant Feliu de Guíxols es va disputar el mes d’agost de 1923 els Campionats de Natació de Catalunya, el que va donar un impuls a l’afició d’aquest esport a les terres gironines. En una notícia del 8 d’agost del *Diario de Gerona*, s’entén que en el calendari de la competició les dones participaren en 100 metres⁷⁷. Això no obstant, a la notícia del dia 17 del mateix diari, en la qual es fa un repàs dels resultats, no es mencionava a cap dona o cap prova femenina⁷⁸. Això és correcte perquè la primera participació femenina en els Campionats de Natació de Catalunya no va ser fins a la vuitena edició, disputada l’any 1925 a Tarragona. Fins llavors, la pràctica de la natació entre les gironines era sense finalitat competitiva, tal com podeu veure a la il·lustració 15, on apareix un grup de dones a la riba del Ter. Serà en el proper període, amb la construcció de la piscina municipal de Girona, quan trobarem les primeres dones que practiquen natació no com una forma d’oci, sinó com un esport.

⁷⁴ Inauguración del campo de sports de la Unión Deportiva de Gerona. (7 de juliol de 1922). *Diario de Gerona*, pp. 1-3.

⁷⁵ L’Assemblea de la Unió Deportiva Girona. (25 de febrer de 1923). *Diario de Gerona*, p. 2.

⁷⁶ Tennis (31 de març de 1923). *Diario de Gerona*, p. 4.

⁷⁷ Sant Feliu de Guíxols. (8 de agost de 1923). *Diario de Gerona*, p. 4.

⁷⁸ Natación. Campeonato de Cataluña. (17 de agost de 1923). *Diario de Gerona*, pp. 4-5.

Il·lustració 15: Retrat d'un grup d'amigues amb vestit de bany a les ribes del riu Ter, l'any 1920. Al fons a la dreta, el pont de la Barca. S'identifica a Leonor Matas. Col·lecció l'Abans de Girona. Ajuntament de Girona. CRDI

En el nostre recorregut per la premsa gironina ens apropem a setembre de 1923, moment d'inici de la Dictadura de Primo de Rivera. A priori, van tenir lloc certs avenços en les reivindicacions socials de les dones i, de fet, algunes de les exigències de drets civils i polítics com el dret a vot a les eleccions municipals o ser elegibles electoralment van atorgar-se per primer cop l'any 1924. Malgrat això a efectes pràctics les dones no van votar perquè no es van celebrar eleccions durant la dictadura (Vázquez, 2014). Pel que fa a la incorporació de les dones a l'esport, al llarg de la dictadura no hi va haver grans avenços a Girona. Els esports de masses, com hem assenyalat prèviament, van ser utilitzats pel dictador amb la finalitat de nacionalitzar la població, tot creant un home nou, esportiu, que servís com a model per la joventut (Torrebadella-Flix, 2019). La dictadura no preveia construir una dona nova sinó que continués ancorada a l'àmbit domèstic i a les atencions familiars com testimonien diversos articles publicats al *Diario de Gerona*⁷⁹. En un d'ells s'indicava entre altres idees que "la más bella de las misiones sociales es la educación de los hijos y el robustecimiento de la vida familiar"⁸⁰. La boxa, l'atletisme, el ciclisme o el futbol serien els esports de masses impulsats per la dictadura d'on sortirien els nous ídols nacionals com el boxejador Paulino Uzcúdm (Fuentes & Sebastián, 1998). El paper de les dones en aquests esports considerats virils era el

⁷⁹ La conquista del feminismo. (16 de maig de 1928). *Diario de Gerona*, p.2.

¿Nuevas conquistas del feminismo?. (18 de febrer de 1929). *Diario de Gerona*, p.1.

⁸⁰ La conquista del feminismo. (16 de maig de 1928). *Diario de Gerona*, p.2.

d'espectadores i a Girona es fomentava la seva presència a les grades amb espectacles com el Festival Esportiu de 1926 en què la Unió Deportiva Girona va jugar un partit de futbol i els atletes del GEIEG van fer una exhibició de cara als campionats de Catalunya d'atletisme. Respecte a les dones la notícia deia que els socis d'ambdues entitats podien tenir "una entrada de senyora gratis presentant llurs carnets a l'entrada del camp"⁸¹. Deixem de banda el debat si aquesta promoció d'entrades era o no una política sexista, però en tot cas, sí que podem afirmar que el rol de les dones era el de contemplar espectacles masculins. De manera similar, una altra notícia sobre un festival esportiu i militar a Figueres que incloïa partit de futbol, proves d'atletisme i actuacions del cos de bombers, les dones aportaven tan sols les cintes que havien d'obtenir els participants⁸². Per acabar, una altra notícia en aquest cas de ciclisme feia referència a un final d'etapa de la Volta a Catalunya a Girona en la que trobem una crònica que descrivia la presència d'un "estol de damisel·les a la tribuna, lluint totes trajos endiumenjats i aguantant, alguna d'elles bonics rams de flors (...) per fer-ne ofrena als primers vencedors"⁸³.

La Dictadura de Primo de Rivera s'acaba a inicis de 1930 i abans de la II República el govern va estar en mans de dos militars, el general Berenguer primer i l'almirall Juan Bautista Aznar després. A Girona, el més destacat pel que fa a l'esport femení en aquells anys de transició va ser l'arribada del basquetbol. Com havia succeït amb el tennis, el primer partit femení documentat no va ser a Girona. El mes d'abril de 1930, dins del programa de Festes de la Santa Creu de Figueres es va disputar un partit de bàsquet femení, tot i que no sabem el nom dels equips ni de les jugadores⁸⁴. Aquell mateix any, a Girona, es va disputar el primer matx de bàsquet a la ciutat, a la zona de la Devesa, però va ser masculí⁸⁵. Segons explicava el *Diario de Gerona*, l'artífex d'aquell partit va ser Carles Gómez, de qui ja hem destacat prèviament que va ser un dels impulsors del tennis i el futbol a la ciutat, i ara hauríem d'afegir el basquetbol. El primer partit femení de bàsquet a Girona va tenir lloc durant el festival atlètic organitzat pel GEIEG durant les Fires i Festes de Sant Narcís de 1930 i que ja hem comentat prèviament en repassar la història del grup. El van disputar dos equips del F.C. Barcelona. Tant el *Butlletí* de l'entitat com quatre notícies del *Diario de Gerona*⁸⁶ van recollir l'esdeveniment, del qual també

⁸¹ Festival Esportiu. (24 d'abril de 1924). *Diario de Gerona*, p.4.

⁸² Notícies. (29 de desembre de 1927). *Diario de Gerona*, p.5.

⁸³ XII Volta a Catalunya-Girona final d'etapa. (12 d'octubre de 1930). *Diario de Gerona*, p.2.

⁸⁴ Últimas notícies. (19 d'abril de 1930). *Diario de Gerona*, p.3.

⁸⁵ Sports. (1 d'octubre de 1930). *Diario de Gerona*, p.2.

⁸⁶ Atletisme. (23 d'octubre de 1930). *Diario de Gerona*, p.2; Basket femení i atletisme. (27 d'octubre de 1930). *Diario de Gerona*, p.3; Sports. (28 d'octubre de 1930). *Diario de Gerona*, p.2.

en tenim el testimoni del cartell de les fires, com mostra la il·lustració 16. Cap de les notícies indicava el nom de les jugadores. Pocs mesos després d'aquesta primera presentació del bàsquet femení a Girona, el diari gironí *Clar i Net*, afirmava que per les festivitats de Sant Tomàs, el sant dels estudiants i universitaris,

“un dels números que tindrà més èxit del programa, serà un partit femení de Bàsquet, entre un equip format a base de senyorettes de la Normal, Institut i Acadèmia Gerundense, contra un equip del «Centre d'Esports femení» d'allà on sigui”⁸⁷.

Il·lustració 16: Programació de les Fires i Festes de Sant Narcís que incloïa el matx de bàsquet femení. Ajuntament de Girona. CRDI

El bàsquet havia arribat per a quedar-se i ja s'havia implementat entre els joves i les joves estudiants. Per acabar amb el bàsquet volem assenyalar que en un article escrit per Xavier Torredabella-Flix i Jordi Ticó (2014), recullen una notícia publicada a *La Vanguardia*

Un festival magnífic. (3 de novembre de 1930). *Diario de Gerona*, p.1.

⁸⁷ Esports. (22 de febrer de 1931). *Clar i Net*, p. 5.

relacionada amb una recol·lecta pels soldats espanyols a la guerra del Marroc l'any 1920, en el que se citava a "las señoritas del Club de Basket-ball de San Feliu de Guixols". Aquesta referència no la van poder certificar i nosaltres tampoc, però de ser certa, seria la primera entitat de bàsquet de tot l'estat espanyol, honor que avui dia té l'equip masculí del Laietà Basket Club fundat l'any 1922 (Torrebadella-Flix & Ticó, 2014). En el pròxim capítol veurem la irrupció del bàsquet femení a Girona gràcies al Club Atletes Units. Aquest esport va viure un gran creixement durant el període republicà i es va estendre ràpidament entre la joventut, tant nois com noies. Ara bé, va caldre prendre algunes mesures per adaptar-lo a l'esport femení, perquè 'igualtat' no implica 'el mateix' com afirmava Senda Berenson, la dona que va adaptar i impulsar el basquetbol femení als EUA (Hill, 1941). Principalment, aquests canvis en el reglament van consistir a limitar les possibilitats de xocs físics entre les participants, dividint el terreny de joc segons la posició que ocupava cada jugadora i de la qual no podia sortir, així com prendre's la pilota de les mans (Hill, 1941).

2.2.2 Les Sportwomen gironines

En el repàs que hem fet a la història de l'esport a la ciutat hem assenyalat a diverses tennistes que tot i no rebre aquest qualificatiu a la premsa no dubtem en titllar-les d'*Sportwomen*, com Carmela Carreras⁸⁸, Maria de Viñals, Montserrat Coll, Maria Teresa Audouard⁸⁹, María Pérez, Mercè coll o Dolors Matas⁹⁰. En aquest apartat tornarem a parlar del tennis, però a més la premsa ens ha permès identificar altres esports que practicaven les dones de l'elit social com ara l'hípica, l'esgrima, el tir, esports d'hivern, el golf, el patinatge o bé certes modalitats de gimnàstica.

Sembla que el primer esport que les dones van practicar a la ciutat va ser el patinatge. L'any 1912 es va crear la societat esportiva Skating Ring Gironí. Per les festes de Sant Narcís aquest club va preparar un concurs de patinatge obert tant per homes com per "senyoretes", però limitat a les persones que pertanyien a l'entitat⁹¹. També el 1912 hi ha una notícia al *Diario de Gerona*, sobre un concurs comarcal de tir a Blanes en celebració de les festes majors d'aquella

⁸⁸ Carmela Carreras Duran (1892-1974) era filla de Carme Duran Curradó i de Bonaventura Carreras i Peralta, qui va fundar amb Ramon Balmes el Gimnasio Gerundense (Ventura, 2019).

⁸⁹ Maria Teresa Audouard era una de les filles de Lleó Audouard i d'Aurèlia Vela Vivó.

⁹⁰ Dolors Matas creiem que era germana de Pilar Matas Guytó (1892-1978), qui estava casada amb Bonaventura Carreras Duran, germà de Carmela Carreras Duran (Ventura, 2019).

⁹¹ *Diario de Gerona*. (31 de octubre de 1912), p. 7.

població, en el qual les dones no són meres espectadores sinó que participaren en una sessió extraordinària per a “señoras y señoritas”⁹². Entre les guanyadores se citen a Elena Callol, Josefa Cuesta, María Ribas, Amalia Espinosa de los Monteros, Adelfina Cuesta i Francisca Estapé. L’any següent, a Girona, la institució paramilitar catalana Sometent va organitzar un Certamen de Tir a la Devesa que incloïa un exercici especial per a “senyores i senyoretetes” en la qual van obtenir premis: Asunción Boxa, Caridad Codina, Conchita Murtra, Pilar Adroher, Concepción Gironés, Rosalía Codina, Concha Ros, Josefina Gusi, Paquita Gusi, Antònia Moner i Mercedes Mas⁹³. No estem segurs, però la següent fotografia (il·lustració 17), podia correspondre a aquest certamen de tir, vist que correspon per dates i lloc.

Il·lustració 17 Prova de tir femenina celebrada a la Devesa l'any 1913. Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona (MAC).

Les famílies benestants gironines també s’interessaven per les exhibicions de gimnàstica, com la que va dur a terme l’Institut Català de Gimnàstica Rítmica al Teatre Principal de Girona. Hi van assistir les principals famílies patrícies de Girona: Burch, Matas, Coll, Sambola, Sagner, Coll Turban, Carreras, Bassols, Torres, Monsalvatje, Furest, Ribas, Audouard, Adroher, Cánovas, Estalella, Lassaleta, Ensesa, Padrós, Masó, Sobrequés, Sorribas, Ferrer, Quintana, Castellary,

⁹² Blanes. (4 de agost de 1912). *Diario de Gerona*, p. 9.

⁹³ (6 de novembre de 1913). *Diario de Gerona*, p. 8.

García, Laporta, Vallhonrat, Codina, etc.⁹⁴ La gimnàstica va ser l'activitat física que va permetre a les elits de la societat fusionar educació, cultura i esport. Així, l'Escola Orfeònica Gironina, encapçalada per Narcís Masó i Valentí i, a la qual pertanyien bona part dels futurs fundadors del GEiEG, va demanar, durant l'assemblea d'orfeons de Catalunya celebrada a Manresa l'any 1918, incloure l'ensenyança de gimnàstica rítmica als nens i nenes dels orfeons⁹⁵.

Començava a ser també freqüent la celebració d'esdeveniments esportius durant les festes majors dels pobles. Això no vol dir que l'esport es popularitzés entre dones altres classes socials vist que els esports que hem documentat que s'hi practicaven eren el golf i el tennis. Per exemple, el *Diario de Gerona*, fa referència a una festa esportiva a la vila de Ribes de Freser, l'agost de 1915, on es va disputar un concurs de golf i de law-tennis amb proves individuals d'homes, de dones i mixtes. La notícia també deia que en la modalitat de law-tennis la campiona d'edicions passades havia estat la senyoreta Junoy⁹⁶. També en aquella vila es va celebrar una setmana esportiva de jocs d'hivern el febrer de 1917, tant per homes com per dones, les quals participaven en proves individuals i mixtes d'esquí, carreres a peu i luje (descens en trineu)⁹⁷. Aquesta setmana esportiva estava organitzada per la secció de muntanya del Centre Excursionista de Catalunya i es va continuar organitzant durant els anys vinents⁹⁸.

Ara bé, si hi ha un esport on trobem una forta presència femenina és el tennis amb una particularitat: homes i dones inclòs competeixen junts. Aquest era un fet sorprenent ja que l'esport a l'occident està segregat per sexes, sota el plantejament que es defensa l'equitat i l'oportunitat d'aconseguir victòries esportives de les dones, atesa la superioritat dels homes sobre les dones, idea que defensaven entre altres Coubertin, com hem vist en la introducció. Un bon exemple d'aquest plantejament el podem trobar en una notícia publicada al *Diario de Gerona* de l'any 1911 que recollia arguments "científics" que demostrarien la superioritat masculina:

"La mujer, dicen los científicos, es inferior en todo, así en la inteligencia como en el raciocinio, como en el grado de la fuerza física. El ángulo facial de la mujer se aproxima más que el nuestro al de la bestia, los sentidos

⁹⁴ Cutlura y Arte. (31 de març de 1914). *Diario de Girona*, p. 7.

⁹⁵ La Asamblea de Orfeones. (27 de juny de 1918). *Diario de Girona*, p. 3.

⁹⁶ Deportes. (11 de juliol de 1915). *Diario de Gerona*, p. 8.

⁹⁷ *Diario de Gerona*. (24 de gener de 1917), p. 4.

⁹⁸ Deportes. (20 de gener de 1923). *Diario de Gerona*, p. 5.

femeninos son menos delicades. La mujer no tiene olfato; no gusta el vino, y experimenta con menor intensidad que el hombre el dolor y la voluptuosidad. Esta inferioridad obedece á causas múltiples, de las cuales, las de mayor evidencia radican en la pobreza de la sangre femenina y en la debilidad de la cantidad de sal que contiene. La sangre masculina incluye 4.500.000 glóbulos rojos por milímetro cubico; la de la mujer encierra sólo 3 500.000; en el estado sólido el peso de los glóbulos alcanza á 142 en el hombre, y á 127 solamente en la mujer. El organismo femenino es además, menos rico que el nuestro en cloruro de sodio, y está demostrado que en la escala de los seres vivos, los más desarrollados son siempre los que incluyen mayor cantidad de sal”⁹⁹

Tornant al tennis gironí, en les primeres dècades del segle XX l’afició per l’anomenat aleshores law-tennis creixia arreu de la província i la premsa el considerava un esport adequat per les dones. Gràcies a les notícies dels diaris i al treball de Guillem Alsina (2017), sabem que van disputar-se diferents tornejos amb presència de dones. En la majoria de casos no tenim el nom de les participants, però en el disputat a Caldes de Malavella el 1915, sabem que en categoria femenina va guanyar la “senyoreta” Galofré, quedant en segon lloc la “senyoreta Granell”. Les dones no només jugaven sinó que com succeïa en altres esports eren les encarregades d’entregar els premis, tasca que en el cas de Caldes es va ocupar la senyoreta Maria Mussons¹⁰⁰. A Girona ciutat l’any 1917, com ja hem dit prèviament, es va disputar la final del primer concurs social organitzat pel Club Tennis Girona. La final femenina la van disputar Maria de Viñals i Dolors Matas, guanyant aquesta última. En parelles mixtes es van enfrontar Carmela Carreras-Joaquim de Camps contra Maria de Viñals-Luis Audouard, amb victòria dels primers. Els premis per dones, a diferència dels premis masculins, estaven relacionats amb la bellesa i cosmètica, com ara una ombrel·la i un vano en el cas dels individuals femenins i un estoig de manicura i un objecte artístic en el cas de parelles mixtes¹⁰¹. Premis, doncs, que no descuidaven l’ideal de bellesa femení. De fet, el tennis es considerava un esport que mostrava la feminitat desitjada, tal com podem llegir a la següent crònica publicada també al *Diario de*

⁹⁹ Ciencia y feminismo. (8 de diciembre de 1911). *Diario de Gerona*, pp. 4-5.

¹⁰⁰ Deportes. (2 de setembre de 1915b). *Diario de Gerona*, p. 7.

¹⁰¹ *Diario de Gerona*. (8 de abril de 1917). pp. 5-6.

Gerona, en què l'autor comparava a una tennista a una flor¹⁰² i la definia com un ser gràcil, de mà petita i polida amb una silueta escultural i en perfecta harmonia amb la pràctica del tennis:

“Les actituds de la dameta gentilíssima mai com en el tennis son objecte d'un ver estudi estètic, deguent ser catalogades en el codic policromat del bon gust i l'elegancia. Ella, essencialment hermosa, es un triomf de la vida mateixa, i malgrat no ser-li sempre favorable la sort en un match, esdevé victoriosa en totes les proves”¹⁰³

L'abril de 1918 es disputava el II concurs social de law-tennis de Girona. En individuals, Mercè Coll va guanyar la Copa Audouard a Dolors Matas, que va rebre com a premi una cartera de mà. En parelles mixtes María Pérez i Josep M Audouard van guanyar a Maria Audouard i Josep M. Reig¹⁰⁴. Les inundacions del 1919 i la manca de pistes durant uns anys van marcar la dècada següent, en la qual Alsina considera que l'afició al tennis decau a la ciutat, si bé la Unió Deportiva Girona va promoure la creació d'una secció de tennis l'any 1923 i a la província apareixeren noves pistes i tornejos com el que es disputà a Sant Feliu de Guixos, amb victòria de la “la senyoreta Gispert” en la modalitat individual¹⁰⁵.

2.2.3 Entre els límits de l'esport i el joc: el diàbolo

Finalitzarem aquest capítol amb un conjunt de notícies que fan referència a un joc que va ser força popular entre les gironines a inicis de segle XX, el diàbolo. Parlar del diàbolo ens porta a fer un breu esment de les diferències que hi ha entre les categories lúdiques joc i esport (García Figueroa, 2021). Joc s'identificaria amb el vocable anglès 'game' i suposa la submissió a certes regles, mentre que esport, si bé també inclou aquesta submissió a les regles, se singularitza pel seu caràcter eminentment físic en la cerca de certa excel·lència. En paraules d'Ortega y Gasset “l'esport comença on comença l'esforç que és precisament el que el joc no

¹⁰² La metàfora amb les flors ha estat usada durant segles pel llenguatge heteronormatiu per a representar a les dones conforme a uns certs estereotips com són la baixa alçada, la fragilitat de cos i ment o la bellesa (Caamaño, 2011).

¹⁰³ L'Amic. (14 de gener de 1917). Miniatures. *Diario de Gerona*, p. 2.

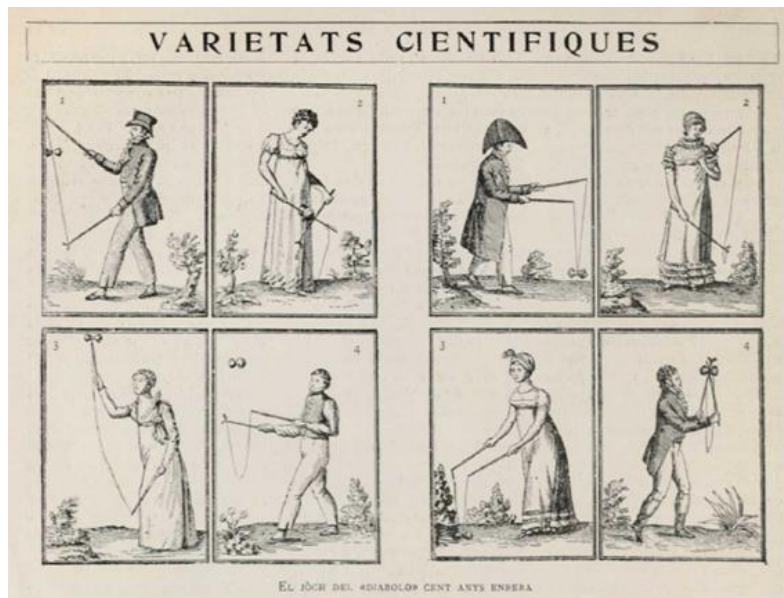
¹⁰⁴ II Concurs de Law-Tennis. (3 d'abril de 1918). *Diario de Gerona*, p. 2.

Crònica general. (31 de març de 1918). *Diario de Gerona*, p. 5.

¹⁰⁵ *Diario de Gerona*. (21 d'agost de 1919), p. 3.

tolera” (apud García Figueroa, 2021: 145, vid. Ortega, 1924). Nosaltres ens referirem a ell com un joc.

A inicis de segle XX arribà a Girona la moda pel diàbolo, un joc d’origen asiàtic que va esdevenir força popular entre les dones, raó per la qual hem decidit incloure’l en aquest treball (il·lustracions 18 i 19).

Il·lustració 18: Revista *Ilustració Catalana*. (12 de gener de 1908), nº 241, p. 12

Il·lustració 19: Revista *Los Deportes*. (15 de desembre de 1907) nº 483, p. 1295

Entre 1907 i 1908 hi ha un total de 9 notícies sobre el diàbolo a Girona. La primera data de l'any 1907, publicada a *La Lucha*, el qualificava d'esport: "El diàbolo, en estos momentos históricos de Maura, desempeña el papel de juego á la moda, la última novedad en el sport". La notícia afegia que s'havia posat de moda en els països que anteriorment ja hem indicat que es preniën com a models de progrés a imitar identificats amb la modernitat: França, Anglaterra i Itàlia, sobretot els dos primers. *La Lucha* destacava que el practicaven dones de classe alta:

*"Pues con esa monada, no solamente los niños, sino las... niñas casaderas y las familias y reuniones muy cultes y muy "chic", en parques, en castillos, en todas partes, se han entregado á ese juego realmente estúpido"*¹⁰⁶

Les següents notícies donaven altres informacions sobre la pràctica d'aquest joc a la ciutat. Així per exemple una notícia també publicada a *La Lucha* indicava que es practicava a la Devesa, les Canteres i la Plaça de la Catedral¹⁰⁷. A poc a poc, el joc va esdevenir més popular, generant alguns problemes d'ordre públic perquè molestaven a certs vianants, ja que qui jugava ocupava carrers i places. També es feien concursos en què participaven dones, com recull una altra notícia de *La Lucha*¹⁰⁸. Fins i tot, segons aquest diari, es va plantejar celebrar dos tornejos de diàbolo a la Devesa, un per homes i un per dones, durant les festes de Sant Narcís de 1908¹⁰⁹, però nosaltres no ho hem pogut confirmar. Des de 1908 el diàbolo no estava sol com a joc de moda. Tant a *La Lucha* com al *Diario de Gerona*, s'explicava que competia en popularitat amb el yoko o el net-ball que es jugaven a Anglaterra, París o Nova York.

Posteriorment, la popularitat del joc decau i fora d'aquest primer període hem trobat poques notícies en què se'n parli. Va deixar de ser considerat un esport per a totes les edats, classes i sexes, per passar a ser vist com un joc de nenes del passat¹¹⁰. La publicació humorística *La Rambla*¹¹¹ mencionava en to d'humor la construcció d'una pista exclusiva per a jugar al diàbolo, en la qual s'organitzarien campionats.

¹⁰⁶ El "diavolo". (8 de novembre de 1907). *La Lucha*, p. 1.

¹⁰⁷ Zas. (17 de febrer de 1908). Quisi-cosas. *La Lucha*, p. 1.

¹⁰⁸ Assam. (18 de febrer de 1908). El Sport de moda. *La Lucha*, p. 1.

¹⁰⁹ Zas. (1 de abril de 1908b). Quisi-cosas. *La Lucha*, p. 1.

¹¹⁰ El "Yo-Yo". (2 de novembre de 1932). *L'Autonomista*, p. 4. ; González Ruano, C. (14 de abril de 1953). Extraño renacimiento del "Yo-Yo". *Los Sitios*, p. 7. ; Inmutabilidad de los juegos infantiles. (18 de agost de 1953). *Los Sitios*, p. 3.; Cierzo. (20 de abril de 1963). Puerilidades. *Los Sitios*, p. 3.; Pequeñeces. (18 de agost de 1971). *Los Sitios*, p. 3.

¹¹¹ Sheringando. (16 de abril de 1932). Esportives. *La Rambla*, p. 4.

3. L'esport femení a Girona durant la II República (1931-1939)

El segon període d'anàlisi del nostre treball discorre en els anys de la II República (1931- 1939). Malgrat la brevetat d'aquest període -vuit anys-, va ser una etapa amb força empenta pel que fa a l'increment de l'esport femení arreu de l'Estat. També la ciutat de Girona, tot i que de manera més tímida i efímera, va ser testimoni d'aquests nous temps, amb la creació de les primeres seccions esportives de dones de caràcter més participatiu i menys elitista, contràriament al que passava en el primer període d'anàlisi.

En aquest capítol començarem per assenyalar les principals novetats legals concedides per la Constitució de 1931, que van incidir en major o menor grau en l'entrada de les dones en l'esfera pública i, conseqüentment, en l'increment de la pràctica esportiva femenina. Veurem quin va ser l'abast d'aquests canvis a Girona i el pes que continuava tenint la religió a la ciutat.

Posteriorment, farem un breu repàs de l'estat de l'esport a la ciutat per acabar endinsant-nos en l'esport femení gironí durant l'etapa republicana. Mirarem si Girona se suma a la tendència d'algunes ciutats de Catalunya i de l'Estat espanyol pel que fa a l'increment de l'associacionisme esportiu femení i si, realment, va haver-hi una promoció de la pràctica esportiva femenina per part de les institucions públiques i entitats esportives gironines.

Tot seguit, estudiarem la premsa gironina i les novetats periodístiques que feien part del procés de modernització del país, i que van contribuir a la difusió d'un nou model de dona, la 'Dona Moderna'. Aquest nou model de feminitat, més autònom i independent en comparació amb el model de dona tradicional, incloïa, entre altres trets, la pràctica de diferents esports. La moda va contribuir a aquest alliberament femení, que finalment va tenir també repercussió en com es jugava.

Finalment, analitzarem com la premsa gironina tractava l'esport femení durant l'etapa republicana i si va haver-hi canvis respecte al període anterior, en el qual predominava el llenguatge sexista i la invisibilitat de les dones.

3.1 La Segona República, la 'Dona Moderna' i l'associacionisme esportiu femení

Amb la fi de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), junt amb els governs transitoris de Berenguer i Aznar, i la proclamació de la II República el 14 d'abril de 1931, l'Estat espanyol abandonava la llarga tradició monàrquica per constituir-se en un Estat democràtic. Aquest canvi va produir una sèrie de transformacions dins de la societat espanyola, concedint noves oportunitats a la ciutadania, però, sobretot a les dones. Aquestes van poder ocupar espais

públics que fins aleshores tenien vetats o en els quals era mal vista la seva participació, com ara certs esports o la política.

Podem dir que la història de l'esport femení durant la II República, es desenvolupa en paral·lel a la història dels avenços de les dones en els terrenys social i polític i del seu reconeixement com a ciutadanes, amb els mateixos drets que l'home. Per tant, trobem rellevant per aquesta recerca, enumerar alguns dels canvis que van contribuir a fer que les dones, ara no només de les famílies adinerades sinó també de les classes populars, s'anessin incorporant progressivament a diferents disciplines esportives, i fins i tot, a fer-se sòcies actives d'entitats esportives exclusivament femenines (Pernau, 2008). Fins llavors, com hem vist en el capítol anterior, la pràctica esportiva femenina se cenyia a uns esports que no podien permetre's la major part de les dones com el tennis, el golf, l'equitació o l'esquí (Piedra, 2016).

Una de les principals transformacions d'aquests nous temps es va donar en l'àmbit jurídic. La nova Constitució de 1931 va incloure articles que afavorien les llibertats individuals de les dones i sacsejaven la institució familiar i el poder de l'Església. L'article 25, per exemple, no acceptava privilegis jurídics per raons de sexe, mentre que el 26 acceptava totes les religions i marcava una ruptura amb la moral catòlica en un país on aquesta estava profundament arrelada. Per citar un darrer article que denota els canvis que s'estaven produint, el 36 reconeixia la igualtat electoral entre homes i dones, majors de vint-i-tres anys. Aquell mateix any, les dones van poder ser elegides diputades a les Corts¹¹² i el 1933 van exercir el dret al vot per primera vegada en la història del país (Vázquez, 2014). D'altra banda, també es van aprovar lleis com la del divorci o la del matrimoni civil, l'any 1932, o decrets com el d'interrupció artificial de l'embaràs de 1937, a Catalunya, que van suposar importants novetats legals per les dones, ja que els hi van permetre decidir sobre el seu matrimoni i el seu cos.

D'altra banda, totes aquestes novetats jurídiques van propiciar l'entrada progressiva de les dones en l'espai públic. Aquest és un segon aspecte que considerem força important a l'hora d'analitzar l'impuls que va haver-hi a l'esport femení durant la II República. Les dones van entrar en esferes fins aleshores masculines, com eren la política, el treball, l'educació o l'esport, i així, podien dedicar més temps a activitats socials i passar menys hores recloses en l'àmbit de la llar. A més, les noves conquestes també incloïen canvis en el terreny laboral, com l'equiparació salarial entre ambdós sexes, o bé clàusules que prohibien l'acomiadament de les

¹¹² Les primeres van ser Clara Campoamor (1888-1972) del partit Republicà Radical i Victoria Kent (1891-1987) del Partit Radical Socialista. Campoamor i Kent van protagonitzar un intens debat a les Corts sobre el sufragi femení a Espanya el 1931 (Vázquez, 2014).

dones si es casaven o per maternitat. I en l'educació, amb la incorporació de les dones a les escoles es van reduir les taxes d'analfabetisme de l'Estat. La seva presència a les aules d'instituts va créixer força i també a les universitats, tot i que en menor grau (Vázquez, 2014). Totes aquestes transformacions educatives i laborals van afavorir la llibertat individual de les dones i la seva independència de la figura masculina, fos el pare, el marit o el germà.

Un altre motor de canvi que va contribuir a l'emancipació femenina, fins i tot en l'àmbit esportiu, va ser la moda. Com hem vist en el capítol precedent, l'emmirallament d'Espanya a certs països d'Europa i dels EUA, a finals de la I Guerra Mundial i, sobretot, des de finals de la dècada dels vint, va permetre l'arribada de signes de modernitat que es van traslladar a la vida quotidiana de la societat espanyola, principalment entre la classe alta i sectors de la burgesia (Vázquez, 2014). La moda va contribuir a la construcció d'una nova feminitat i un nou model de dona: la 'Dona Moderna', amb una estètica i unes inquietuds molt diferents de les tradicionals. Era una dona prima, jove, independent i instruïda, que viatjava sola i practicava esport, vestia pantalons i roba còmoda, portava els cabells curts, fumava i s'incorporava de mica en mica al món laboral (Vázquez, 2014; Casasús, 2015). Va ser precisament aquesta comoditat de la moda la que va contribuir, i molt, a la presència creixent de les dones en l'àmbit esportiu (García, 2001). Entre la vestimenta que va possibilitar la pràctica de certs esports a les dones podem citar les faldilles-pantaló primer i el pantaló després (Vázquez, 2014). Naturalment, la importació de modes estrangeres i el canvi d'aspecte de les dones espanyoles van provocar rebuig en determinats estaments de la població. Cal recordar que lluny dels nuclis cosmopolites o bé de les famílies benestants, la majoria de noies continuava vestint-se com sempre: amb mocadors que cobrien el cap, faldilles llargues i cabells recollits en trosses (Vázquez, 2014).

Ara bé, van ser sobretot les garanties individuals i polítiques que s'expressen als articles 34 (dret a la llibertat d'opinió), 38 (dret de reunió i manifestació) i el 39 (dret d'associació i sindicació), les que van incidir directament en l'increment de les dones en la pràctica esportiva (Pujadas, 2013). Segons Pujadas, aquestes noves llibertats van obrir pas a un associacionisme popular, que donaria com a resultat l'aparició d'entitats femenines de tota mena, entre les quals també les de caràcter esportiu. Cal recordar, tal com s'ha assenyalat en el primer capítol, que l'etapa republicana entraria dins de la segona fase identificada per la historiadora Jennifer Hargreaves (1994), la qual comprèn els anys entre 1928 i 1952. Segons Hargreaves, és en aquest període que les dones no només participaven en disciplines que es consideraven aptes per a elles sinó que se sumen i s'associen per prendre part en activitats esportives que fins aleshores eren exclusivament masculines, fet que generava rebuig entre els dirigents

esportius. Per tant, l'esport femení, que ja anava progressivament creixent en els últims anys de la dictadura de Primo de Rivera, es va intensificar amb l'arribada de la República, i durant aquells anys es van crear diverses associacions exclusivament femenines dedicades a la promoció de l'activitat física entre les dones (Pérez, 2018). Així per exemple, a Catalunya es va crear el Club Femení i d'Esports de Barcelona (1928), mencionat en el primer període d'anàlisi, i el Centre de Cultura i Esports de Lleida (1931), i a Madrid van destacar les Legionarias de la Salud (1929), la Sociedad Atlética¹¹³ (1929), el Club Femenino de Sport y Cultura (1931) o el Club Femenino de Deportes (1935)¹¹⁴ (Pérez, 2018). Les terres gironines no van quedar al marge d'aquest associacionisme cultural i esportiu femení i a Torroella de Montgrí va néixer el Centre de Cultura i Esport Femení l'any 1932, entitat que es va constituir a imatge d'institucions com el Lyceum Club o el CFEB, tal com explica la periodista Gemma Busquets en l'article "Sororitat republicana" (2021). Tots aquests clubs i associacions esportives privades van organitzar competicions entre si donant lloc a campionats locals, regionals i finalment nacionals (Font, 2020). Això sí, aquest no va ser un procés homogeni i estès a tot el país, com afirma Pujadas (2013). Van ser les dones joves que havien crescut en el sí de famílies mitjanes-altes i que havien pogut accedir a la universitat, les que van impulsar aquestes entitats. En menor grau hi varen participar les dones de les classes populars. Això feia que fora de les grans capitals com Barcelona o Madrid resultés més difícil la incorporació de les dones en l'àmbit esportiu, ja fos per la falta d'interès i de referents femenins o bé per la mentalitat encara força conservadora de la societat de l'època. D'altra banda, i per més emancipades que fossin aquestes dones, no es van poder alliberar dels valors tradicionals a què estaven sotmeses i la pràctica esportiva femenina es continuava justificant sota l'argument que l'esport convenia per a la salut de la dona i per enfortir i preparar el cos per a la maternitat (Real, 2009). Com a resultat, moltes esportistes, inclòs de nivell internacional, acabaven deixant l'esport quan es casaven o tenien el primer fill (García, 2001).

Per finalitzar el recorregut pel panorama nacional, direm que, efectivament, la República va provocar canvis, però no va poder fer realitat totes les promeses emancipadores que pretenia. Els esforços del govern republicà per dur a terme una veritable transformació del país van xocar amb un context internacional força advers, marcat per la crisi econòmica del crac del 29 i

¹¹³ Va organitzar una de les primeres competicions d'atletisme a finals dels anys vint, així com el primer campionat d'Espanya d'atletisme femení el 1931, que va continuar disputant-se fins a 1935, i no es va reprendre fins a 1963 (Corominas, 1967).

¹¹⁴ Entitat que va emmirallar-se en la imatge del CFEB, per influència de Margot Moles, figura rellevant de l'esport femení català (Pérez, 2018).

pel retrocés del model democràtic socialista, en una Europa on creixien els feixismes (Boadas *et al.*, 2006). Junt amb una conjuntura internacional desfavorable, la República va haver d'enfrontar-se, internament, a una forta resistència per part dels poders dominants hegemònics fins aleshores, sobretot l'eclesiàstic. La forta moral catòlica, juntament amb la inestabilitat del règim republicà¹¹⁵ i la seva curta durada, van contribuir a fer que les reformes jurídiques impulsades no tinguessin l'efecte desitjat: aconseguir modernitzar el país, però sobretot, canviar la mentalitat de l'època (Pujadas, 2013). Un d'aquests canvis que l'Església va voler evitar perquè posaven en joc el matrimoni catòlic i, per tant, la seva hegemonia en l'ordre social va ser el matrimoni civil i el divorci, considerats com “una desgracia personal y el desmoramiento de la sociedad” (Vázquez, 2014, p.26). En aquesta oposició l'Església va comptar amb un gran suport femení. Així mateix, van subsistir moltes actituds conservadores que van reduir les perspectives educatives, laborals i socials de les dones. La majoria d'elles va continuar sent analfabeta, tan sols un petit percentatge de dones de classe mitjana o alta posseïa una carrera, i poques van ser les que van decidir quedar-se solteres o viure del seu treball (Vázquez, 2014). Molts dels àmbits públics, com la política o l'esport, van continuar sent llocs majoritàriament masculins. Així doncs, la irrupció del nou model de dona dels anys trenta i les noves llibertats aconseguides per les dones a favor de la igualtat no van ser suficients per produir un canvi real en la societat de l'època. Ben al contrari, van entrar en conflicte amb un estil de vida convencional i, fora de les grans ciutats, i en l'esfera privada, es va mantenir una cultura tradicional patriarcal i androcèntrica (Pujadas, 2013). L'imaginari de l'època vers les dones encara era el de muller, mare i cuidadora, focalitzada en l'àmbit domèstic, el mateix model plantejat per Rousseau al segle XVIII.

La situació que es vivia a Girona no diferia gaire del que succeïa a la resta del país, on els intents de reforma dels governs republicans topaven amb els poders conservadors locals. De la Girona dels anys trenta podem assenyalar que encara era una ciutat on predominava un ambient melangiós i conservador. Un dels fets que determinava aquest ambient, era el pes que tenia l'Església catòlica a la ciutat, que influïa en múltiples aspectes de la vida quotidiana

¹¹⁵ Durant aquests anys, les dues eleccions municipals van donar victòries alternatives a partits d'esquerres i de dretes. En les de novembre de 1933 van guanyar els partits de dretes (*bienni radical-cedista*). Amb el triomf de la CEDA es va fer de tot per desmuntar part del que s'havia construït en el bienni anterior (*bienni reformista*). En dos anys va haver-hi dotze governs i molta inestabilitat. La Revolució de 1934 a Astúries marca el moment crític de la República i el declini cap a la Guerra civil. Les eleccions de febrer de 1936, van donar el triomf a la coalició d'esquerres, denominada Front Popular (Vázquez, 2014).

(Aragó, 2005). Per tal de fer-hi front, des de les autoritats republicanes van promoure polítiques que minvessin la influència de l'Església en la societat gironina, amb mesures com suprimir l'assignatura de religió, eliminar les imatges religioses de les escoles o canviar el nom d'alguns centres com el de Doña Carmen que l'any 1933 va passa a dir-se Escola Graduada Eiximenis (Maymí, 2004). Aquestes iniciatives pretenien la consolidació d'un estat laic, amb major control estatal en l'educació i política i menys influència de l'exèrcit i de l'Església, per tal de garantir una educació mixta i gratuïta per a tothom (Boadas *et al.*, 2006). Ara bé, l'Església va respondre a aquest desafiament laic amb l'impuls de noves institucions dirigides sobretot a la joventut i, així, mantenir la seva capacitat d'influència en la societat gironina. Algunes d'aquestes iniciatives catòliques eren de caràcter esportiu, com explicarem més endavant.

Una vegada entesa com la nova realitat política i social republicana va permetre l'entrada de les dones en determinades disciplines esportives, sobretot a les grans ciutats, passem a analitzar que succeïa amb l'esport gironí durant l'etapa republicana.

3.2 L'esport gironí durant la II República

L'esport gironí durant l'etapa republicana es pot caracteritzar per continuïtats amb el període previ, com la rellevància que tingueren clubs com el GEiEG o el Girona FC, i per l'aparició de canvis que possibilitaren que l'esport no fos només un oci de les elits, sinó que es popularitzés. En aquest sentit, els fets més destacats van ser la construcció de la piscina municipal i l'aparició d'un club singular, Club Atletes Units, que va donar cabuda a les primeres seccions esportives femenines.

Entre les entitats i clubs esportius preexistents destaquem per sobre la resta el GEiEG per la promoció de diversos esports a la ciutat. Van ser uns anys de creixement per al Grup, tant en nombre de socis -passa de tenir 200 socis el 1930 a tenir-ne 600 el 1935- com en el nombre de seccions. Només en els anys que van de 1934 a 1936, s'hi van crear cinc noves seccions: esquí, natació, waterpolo, bàsquet i hoquei patins, i es van reprendre altres com la de ciclisme i boxa (Nadal *et al.*, 2020). Per tal de fomentar l'esport, el GEiEG va recórrer a tots els canals que tenia el seu abast. Aquests incloïen des de la projecció de pel·lícules esportives en els cinemes fins a l'organització d'esdeveniments esportius en els quals es convidaven a clubs d'arreu del territori català. En un d'aquests tornejos organitzats pel GEiEG es va invitar a participar per primera vegada a un club femení, el CFEB, l'any 1931. Malgrat això, cal dir que, internament, l'entitat gironina va seguir sense donar empenta a l'esport femení (Nadal *et al.*, 2020). El Grup

també va participar en la construcció de nous equipaments esportius a la ciutat com van ser la piscina municipal i el Camp de les Pedreres (o Camp dels Atletes) l'any 1934, per tal que els atletes de l'entitat poguessin entrenar-se en un lloc estable (Martí & Masferrer, 2002). Fins aleshores, les competicions d'atletisme es feien a Vista Alegre i al Camp de Mart de la Devesa. El de les Pedreres va esdevenir el primer camp d'atletisme que tingué la ciutat i es va usar fins a l'any 1938 (Martí & Masferrer, 2002). En aquell camp, també s'hi van disputar els primers partits de bàsquet organitzats i amb certa continuïtat (Sitjà, 2015).

L'alta entitat esportiva centenària de la ciutat és el Club Tennis Girona. Malgrat la seva trajectòria, el tennis continuava sent un esport que li costava agafar ritme a Girona, i durant aquells anys va haver-hi poca activitat. De fet, segons Alsina (2017) moltes vegades es van anunciar campionats que no s'acabarien fent. Durant aquests anys les dones van continuar participant en els pocs tornejos que l'entitat va promoure, i inclòs una d'elles arribarà a ser vicepresidenta del club, com veurem més endavant.

També va continuar creixent el Girona FC, aprofitant l'èxit que tenia el futbol com a esport de masses no només a Girona sinó arreu. Es jugava tot l'any, no es parava ni en els mesos d'estiu quan el club aprofitava per disputar partits amistosos a què s'havia compromès amb altres equips (Curbet i Boj, 1992). Un d'aquells partits que van causar gran enrenou a la ciutat va ser un enfrontament contra el FC Barcelona, un compromís que el club blaugrana havia pres a canvi de la compra de dos jugadors del Girona FC. La popularitat del futbol era tal que no depenia només que vinguessin clubs rellevants com el Barça. Així, l'any 1932 es va viure un partit de gran rivalitat a Vista Alegre¹¹⁶ entre dos equips de futbol local de dos instituts: la Normal contra l'Institut¹¹⁷ (Curbet i Boj, 1992). A partir de la temporada 1933-34 els partits es van començar a radiar per la recentment creada Ràdio Girona¹¹⁸ (Curbet i Boj, 1992). El vincle

¹¹⁶ L'Estadi de Vista Alegre va continuar sent un dels espais neuràlgics pel que fa a l'esport. La majoria estaven relacionats amb el futbol, però també s'hi practicava atletisme i altres modalitats esportives. De fet, algunes de les primeres exhibicions esportives femenines de la ciutat es van fer en aquest camp, com veure'm més endavant.

¹¹⁷ Els centres educatius van ser un altre dels espais on es va fomentar la pràctica de molts esports, no només el futbol, sinó també altres com el bàsquet, com explicarem posteriorment.

¹¹⁸ L'etapa republicana va contribuir al sorgiment de noves estacions de ràdio i, només a Catalunya van néixer deu noves estacions, entres les que s'inclou la primera emissora de ràdio de la ciutat, Ràdio Girona, l'any 1933 (Espinosa, 2010). D'acord amb la investigadora Espinosa-Mirabet, Ràdio Girona emetia principalment música si bé també va radiar les primeres retransmissions de futbol o boxa, així com algunes transmissions de teatre en directe i de programes de divulgació dedicats a les dones que

entre futbol i ràdio persistirà fins a l'actualitat com un dels tipus de programacions que més oients atreuen. Durant tot aquest període els camps de futbol van continuar sent espais molt masculins, pensats per homes i per a homes, on les dones tan sols accedien com a espectadores, acompanyants, regalant premis i trofeus o ostentant la seva bellesa als inicis dels partits. Un exemple d'això va ser el cas de Carme Albertí, guanyadora de Miss Girona i Miss Catalunya 1934, que va fer el xut d'honor (il·lustració 20) en un partit de futbol entre el Girona i el Palafrugell (Curbet i Boj, 1992).

Il·lustració 20: Partit de futbol entre el Girona Futbol Club i el Palafrugell, al camp de Vista Alegre de Girona, amb Carme Albertí, Miss Girona, com a protagonista del partit fent el xut d'honor, al centre del camp, acompanyada dels capitans d'ambdós equips. Fons Jaume Curbet Boj. Ajuntament de Girona. CRDI

Finalment, també volem destacar la importància que continuava ocupant el Gimnàs Gómez en el foment de l'activitat esportiva gironina. Situat a la plaça de Sant Agustí, el gimnàs del senyor Gómez, figura icònica de l'esport gironí, com hem vist en el període anterior, era el punt de

comptaven amb l'assessorament d'experts masculins, pedagogs i metges. Amb la guerra va passar a ser utilitzada com a mitjà de propaganda i per a avisar la població de possibles bombardejos. Per a més informació recomanem la lectura del treball de Sílvia Espinosa i Mirabet: "[Locutores i dones: les veus oblidades de la història de la ràdio a Girona, 1930-1975](#)", guanyadora de la beca 8 de març de l'ajuntament de Girona, 2010.

trobada i reunió de futbolistes que feien servir les seves instal·lacions per preparar-se (Curbet i Boj, 1992). També era un dels locals a Girona on es feien entrenaments i es disputaven competicions de boxa, algunes de les quals també es feien al teatre Albéniz (Aragó, 2005). El gimnàs també va ser l'origen del primer club de bàsquet federat de la ciutat, l'Atlètic Gómez, format a partir de la fusió d'alumnes de dues escoles, Els Maristes i La Salle (Sitjà, 2015). Aquest primer equip de bàsquet va integrar-se al GEIEG, el 1934. La majoria dels protagonistes d'aquell equip eren joves que practicaven diferents esports i que, com a complement de la natació i l'atletisme, practicaven basquetbol. Els primers partits de bàsquet es van jugar al Camp de les Pedreres, a la Devesa i de manera molt puntual al de Vista Alegre (Sitjà, 2015). El bàsquet va esdevenir de seguida un esport popular que també va ser practicat per les gironines.

D'altra banda, també van aparèixer noves entitats esportives, entre les quals destaquem el Club Atletes Units (1932), per la rellevància que va tenir en impulsar l'esport femení a la ciutat. Va néixer fruit d'una escissió en el sí del GEIEG. Nadal *et al* (2020) ho atribueixen a les divergències d'opinions i fort debat que hi havia entre els membres més joves republicans del Grup que xocaven amb els valors de l'amateurisme d'inicis del segle XX que arrossegaven els fundadors de l'entitat. En general, hi ha poca informació sobre aquesta entitat esportiva i la que tenim fusiona la informació que ens aporta l'EsportpèdiaCat (Enciclopèdia de l'esport català)¹¹⁹ i la premsa gironina de l'època, en concret els diaris *L'Autonomista* i el *Diario de Girona*. Presentem aquí la que té més rellevància per la nostra recerca, la relacionada amb les esportistes gironines.

El Club Atletes Units de Girona o Club Atletes Units, també conegut per les inicials AU, va ser una de les principals entitats promotores de l'esport a Girona durant l'època republicana (il·lustració 21). Va ser fundat el mes de maig del 1932 i comptava amb tres seccions principals: atletisme (1932), ciclisme (1932) i natació (1934). A l'inici de l'any 1935 fan l'intent de tenir una secció de pilota basca¹²⁰, però creiem que no arriben a crear-la per la manca de notícies posteriors respecte a aquest esport. I, aquell mateix any, constitueixen també la secció d'excursionisme¹²¹. AU va estar fortament compromès amb l'impuls de l'esport femení a la ciutat i té el mèrit de ser el primer club gironí amb seccions femenines als anys trenta, les de bàsquet (1934) i natació (1935).

¹¹⁹ Mirar informació sobre Club Atletes Units aquí: <https://www.enciclopedia.cat/ec-eec-1021.xml>

¹²⁰ Frontó. (28 de gener de 1935). *L'Autonomista*, p. 3.

¹²¹ Excursió al Montseny. (22 de febrer de 1935). *L'Autonomista*, p. 3.

L'entitat també va destacar pel seu suport al bàndol republicà durant l'esclat de la Guerra Civil, com de fet van fer altres entitats esportives de la ciutat com el GEiEG. Durant els primers mesos de la Guerra Civil, AU va organitzar esdeveniments esportius pro-milícies¹²², curses ciclistes a profit de les milícies antifeixistes¹²³ i hospitals de sang¹²⁴, però acabà desapareixent entre finals de l'any 1936 i inicis del 1937.

Il·lustració 21: Sortida d'una cursa ciclista de la Devesa l'any 1932. Retrat d'un ciclista rodejat de gent.

S'observen moltes dones, una de les quals agafant una bandera, amb les inicials AU entrellaçades. Possiblement es tractava de la bandera del club Atletes Units. Fons Salvador Crescenti Miró. Ajuntament de Girona. CRDI

Deixant de banda les entitats esportives, un altre fet esportiu rellevant d'aquest període va ser la construcció de la piscina municipal de Girona, ubicada al Camp de Mart de la Devesa. Aquest espai forestal de la ciutat continuà tenint un gran protagonisme pel que fa a la pràctica de l'esport¹²⁵. La Piscina Municipal de Girona, construïda l'any 1933 i inaugurada un any després

¹²² Atletisme. (15 de setembre de 1935). *L'Autonomista*, p. 3.

¹²³ Ciclisme. (04 d'octubre de 1936). *L'Autonomista*, p. 2.

¹²⁴ Ciclisme. (07 d'octubre de 1936). *L'Autonomista*, p. 4.

¹²⁵ Com hem vist en el període anterior, en la Devesa es van disputar les primeres carreres ciclistes encara en el segle XIX, es va començar a jugar a futbol als inicis del segle XX, es van fer certàmens de tir i

(il·lustració 22), tindrà una importància cabdal en aquest període (Nadal *et al.*, 2020). Va ser la primera gran edificació esportiva del recinte del parc de la Devesa, on posteriorment, durant el període franquista, s'hi sumarien altres equipaments esportius (Martí & Masferrer, 2002). La Devesa va esdevenir un dels centres neuràlgics de l'esport gironí, no només per la piscina, sinó també pel seu recinte i les construccions annexes, integrada per vestuaris, bar i terrassa. La lectura de les notícies en premsa ens permet afirmar que la piscina i la terrassa van ser escenari de diferents activitats esportives com la natació, el waterpolo, la boxa, el basquetbol, l'hoquei patins o la pilota basca. També va ser un nucli d'esbarjo important en la vida de la població, ja que s'hi feien activitats culturals i d'oci, donant lloc a funcions de teatre, balls, actuacions d'orquestrades o celebracions de sardanes, entre altres. Pel que fa a la natació, s'hi acabarien celebrant diverses competicions i algunes van estar protagonitzades per dones, tant per referents de la natació femenina convidades a fer-hi una demostració, com per les mateixes gironines que es llançaven a practicar aquest esport per primera vegada.

Abans d'haver-hi piscina ja es nadava a Girona, com hem vist en el període anterior, però es feia aprofitant els rius de la ciutat i sense afany competitiu¹²⁶. La piscina va permetre crear les primeres seccions de natació, que ràpidament van tenir molts aficionats i aficionades. L'arribada de la piscina municipal va ser tardana. Girona va estar molts anys sense aquest equipament, mentre altres poblacions veïnes ja en tenien, algunes d'elles fins i tot cobertes¹²⁷. La de Girona era a l'aire lliure, i era comú trobar en els relats de la premsa dels valents i valentes que s'hi llençaven a l'hivern, la referència a la fredor de l'aigua i com aquesta estava congelada. Aquesta situació es va mantenir fins a l'any 1972, quan es va inaugurar la primera piscina climatitzada a Girona, construïda pel Grup en el complex de Sant Ponç.

concurso d'hípica, s'hi van construir les primeres pistes de tennis de la ciutat (1917), el GEIEG va impulsar els primers entrenaments d'atletisme i es va disputar el primer partit de bàsquet de la ciutat.

¹²⁶ Dins del llibre *Programa Oficial de las Ferias y fiestas de San Narciso*, de 1953 hem trobat un article titulat "La natación en Gerona" (signat per H.C.), que explica que la natació a la ciutat va començar a practicar-se de forma esportiva l'any 1929. Inicialment, i fins al 1933 quan la piscina va estar en condicions de ser usada, es nedava al riu Ter i en el paratge anomenat la Riera d'En Xungla, darrere del col·legi dels salesians.

¹²⁷ Banyoles tenia piscina i camp de waterpolo des del 1926 i el 1930 va organitzar el Campionat de Catalunya de natació (<https://www.enciclopedia.cat/ec-eec-3767.xml>).

Il·lustració 22: Equip de natació masculí a la vora de la Piscina de la Devesa. 1934. Darrera es veu l'edifici annex que estava ocupat pel vestuari, cafè-bar, guarda-robes i a la part superior la terrassa. Fons Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). Ajuntament de Girona. CRDI

També volem destacar la importància del cinema, sobretot el Teatre-Cinema Albéniz de Girona, com a lloc de difusió d'esports de massa com la boxa, fos via projeccions cinematogràfiques¹²⁸ o la celebració de combats (Aragó, 2005). Gràcies a la premsa, sabem que entre les entitats que van difondre aquestes pel·lícules estava el Grup, amb l'objectiu de promoure l'afició a l'esport, tant masculí com femení¹²⁹, i fomentar els valors de la ideologia amateurista de l'entitat¹³⁰.

Per acabar aquest apartat, citarem una última institució que també va contribuir a l'impuls de l'esport a Girona entre el jovent, l'Església catòlica. Aquesta institució, com hem explicat prèviament, encara tenia un pes molt rellevant entre la societat gironina. La principal entitat

¹²⁸ Protivius. (23 de novembre de 1934). Teatre Albéniz. *L'Autonomista*, p. 2.

¹²⁹ El GEiEG va promoure la projecció de pel·lícules com *La dona en l'esport* que ens porten a suposar que existia cert debat dins de l'entitat sobre quins esports eren adequats per les dones i quins no.

¹³⁰ Projecció dels films del Dr. Bordas. (11 de març de 1933). *Diari de Girona*, p.1; "Or en Muntanya", segon film presentat pel Grup Excursionista i Esportiu Gironí. (4 de desembre de 1934). *L'Autonomista*, p.1.

catòlica que va incentivar l'esport juvenil i infantil va ser la Federació de Joves Cristians (FJC)¹³¹, la qual va néixer a finals de 1931 i ràpidament tingué una secció a Girona presidida per Jaume Pumarola (Maymí, 2004). La FJC, els membres de la qual s'anomenaven fejocistes, va contribuir a fomentar l'espiritualitat cristiana, però també activitats d'oci com l'excursionisme, el teatre i alguns esports, sobretot el futbol, i comptava amb el seu propi gimnàs. La FJC podia fer arribar el seu missatge i el seu apostolat gràcies a mitjans com el *Diari de Girona* que tal com hem pogut comprovar, va informar periòdicament dels serveis, activitats i actes impulsats per aquesta entitat catòlica¹³².

Vèiem, doncs, que tant republicans com catòlics utilitzaven l'esport per promoure els seus valors entre la població gironina. D'aquesta manera, l'oferta esportiva, juntament amb les activitats culturals i de lleure va créixer i ho va fer amb un component més popular, que aconseguia distreure a la població de l'ambient melancòlic que es respirava a la ciutat (Aragó, 2005).

3.3 Dones i esport a Girona durant la II República

Comencem aquest apartat assenyalant que, a diferència del primer període en el qual les poques gironines que competien ho feien en esports individuals i elitistes com el tennis, l'esquí o el tir i, més aviat, com una forma d'oci i d'estatus social, durant la República les dones van impulsar esports d'equip i de caire més popular com el bàsquet i la natació, amb entrenaments més regulars i un afany més competitiu.

Malauradament, també hem de constatar la manca d'informacions i d'estudis referits a l'esport femení a la ciutat durant aquest període. Els pocs estudis que ens donen breument alguns testimonis són en part els mateixos que ja hem fet servir prèviament. Un d'ells és el llibre de Guillem Alsina (2017) sobre la història del tennis a Girona. Gràcies al seu treball

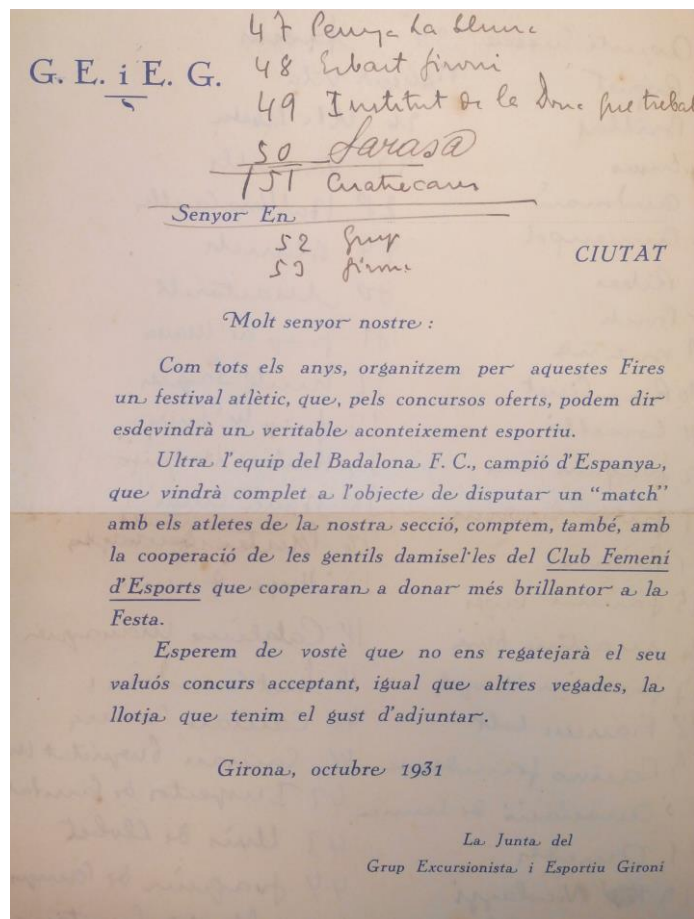
¹³¹ La FJC va quedar inclosa després de la guerra civil dins del moviment Acció Catòlica creat pel Papa Pius XII l'any 1922 (Maymí, 2004). Serà una de les entitats que va contribuir a fomentar la ideologia que va impulsar el franquisme, coneguda com a nacional-catolicisme.

¹³² La FJC en marxa. (9 de febrer de 1932). *Diari de Girona*, p.2.; De l'Assemblea de FJC. (29 d'abril de 1932). *Diari de Girona*, p.4; El gimnàs de la FJC. (11 d'agost de 1932). *Diari de Girona*, p.1.; La recristianització de Catalunya. (19 de setembre de 1932). *Diari de Girona*, p.4.; Carnet del fejocista. (13 de març de 1933). *Diari de Girona*, p.2.; Federació de Joves Cristians de Catalunya. (16 de maig de 1934). *Diari de Girona*, p.2.; Acció Catòlica. (24 de desembre de 1934). *Diari de Girona*, p.2.; Les nostres joventuts. (8 de gener de 1936). *Diari de Girona*, p.1.

sabem que Mercè Coll va assolir el càrrec de vicepresidenta del Club Tennis Girona l'any 1932 quan es va refer la Junta Directiva. Tot i que per primera vegada trobem una dona amb un càrrec directiu en una entitat esportiva gironina, aquest fet no va impulsar el tennis femení durant aquells anys. Crida l'atenció que no hi hagi referències a partits o campionats femenins a la premsa fins a 1935, quan es va anunciar la possibilitat d'organitzar un campionat femení i un altre mixt a Girona, en els quals tan sols s'hi van apuntar 4 dones (Alsina, 2017). Aquesta informació referida al tennis l'ampliarem més endavant en la nostra anàlisi de la premsa.

Un altre document que dona testimoni de l'esport femení durant la II República és el llibre *El GEiEG i Girona. Girona i el GEiEG. Una història de 100 anys 1919-2019*. Una de les primeres idees que s'apunten en el llibre és que no es produeix un impuls a l'esport femení dins del Grup i de fet, la presència de les dones a l'entitat va ser gairebé inexistent o merament testimonial fins a la dècada dels anys seixanta (Nadal *et al.*, 2020). La invisibilitat de les dones només va ser tímidament trencada per dos articles del *Butlletí del GEiEG* de l'any 1931 signats per Jaume Pumarola, de qui ja hem assenyalat que era president de la FJC. Aquell mateix any el Grup va convidar les esportistes del CFEB a fer una exhibició d'atletisme a Girona, si bé va haver d'ajornar-se un any (Nadal *et al.*, 2020). Nosaltres hem pogut documentar aquella invitació (no sabem a qui anava dirigida) en la qual explicava els al·licients més rellevants del festival atlètic que organitzava l'entitat el 1931 durant les Fires i Festes de Sant Narcís. Com a ganxo la carta subratllava la presència del CFEB (il·lustració 23). Tres anys més tard, el 1935, el Grup va convidar a dues de les nedadores més destacades de l'època, les germanes Soriano, a un festival de natació que enfrontava al GEiEG contra el FC Barcelona. Com s'apunta en el llibre, la presència de Carme i Enriqueta Soriano¹³³ no va servir per impulsar una secció femenina de natació dins del Grup (Nadal *et al.*, 2020). Sí que va haver-hi secció de natació femenina, però en el Club Atletes Units, com hem indicat abans.

¹³³ Carme (1917-1996) i Enriqueta (1920-1983) Soriano, sòcies del Club Natació Barcelona, van ser de les grans figures de la natació femenina catalana durant els anys 1930 i 1940. Campiones d'Espanya i Catalunya van obtenir diversos rècords.

Il·lustració 23: Carta d'invitació del festival atlètic que organitzava el Grup l'any 1931, en la qual destacava la vinguda de les atletes del Club Femení d'Esports. Fons Josep Masferrer-Lourdes Juliol. Ajuntament de Girona. CRDI

Així doncs, de la lectura d'aquest llibre podem extreure que una de les iniciatives per impulsar l'esport femení a la ciutat era l'organització d'exhibicions esportives en les quals es convidava a esportistes i clubs altres indrets del país, sobretot de Barcelona. Aquests clubs i seccions femenines havien aparegut gràcies a la presència progressiva de les dones a l'espai públic durant l'etapa republicana, juntament amb l'associacionisme popular permès per la Constitució de 1931 (Pujadas, 2013). El cert és que va ser en aquest context d'efervescència esportiva entre les dones, que van celebrar-se a Girona les primeres exhibicions esportives femenines, les quals van estar promogudes per entitats com el Grup o el Club Atletes Units.

Fora dels grans nuclis urbans, també van sorgir iniciatives impulsades per dones. A les comarques gironines cal destacar el Centre de Cultura i Esport Femení de Torroella de Montgrí (1932), que ja hem citat prèviament i del que tenim poca informació¹³⁴. És una entitat poc

¹³⁴ Només trobem dues notícies publicades l'any 2021 sobre aquesta entitat torroellenca. Una de Jaume Bassa Pasqual, impulsor de l'edició digital d'Emporion i historiador local d'aquest municipi empordanès:

coneguda i de vida efímera, impulsada per Rita Vallespí i Maria Negra, dues mestres de Torroella d'ideologia progressista i feminista. Van haver d'incorporar la paraula "Esport" al nom de l'entitat per tal d'obtenir ajuts econòmics per part del FC Montgrí. El mes de maig del 1933 van ser convidades pels membres del Club Atletes Units, que celebraven el seu primer aniversari, a fer una exhibició de bàsquet a l'estadi de Vista Alegre (il·lustració 24)¹³⁵. Aquesta seria la segona vegada que es jugava un partit de bàsquet femení a la ciutat, la primera, com hem explicat en el capítol previ, va tenir lloc el 1930. Aquest club empordanès va estar força actiu durant els anys 1932 i 1933, però amb la marxa de les dues fundadores, que van haver de deixar Torroella per motius professionals, es va desfer el 1934.

Il·lustració 24: Cartell del primer aniversari del Club Atletes Units en què s'anunciava un partit de bàsquet femení. Fons Masferrer – Juliol. Ajuntament de Girona. CRDI

No deixem el basquetbol perquè el tercer document que ens parla de l'esport femení a Girona durant aquest període es titula precisament *Història del Bàsquet a Girona*, escrit per Ramon Sitjà l'any 2015¹³⁶. Segons Sitjà, el bàsquet femení arrenca a Girona l'any 1932 amb molts detractors que no veien amb bons ulls que les dones practiquessin aquest esport,

<https://emporion.org/el-centre-femeni/> i l'altra de Gemma Busquets Ros, periodista del diari *El Punt Avui*: <https://www.elpuntavui.cat/politica/article/17-politica/2008795-sororitat-republicana.html>

¹³⁵ Atletisme. (05 de maig de 1933) *L'Autonomista*, p. 2; Atletisme. (10 de maig de 1933). *L'Autonomista*, p. 2.

¹³⁶ Ramon Sitjà, mort el 2017, va ser un dels principals impulsors del bàsquet a la capital gironina.

especialment els pares de les jugadores que desaprovaven la vestimenta que portaven les seves filles mentre jugaven: pantaló curt o faldilla. Sitjà (2015) assenyala que les pressions familiars van motivar l'abandonament del bàsquet per part de les noies. Entre aquelles pioneres, Sitjà citava a Loreto Almeda, Pepi Lozano, Rosita Ribugent, Montserrat Font, Maria Figueres, Judit Planas, Merino, Guanter i Grabulosa.

Aturem momentàniament el nostre relat per a parlar breument de dues d'aquestes esportistes que cita Sitjà, per la importància cabdal que tenen per la nostra recerca en aquest període: Montserrat Font i Loreto Almeda. Montserrat Font, segons el que vam poder reunir de l'anàlisi de la premsa, fou una esportista republicana, compromesa amb l'impuls de la pràctica esportiva femenina entre les gironines i autora de diversos articles reivindicatius sobre esport i dones, publicats a *L'Autonomista*, els quals analitzarem detalladament en l'apartat 3.4.2. El 1934 va fundar la secció de bàsquet femení del Club Atletes Units de la qual era la capitana de l'equip 'llaços blaus'. També va ser membre de la secció de natació d'AU, fundada l'any següent. De Montserrat Font no sabem res més un cop va començar la guerra. La seva vocació d'articulista ens ha permès conèixer algunes dades sobre la seva amiga Loreto Almeda¹³⁷, a qui va entrevistar l'any 1935¹³⁸. Almeda aquell any va ser la guanyadora del títol "Miss Esport", sent elegida pels jugadors del Girona FC d'entre les esportistes gironines d'aleshores, per la dedicació que posava en la pràctica de l'esport¹³⁹. En va practicar diversos, entre els quals el bàsquet i la natació en les seccions femenines d'AU, juntament amb Font, però també altres com el ciclisme, l'hoquei patins o l'atletisme. De la Loreto Almeda hem trobat una segona entrevista, aquesta vegada publicada en la secció "Socio Opina" del *Butlletí* del GEIEG del 1956¹⁴⁰ i amb foto (il·lustració 25). Del conjunt d'aquestes dues entrevistes sabem que Almeda va ser sòcia tant del Club Atletes Units com del GEIEG. Amb la Dictadura no hem trobat que continués practicant esport, tret d'alguns moments puntuals com el maig del 1944, quan d'acord amb el diari *Los Pirineos*, va participar en el I Descens del Ter en piragua, juntament amb el seu marit Pere Feliu, també membre del Grup¹⁴¹. Com a conseqüència, va haver de

¹³⁷ Tenia una germana petita, Pepeta Almeda, que va seguir les seves passes i el gust pels esdeveniments cultural-esportius. Va estar involucrada amb el Grup, participant sobretot en els seus Aplecs, però també entrenava juntament amb les noies de la secció femenina de natació d'AU, com veure'm més endavant.

¹³⁸ Entrevista amb «Miss Esport». (21 d'agost de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

¹³⁹ La senyoreta Loreto Almeda "Miss Esport". (05 d'agost de 1935). *L'Autonomista*, p. 3.

¹⁴⁰ El socio opina. Loreto Almeda Feliu. (Abril de 1956). *Butlletí GEIEG*, p. 6.

¹⁴¹ Nuevo piraguas realizaron con gran éxito el I descenso del río Ter. (24 de maig de 1944). *Los Pirineos*, p. 4.

redirigir les seves aficions cap a aquelles modalitats esportives que es permetien a les dones en aquell moment, com ara el muntanyisme o les activitats de caire col·lectiu i popular que realitzava al Grup, ja fossin aplecs, excursions, festes del Pedal o acampades. Continuava anant als esdeveniments esportius, però ara com a espectadora i no com a protagonista. També va ser vocal de la secció de muntanya del GEiEG, almenys entre 1952 i 1961.

Il·lustració 25: Loreto Almeda de Feliu, entrevistada al *Butlletí del GEiEG*. (abril de 1956), pp. 4-5

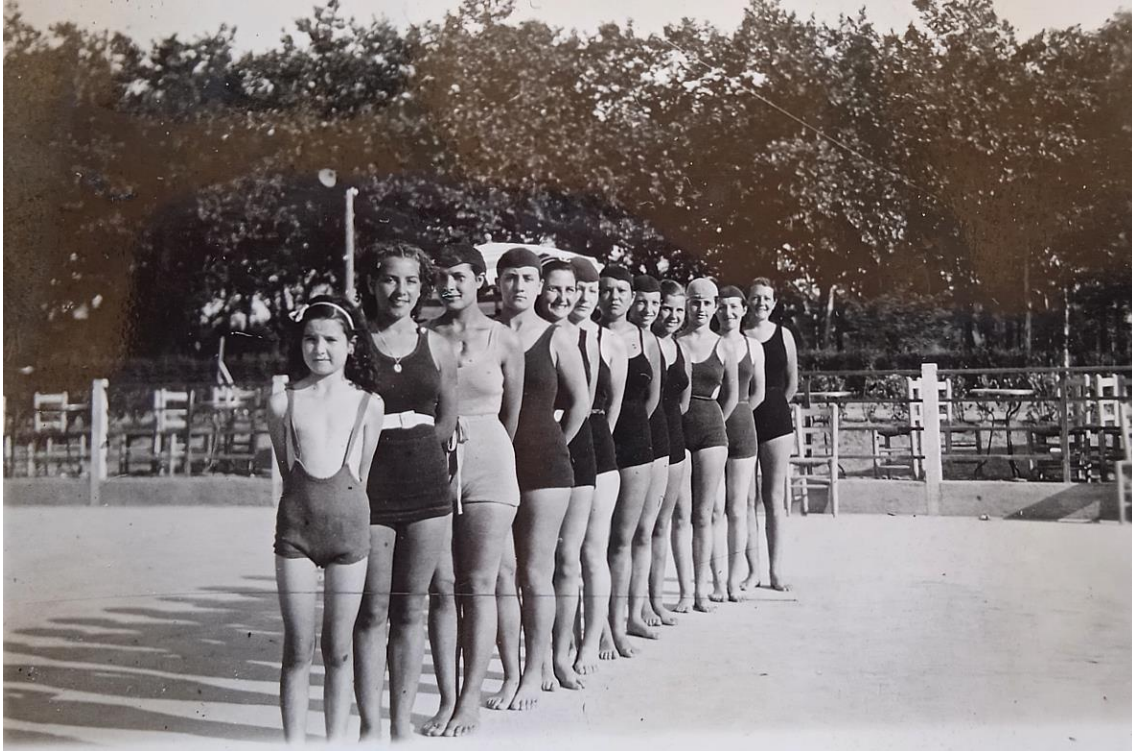
Tornant al relat de l'esport femení a Girona, continuem ara amb el llibre *Història del futbol a Girona. I part: 1904-1957* (Curbet i Boj, 1992). Si bé no té referències a la pràctica del futbol per part de les dones, sí que és il·lustratiu de com en aquest esport, i en molts altres, aquestes hi jugaven un paper merament ornamental, com assenyala Caamaño (2011). L'única presència de les dones en tot el llibre de Curbet i Boj en aquest període és la figura de la Carme Albertí, de la qual ja havíem parlat a la pàgina 69, i que apareix en una fotografia rebent un ram de flors abans d'un partit a Vista Alegre entre el Palafrugell i el Girona FC. El futbol era un d'aquells esports -junt amb altres com la boxa o la pilota basca- en el que pervivien uns valors tradicionalment masculins i plens de prejudicis vers les dones. En el cas de Girona, les dones tampoc van aconseguir trencar amb certs estereotips que els hi barraven l'accés per a determinades pràctiques esportives, predominant-hi idees fortament arrelades a Occident com ara que eren perjudicials per a la seva salut, que perdien la seva feminitat o que podien representar un perill per a la maternitat (Real, 2009; Alfaro, Bengoechea, & Vázquez, 2010; Machado & Fernández, 2015; Sell & Núñez, 2016).

El darrer document consultat, i que no hem citat prèviament, porta per títol *El GEiEG pas a pas. Història del Grup Excursionista i Esportiu Gironí, primera part 1919-1941* (1994). En aquest text trobem referències a dues seccions del grup que l'any 1935 comptaven amb presència femenina. Una d'elles era la de neu, constituïda un any abans, i l'altra la d'hoquei. Aquesta última, malgrat no ser secció oficial del Grup fins a l'any 1936, era un esport que ja practicaven nois i noies de manera seriosa, però sense poder competir perquè no comptaven amb llicència federativa.

Fora d'aquests documents podem avançar altres fets destacats de l'esport femení a Girona, gràcies sobretot a la lectura de la premsa, que analitzarem en profunditat en l'apartat corresponent. Ara per ara, només volem deixar constància que, a més d'exhibicions d'equips femenins vinguts de fora, la ciutat també va ser testimoni d'aquests nous temps i, en aquells anys, assistim a la creació dels primers equips esportius de caràcter popular formats per dones. En són exemple dues seccions de dones del Club Atletes Units, la de bàsquet fundada el desembre de 1934 (il·lustració 26), i la de natació, creada l'estiu de 1935 (il·lustració 27).

Il·lustració 26: Primer equip de bàsquet femení de Girona que formava part del Club Atletes Units. La foto ha de correspondre als anys 1934 o 1935, que va ser el període d'activitat d'aquesta secció. A la samarreta de les jugadores es pot apreciar l'escut de l'entitat, compost per les inicials AU (Atletes Units). A dalt tenim l'equip llaços blaus i a baix l'equip llaços blancs. Fotografia propietat de Montserrat Duch, neboda de Conxa Pera.

Il·lustració 27: Primer equip de natació femení de Girona, posant en fila a la piscina municipal situada a la Devesa, el 1935. Fotografia propietat de Montserrat Duch, neboda de Conxa Pera.

Aquell mateix any es va crear el Club Natació de Girona (CNG), que també tenia secció femenina. Creiem, tal com passava amb la natació masculina, que el CN Girona englobava a les sòcies d'AU i les del GEiEG, entitat que en aquells anys no tenia secció femenina. Això no obstant, quan desapareix la secció femenina del CN Girona, el GEiEG encara comptava amb unes poques nedadores a les seves files, tot i no tenir una secció femenina pròpiament dita. Una d'aquestes va ser Conxa Pera Planells (il·lustració 28), que juntament amb Montserrat Font i Loreto Almeda, va ser una de les esportistes centrals d'aquest període i de la qual hem aconseguit reunir alguna informació, tant de la premsa com de l'entrevista que li vam fer a la seva neboda, Montserrat Duch¹⁴². Conxa Pera es va dedicar a l'esport durant tota la seva vida, competint a escala local. Durant el període republicà la natació va ser un dels esports que més va practicar. De fet, va ser l'entrenadora de l'equip femení, i el 1936 va convertir-se en la primera sòcia del Grup que formava part de la junta directiva de la secció de natació, en la qual actuava com a secretària¹⁴³. També va practicar altres esports com el patinatge, l'atletisme o l'esquí, però no s'hi va dedicar amb tant afany com ho va fer amb la natació. A partir de l'entrada del règim feixista Pera es va dedicar sobretot al tennis que, juntament amb la natació, van ser els esports que més va practicar fins que el cos li va dir prou. Jugava en el Club

¹⁴² Entrevista realitzada el 25 d'abril de 2022.

¹⁴³ Natació. (Març de 1936). *Butlletí del GEiEG*, p. 16.

Tennis Girona, i va guanyar diversos tornejos. A més de l'esport, també escrivia a la revista *Àncora* de Sant Feliu, sobre temàtiques diverses: excursions pels camins de ronda, poesia o esport. Conxa Pera era el prototip de la 'Dona Moderna'. Amant dels llibres i de la lectura, vestia pantalons, anava en vespa i era amiga de personalitats del món femení tan destacades a la seva època com l'artista Emília Xargay. Dels sis germans i germanes, en destaca el pintor Agustí Pera i del món de l'esport en Joan Pera (Nito)¹⁴⁴, amb qui disputava competicions esportives.

Si bé l'esforç de dones com Conxa Pera o Montserrat Font per trencar amb els estereotips de l'època era encomiable, el pes del catolicisme va aconseguir que les esportistes gironines no poguessin alliberar-se del tot dels prejudicis i valors patriarcals de l'època, de manera que la pràctica esportiva femenina va ser mal vista i criticada per les classes altes conservadores, principalment la natació.

Il·lustració 28: Conxa Pera, el 1930. Fotografia propietat de Montserrat Duch, neboda de Conxa Pera.

Desafortunadament, aquestes primeres seccions esportives femenines van tenir una història molt breu. Amb l'esclat de la Guerra Civil, la població va condicionar la seva activitat per fer front a la guerra i les seves conseqüències. L'únic esport que va continuar en actiu a Girona, tot i que de manera molt debilitada, va ser el futbol, que permetia distreure la població de l'escenari bèl·lic que l'envoltava (Curbet i Boj, 1992). Pel que fa a les esportistes gironines,

¹⁴⁴ Joan Pera, va ser soci del GEIEG i un dels pioners de l'Hoquei a Girona.

aquestes van trobar en la pràctica de l'hoquei patins una de les poques maneres de continuar entrenant-se i mantenir-se en forma, segons el llibre *El GEiEG pas a pas* (1994).

3.4 La premsa republicana a Girona: esportistes i redactors

Durant els anys de la II República, assistim a una expansió de la premsa arreu de Catalunya amb el sorgiment de noves capçaleres i de nous diaris locals que s'emmirallaven en el model barceloní (Casasús, 2015). A banda de la diversitat de diaris i de la democratització de la informació, els periòdics també es van renovar i modernitzar, incorporant noves tècniques de redacció, nous gèneres periodístics i obrint les portes a les primeres periodistes en un món fins aleshores masculí (Costa Fernández, 2007; Casasús, 2015). Amb relació a l'esport femení, alguns diaris van començar a informar-ne en les seves seccions esportives, i ho feien realçant aspectes tècnics i tractant a les esportistes més seriosament, en lloc dels típics comentaris despectius que havien sigut la norma fins llavors. Això no obstant, malgrat la bona temptativa de donar visibilitat a la pràctica esportiva femenina, els diaris republicans encara eren llocs majoritàriament masculins, i no es van poder alliberar del tot d'una visió androcèntrica del món. D'aquesta manera, encara era comú trobar comentaris a la bellesa de les esportistes en lloc del seu rendiment físic (García, 2001), fet que no passava amb l'esport masculí.

En el cas de Girona, la premsa no va ser aliena a aquests canvis, i també va viure una etapa força prolifera amb la publicació de més d'una cinquantena de periòdics, dels quals, trenta-dos, van néixer just en aquell moment. Aquesta pluralitat permetia a la ciutadania contrastar informacions i opinions (Boadas *et al.*, 2006). Tot i això, la majoria d'aquests diaris va tenir una vida curta, *La Rambla* (1932) o el diari quinzenal i satíric *Pont de Pedra* (1935-1936) són alguns exemples d'aquests diaris efímers que hem utilitzat per a la nostra recerca. Els diaris gironins més importants de la II República, i que durarien bona part o tota l'etapa republicana, van ser el *Diari de Girona*¹⁴⁵ -que ja ens acompanyava en el període previ i que va existir fins al 1936-, juntament amb *L'Autonomista*, un diari republicà que va estar actiu entre els anys 1898 i 1939¹⁴⁶. Aquests són els rotatius amb un major pes a la nostra investigació a causa dels anys que abasten i perquè representen dues ideologies oposades. De fet, tant un com l'altre van competir pels lectors i lectores durant tota la seva existència. El *Diari de Girona* de Rafael Masó representava la ideologia de la Lliga Regionalista i es caracteritzava per ser catalanista amb un

¹⁴⁵ A partir de 1932 el diari apareix escrit en català.

¹⁴⁶ A la premsa digitalitzada de l'Ajuntament de Girona només es poden consultar els anys que van de 1931 a 1939.

fort compromís amb la burgesia conservadora i catòlica de la ciutat. Recordem que l'Església catòlica va aprofitar l'esport per difondre la seva ideologia entre el jovent gironí. En canvi, *L'Autonomista* dels germans Rahola va ser un diari d'ideologia republicana, liberal, democràtic i d'esquerres. Malgrat simpatitzar amb el partit Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), hegemònic a Girona, el diari va prioritzar interessos més enllà dels del partit. *L'Autonomista* va representar el periodisme modern i popular a Girona (Costa Fernández, 2007), esdevenint el periòdic més important d'aquest període i al qual, a continuació, li dediquem unes línies.

Les novetats estilístiques del diari impulsat per Dàrius Rahola, les observem en els seus continguts i temàtiques i, en el fet que es van afegir nous gèneres periodístics com el reportatge, la crònica o l'entrevista (entreviu) i el fotoperiodisme, pràctiques encara molt desconegudes en la premsa gironina (Costa Fernández, 2007). Segons Costa Fernández la secció d'esports va guanyar molt protagonisme, i el 1933 es va crear un suplement esportiu que recollia la jornada esportiva de la setmana prèvia. A més a més, *L'Autonomista* també va adherir-se al nou fenomen que s'anava popularitzant entre les dones, les anomenades 'pàgines femenines', mitjançant la creació d'una secció titulada *Elegàncies* (vegeu il·lustració 29), que es va publicar quinzenalment entre 1933 i 1935 (Busquets, 2018). Gran part dels continguts publicats en aquesta secció representaven temàtiques amenes i amb un discurs poc reflexiu que tenia com a centre la bellesa i salut femenines, temàtiques tradicionalment associades a les dones i als valors conservadors que encara eren presents en la societat de l'època. Ara bé, aquesta secció incloïa sovint consells des de l'àmbit de la moda que plantejaven una feminitat diferent de la tradicional. Molts d'aquests consells tractaven d'imitar les novetats que hi havia en les principals capitals europees, sobretot París¹⁴⁷. Recordem que durant l'etapa republicana, el model d'elegància femenina encara era el parisenc i van ser bastants els periòdics que publicaren notícies sobre les últimes tendències sorgides a la capital francesa (Vázquez, 2014). La democratització de la moda, com hem dit abans, va contribuir a fer que la figura de la 'Dona Moderna' es popularitzés encara més. A *Elegàncies* era freqüent trobar notícies de dones presentades com a icones de la modernitat que representaven un nou estil de vida i d'estar en la societat. Eren dones sofisticades, independents, que treballaven com a actrius de cinema i teatre, però també esportistes que esdevindran models a imitar.

¹⁴⁷ Es van destacar sobretot les signades per Yvette, A. D'enery o Valentine.

ELEGÀNCIES

Página de L'AUTONOMISTA

CRONICA DE LA MODA

COLORES, MODELOS SOMBREROS, BLUSAS, VELOS Y DEMAS DETALLES

Los colores, en nuestras toaletas diversas, suelen combinar con otros del mismo color, dentro de un tono más suave y más fuerte, según sea aquél.

El azul oscuro, por ejemplo, combina con el azul más claro, y el gris pálido con gris acero.

Entre los colores que más predominan, el negro estará en primer término, acompañándose este año con los brillantes o pastel, para ofrecer contrastes y realzar su natural belleza.

El azul marino estará más de moda que nunca, amenizado algunas veces con algo de amarillo.

Los tonos neutrales son honitos: el beige, el crudo y el gris, por ejemplo, de un tono más oscuro para formar contrastes.

Los colores negros, azul, rojo o estampado, con un fondo oscuro y verde vivo, se usará tanto en trajes de estilo sastre como en detalles y adornos.

Sigue viéndose profusión de telas estampadas con vivos colores, con preferencia las que tienen dibujos geométricos y claros, son los más "chic" las que tienen dos colores, como blanco y azul o negro y rojo.

Habrà infinidad de estampados con fondo oscuro que se llevarán en vestidos de color liso, blusas, bufandas, vivos y aun en los trajes sastre.

Para los trajes de noche, los colores más empleados son los claros. Rosados, azules, gris en tonos pálidos y suaves, se llevarán en chifones y telas vaporosas, siendo el verde pistacho uno de los colores favoritos de la estación. El negro en telas transparentes y el gris y azul pueden combinarse con morado o rojo oscuro.

Este verano pueden hacerse con facilidad con más facilidad, porque el traje y el abrigo de los nuevos conjuntos presentados por los grandes modistos de París tienen muy poco de común, a no ser la nota sutil empleada en las líneas y estilos, haciéndose de dos piezas en distintos colores y telas.

Un modelo que ha obtenido gran éxito es uno en "bouclette" negro de lana, aunque muy ligero, en forma entallada, de un largo completo, algo más ancho hacia el borde, con las mangas casi "dolman", o en terciopelo negro de layon, sin cuello, que se lleva con una bufanda de terciopelo negro.

Cuando esté más avanzado el verano se usarán los abrigos estilo "monnik", de tela, con la falda más amplia por delante, el cuello pequeño y vuelto, de astrakan negro, y las mangas anchas, estilo obispo, que se adorna desde el codo para abajo con la misma piel.

Los nuevos abrigos, cruzados generalmente con el largo completo y la cintura refinada por su entalle o con un cinturón. Las mangas son interesantes en una nueva versión de la manga kimono hasta el codo o de tres

cuartos, ensanchándolas en su base inferior.

Interesantes detalles se advierten en los modelos de más categoría. Por ejemplo, trajes de lana de colores enteros, pespunteados a mano con hilo carmelita, de color que combine con el del cuello.

La suavidad de líneas de otro modelo de tarde, de crespón satin color vino, forma contraste con un lazo de tafetán en un traje de lana negro, resultando de muy buen gusto.

Muchos sombreros están adornados con manos de flores o guirlandas de flores de muchos colores y finas plumas que los adornan discretamente, reemplazando las cachullas largas que hasta ahora se usaron. Los adornos de una composición de vidrio o celulosa están muy de moda y se predice que lo estarán cada vez más según adelante el verano. La celulosa se hilta tan hábilmente que se transforma en velitos de encaje y también en otras telas de más peso.

Los velos asumirán gran importancia esta temporada. En los sombreros que llamamos "capita de pildoras" son tan necesarios porque le resta mucho a la línea dura.

Otros, de ala recta, llevan un velito en el borde, y en los bonetes se usan cubriendo la frente, eliminando la necesidad de usar coronas.

La función primordial del nuevo sombrero de verano, de acuerdo con la moda presente, es la de favorecer la altura en que nos encontramos.

Los sombreros adquieren una inclinación hacia arriba, casi breton, movimientos decididos hacia delante en gestos orgullosos que armonizan con la época de velocidad y vértigos de altura en que nos encontramos.

Otros no tienen nada que recuerde el traje de estilo, pero sin embargo, encarnan líneas de suprema belleza.

Los hay de tafetán negro bordados en rojo y azul y otros de "chiffon" blanco con una banda de terciopelo color agua marina, recordando el primero la época de la reina Victoria de Inglaterra. La segunda, con los bordados que presenta actualmente en forma de coronas, rememora esos días, cuando el peluche rojo estaba en todo su apogeo.

La blusa ajustada se abotona por delante, y las hombreras se pueden usar altas o bajas, siendo su principal interés los dos vueltos, uno rojo y otro azul, que se mantienen parados con un borde de crin debajo y se adornan por debajo del dobladillo de la falda, destacándose el "peplum" pisado en la cintura.

La línea que más se destaca en los sombreros es el ala larga sobre la frente y ms corta en los lados y por detrás. La silueta general es algo melancólico, recordándonos los aeroplanos, botes, motores o automóviles de carrera, líneas que han sabido suavizar, feminizándola hábilmente, las "modistas" de París.

MISS ESPORT 1935

MERCÉ GAGO

A Madrid s'ha proclamat "Miss Sport 1935". Heus ací l'esplèndida bellesa de Mercé Gago, elegida per aquest títol.

BELLESES

QUATRE BESSONES

Aquestes quatre xicotetes de singular bellesa, són bessones i tenen 20 anys. Totes estudien a l'Universitat americana de Babylon, de Ollahoma i s'han especialitzat com admirables saxofonistes.

Meravellos quartet!...

UNA PRINCESA

SAVONA

Savona, és la més petita de les princeses italianes, filla dels reis. En la nostra fotografia se la veu amant de compres pels carrers de Roma com si fos una senzilla burgeseta.

HOME... DONA... ESPORT!

Tots els meus articles han estat sempre per al públic amant dels esports, car la pràctica dels mateixos per a mi, es considerada en absolut necessària per ambdós sexes, especialment però, per aquets coscos joves, que per dir-ho així, no han començat encara el seu desenvolupament.

Avis però, he agafat la ploma decidida a dirigir-me particularment al sexe masculí i d'una fàsis ben remarcable a tots els que a més de no practicar cap esport es creuen en el dret de prohibir que d'altres el practiquin.

Essent condescendents, no volguent amb llur intranquillitat lliurar en el camp de l'esclavatge, serien millors els fruits, car hem de reconèixer que per fer-nos útils, si primer a alguna persona de fer quelcom que a ella li és molt agradable, pel sol fet de privar-li, sense cap sol donador, la molèstia d'eliminar si és o no lògic, pot donar la coincidència que an al altre dia copem els efectes d'una negació rotunda a quelcom que creuem del tot injust.

Per què no deixar practicar l'esport sense distinció de sexes? Això fa creure'm que ignora totalment els resultats benefactors que ha de reportar l'esport ben practicat, dintre cert limit, naturalment.

O bé que us diguin que la pràctica de l'esport resta hores de les que tindríeu de dedicar al coneixement de coses força més útils per la mestressa de casa... inadmissible, ridícul, molt ridícul.

Inadmissible per la senalla, per la única raó que si una dona cada dia té per costum llevar-se a les vuit del matí no podria fer-ho a les set i aquesta horeta dedicada a l'esport?

Es que no es pot fer un sacrifici diari en benefici del propi cos? Si això no és un sacrifici, no és un sacrifici fer-ho dia per altre que així també ha d'obtenir-se un millorament físic ben remarcable.

I per últim, resulta ridícul si hom ha de creure que hi ha qui està disposat d'aquesta absurda idea de subvertir la dona a nom d'una idea que pel seu harem robant-li una llibertat tant personal com desitjada.

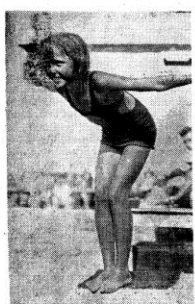
La dona ha de procurar no perdre gaire el llustre d'una cobejada, salutísimament a tothora d'una disciplina física portada a cap intel·ligentment.

Jo us recomano, a totes, dones en general que feu quelcom en pro de l'esport ja que en data no llunyana obtindreu resultats positius d'un millorament físic inigualable.

La dona quan es comprensiva, acompanya sempre a una bona instrucció intel·lectual una bona educació física.

MONTSERAT FONT

UNA PRECOC NADADORA

MARY HOERGER

Aquesta nena d'11 anys, de procedència alemanya, acaba de guanyar a Nova York els campionats de salt de trampolí de tres metres d'alçada. Mary Hoerger és tot un cas de precocitat.

Las mujeres y la moda

Siempre nos será difícil a los hombres de los más dados venos a la mujer más bonita.

Hay quien asegura que aquellas chiquillas que por el año 1926 llevaban la falda sobre la rodilla tenían más atractivo que las que hoy vemos llevándola hasta los pies y eso es bastante difícil de afirmar categóricamente, ya que si las unas aparecían ante nuestros ojos llenos de atractivo por lo que enseñaban, las de hoy se hallan revestidas también de un gran encanto por lo que no enseñan pero que dejan adivinar por lo ajustado de los vestidos.

Preguntadas, sobre el particular varias artistas de la Warner, fué Bebé Daniels, la gran actriz que en otros tiempos se hallara en la cumbre de la popularidad y que tras unos descansos vuelve a aparecer ante nosotros contratada por la Warner.

Bebé Daniels, opina que la mujer no tiene más remedio que seguir las exigencias de la moda, que en todas las épocas le da oportunidad para mostrarse ante los hombres variando la forma de destacar su belleza. La moda, para ella, es la gran dama que busca todos los motivos para dar realce a la forma proporcionando a los cuerpos la manera de hacer destacar su belleza por medio de motivos.

—Hoy es el busto—nos dice—el que aparece ceñido por las telas que lo aprisionan levemente, ayer, eran las caderas las que destacaban como antaño todo el atractivo radicaba en los talles bajos y en las piernas al aire.

El vestido como los alimentos proporcionan a la mujer diferentes medios de reconocer su belleza, que es en la actualidad más firme que hace cinco años, ya que las curvas son más pronunciadas gracias a que se permite a las mujeres—sobre todo a las que ac-

tusamos ante la cámara—comer alimentos nutritivos.

El que la mujer sea delgada no puede ser en el concepto de los hombres aceptado. La delgadez es un síntoma peligroso para la salud y un gran campo para la neurosis. Actualmente hemos ganado ya que podemos mostrarnos mucho más femeninas que antes, y yo estoy muy satisfecha de poder ir a un restaurant en cuya mesa no faltan buenas chuletas y manjares que me gustan mucho y de los que tantas veces me privé por exigencias de la moda.

Bebé Daniels habla con optimismo. Si antes era bonita ahora más firme de líneas aparece ante nuestros ojos llena de atractivos y es que come con buen apetito sin preocuparse de la dieta rigurosa de aquellos días en que su popularidad había llegado a la cumbre.

Bárbara Stanwyck, esa dedicada actriz de la Warner, gusta de los trajes largos porque a su juicio embellecen la figura dándole mayor distinción.

Un vestido, largo de falda y con mucho vuelo—nos dice—siente a una mujer que no sea muy pequeña, mejor que otra cualquiera. Además revela sin afirmar, los contornos y los hombres se ven obligados a forzar la simpatía para adivinarlos. ¿Por qué mostrarlos lo que debemos guardar? Que nos adivinen ellos bajo la forma en que nos presentamos.

Si años atrás se llevaban las faldas cortas es posible que fuera debido a la escasez de tela. Entonces gustaban de vernos las rodillas y para evitar que se cansasen de admirarlas, la moda, sabía siempre, las ocultó a sus ojos de golpe y ahora, vuelve a esperar la ocasión de que una mujer suba en el tranvía o en el coche para verle las pantorrillas.

La conquista de los hombres no se hace nunca por lo que se enseña sino por lo que se encubre y nosotros debemos aceptar esta moda del traje largo porque les obliga a pensar más en nosotras, a observarnos para adivinar nuestra belleza.

En cambio Glenda Farrell opina de

La Moda
 OMBREL - LES - GUANTS - CARTERES - MITGS
NOVETATS
 PLACA DE LA REPUBLICA, 13

La casa moderna

Un nuevo tejido empleado en el mobiliaje, consiste en un satinete lacado de aspecto algo frío pero que a la luz produce bonitos reflejos plateados.

Las plantas verdes, los cactus, desempeñan a veces un papel de importancia en el decorado moderno, y hay que confesar que esa innovación es muy feliz.

Para los dormitorios y sobre todo para los cuartos destinados a los niños, se confeccionan lindísimas cortinas bordadas o estampadas de flores campestres, asuntos cómicos, pájaros, mariposas, de colores vivos, que sobre la blanca muselina dan una intensa impresión de frescura.

La fantasía de los colores no conoce ahora límites. Se hacen muebles de color amarillo limón, azul peruviana y verde chartruse.

He visto recientemente un cuartito para fumar, revestido de azul de ultramar, que daba una impresión extraordinariamente mediterránea.

Las cortinas dobles pueden ser también de muselina. Desde luego, es una materia frágil, pero de fácil conservación y de efecto sumamente elegante.

Las cortinas se hacen de muselina lisa con franjas, o bien de tul grueso de cuadrada redicella, sin ningún bordado.

BARBER Fotógraf de les elegàncies
 RMBL, 29.

Il·lustració 29: Exemple d'una pàgina de la secció Elegàncies de L'Autonomista. (12 d'agost de 1935), p.4

De mica en mica, la secció Elegàncies va començar a incorporar la temàtica esportiva femenina, donant consells sobre roba esportiva o bé destacant les noves conquestes femenines en les diferents disciplines esportives, sobretot en l'àmbit internacional. Aquestes

notícies anaven normalment acompanyades de fotografies de les protagonistes (Il·lustracions 30, 31 i 32). Com hem dit abans, la fotografia com a recurs periodístic informatiu, va esdevenir una pràctica nova a la premsa gironina i una de les formes de modernització del diari.

Il·lustració 30: Tres fotografies publicades a *L'Autonomista* anunciant nous rècords femenins en atletisme o visibilitzant-ne les guanyadores. La primera foto és del 21 de febrer de 1931, la segona del 27 de juny de 1934 i la tercera del 16 de juliol de 1935.

Il·lustració 31: Dues fotografies publicades a *L'Autonomista*, anunciant a les campiones o a les possibles promeses del món tennístic. La primera fotografia és del 15 de juliol de 1935 i la segona del 24 d'abril de 1936.

L'esport de natació, a Anglaterra, ha experimentat un gran increment en aquests últims anys, mercès a les a les nombroses i confortables piscines on els aficionats es poden fàcilment entretenir. Aquesta reproducció mostra una aixurada d'aigua que es tira a l'aigua en una piscina de moderna construcció.

La campiona d'Europa dels 100 metres estil lliure

Willy den Ouden, la formidable nedadora holandesa que ha renovat el títol de campiona d'Europa dels 100 metres estil lliure amb l'excel·lent temps d'un minut 7 segons 1-10 en els campionats suars celebrats a Magdeburg.

UNA "VEDETTE" DEL MAR

WILLY DEN OUDEN
Heusa ací la gentil holandesa de 17 anys, Willy den Ouden, que porta controlats set rècords de natació, essent considerada com un verdader fenomen.

UNA CAMPIONA

Temara Bykowa

Aquesta xicota soviètica, en les proves de natació de Moscou ha batut el nou rècord mundial en la cursa dels 50 metres per a senyoretes, amb un espai de temps de 1 minuts 10 segons. Ha superat l'anterior marca en 0'5 segons.
En la nostra fotografia es veu a la campiona després del triomf.

Elsabeth Kempa i Eleanor Holm

Il·lustració 32: Diverses notícies publicades a *L'Autonomista* sobre les campiones internacionals en l'àmbit de la natació o dels nous rècords que aconseguien. La primera fotografia és del 10 de març de 1934, la segona del 20 d'agost de 1934, la tercera del 27 de maig de 1935, la quarta del 6 de setembre de 1935 i l'última del 24 de juny de 1936.

L'anàlisi d'aquesta secció també ens ha cridat l'atenció per una novetat respecte al període anterior. Hem documentat un conjunt d'articles esportius d'àmbit local, i aquí ve la novetat, escrits per les mateixes esportistes gironines. Els articles són de contingut crític i reivindicatiu sobre el paper de les dones en l'esport i en la societat i, a més a més, ens donen pistes sobre la moralitat conservadora gironina de l'època amb relació a l'esport femení. La majoria d'aquests articles van ser publicats entre els mesos de maig i setembre de 1935 i els van firmar C.P.P. del Club Atletes Units (secció femenina) i Montserrat Font, del mateix club. A Montserrat Font la tenim identificada, en el cas de C.P.P. d'AU, en signar com secció femenina ens podria indicar que aquests articles els escrivien les noies de l'equip femení d'AU, conjuntament o de manera individual. Aquests articles els analitzarem més endavant en l'apartat 3.4.2, atès que les paraules d'aquestes dones ens ajudaran a entendre com va ser rebut l'esport femení per la societat gironina. Amb anterioritat a aquesta cronologia, l'any 1933 hem trobat un article que apareixia signat com 'Montserrat Font del Club Atletes Units', quan encara no existia cap

secció femenina en el club. A més, els articles de Montserrat Font els podem trobar no només a la secció *Elegàncies* del diari, sinó també en altres seccions, ja que *L'Autonomista*, a poc a poc, va anar incloent la temàtica de l'esport femení al llarg de les seves pàgines. A més d'articles, Font també va entrevistar a Loreto Almeda, com hem assenyalat abans.

Tant Font com la dona o dones que signaven amb les sigles C.P.P., encaixaven amb el nou model de 'Dona Moderna', amb una mentalitat oberta i actives tant des d'un punt de vista esportiu com periodístic. Es van dedicar no només a observar l'esport sinó també a practicar-lo i a comentar-lo.

3.4.1 Què deia la premsa sobre l'esport femení?

Durant els primers tres anys del nou govern republicà, a Girona no es té constància de cap equip esportiu femení o de cap esportista gironina, almenys que fos digna d'una publicació o notícia a la premsa. L'excepció d'aquests primers temps ens arriba del món tennístic. Segons Alsina (2017), el 1932 el Club Tennis Girona va constituir una nova junta on actuava Lluís Rebas com a president i Mercè Coll¹⁴⁸ com a vicepresidenta. Aparentment, i segons la nostra recerca, Mercè Coll va ser la primera dona gironina en la junta directiva d'un club esportiu, tot i que a la premsa no es trobi cap notícia d'aquest fet. Cal recordar que el tennis era un esport que ja es jugava a Girona des de 1917, i que era obert tant a les dones com als homes de cert estatus socioeconòmic. A més a més, era un d'aquells esports que la comunitat científica masculina avalava, perquè considerava que no interferia amb el paper que haurien d'exercir dins de la societat (Salvador, 2004; Camps, 2008; Pedra, 2016; Amaral, 2018). Aquest beneplàcit de la ciència, juntament amb la tradició que ja hi havia a Girona pel que fa al tennis, possibilitava que alguna d'aquestes primeres *Sportwomen* de les classes benestants gironines tinguessin més fàcil la pràctica d'aquest esport i una oportunitat per a accedir a llocs directius dels clubs. Això no obstant, tot i ser en la República, el tennis continuava sent una pràctica distintiva de classe que es manifestava en l'atuell que portaven les jugadores. En aquest sentit, hem trobat una notícia a *L'Autonomista*, en la que es parlava de tennis, però exclusivament des d'un punt de vista de la moda. Es tractava d'una crònica escrita des de París que detallava

¹⁴⁸ Creiem que és la *Sportwoman* del primer període Mercedes Coll, la qual pertanyia a una important família gironina.

minuciosament com s'haurien de vestir les dones de classe social alta que practicaven aquest esport¹⁴⁹.

L'anàlisi que hem fet a la premsa ens permet afirmar que l'activitat tennística a la ciutat de Girona durant el període republicà va ser força irregular. Hi ha períodes en què trobem notícies que feien referència a l'entusiasme per celebrar concursos i tornejos, com de sobte no en trobem cap més durant uns quants mesos. La majoria d'aquestes notícies parlaven amb el genèric masculí i, per tant, no sabem si incloïen a les dones o no.

D'aquests primers anys les notícies que ens arriben de tornejos amb participació femenina són de S'Agaró, on sembla que l'ambient tennístic era una mica més mogut. El 1932 van organitzar el I Concurs Internacional de Tennis¹⁵⁰, que es continuaria celebrant en els anys següents¹⁵¹, i que comptava amb partits femenins. Yolanda Chailly i Roser Torras eren algunes de les tennistes més conegudes que hi van participar. A part del Concurs Internacional de S'Agaró, queda constància de què l'Hotel Monumental havia "arranjat vora l'edifici uns bells jardins i un camp de tennis on les senyorettes més distingides practiquen aquest esport elegant i físicament educatiu."¹⁵².

Pel que fa a la ciutat de Girona, haurem d'esperar fins al desembre del 1935 per sentir parlar a la premsa d'un campionat de tennis femení i altre mixt, organitzats per la Secció de Tennis del F.C. Girona¹⁵³. El primer partit el van disputar Carme Pinós i "la senyora d'Audouard"¹⁵⁴. La crònica de Game, periodista que es dedicava a les notícies de tennis d'aquell diari, deia el següent: "El partit fou mogut i tingué fases vertaderament interessants; guanyà la Srta. Pinós per 6-3 i 6-4." Malgrat l'entusiasme que s'havia despertat "entre l'element femení del tennis", tan sols s'hi van inscriure quatre dones: 3 "senyorettes" (les dues germanes Pinós, i Tajá) i 1 "senyora" (la d'Audouard)¹⁵⁵. A la notícia també s'anunciava el partit que se celebrava aquell mateix dia entre Montserrat Pinós contra Tajá i el que es jugaria l'endemà, entre Montserrat Pinós i la "senyora d'Audouard". Dos dies després Game tornava a publicar la crònica del

¹⁴⁹ Crònica de la moda. (17 d'agost de 1932). *L'Autonomista*, p. 2.

¹⁵⁰ El primer concurs internacional de tennis de S'Agaró. (17 de setembre de 1932). *Diario de Gerona*, p.3.

¹⁵¹ Tennis: El II Concurs Internacional de S'Agaró. (28 de setembre de 1933). *Diario de Gerona*, p.2.; La clausura del Concurs de S'Agaró. (27 de setembre de 1934). *L'Autonomista*, p.2.

¹⁵² Un gran Hotel a la platja de S'Agaró. (13 de juny de 1933). *Diario de Gerona*, p.1.

¹⁵³ Tennis. (14 de desembre de 1935). *L'Autonomista*, p. 4.

¹⁵⁴ Tennis. (28 de desembre de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

¹⁵⁵ Possiblement es tracta de Maria Arboix.

campionat de tennis femení, informant-nos de la victòria de Montserrat Pinós sobre la “senyora d’Audouard”. La crònica del partit deia el següent:

*“Llàstima que la senyora Audouard no estigués suficientment entrenada, ja que se li nota el cansament i la manca de fons, degut indiscutiblement a la manca de partits, al revés de la Srta. Montserrat Pinós, que es troba en una forma esplèndida, degut precisament a jugar gairebé diàriament i trobar-se entrenada i amb fons per a resistir a fort tren el partit”*¹⁵⁶

D’aquesta crònica podem deduir que Montserrat Pinós s’entrenava diàriament, mentre la “senyora d’Audouard”, potser veia el tennis de manera més lúdica que esportiva, o bé, pel fet d’estar casada, tingués menys temps disponible per poder entrenar-se.

La final del campionat es va jugar entre les germanes Pinós, Carme i Montserrat, i va ser el partit més “interessant” i “disputat” del campionat, vist que ambdues estaven en “forma esplèndida”¹⁵⁷. La campiona va ser Montserrat, guanyant 6-4 i 6-2, i es va emportar la Copa Lluís Ribas. Segons sembla, Carme s’entrenava constantment, com la seva germana, però com apuntava el periodista, l’element mental jugava un paper important en la competició, i sembla ser que Montserrat era psicològicament més forta que Carme:

“Degut a què Carme Pinós, després, del segon gol del segon set, ja es dona per vençuda i decaigué en el seu entusiasme; i es llàstima ja que aquesta falta d’amor propi és perjudicial per a tota persona que practiqui un esport i fins el moment darrer no ha de donar-se per vençuda”

Tot i aquesta diferència pel que fa a la fortalesa mental d’ambdues, les germanes Pinós eren la gran esperança del tennis femení gironí en aquells anys segons Game, qui desitjava que d’elles “dintre poc se’n pugui parlar ja, no tan sols a Girona, sinó a tot Catalunya, a poc que elles vulguin”.

Un mes més tard, el 1936, *L’Autonomista* anunciava per primera vegada la participació de la secció de Tennis del Girona F.C. en els Campionats de Catalunya en tercera categoria que començarien l’1 de març. Entre l’equip gironí, hi participaven les germanes Pinós¹⁵⁸. Aquesta

¹⁵⁶ Tennis. (30 de desembre de 1935). *L’Autonomista*, p. 2.

¹⁵⁷ Tennis. (02 de gener de 1936). *L’Autonomista*, p. 5.

¹⁵⁸ Tennis. (21 de febrer de 1936). *L’Autonomista*, pp. 2-3.

notícia havia generat moltes expectatives i entusiasme dins del món del tennis gironí¹⁵⁹. L'esperança era, segons el periodista, que el tennis es pogués recuperar a la ciutat i, amb els tornejos socials que s'hi anaven celebrant a la ciutat, cada vegada es feien més entrenaments de manera continuada, tant en categoria masculina com femenina. El partit d'eliminatòria de la província de Girona, es va jugar el dia 8 de març a les pistes de S'Agaró entre el Law Tennis Club de Viladrau i la Secció de Tennis del F.C. Girona, la qual havia organitzat un servei d'autocar perquè tothom hi pogués assistir i animar la secció. L'equip gironí l'integraven les germanes Pinós i la "senyora d'Audouard" mentre que pel Viladrau van jugar Mercè Planells, Isabel Cardenal i Gloria Paris¹⁶⁰. Tant Carme com Montserrat Pinós van guanyar a les seves contrincants Cardenal i Planells respectivament, classificant-se per les semifinals contra el Club Tennis de Reus, enfrontament que va tenir lloc a Barcelona el 22 de març¹⁶¹. Pel que fa a la "senyora d'Audouard" no sabem res, possiblement va perdre contra Gloria Paris del Viladrau i no va classificar-se per la semifinal. Amb relació al partit contra el Reus, el cronista explicava que hi havia cert nerviosisme per part de l'equip gironí, poc habituat a jugar contra altres equips i fora de casa¹⁶². Reus era el favorit i va guanyar 7-2 en els partits masculins. Així i tot, pel que fa a les dones, Montserrat Pinós va guanyar a la senyora Puig per un 2-6, 6-1 i 7-5. Una "victòria meritoriosa", segons el periodista, ja que Montserrat va jugar lesionada. La seva germana Carme va perdre 6-2, 6-2 contra la "senyora" Joleda.

L'última notícia de les germanes Pinós ens arriba un mes després, el 20 d'abril de 1936, i era un comunicat dient que marxaven de viatge durant tres mesos a Anglaterra. Des de la secció de tennis els hi desitjaven "un feliç viatge i un prompte retorn, ja que indubtablement trobarem a mancar la seva animadora presencia a la pista"¹⁶³. No tornem a tenir notícies seves fins al 1943, possiblement no van tornar a Girona atès que tres mesos després del seu viatge va començar la Guerra Civil Espanyola.

Un altre esport d'elit que es practicava a Girona durant la II República va ser l'esquí, el qual requeria un cert poder adquisitiu tant pels materials que exigeix com per poder arribar a les estacions. Les esquiadores gironines les trobem al GEiEG. Aquest va ser el primer esport on

¹⁵⁹ Tennis. (04 de març de 1936). *L'Autonomista*, p. 2.

¹⁶⁰ Tennis. (05 de març de 1936). *L'Autonomista*, p. 3.

¹⁶¹ Tenis. (13 de març de 1936). *Diario de Gerona*, p. 4.

¹⁶² Tennis. (27 de març de 1936). *L'Autonomista*, p. 2.

¹⁶³ Tennis. (20 d'abril de 1936). *L'Autonomista*, p. 2.

trobem sòcies d'aquest club vinculades a un esport i no a una secció cultural o artística¹⁶⁴. Tot i les poques referències a la premsa, ens queda la idea que l'afició als esports de neu anava creixent a Girona a finals de 1933¹⁶⁵ i que la secció d'esports de neu del Grup, constituïda a inicis de 1934, comptava amb dues dones a la junta directiva amb el càrrec de vocals, de les quals tan sols tenim els seus cognoms: Barceló i Amat. Sabem, a partir del *Butlletí*, que dins del club hi havia una trentena de socis en aquesta secció, però no sabem quantes podrien ser dones¹⁶⁶, i hem d'esperar fins a finals de 1935 per tornar a trobar els cognoms d'algunes d'aquestes sòcies, entre els quals constava: Servitja, Pinós i Bosch¹⁶⁷. El cognom Pinós ens porta a considerar la hipòtesi que alguna de les germanes Pinós -Montserrat o Carme- també practiqués l'esquí per mantenir la forma durant els mesos d'hivern, atès que el 1935 és quan ens apareix el seu nom, vinculat als dos esports.

En aquesta època, els esports aeris també generaven certa fascinació entre les dones de les classes socials privilegiades, perquè la figura de l'aviadora entrava dins de l'imaginari de 'Dona Moderna'. Com hem vist en el capítol previ, aquesta pràctica continuava sent una important innovació cultural i signe de modernitat, de manera que era freqüent trobar notícies a la premsa d'aviadores estrangeres i dels seus èxits¹⁶⁸, algunes de les quals anaven acompanyades de la fotografia de les protagonistes¹⁶⁹. L'agost de 1932 també es parlava de la possibilitat d'obrir a Girona un Aero-club, que semblava haver entusiasmat el jovent i, en concret, a les dones:

"Ha despertado gran entusiasmo en el elemento joven, particularmente el femenino, la noticia de la creación, en Gerona, de un "Aeroclub Popular". Son ya numerosísimas las adhesiones y las solicitudes dirigidas a la

¹⁶⁴ Dins del GEiEG, a més de l'esquí, només hi ha registre d'haver-hi sòcies a la secció de natació l'any 1936. Els seus cognoms eren: Pera, Garganta, Almeda i Llach. De Pera ja n'hem parlat, i de les altres nedadores ho farem quan parlem de la secció femenina de natació d'aquest període.

¹⁶⁵ Esports d'hivern. (08 de desembre de 1933). *L'Autonomista*, p. 1.

¹⁶⁶ Esports de neu. (Març de 1934). *Butlletí del GEiEG*, p. 9.

¹⁶⁷ Esports de neu. (Desembre de 1935). *Butlletí del GEiEG*, p. 14.

¹⁶⁸ Las mujeres y la aviación. (20 d'agost de 1932). *L'Autonomista*, p. 3.

¹⁶⁹ L'aviadora Amy Mollisson ha travessat el Canal de la Mànega. (03 de setembre de 1934). *L'Autonomista*, p. 4.; Dones Cèlebres: Lora Ingalls. (23 de març de 1935). *L'Autonomista*, p. 4.; Dones aviadores. Un nou rècord. (04 de maig de 1935). *L'Autonomista*, p. 3.

*Comisión organizadora del mismo para su admisión como socios en la naciente Sociedad*¹⁷⁰

A l'octubre la societat semblava haver estat constituïda i la motivació per part de les dones d'inscriure's com sòcies es mantenia:

*“Apenas lanzada en Gerona la idea de crear un Aero Club Popular, fue acogida con tan singular entusiasmo por nuestra juventud de ambos sexos acudiendo presurosa a inscribir-se en sus listas de socios, que en plazo breve ha plasmado en una tangible realidad, naciendo esta Sociedad (...)*¹⁷¹

Tot i l'entusiasme preliminar de les joves en ser part d'aquesta nova societat, de les diverses notícies que es publicaren sobre aquesta entitat entre 1932 i 1933, sabem que va organitzar dos festivals aeris amb motiu de les Festes i Fires de Sant Narcís¹⁷² i una festa de l'aviació el juliol de 1933¹⁷³. En cap dels tres esdeveniments hi ha referències concretes a què les dones fossin membres actives del club, almenys com a aviadores, ja que únicament es refereix a elles en la festa de l'aviació, però com a espectadores del festival o protagonistes en el ball d'obsequi als pilots. A partir d'aquí es perd la pista de l'Aero-club Popular Gironí. Entenem que l'entitat es va dissoldre i que en el poc més d'un any d'existència, les dones no van esdevenir protagonistes actives dels esports aeris gironins, quedant, una vegada més, al marge.

Fora d'aquest cercle benestant, un altre bloc de notícies d'àmbit local en aquests primers anys de la II República que hem trobat als diaris i butlletins gironins sobre esport femení, són les exhibicions protagonitzades per dones d'equips vinguts de Barcelona, que ja hem comentat anteriorment¹⁷⁴. Darrere d'aquests primers partits-exhibicions esportius femenins estaven dues de les principals entitats esportives locals, el Grup i el Club Atletes Units. L'objectiu d'aquestes exhibicions era presentar i portar l'esport femení a altres indrets fora de les grans ciutats, per tal de fomentar la pràctica esportiva femenina arreu de Catalunya. Això sí, encara sota l'argument que l'esport convenia per a la salut de les dones (Real, 2009). Dins d'aquesta

¹⁷⁰ El Nuevo Aeroclub Popular. (17 de setembre de 1932). *L'Autonomista*, p. 2.

¹⁷¹ Aeroclub Popular Gerundense. (05 d'octubre de 1932). *L'Autonomista*, p. 2.

¹⁷² Fires i Pestes de Sant Narcís. (25 d'octubre de 1932). *Diario de Gerona*, p. 2.; Notícies. (28 d'octubre de 1933). *L'Autonomista*, p. 2.

¹⁷³ La festa d'aviació. (05 de juliol de 1933). *L'Autonomista*, p. 1.

¹⁷⁴ Com a excepció, va haver-hi un partit-exhibició de bàsquet femení protagonitzat per noies del Centre de Cultura i Esport Femení de Torroella, el qual ja hem mencionat prèviament.

línia de pensament trobem el primer article escrit per Montserrat Font del Club Atletes Units¹⁷⁵, l'any 1933. Es titulava "Cultura Física" i parlava a les lectores dels beneficis de practicar esport amb una finalitat de millora de la salut: "Uns vint minuts us seran prou per preparar-vos a la tasca quotidiana i podreu formar a la vegada un fons de resistència contra les malalties". Font va elaborar un programa de cinc exercicis, "força complet", perquè les lectores ho realitzessin a casa seva i manifestava que la importància de fer exercici no havia de tenir solament una preocupació estètica, sinó també higiènica¹⁷⁶.

Tornant al foment de l'esport femení per part d'AU i del GEiEG, cal assenyalar que si bé ambdues entitats van intentar promoure l'esport femení a la ciutat, el cert és que només el Club Atletes Units s'hi va comprometre. En el cas del GEiEG, la situació és més aviat ambigua. Tot just començant la República, l'any 1931, Jaume Pumarola, secretari del GEiEG, manifestava en dos articles la seva voluntat de tenir una secció femenina dins del Grup i de promoure l'atletisme femení:

*"(...) Crec que una secció femenina, és una necessitat per al G. E. i E. G. Sols cal un xic de voluntat i podrem veure realitzada una tasca més. També podríem tenir un bon estol d'atletes femenines que en un espai molt breu omplirien d'orgull el nostre Grup. Trobaran aquestes ratlles el ressò que esperem?"*¹⁷⁷

Al setembre tornava a parlar del tema, en una notícia en la qual recordava les paraules d'una sòcia del Grup, Rosa Campasol, que havia mort:

*"(...) Entusiasta per tot el que es referia amb l'esport sentia l'anhel d'acompanyar-nos en les nostres tresqueres. Recordo amb veritable emoció les paraules que va dir-me pocs dies abans d'allitar-se. «Cap a la tardor, quan torni d'estiuejar haurien de procurar tenir organitzada, en el Grup, una secció femenina» (...)"*¹⁷⁸

¹⁷⁵ Montserrat Font encara no havia fundat la secció femenina de bàsquet del Club Atletes Units el 1933, però ja signava com a membre del club, el que suggereix que ja en formava part. De fet, pel seu article ja veiem la importància que li donava a l'exercici físic i el seu desig de portar-lo a la població, sobretot a les dones, que són les que estan excloses d'aquest àmbit.

¹⁷⁶ Cultura física. (31 d'octubre de 1933). *L'Autonomista*, p. 3.

¹⁷⁷ Nous Horitzons. (Juny de 1931). *Butlletí del GEiEG*, pp. 6-7.

¹⁷⁸ Rosa Campasol. (Setembre de 1932). *Butlletí del GEiEG*, p. 7.

Això no obstant, el desig de Jaume Pumarola i de Rosa Campasol de crear una secció esportiva femenina dins del Grup no va donar fruits, ja que caldrà esperar fins als anys seixanta per trobar-ne la primera, la d'atletisme, és a dir, més de trenta anys després d'aquesta primera declaració d'intencions. Subratllem que el 1931 l'atletisme femení irromp tant a l'Estat Espanyol com a Catalunya, i se celebren els primers campionats, que van continuar fins al 1936 (Piedra, 2016). És també durant aquell mateix any, que els membres del GEIEG es plantegen per primera vegada la possibilitat que les dones participessin en el Festival Atlètic que l'entitat venia organitzant des del 1926 i convidaren les "gentils damisel·les" del CFEB a fer-hi una exhibició¹⁷⁹, fet que denotava que el debat sobre l'atletisme femení continuava present dins del Grup. Així, com a novetat, el Festival Atlètic que es realitzà el 2 de novembre a la Devesa dins de la programació de Fires, incorporava la presència d'atletes femenines. L'interès a portar les atletes barcelonines a la ciutat de Girona era també recolzada per l'Ajuntament de Girona que col·laborà amb una subvenció¹⁸⁰. Malauradament, les noies del CFEB no van poder traslladar-se per motius diversos i va ser impossible "presenciar les exhibicions d'atletisme femení que tant interès havien despertat"¹⁸¹. No va ser, doncs, fins al febrer del 1932 amb motiu del dotzè aniversari de l'entitat que s'organitzà un festival atlètic amb les atletes del CFEB a l'estadi de Vista Alegre, que incloïa les següents proves (taula 2):¹⁸²

Taula 2: Programa de les proves atlètiques realitzades per les atletes del CFEB i pels atletes del GEIEG.

CFEB	GEIEG
- Llançament de disc	- Llançament de javelina
- 100 metres llisos ¹⁸³	- Llançament del martell
- 500 metres llisos	- 80 metres llisos
- Salts d'alçada	- 300 metres llisos
- Salts de llargada	- 1000 metres llisos
- Relleus 4 x 50 = 200 metres	- 3000 metres llisos
(equip vermell i equip blau)	- Relleus 4 x 100

Tot i les bones intencions per part del Grup de promoure l'atletisme femení a Girona, l'entitat continuava participant del discurs hegemònic imperant i ple de prejudicis envers les dones, que considerava que l'atletisme era incompatible amb la feminitat (Salvador, 2004; Amaral,

¹⁷⁹ Atletisme. (Octubre de 1931). *Butlletí del GEIEG*, p. 7.

¹⁸⁰ Carnet de Ferias. (17 d'octubre de 1931). *El Autonomista*, p. 1.

¹⁸¹ El Festival Atlètic del Dilluns. (04 de novembre de 1931). *El Autonomista*, p. 2.

¹⁸² IX aniversari del GEIEG. (Febrer de 1932). *Butlletí del GEIEG*, pp. 7-8.

¹⁸³ En el *portantveu* del CFEB, s'indicava que la distància era de 60 i no de 100 metres llisos.

2019), i que, per tant, les dones només podien participar en determinades proves i modalitats atlètiques. Això ho veiem, tant en el programa de les diferents proves atlètiques a realitzar per les atletes del CFEB i pels atletes del GEIEG, en les quals elles estaven excloses o corrien distàncies menors, com en la crònica de l'entitat signada per J. que apareix al *Butlletí* del març i deixava molt clara la ideologia de la mateixa:

“Un estudi de la tècnica per elles emprada a les diferents proves que ens oferiren, ens portà tot seguit a la següent conclusió: La plasticitat de certes proves atlètiques és perfectament assequible pel cos femení, cosa que nosaltres malgrat tot, considerem absolutament inadaptable, ja que cal obtenir d'ell un excessiu esforç físic. Es així doncs, que després del festival del diumenge, dia 7, mantenim el nostre criteri que la dona pot practicar de l'atletisme, solament unes curses de velocitat que no excedeixin dels 60 metres i alguns llançaments (disc i javalot). De la resta i de la lluita contra el rècord..... val més que ho deixi pels del davant”¹⁸⁴

Aquesta visió androcèntrica també estava present en el fet que en el *Butlletí* del Grup, aquestes noies són anònimes, no tenen noms o cognoms, sinó que són un grup de “senyoretetes” o “damisel·les” del CFEB, contràriament als atletes del Grup que sí que s'identifiquen. Fet que també succeïa en el primer període d'anàlisi. És en el *Diario de Gerona* en el qual hem trobat els cognoms d'algunes d'aquestes atletes: Castelltort, Oliveras, Pascó, Guasch, Martínez Sagi, etc¹⁸⁵. Encara que ens semblin atletes i esportistes poc conegudes avui dia, el cert és que van promoure l'esport femení arreu de l'Estat, i van guanyar títols i batre nous rècords en l'àmbit català i nacional¹⁸⁶.

Malgrat que l'exhibició atlètica femenina va despertar certa curiositat en el públic i el camp estava “molt concorregut”, la qüestió de l'atletisme femení dins del Grup semblava haver-se donat per oblidada tan sols set mesos després que Jaume Pumarola es qüestionés per primera

¹⁸⁴ El festival atlètic del dia 7. (Març de 1932). *Butlletí del GEIEG*, pp. 7-9.

¹⁸⁵ GEIEG. (26 de febrer de 1932). *Diario de Gerona*. p. 1.

¹⁸⁶ Com exemple il·lustratiu d'aquesta generació citarem a Anna Maria Martínez Sagi (1907-2000), campiona d'Espanya en javalina i plusmarquista nacional. Fou la primera dona en formar part de la junta directiva del futbol club barcelona, entre els anys 1934-36. També és considerada una de les periodistes més importants de l'època i, amb 19 anys, ja publicava un suplement femení al diari *Las Noticias*. Consultat a <https://beteve.cat/va-passar-aqui/anna-maria-martinez-sagi-primera-dona-directiva-barca/> (22 de novembre de 2022).

vegada sobre la possibilitat de tenir “un bon estol d’atletes femenines”. L’exhibició atlètica femenina de febrer de 1932 va ser la primera que es realitzava a Girona, però també l’última en tots aquests anys de la II República. No sabem que va passar dins del Grup en aquells anys, però semblava que hi havia discrepàncies entre els seus socis, amb idees i opinions divergents sobre l’esport o l’esport femení¹⁸⁷.

A banda de l’atletisme local, la premsa gironina va publicar dues notícies sobre atletisme femení d’àmbit català i comarcal, de 1934 i 1935 respectivament. La primera dona veu als IV Campionats de Catalunya femenins, organitzats per la Federació Catalana d’Atletisme. En la seva crònica, Pung es qüestionava perquè no hi havia atletisme femení a la ciutat gironina:

*“I l’atletisme femení de Girona què? ¿Quan començaran les dones gironines a donar-se compte que l’esport, l’esport adequat a les seves condicions físiques, els és imprescindible per a conservar el cos en perfectes condicions, lliure de grasses que les enlletgeixin i deformin?”*¹⁸⁸

Un cop més sorgia a la premsa aquest interrogant sobre l’atletisme femení a la ciutat. Això no obstant, la motivació darrere d’aquesta pregunta no deixava de ser la construcció de cossos atractius i prims, que es corresponguessin amb l’ideal de bellesa femení, i no l’interès en la pràctica esportiva femenina *per se*, tal com succeïa amb l’esport masculí. D’altra banda, la declaració del periodista de *L’Autonomista* es diferencia d’aquella assenyalada pels membres del Grup en el seu *Butlletí*, tan sols dos anys enrere. Pung considerava les proves atlètiques adequades a les condicions físiques de les dones, contràriament a l’opinió del GEiEG que les considerava “absolutament inadaptades” i que la disputa pels rècords és cosa dels “de davant”, referint-se a la superioritat esportiva dels homes envers les dones.

La notícia de 1935, era d’una exhibició atlètica que realitzà a Figueres. De fet, és un conjunt de quatre notícies que parlaven d’aquest festival esportiu. L’esdeveniment comptava amb una exhibició atlètica per part de les noies del Club Femení Avant de Barcelona, amb motiu de les Fires de la ciutat i que “constituïria l’espectacle artístic més important del cartell”¹⁸⁹. El festival tenia com a objectiu propagar l’afició femenina a l’atletisme que, segons la crònica de C. estava “prou descuidada”, i donar impuls a la cultura física¹⁹⁰. Aquest escrit ens permet

¹⁸⁷ Fou també en aquest any que es va donar l’escissió entre AU i el GEiEG.

¹⁸⁸ Esportives. Atletisme. (28 de setembre de 1934). *L’Autonomista*, p. 2.

¹⁸⁹ Comarcals. Figueres. (04 d’abril de 1935). *L’Autonomista*, p. 1.

¹⁹⁰ Figueres. (13 de maig de 1935). *L’Autonomista*, p. 3.

interpretar que l'atletisme femení encara no s'havia estès a les comarques gironines i que es continuaven fent exhibicions atlètiques d'equips procedents altres indrets amb seccions femenines per promoure'l. Les mateixes atletes que van participar en les proves d'atletisme també hi van jugar un partit de basquetbol, ja que la pràctica poliesportiva era un fet habitual en aquest període. De fet, moltes d'aquestes pioneres dels anys trenta eren esportistes completes, dones que s'ho passaven bé practicant diversos esports. Lamentablement, la premsa continuava donant visibilitat a un discurs hegemònic i heteropatriarcal en el qual es continuaven adjectivant a les dones com a "belles", "rialleres", "plenes de salut", "amables" i "carinyoses", tal com podem llegir a la crònica:

"Constitueixen l'esmentat Club Femení un bell estol de formoses senyoretas, totes elles rialleres i plenes de salut, tot ple amables i carinyoses, al front de les quals hi figura la seva presidenta la gentilíssima senyoreta Maria Morros"

És a dir, encara continuaven valorant-se els atributs físics i psicològics "típicament" femenins en lloc de les seves qualitats, habilitats i aptituds com a esportistes. El president del Club, Castellví, en el seu discurs felicitava les esportistes i les incitava a "perseverar en la seva tasca per allunyar d'elles el pitjor enemic que tenim, que és la tuberculosi". Així doncs, el discurs entorn de la pràctica esportiva femenina continuava mantenint una finalitat utilitària, en aquest cas higienista contra una malaltia social molt present en aquella època (Molero, 2001).

A banda de l'atletisme, hi havia altres esports molt consolidats a Girona i en els quals les dones continuaven estant excloses de la seva pràctica, com ara el ciclisme, la boxa, el futbol, la pilota basca o el waterpolo. Com passava amb l'atletisme, es considerava que l'agressivitat i violència exigides en aquestes disciplines esportives era incompatible amb la feminitat. Per tant, les referències que hem trobat a la premsa sobre les dones en aquests esports encara eren les de meres espectadores o d'animadores dels esdeveniments esportius, destacant-se pel seu paper en l'entrega de premis o flors a l'heroi vencedor¹⁹¹ o a l'equip guanyador¹⁹², tal com succeïa en el primer període d'anàlisi. La dona "florero" que entrega premis encara continua vigent,

¹⁹¹ Antoni Andrés Sancho, amb una magnífica demostració de facultats, guanya el VI Circuit de la Devesa. (05 de novembre de 1934). *L'Autonomista*, p. 7.; Banyoles, 0 — F. C Català, 2. (30 d'abril de 1935). *L'Autonomista*, pp. 1-2.

¹⁹² Demà a l'estadi de Vista Alegre. Brasil-Selecció catalana. (23 de juny de 1934). *L'Autonomista*, p. 1. Ahir a la Piscina Municipal Els Atletes Units baten per 35 punts a 24 el G. E. i E. G. i s'adjudiquen la copa «Lluís Prunés». (06 d'agost de 1934). *L'Autonomista*, p. 5.

especialment en alguns esports com la boxa o els esports de motor. Un exemple ben il·lustratiu d'aquella època era el futbol. El 1934, quan Carme Albertí va guanyar els títols de Miss Girona i Miss Catalunya, es va fer tot un esdeveniment per celebrar-ho, durant un partit de futbol entre el Girona i el Palafrugell¹⁹³. D'aquest fet hem trobat inclòs un reportatge gràfic de Carles Pinedo al *Suplement Literari de L'Autonomista*¹⁹⁴. Albertí va ser convidada a ostentar la seva bellesa en el camp de futbol a l'inici del joc. La cerimònia va incloure que dugués a terme la sacada d'honor del partit (vegeu la fotografia del xut d'honor de Carme Albertí a la pàgina 69, il·lustració 20), l'entrega d'un ramell de flors i l'assistència al partit a la llotja d'honor, juntament amb el seu grup d'amigues, com es pot apreciar a la il·lustració 33. Ens sobta que s'hagi donat tanta importància a Carme Albertí des del món esportiu, però no s'hagi donat el més mínim protagonisme a Loreto Almeda que el 1935 va rebre el títol Miss Esport, un títol que li van donar per les seves aptituds i qualitats esportives i no estètiques. D'Almeda, com a guanyadora de Miss Esport, tan sols tenim l'entrevista de Font i una notícia que ens permet saber que li van organitzar un ball a la piscina de la Devesa, però en cap moment la van convidar a fer un xut d'honor.

Il·lustració 33: Partit de futbol entre el Girona Futbol Club i el Palafrugell, al camp de Vista Alegre de Girona, amb Carme Albertí, Miss Girona, com a protagonista del partit, a la llotja d'honor del camp de futbol, acompanyada d'unes amigues. Fons Jaume Curbet. Ajuntament de Girona. CRDI

¹⁹³ Vida Esportiva. (09 d'abril de 1934). Diari de Girona, pp. 3-4.

¹⁹⁴ "Miss Girona 1934" en el camp del Girona F.C. (01 d'octubre de 1934). Suplement Literari de *L'Autonomista*, p. 65.

Continuant amb el futbol i anant uns mesos enrere, trobem una notícia d'inicis de 1934, que anunciava que per primera vegada les dones van començar a pagar entrada a l'estadi de futbol. Segons la crònica de Josep de l'Escala aquest fet havia deixat a les dones satisfetes i era un avenç en el món de l'esport.

*"No mancaren tampoc les senyores i senyoretes que, per primera vegada en la vida del Girona, pagaven entrada, i això; cal remarcar-ho per a satisfacció del públic femení que s'ha incorporat d'una manera definitiva a l'avenç del món esportiu"*¹⁹⁵

Si bé és cert que per primera vegada les dones eren lliures d'assistir als partits de futbol, no podem parlar de cap incorporació definitiva o avenç del món esportiu com ens plantejava Josep de l'Escala, atès que un any i mig després d'aquest comentari, la presència de dones als estadis de futbol continuava sent anecdòtica¹⁹⁶ i el paper de les gironines en aquestes disciplines esportives no va canviar gaire al llarg d'aquest període.

El fet que les dones continuessin al marge en aquests esports no és mera coincidència. El relat científic androcèntric, segons el qual la pràctica de determinats esports era perjudicial per a la dona per la seva fragilitat i per la maternitat encara era viu en una època d'emancipació femenina com va ser el període republicà. Dues cròniques esportives redactades per Miss Any, i datades a París els anys 1931 i 1932, corroboren aquest discurs. En elles es continuava qüestionant quins esports podien o no ser practicats per les dones. La primera ens parlava de l'automobilisme, i deia el següent:

*"¿Le conviene a la mujer, físicamente, la práctica de este deporte? Según el juicio de algunos médicos que han sido consultados, del automovilismo se derivan o pueden derivarse males para la mujer y para su descendencia"*¹⁹⁷

Amb relació a l'automobilisme femení, al diari *L'Autonomista* trobem una sàtira sexista sobre la conducció de les dones, tot i que no es referia a l'esport (il·lustració 34)¹⁹⁸.

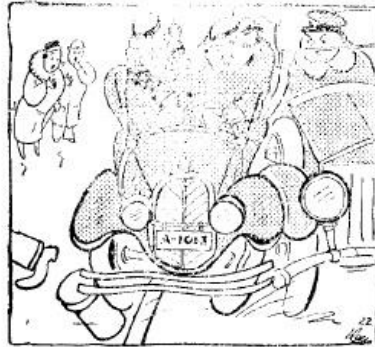
¹⁹⁵ El Girona, en vèncer l'Alacant, guanya la primera eliminatòria de la Tercera Divisió de Lliga. (17 de gener de 1934). *L'Autonomista*, p. 3.

¹⁹⁶ Girona-Júpiter. (30 d'agost de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

¹⁹⁷ La mujer ante el volante. (04 de setembre de 1931). *L'Autonomista*, pp. 1 i 4.

¹⁹⁸ Automobilisme femení. (14 de juliol de 1934). *L'Autonomista*, p. 1.

DIBUIXOS DE "L'AUTONOMISTA"

**AUTOMOBILISME
FEMENI**

—¿I no et poses nerviosa portant el volant enmig de tant de tràfec?
—Et diré... Quan ve un moment de perill tanco els ulls i ho deixo tot a la bona de Déu.

Il·lustració 34: Dibuix de dues dones conduint que afirmen encomanar-se a Deu per evitar tenir accidents.

En la segona crònica, Miss Any, defensava que esports com el rugbi, beisbol, futbol o les carreres pedestres eren perjudicials per a l'individu, però especialment per a les dones "¿Cómo, pues, no han de ser doblemente perjudiciales para el delicado organismo de la mujer?"¹⁹⁹. Miss Any considerava com a esports adequats per a les dones el tennis, l'esgrima, la gimnàstica sueca, el tir al blanc, l'equitació o, fins i tot, la pilota basca quan fos practicada amb menys violència de la que normalment executen els homes, però sobretot, la natació. Esports que els dirigents esportius consideraven que no interferien amb el paper que havien d'exercir les dones en la societat (Salvador, 2004; Pedra, 2016; Amaral, 2018).

Finalment, comentarem un fet que també ens crida l'atenció d'aquests esports tradicionalment identificats com a masculins. Si bé les dones no van practicar waterpolo a Girona durant els anys de la II República, l'única notícia que hem trobat a la premsa que ens parla de les regles d'aquest esport, nou a la ciutat, ens arriba de la mà de Montserrat Font, que el 1935 va publicar un article de més de mitja pàgina a la secció *Elegàncies*²⁰⁰, en el qual descrivia detalladament els reglaments. Entenem que Font era una entusiasta del món de l'esport, inclòs d'aquells que no va tenir l'oportunitat de practicar.

¹⁹⁹ Los deportes. (14 de gener de 1932). *L'Autonomista*, pp. 1 i 4.

²⁰⁰ Water-polo. (13 de juliol de 1935). *L'Autonomista*, p. 4.

Fins aquí, hem vist com la gran majoria de les gironines s'havia quedat al marge del món esportiu, encara predominantment masculí, amb l'excepció de les dones burgeses que podien practicar aquells esports que es consideraven adients per la seva condició física i la seva classe social. Ara veure'm com fora d'aquest grup privilegiat, l'esport femení de caràcter més popular i col·lectiu, encara que més tardanament, també va arribar a Girona i com les dones van participar-hi. El punt d'inflexió es va donar l'últim mes de 1934, quan es va crear al Club Atletes Units la primera secció esportiva femenina, la de basquetbol (vegeu la foto de l'equip a la pàgina 80). Tot i que és difícil situar cronològicament la data exacta de l'inici del basquetbol femení entre les gironines, no tenim cap dubte, gràcies a l'entrevista que Montserrat Font va fer a Loreto Almeda l'any 1935, que la primera secció femenina d'aquest esport es va crear a les darreries de 1934. En aquesta entrevista Almeda deia:

“Ja saps continua dient, que públicament vaig començar a practicar l'esport ara fa un any, quan tu vares fundar al Club d'Atletes Units la secció de Basket-ball, des d'aleshores la gent coneix les meves aficions esportives”

Aquesta resposta d'Almeda ens permet inferir que el primer equip de bàsquet femení gironí va ser fundat per Font l'any 1934. Però, aquest no era només el primer equip de bàsquet femení de la ciutat, sinó el primer equip esportiu de dones format a Girona. Vint anys més tard hem trobat una segona entrevista d'Almeda, ara amb el cognom “de Feliu”. L'entrevista, publicada a la secció “Socio Opina” del *Butlletí* del GEiEG, ens podia portar a pensar que el Grup per aquelles dates també tenia una secció femenina de bàsquet, perquè Almeda declarava el següent:

*“Amiga Loreto, ¿Recuerdas la fecha de tu ingreso en nuestra Entidad?
- Sí, aunque muy vagamente; creo fue aproximadamente en el año 1934.
- ¿En qué actividades?
- Comenzamos con algunas amigas practicando el Baloncesto, para acabar participando en cuantos festivales colectivos celebraba el "Grup", tales, como aplecs, excursiones, y todas las fiestas del Pedal y "campings" celebrados”²⁰¹*

Nosaltres hem intentat comprovar aquesta afirmació, però ni la premsa ni el *Butlletí* de l'entitat van publicar cap notícia que corroborés el que deia Almeda. Per això descartem aquesta hipòtesi, tot i que així se suggereixi en el llibre *El GEiEG i Girona. Girona i el GEiEG*.

²⁰¹ El socio opina. Loreto Almeda Feliu. (Abril de 1956). *Butlletí GEiEG*, p. 6.

Una història de 100 anys 1919-2019. Interpretem aquesta segona entrevista en el context del règim franquista. Considerem que la Dictadura volia silenciar la seva existència per ocultar les institucions de caire popular que van fomentar l'esport femení. La mateixa Loreto minimitzava en l'entrevista la seva pràctica esportiva reduint-la a aplecs, excursions i festes col·lectives, de caràcter popular i folklòric, amagant no sols la seva passió per l'esport, com el desig que tenia que aquest s'estengués entre les gironines, com afirmava a l'entrevista de 1935:

"Quin és l'esport que t'agrada mes de practicar? li he preguntat.

Tot en general, m'ha respost espontàniament; practico "esport amb afany inigualable, i en la pràctica d'ell hi trobo un benestar molt gran, com m'agradaria que totes les dones de Girona el practiquessin sense excepció!"

A la premsa podem trobar diverses notícies que ens deixen registre d'aquest equip i de la seva activitat, sobretot durant l'any 1935. La primera la publicava el diari *L'Autonomista* el 15 de desembre de 1934, i ens parlava d'un festival benèfic al camp d'esports de la S.E. Jovent d'Ara de Salt. L'esdeveniment principal era un partit de futbol, però van convidar a la secció femenina de bàsquet d'AU a fer-hi una exhibició a la mitja part. Era la primera vegada en la història del basquetbol femení gironí que les dones de la ciutat jugaven un partit de bàsquet amb públic, com veïem a la il·lustració 35²⁰². A la crònica es pot llegir:

*"A la mitja part faran la seva presentació dos equips femenins de "basketball", pertanyents a l'agrupació dels Atletes Units, de Girona, els quals faran una breu exhibició d'aquest esport. L'equip dels "Illaços blancs" estarà integrat per: Pepita Lozano (capitana), Maria Bosch, Dolors Grabulosa, Montserrat Guanter, Maria Tremps, i Francisca Martínez. I l'equip deis "Illaços blaus" per: Montserrat Font (capitana), Jovita Planes, Alexandra Martínez, Loreto Almeda, Maria Figueras i Rosa Ribugent"*²⁰³

²⁰² Creiem que aquesta foto es correspon amb aquest partit que es fa a finals de 1934.

²⁰³ Futbol. (15 de desembre de 1934). *L'autonomista*, p. 7.

Il·lustració 35: Secció femenina de bàsquet del Club Atletes Units de Girona disputant un partit al camp de Jovent d'Ara de Salt (1930-1935). Autor desconegut. Col·lecció 905.1 CAT AMS 6304. Arxiu Municipal de Salt.

El valor d'aquesta notícia està en el fet que, a més a més, aquestes 12 noies surten de l'anonimat, del genèric "dones", i passen a ser esportistes d'una entitat amb noms i cognoms. A més, i de manera molt positiva, també comptem amb el comentari del partit que el periodista de *L'Autonomista*, Joan Antoni, va publicar una setmana després, i que a continuació transcrivim del tot, atès que és un dels pocs d'aquells anys que trobem a la premsa:

"Del partit tenim que dir-ne que si bé no fou pròdig per la depuració en estil ho fou en canvi per la passió en que fou jugat, per ambdós bàndols sense arribar per això a la violència. L'àrbitre senyor Tremps arrenclera els equips i comenta el partit a gran tren. Es succeeixen ràpides i fulminants jugades les quals la majoria, amb poca direcció, van a estrellar-se sense resultat. Ambdós equips juguen bé, prova d'això és que al primer temps no marca cap d'ells. Comença el segon temps i s'observa ja a les dues bandes, el nerviosisme, l'afany de marcar. L'equip blau ara pressiona sense arribar mai per això a embotellament i fruit son dos baskets fets per Jobita Planas, el primer amb una bella avançada d'aquesta, amb driblings en abundància i el segon per la senyoreta Almeda, la qual recull un bon passi i sense dubtar,

d'un bell tirat introdueix la pilota a la xarxa. L'equip blanc es sacudeix el domini del blau i posa els cinc sentits en poder marcar, sense aconseguir-ho. I així, sense variació, fineix la partida. El joc ha estat bonic, completament sense duresa i noblement jugat. Ho prova el que l'àrbitre sols ha tingut que castigar algunes mitges voltes i poques retencions. Ei nombrós públic ha sortit satisfet. Endavant, dones, nenes del Basquet, sense defallir, entrenant-se i depurin l'estil de joc i confiem veure l'estiu que ve un equip de Basquet femení que pugui competir dignament amb els adversaris que vinguin a visitar-nos. Nosaltres admirem la vostra tasca; i ditxosos ens consideràriem si la joventut femenina gironina us seguís i obtingués del vostre exemple i ensenyança un fruit que enorgullís cada vegada mes els ciutadans gironins”²⁰⁴

D'aquesta crònica volem sobretot destacar el fet que el periodista fa un comentari del matx sense fer valoracions sexistes vers les jugadores. Almeda, en l'entrevista que li va fer Font el 1935, explicava que se'n recordava d'aquell primer partit, especialment de l'escalf del públic:

“Quan en la nostra primera exhibició de Basket-ball al poble de Salt la gent ens va rebre amb unànim aplauso, vaig refermar les meves aficions, va ésser per mi aquell aplauso, com per aquell que havent iniciat quelcom espera l'aprovació dels demés per seguir endavant”

Aquesta exhibició a Salt va ser la primera d'un seguit de partits que es van organitzar durant l'any 1935, essent l'any de major moviment esportiu femení a Girona. Va ser també quan va constituir-se la secció de natació femenina d'AU, com veure'm més endavant.

Així doncs, només començar l'any, el 8 de gener de 1935, trobem una notícia al *Diario de Gerona* que ens fa pensar que el basquetbol femení s'havia estès entre el món esportiu gironí amb bona acceptació, atès que clubs com el Girona FC passaven a admetre en les seves seccions equips femenins d'aquest esport, com es pot llegir a la notícia: “La Directiva de Girona acorda admetre en les seccions del Club el bàsquet femení. Interessades comunicar a la secretaria del club”²⁰⁵. Val a dir, però, que no hi deuria haver inscripcions suficients per formar un equip, perquè no trobem cap altra notícia a la premsa que es refereixi a partits de bàsquet femení duts a terme pel Girona FC.

²⁰⁴ Del partit de Basquet-Ball jugat el diumenge a Salt. (21 de desembre de 1934). *L'Autonomista*, p. 3.

²⁰⁵ El “basket” femení. (08 de gener de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

El dia 31 del mateix mes, el bàsquet femení tornava a ser notícia, ara al diari *L'Autonomista*. Tot i que el teló de fons fos un partit de futbol masculí, abans del partit es va jugar una exhibició de bàsquet protagonitzada per les noies el d'AU. Així escrivia un periodista esportiu del diari que signava com a Xavi:

*“Com és de suposar, aquesta nova ha de repercutir en bé de l'esport, ja que seria hora que en les nostres contrades es desvetllés per part de l'element femení, tot el que sigui esport. Per tant, els pronostiquem un esclatant èxit a les senyorettes que integraran els dos equips. Fem avinent al públic que vulgui presenciar-lo, que sigui puntual al camp, ja que començarà a dos quarts de tres en punt, puix solament durarà trenta minuts”*²⁰⁶

Aquesta notícia ens dona la informació de la durada dels partits de bàsquet femení d'aquesta època, que eren de 30 minuts, a diferència dels masculins que eren de 40. Pocs dies després, el dia 5 de febrer les noies d'AU feien la seva segona actuació en públic, i ho feien, per primer cop, a la seva ciutat, amb victòria de l'equip llaços blancs per 8 punts a 0. Aquest suport a l'esport femení va arribar inclòs al diari conservador *Diario de Gerona*, que no ocultava el desig que el bàsquet arrelés entre les gironines i reconeixia els prejudicis que hi havia en la seva època envers les dones pel que fa a la pràctica esportiva femenina, com podem llegir en les següents línies:

*“Esperem que aquests entusiasmes no es refredaran i que Girona podrà comptar entre la gran família esportiva la dona que, conscient del que la cultura física representa, defugi dels prejudicis que l'han tingut endogalada i procuri cultivar el benestar corporal ensems que la seva intel·ligència”*²⁰⁷

Tot i aquest entusiasme, el moment estrella de l'esdeveniment era el partit de futbol, així ho deixava ben clar el *Diario de Gerona* en la notícia del 4 de febrer de 1935. Dedicava més de mitja pàgina al partit de futbol i l'exhibició de bàsquet tan sols ocupava tres línies²⁰⁸.

Encara al febrer, en una notícia publica a *L'Autonomista*, podem afirmar que la primera actuació d'aquest equip va despertar força interès en la població de Salt. Segons la notícia,

²⁰⁶ Futbol. (31 de gener de 1935) *L'Autonomista*, p. 2.

²⁰⁷ Basquetbol. (05 de febrero de 1935). *Diario de Gerona*, p. 2.; Basquetbol. (07 de febrero de 1935). *L'Autonomista*, p. 3.

²⁰⁸ El Girona va empatar a 1 gol amb l'Irun. (04 de febrero de 1935). *Diario de Gerona*, p. 2.

l'afició saltenca va demanar que es disputés una nova exhibició de bàsquet de les jugadores d'AU abans del partit de futbol del campionat comarcal:

*“També a petició del públic saltenc tindrà lloc una nova representació de Basquet-ball, a càrrec de la secció femenina dels Atletes Units de Girona. Es de preveure un gran èxit”*²⁰⁹

No obstant això, per manca de notícies posterior no sabem si aquest partit es va poder realitzar o no. En el mes següent, el març del 35, les noies tornaven a jugar. Aquesta vegada va ser en el marc d'un partit de rugbi masculí, organitzat per AU. De fet, era la primera vegada que es jugava rugbi a Girona²¹⁰ i, per tant, s'anunciava pel dia 31 una gran festa a l'estadi de Vista Alegre, en la qual participava l'equip femení de bàsquet del club. Aquest va ser el seu tercer partit amb públic i el segon a l'estadi de Vista Alegre. La crònica així ho deia:

*En primer lloc els organitzadors d'aquest magne aconteixement ens presentaran per segona vegada la seva secció femenina que jugarà un partit de Basquet Ball en el que es podrà palesar la forma ascendent que venen acusant les iniciadores de l'esport femení a la nostra ciutat, fruit dels constants entrenaments a que acudeixen amb vertader afany de superació”*²¹¹

El partit també va ser comentat a *L'Autonomista*, en una notícia signada per Sakelka, en la qual afirmava “(aquest partit) donarà a conèixer per mitjà de la dona esportiva el nom de la nostra ciutat.”²¹² Aquest plantejament de Sakelka ens resulta interessant perquè el periodista intuïa que l'esport, tant masculí com femení, podia ser un element de promoció de la ciutat com ho ha acabat sent.

Una setmana després el *Diario de Gerona* tornava a publicar una notícia sobre el partit de rugbi en la qual anunciava també les cinc jugadores de cadascun dels dos equips de bàsquet. Aquesta vegada només apareixien els seus cognoms: “Equip blau: Ribugent, Blak, Figueres, Font i Almeda. Equip blanc: Tremps, Merino, Planas, Lozano, Guanter”²¹³. La crònica del partit

²⁰⁹ Futbol i Basquet-ball. (15 de febrero de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

²¹⁰ Demà a Vista Alegre. (30 de març de 1935). *Diario de Gerona*, p. 2.

²¹¹ Rugbi. (21 de març de 1935). *Diario de Gerona*, p. 2.

²¹² Rugbi. (22 de març de 1935). *L'Autonomista*, p. 4.

²¹³ Rugbi. (27 de març de 1935). *Diario de Gerona*, p. 2.; Rugbi. (27 de març de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

la podem llegir al diari *L'Autonomista*, el dia 3 d'abril. De fet, aquesta seria la segona i última vegada que la premsa va decidir fer un resum d'un partit d'aquestes joves esportistes, i que a continuació citem:

*"En primer lloc, domina l'equip blau. Font, davantera centre del mateix, aconsegueix uns quants "passes" acertats amb Almeda i Figueras; aquesta última torna la pilota a Font, i aquesta marca un basquet. Portàvem aleshores dos minuts de joc. Els primers. quinze minuts els dominaren l'equip blau, que marcaren dos basquets més, per mitjà de Figueras i Almeda. Els segons quinze minuts els dominaren les blanques, que aconseguiren marcar dos bàsquets, mercès a Planas i Lozano. El públic seguí el curs del joc amb fort entusiasme. Endavant secció dels A. U"*²¹⁴

A la mateixa notícia també es pot llegir que hi va assistir "nombrosíssim" públic, el que continuava validant la hipòtesi que el bàsquet femení havia tingut una bona acceptació entre la societat gironina. A més a més, el periodista de *L'Autonomista* deia:

"Bé, jovenetes del basquet, continueu la vostra obra amb el mateix afany d'ara que, sens dubte, arribareu on tots desitgem i que vosaltres desitgeu: a assolir un lloc honorable dintre el món esportiu de Catalunya"

El que demostrava el desig que hi havia a Girona, en aquells anys, en què aquest equip femení continués entrenant-se i creixent fins a fer història en el món esportiu català.

De l'abril fem un salt fins a novembre per tornar a trobar un partit de bàsquet femení, perquè com veure'm més endavant, moltes de les noies que jugaven a basquetbol eren també les que havien constituït l'equí femení de natació de Girona i, per tant, l'estiu canviaven la pilota per la piscina. Per això creiem que no hi ha cap notícia de basquetbol durant aquests mesos. Estem a finals d'octubre i Girona s'estava preparant per celebrar les tradicionals Fires i Festes de Sant Narcís. En el cartell d'esdeveniments esportius de 1935 trobem promocionat un nou partit de bàsquet femení entre les jugadores d'AU, aquesta vegada al Camp de Mart²¹⁵.

Al mes següent, la Devesa tornava a ser escenari d'un nou esdeveniment esportiu. A la pista de "Skating" de la Piscina s'organitzà un torneig de basquetbol en què jugaria l'equip masculí del

²¹⁴ Basquet-ball. (03 d'abril de 1935). *L'Autonomista*, p. 1.

²¹⁵ Programa oficial dels festeigs que celebrarà la Immortal Ciutat de Girona, durant els dies 28 d'octubre a 5 de novembre. (24 d'octubre de 1935). *Diario de Gerona*, p. 4.

GEiEG contra Rayo-club i també disputaria la secció femenina de bàsquet d'AU un nou partit entre elles²¹⁶. Novament, el missatge de la premsa era de felicitacions per l'afany i perseverança que l'equip mostrava i dels nous coneixements esportius que anaven adquirint:

“Els que havem seguit amb afecte el desenvolupament de l'abans esmentada secció, no podem més que congratular-nos de llur activitat i constància ferma de què tantes vegades ha donat proves. Ensem que les felicitem ben sincerament, i ens plau molt encoratjar-les i demanar-los-hi que procurin cada dia més, donar-nos proves dels nous coneixements, que en matèria d'esport vagin conquerit”

Aquesta va ser l'última notícia d'un partit de bàsquet femení a Girona que hem trobat abans de la guerra civil i, per tant, aquest va ser l'últim partit d'aquestes primeres protagonistes del bàsquet femení gironí. Aquest esport va frenar amb l'esclat de la guerra civil per tornar-hi, l'any 1939, ara ja en mans de la Sección Femenina de Falange. Segons explicava Sitjà (2015), la raó que aquest equip no prosperés era per influència paterna:

“Fan alguns partits esporàdics entre elles, però a causa de la pressió familiar (pares) que consideren poc convenient i molt atrevit el fet que les seves filles juguessin amb faldilles i pantalons curts, l'acaben deixant. Girona queda molt de temps sense cap activitat en aquest sentit” (p. 24)

En les dues fotografies que tenim de la secció de bàsquet d'AU, podem constatar que no portaven ni pantalons ni faldilla curta mentre jugaven. Per tant, la hipòtesi de Sitjà que atribuïa a la vestimenta l'abandonament d'aquest esport ens sembla dubtosa. Més encara en un període com la II República i entre unes noies que semblaven força emancipades de la tutela masculina, per la qual cosa, no creiem que la figura dels pares fos decisiva perquè abandonessin el bàsquet. És cert que a partir de desembre de 1935 deixen de jugar i que, com bé diu Sitjà només juguen entre elles, però la raó per la qual desapareixen els partits femenins no la sabem, ni tampoc perquè no s'organitzen partits contra altres equips femenins. També podem afegir altres jugadores a les quals citava Sitjà en el seu llibre. A més de Loreto Almeda, Pepita Lozano, Rosita Ribugent, Montserrat Font, Maria Figueres, Judit Planas, Dolors Grabulosa, Montserrat Guanter i Merino, nosaltres hem identificat a: Maria Bosch, Maria Tremps, Francisca Marínez, Alexandra Martínez i una jugadora identificada amb el cognom Blak. Si bé recordem, una de les sòcies de la secció d'esquí del GEiEG el 1935 es deia Bosch,

²¹⁶ Basquet-ball. (15 de novembre de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

Malauradament només tenim el seu cognom, però ens qüestionem si no podria ser Maria Bosch o alguna familiar seva, ja que per dates i cognom coincideixen.

Deixem el bàsquet però no a les esportistes d'AU. Tan sols sis mesos més tard de la creació de la secció de bàsquet, van fundar la secció femenina de natació. Era l'estiu de 1935. Abans de conèixer la seva trajectòria, però, volem parlar d'una altra protagonista de l'esport gironí, no una persona sinó un equipament necessari per a aquest esport, la piscina municipal. La seva construcció es va iniciar el 1933 i, durant aquell any, va ser objecte de diverses notícies a la premsa gironina, atès que generava força expectatives i entusiasme entre la població, i sobretot, entre la "joventut esportiva gironina"²¹⁷, que veia aquesta edificació com una nova oportunitat d'esbarjo. Segons podem llegir al *Diari de Girona*, la piscina tenia les següents característiques:

*"50 metres de llarg, 18 d'amplada i 4 de fons en el punt màxim; ço és, tamany olímpic. Compta amb una torre de vuit metres d'altura amb cinc palanques per a salts. Annex a la piscina hi ha un edifici que conté nombrosos vestuaris individuals i col·lectius, cafè, bar, guardarrobas i una espaiosa terrassa en la part superior amb espai suficient per a balls, festes, etc"*²¹⁸

Era a la terrassa on es feien les principals activitats culturals, d'oci i esportives. El 1934 es va anunciar un gran esdeveniment esportiu per la seva inauguració. Segons la crònica del *Diari de Girona*, la inauguració va tenir força èxit: "Hi acudí, una enorme gernació que envaí talment, la Devesa, essent insuficient el recinte de la piscina per a contenir la multitud que acudí a la seva primera festa"²¹⁹. Des d'aquell moment la piscina va assumir un protagonisme central en la vida lúdica, cultural i esportiva de la ciutat i van crear-se les primeres seccions de natació, dues masculines, l'any 1934, i una femenina el 1935. Tot i que a Girona la natació femenina arribi a mitjans de la dècada dels trenta, a l'Estat Espanyol i a Catalunya, les dones ja havien començat a participar en aquest esport feia temps, com hem mencionat en el capítol anterior.

Fins a 1935 trobem poques notícies a la premsa gironina relacionades amb la natació femenina. En l'àmbit català, el diari *L'Autonomista* publicava una notícia, l'any 1934, quan van celebrar-se a Barcelona els Campionats Nacionals de Natació, any en què comencen a

²¹⁷ (29 de març de 1933). *Diari de Girona*, p. 3.

²¹⁸ La inauguració de la piscina municipal. (25 de juny de 1934). *Diari de Girona*, p. 2.

²¹⁹ Ibid

competir oficialment les dones²²⁰. Hi van destacar les germanes Soriano o Maria Bernet²²¹, pioneres i referents de l'esport femení. De fet, en l'entrevista que Montserrat Font li fa a Almeda, que ja hem citat diverses vegades, Loreto deia que admirava moltes dones esportivament, però tenia "predilecció per les germanes nedadores Soriano".

Per a la inauguració de la temporada de 1935, es va tornar a organitzar una gran festa esportiva i cultural i també es van presentar al públic les obres de millora de la piscina, el que va generar encara major expectació entre la població gironina²²². És també aquell any, que per primera vegada a Girona, es va poder veure l'actuació d'equips femenins, integrats per les nedadores de la Secció Femenina del Club Natació Atlètic i del CFEB. A la il·lustració 36 podem veure el cartell de la inauguració de la piscina i la informació de la competició.

PISCINA DE GIRONA

INAUGURACIO DE LA TEMPORADA 1935

DISSABTE dia 15 de juny, a les 10 de la nit

Grandiosa revetlla a la magnífica pista de ball a càrrec de la popular Orquestrina

«L'AS» D'ANGLES

**Diumenge dia 16
a les 4'30 de la tarda**

a la mitja part selecte concert per la rondalla

«Els Bemols»

dirigida pel mestre X. GALL

*Entrada al recinte, homes 0'50
id. id. dones i nens 0'25
Entrada al ball, homes 0'50*

1.º Festival de Natació entre

Secció Femenina Club Natació Atlètic i Club Femení d'Esports DE BARCELONA

18 nadadores amb recordmants i campiones de Catalunya i d'Espanya.

Acabat el festival tarda, i nit a les 10, **LLUIT BALL**
per l'excel·lent Cobla-Orquestrina "ELS UNICS" de Cassà de la Selva

*PREUS. Entrada i seient homes. 1 pla. Entrada i seient dones i fundadors, 0'50 cts.
Entrada al ball, homes 0'50 cèntims.*

SERVEIS ESPECIALS D'AUTOBUSOS

Il·lustració 36: Cartell de la inauguració de la temporada de la piscina de Girona amb participació de la secció femenina del Club Atlètic i Club femení d'Esports, ambdós de Barcelona. *L'Autonomista*. (15 de juny de 1935), p. 5.

²²⁰ Ahir a Barcelona el Campionat Peninsular de Natació. (03 de juliol de 1934). *L'Autonomista*, p. 7.

²²¹ Nascuda a Barcelona el 1921. L'any 1934 va ser nedadora del Club Atlètic i Campiona de Catalunya, categoria infantil. L'any 1935, va batre els rècords absoluts d'Espanya de 200 i 400 m d'esquena, en la que seria la seva gran modalitat, superant l'anterior marca de Carme Soriano.

²²² Piscina de Girona. (14 de juny de 1935). *L'Autonomista*, p. 3.

Tot i que el cartell anunciés “18 nadadores amb ‘recordmants’ i campiones de Catalunya i d’Espanya”, no trobem cap altra informació o comentari sobre aquesta competició femenina, la primera a la piscina de la Devesa. Però, quelcom d’efecte haurà tingut perquè pocs dies després es constituïa el primer equip de natació femení de la ciutat que de seguida es posava a entrenar²²³ (il·lustració 37). Les integrants eren en part les mateixes que havien fundat l’equip de bàsquet l’hivern anterior. La premsa no ens dona els seus noms, però sí els cognoms d’aquestes onze nedadores: Font, Garganta, Almeda I, Almeda II, Sala, Lozano, Llach, Figueras, Torrent, Abres i Ribujent. Cinc d’elles també jugaven a la secció de bàsquet d’AU: Montserrat Font, Loreto Almeda, Pepita Lozano, Maria Figueras i Rosa Ribujent. Pel que fa a Almeda II i Garganta, en el *Butlletí* del GEiEG, hem trobat que en els concursos de salts de corda que organitzava el Grup en els seus aplecs, i que anaven dirigits a les dones, entre les concursants hi van participar: Loreto Almeda, Pepeta Almeda i Ramona Garganta²²⁴. Interpretem, atès que les dates coincideixen, que la Pepeta Almeda era la germana petita de Loreto i que la nedadora amb el cognom Garganta es digués Ramona. De les nedadores Sala, Llach, Torrent i Abres tan sols quedem amb els seus cognoms.

Il·lustració 37: Algunes de les integrants del primer equip de natació femení de Girona entrenant-se a la piscina municipal de la Devesa. Conxa Pera és la primera a la dreta de la fila de baix, també creiem que la tercera per la dreta de la fila de baix és la Pepeta Almeda, la germana petita de la Loreto Almeda.
Fotografia de 1935 propietat de Montserrat Duch, neboda de Conxa Pera.

²²³ Atletes Units. (25 de juny de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

²²⁴ L'aplec al far (Maig de 1933). *Butlletí GEiEG*, p. 8.; L'aplec a Vallvanera (Maig de 1935). *Butlletí GEiEG*, p. 10.

Poc després de la inauguració de la temporada de natació, *L'Autonomista* va publicar un article titulat "Natació femenina a Girona" signat per C.P.P.. L'article pretenia donar a conèixer la secció femenina de natació del Club Natació Girona (CNG)²²⁵. D'aquest document podem treure diverses conclusions. En primer lloc, la secció femenina d'AU passava a formar part del CNG²²⁶. En segon lloc, que sota el pseudònim C.P.P. escrivia una dona, possiblement una esportista d'AU, atès que escriu en la primera persona del plural, referint-se a ella com a nedadora d'aquest equip. A més a més, té el detall de referir-se tant als lectors com a les lectores, i la utilització del gènere femení no era comú en els articles escrits per homes:

"Sí, lector o lectora. Els festivals i vetllades de natació a la nostra piscina tindran un marge més extens i més variat. Les competicions i lluites per arrabassar marques als nedadors forans es veuran també en pugna per un equip femení d'ací Girona"

En tercer lloc, l'equip femení comptava amb el suport dels nois del mateix club, que semblava que les acceptaven com a iguals. "Si l'apoi moral que hem trobat en els xicots del nou Club de Natació no ens manca, nosaltres, totes, estem decidides a marxar endavant." D'altra banda, com la natació femenina a Girona no tenia precedents, els seus referents locals eren masculins: "Ara us prego a totes, companyes de Club, que tingueu com a estímul les formoses gestes del nostre gran Josep Plaja²²⁷, (...)". Finalment C.P.P. es mostrava convençuda que ben aviat podrien oferir a la ciutadania una actuació de natació protagonitzada per gironines:

"Si seguim totes com fins ara, la nostra conquesta serà rotunda i esclatant, i, ensems també, tots els que estimen aquest esport podran gaudir, dins un temps relativament curt, l'emoció que els ha de produir la primera actuació d'una secció femenina de natació genuïnament gironina"

El juliol de 1935, el CN Girona portava els seus dos equips, masculí i femení, a disputar una competició de natació a Portbou amb motiu de la Festa Major d'aquella ciutat²²⁸. Aquest va ser

²²⁵ Natació femenina a Girona. (13 de juliol de 1935). *L'Autonomista*, p. 4.

²²⁶ En aquell moment hi havia bastanta rivalitat entre els clubs de natació masculins de GEIEG i d'AU. Existia el debat sobre si fusionar o no els clubs per crear el CNG, perquè d'aquesta manera els millors nedadors de Girona poguessin competir junts contra altres equips. I ho van fer en algunes competicions. Suposem que aquest conflicte en el si de la natació masculina hauria tingut repercussions en la secció femenina d'AU.

²²⁷ Gran figura de la natació gironina dels anys 30, membre d'AU.

²²⁸ Natació. (24 de juliol de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

el debut de l'equip de natació femení, representat per: Pera, Molins, Garganta, Adroher I, Adroher II, Font, Almeda I, Almeda II i Torrent. Aparentment, l'equip havia crescut i s'hi havien afegit quatre noies més: Pera, Molins, i Adroher I i II, pujant així, com a mínim a 15 el nombre de nedadores gironines²²⁹. Dies més tard *L'Autonomista* publicava la crònica de l'enfrontament, destacant l'actuació d'algunes nedadores:

“En aquest festival hi prengué part per primera vegada la secció femenina, sobresortint d'una manera extraordinària els relleus estils 3 X 50, on les senyoretes Garganta, Pera i Molins demostraren un estil perfecte. En els 50 metres femenins destacaren les senyoretes Torrent i Almeda II. Estem contents de la primera actuació de la secció femenina de Club Natació Girona, prometedora per un altre dia, per l'entusiasme en què lluiten, d'uns resultats excel·lents que superin als suara obtinguts resultats”²³⁰

Amb relació a les noves integrants, sabem que, a l'equip de waterpolo masculí hi havia també un Molins i un Adroher que podien ser familiars d'aquestes nedadores. En el cas de Pera, es tractava de Conxa Pera, la qual ja hem mencionat previament (il·lustració 38). Pel que fa a Adroher, creiem molt probablement que es refereix a l'Antònia Adroher, a causa d'una entrevista que li van fer l'any 1993 a la *Revista de Girona* (Planas, 1993). En l'entrevista Adroher afirmava haver format part del “grup de joves que impulsaven activitats al voltant del GEiEG” i recordava, de manera anecdòtica, que “va ser una de les cinc úniques noies que es banyaven a la piscina de la Devesa, durant els primers temps que va funcionar” (p. 26).

²²⁹ Natació. (19 de juliol de 1935). *L'Autonomista*, p. 3.

²³⁰ Natació. (27 de juliol de 1935). *L'Autonomista*, p. 7.

Il·lustració 38: Primera equip de natació femení de Girona, preparant-se per a llençar-se a la piscina. Conxa Pera és la segona a la dreta. Fotografia de 1935 propietat de Montserrat Duch, neboda de Conxa Pera.

A l'agost el Club Natació Girona va organitzar un festival de natació a la piscina amb l'objectiu que la secció femenina del club actués per primera vegada a la ciutat. La competició era contra la secció femenina del CN Atlètic de Barcelona, mentre que l'equip masculí s'enfrontaria contra el CN Catalunya²³¹. En el festival hi prendrien part 18 nedadores i 38 nedadors, entre les quals destacava Maria Bernet. Malauradament, a causa del mal temps, els equips de Barcelona no es van poder desplaçar a Girona i el festival es va ajornar²³². En el seu lloc es va celebrar una competició només masculina entre nedadors provincials. L'ajornament per la setmana següent va propiciar que a més de la plusmarquista Maria Bernet, el CNG gestionés la participació de les germanes Soriano del CN Barcelona, recordwomens de Catalunya i Espanya. Lamentablement, a la premsa gironina no hi trobem cap altra notícia i, per tant, entenem que no es va celebrar.

L'1 de setembre es va disputar una competició de natació entre els clubs CN Terrassa i el GEIEG, no hi participen nedadores gironines perquè el Grup no tenia una secció femenina de

²³¹ Natació: Aconteixement esportiu. (22 d'agost de 1935). *Diario de Gerona*, p. 2; Natació. (23 d'agost de 1935). *L'Autonomista*, p. 2.

²³² Natació. (26 d'agost de 1935). *Diario de Gerona*, p. 2.

natació, però sí que van prendre part dues nedadores del club egarenc²³³. A l'octubre, es va organitzar un nou festival, aquest cop entre el CN Barcelona i una secció gironina que englobava membres del GEiEG i del CNG, per a presentar a la piscina de Girona a les germanes Soriano, que van ser les úniques dones que van participar²³⁴.

Aquell mateix mes, el diari *Pont de Pedra* va dedicar dues pàgines a les nedadores gironines, escrites per un periodista que utilitzava el pseudònim d'Aiguamoll²³⁵. D'aquest reportatge podem extreure diverses idees. La primera de les quals, el reconeixement a la força de voluntat de les nedadores que s'aixecaven a prop de les sis o set del matí per entrenar-se. Recordem que la piscina no era coberta i que, per tant, a aquella hora l'aigua estava gelada, i sovint feia molt fred i boira, com bé comentava Aiguamoll. La segona, que no totes entrenaven de manera continuada, "les úniques complidores són tres o quatre", que anaven independentment de les condicions meteorològiques, una de les quals era Torrent. Aiguamoll també ens informava que l'equip estava constituït per més de dotze noies. La lectura d'aquest reportatge ens deixa clar que Loreto II era la germana petita de la Loreto Almeda i que Conxa Pera era l'entrenadora i una de les millors nedadores de l'equip, especialitzada en braça. Respecte a Montserrat Font, el periodista considerava que hi posava molt d'esforç, però semblava que no era suficient. Finalment, segons aquest periodista, s'entén que la natació femenina no estava tan ben acceptada a Girona, contrastant altres notícies de *L'Autonomista* o *El Diari de Girona* que ens donaven la idea que el públic acceptava i aplaudia el naixement d'aquesta nova secció femenina. Aiguamoll posava l'exemple d'una conversa que havia sentit respecte als entrenaments mixtos a la piscina: "Aquestes noies que volen fer com els nois el que cerquen és estar amb homes". Aquesta mena de converses, denoten que tot i ser en període republicà, la mentalitat conservadora persistia. Aiguamoll situava l'origen d'aquestes converses entre els estaments conservadors de la ciutat:

"Aquestes paraules estúpides, plebees segle XIX, les hem sentides sovint a Girona. Massa sovint, massa llana. Més d'una senyora enteranyinada i més d'un senyor —dels que no es banyen— han criticat irònicament a les noies que fan esport"

²³³ Natació. (02 de setembre de 1935). *Diario de Gerona*, p. 4.

²³⁴ G. E. i E. G. contra C. N. Barcelona. (Octubre de 1935). *Butlletí del GEiEG*, p. 18; Natació. (01 d'octubre de 1935). *Diario de Gerona*, p. 2.

²³⁵ Esportiu amb les nedadores que s'entrenen a la piscina. (07 d'octubre de 1935). *Pont de Pedra*, pp. 7-8.

I acabava qüestionant-se: “Tenen raó? Senten l'esport aquestes noies? Perquè han triat la natació? Són una esperança per l'esport gironí?”, deixant aquestes respostes en obert pel proper número, per manca d'espai.

Malgrat que Aiguamoll veiés amb bons ulls que les dones practiquessin natació i criticqués la moralitat conservadora d'alguns estaments de la població gironina, en el seu article abundaven comentaris sexistes descrivint el cos i l'aparença física de les nedadores. Tot i que ho fes amb l'objectiu de defensar que l'esport era saludable per a elles, considerem que abusava en l'ús d'adjectius i descripcions, cosificant les dones i inclòs presentant-les com a desitjables. Es referia a elles com a “sexe feble”, i en lloc de fer comentaris estrictament esportius, escrivia: “Una simpàtica noia, colrada per un grapat de dies de sol ens dóna uns bons dies plens de gràcia i frescor”, “nena esprimatxada i negra”, “Una figura estilitzada, elegant, de pell daurada, atrau la nostra atenció. És el tipus de la dona moderna. No hi ha greix. Un cos treballat per l'esport”, “Una bruna natural espantosa”, “No ens convenç nedant, però com a dona!”.

El 30 de novembre va sortir la continuació del reportatge, aquesta vegada la firmava M.F.²³⁶. Ens preguntem, podria ser Montserrat Font l'autora? M.F. prosseguia amb la idea d'Aiguamoll criticant de manera contundent els prejudicis entre la societat gironina, que no acceptava que les dones practiquessin natació i, defensava els beneficis d'aquest esport:

“De gent dolenta a Girona no n'hi has mes que en altres llocs, hi ha, però excessivament de sobres, pobres d'esperit i inconscients que no poden o no volen preocupar-se de fer callar aquestes boques ignorants i a l'emsem dolentes que quan parlen deixen sentir només que insaneses (...) Si n'és d'absurd que diguin que les senyorettes d'un Club practiquin la natació a la Piscina, per estar entre homes! (...) Perquè no diuen que es per estar entre homes que les dones assisteixin als balls, als teatres, als partits de futbol? Perquè bramen aquestes boques d'ase? Que no saben que els seus brams nomes tenen ressò a les orelles del bestiar de la seva mateixa espècie? Valdria mes que en comptes de censurar una cosa tan noble i digna d'un temps civilitzat procurassin fer com elles, dones o homes! Practicar l'esport, la natació; fer-se fort i sacrificar el vostre físic que si tal cosa aconseguiu potser obtindreu també enfortir i sacrificar la vostra moral. (...) Nomes després que em podreu comprendre bé podré exposar-vos clara i

²³⁶ Les dones que practiquen l'esport. (30 de novembre de 1935). *Pont de Pedra*, pp. 2-3.

*extensament els grans avantatges que la practica de la natació reporta al
esser humà, lo útil i higiènic de la natació”*

No hi ha cap altre notícia de competicions femenines a la piscina, però el 1936, el GEIEG anunciava en el seu *Butlletí* la nova junta que representava als nedadors i “senyoretetes” de la secció de natació²³⁷. L’entitat no veia amb igualtat els seus nedadors masculins i les seves nedadores femenines, les quals són anunciades com a “senyoretetes” i no com a esportistes. Tret d’això, podem constatar que l’any 1936, almenys quatre noies -Pera, Garganta, Almeda i Llach- continuaven amb la seva afició a la natació com a nedadores del Grup, tot i que no hi havia una secció femenina pròpiament dita.

En el mateix *Butlletí*, el juny de 1937 hi ha un article escrit per Josep Plaja titulat “El nedador i la relació sexual”, que en la seva part final feia referència a les dones i en què afirmava que, “cap persona del bell sexe a la nostra ciutat, s’ha dedicat amb suficient intensitat a la natació”²³⁸. Aquesta afirmació contradeia el que explicava Aiguamoll en el reportatge al diari *Pont de Pedra*, quan deia que almenys tres o quatre eren constants. Sense poder confirmar o desmentir l’afirmació de Plaja, sí que podem recalcar que les dones no tenien les mateixes oportunitats per dedicar-se a la pràctica de l’esport com els homes, perquè la societat, tot i que fos en període republicà, els hi continuava atorgant el rol de cuidadores de la llar.

L’última notícia amb presència de nedadores a Girona és de 1937. Va ser durant una competició novament entre el GEIEG i el CN Terrassa. Tot i no haver-hi cap comentari a l’actuació femenina, el cert és que analitzant la notícia veiem que l’equip egarenc va comptar amb representació masculina i femenina. A més a més, també queda ben clar pel comentari del periodista que la secció femenina de natació gironina ja no estava en actiu:

*“És una llàstima que no contem a Girona amb una secció femenina de
Natació, quan tenim aquí elements suficients per poder competir i amb èxit,
amb les nedadores que qualsevol club pot enfrontar-nos”*²³⁹

Finalitzem aquí la història de la natació femenina durant la II República, però no abandonem l’espai de la piscina, atès que una part de la seva infraestructura va ser aprofitada per les dones per a la pràctica altres esports. En concret es tractava de la terrassa de la piscina, la qual es feia servir per patinar i jugar a hoquei. Tenim pocs registres d’aquest fet, però les poques

²³⁷ Natació. (Març de 1936). *Butlletí del GEIEG*, p. 16.

²³⁸ El nedador i la relació sexual. (Juny de 1937). *Butlletí del GEIEG*, pp. 4-10.

²³⁹ Natació. (16 de juliol de 1937). *L’Autonomista*, p. 2.

notícies que hem trobat, ens han permès observar que durant els anys de la guerra civil les dones van posar-se els patins als peus. Això sí, de forma lúdica més que no pas competitiva. Sigui com sigui, tot just acabar la guerra, el maig del 1939, sabem que ja hi havia un equip femení d'hoquei constituït. El que no sabem és si l'equip es va formar encara durant els anys de la guerra civil o només començar el període franquista. L'anàlisi d'aquest equip ho deixarem pel capítol següent. Pel que fa a aquest període, el 1935 trobem les dues primeres notícies referides al patinatge. La primera és de l'agost, la mítica entrevista de Montserrat Font a Loreto Almeda. A l'entrevista, Almeda li diu a Font que va començar a practicar el basquetbol per continuar amb la natació, l'atletisme, el ciclisme i el patinatge sobre rodes. Aquell any va ser, precisament, quan aquest esport es va començar a fer popular a Girona²⁴⁰. La segona notícia l'hem extreta del diari *El pont de pedra*. No és pròpiament una notícia esportiva, sinó més aviat una notícia burlanera i sexista, però sigui com sigui, ens informa que tant homes com dones solien patinar a la terrassa de la piscina²⁴¹.

Posteriorment, el 1936, sabem que es va constituir la sessió masculina d'hoquei al GEIEG²⁴². Aquest esport va tenir bastant bona rebuda a la ciutat de Girona i es van jugar diferents partits, tots ells masculins. Sobre l'hoquei femení a Girona no hi ha cap notícia, ni tan sols referint-se a les dones com a espectadores. La guerra va obligar a fer una pausa en la majoria dels esports, tret del futbol, i l'hoquei no va ser una excepció. Això no obstant, el mes de setembre de 1938, hem trobat un article d'opinió a *L'Autonomista*, titulat "La patinadora"²⁴³. L'article el va escriure l'atleta del Grup i, més tard, cronista esportiu Miquel Gil i Bonança, que va veure en "l'optimisme, joventut i rialles" de les patinadores i, en concret, en la "bellesa atípica i somriure" d'una d'elles, una manera d'alleujament dels temps difícils que es vivien. D'aquesta crònica podem inferir que eren diverses les noies que "sense esperit d'exhibicionisme, donaven voltes i més voltes sobre la pista de patins, instal·lada a l'aire lliure" i que, per tant, aquesta podria ser una de les maneres que tenien d'afrontar i distreure's de la duresa dels temps. Bonança aprovava el patinatge perquè considerava que s'adequava a les característiques del cos femení, lluny altres esports agonístics que impediien a les dones riure i somriure que és el que l'autor posa en relleu, i no el seu vessant esportiu. Aquesta és l'última notícia que hem trobat que feia referència al fet que les dones patinessin durant els anys de la

²⁴⁰ Posem sobre la taula la possibilitat que Almeda no ho fes sola, sinó que ho fes juntament amb altres noies, potser companyes de l'equip de natació o bàsquet, i també altres nois.

²⁴¹ Aigua avall, visca la higiene,..!. (16 de desembre de 1935). *Pont de Pedra*, p. 4.

²⁴² Hockey sobre patins. (Març de 1936). *Butlletí del GEIEG*, p. 19.

²⁴³ La patinadora. (19 de setembre de 1938). *L'Autonomista*, p. 1.

guerra civil. Juntament a aquestes notícies, hi ha el llibre del *GEiEG pas a pas* (1994), que també corroborava aquest fet.

3.4.2 Ser dona i esportista en una societat conservadora. La secció *Elegàncies*

Acabem aquest capítol sobre l'esport femení a Girona durant els anys de la II República amb l'anàlisi d'uns articles amb un contingut marcadament polític, que podem ubicar dins del feminisme de la segona onada, marcat per reivindicacions liberals com el sufragi, el dret a treball i a l'educació sota el pretext d'estar preparant-se per a ser bones esposes i mares (Vázquez, 2014).

Farem aquesta anàlisi a partir de quatre dels set articles redactats per les esportistes que van constituir els primers equips femenins a Girona, publicats a la secció *Elegàncies* de *L'Autonomista*²⁴⁴. L'objectiu és esbrinar com veia la societat gironina la pràctica de l'esport femení, així com les convencions socials i morals que van haver d'afrontar les poques esportistes d'aquella època en la temptativa d'obrir l'esport a les dones.

El nou model de ciutadana que treballava, feia esport i qüestionava el paper de domesticitat va entrar en l'imaginari col·lectiu gràcies als mitjans de comunicació, els quals van esdevenir un dels espais de difusió i reivindicació d'aquesta nova feminitat. Així doncs, la secció *Elegàncies* va ser aprofitada per algunes de les esportistes d'AU com un espai d'activisme polític i crítica social. Partint de l'esport, van reivindicar la formació cultural i esportiva de les dones com a forma d'equiparar-se en drets als homes. I, per tant, van publicar articles contundents i controvertits que xocaven contra els valors patriarcal i conservadors de l'època. Com hem vist, durant els anys trenta la societat gironina va ser una societat eminentment influenciada per l'Església catòlica. Aquesta institució encara exercia un pes considerable en innumerables aspectes de la vida quotidiana de la població. La moral catòlica donava lloc a un ambient social burgès i conservador que lluitava per mantenir viu el model de feminitat tradicional.

El primer d'aquests articles el va escriure 'C.P.P. del Club Atletes Units (secció femenina)', el maig de 1935, i es titulava "Pro-cultura física". La dona o les dones que escrivien sota aquest pseudònim ja referien que eren poques les gironines que coneixien el significat de les paraules cultura física i que practicaven esports:

²⁴⁴ Els quatre articles que hem seleccionat són els que tenen un component més marcadament d'opinió i no tan informatius, defensant el dret de les dones a practicar esport en condicions d'igualtat amb els homes.

“Aquí a la nostra ciutat, certament, amb pena tinc. d'afirmar-ho —. forma un nucli bé massa reduït el del sexe femení que ho posa a la practica. Som poques les que en tenir visió clara del bé que aquesta cultura pot reportar-nos i comprenent la necessitat de què al nostre cos cal instruir-lo, si no tant, gairebé el mateix del que procurem fer amb el amb el nostre esperit i el nostre intel·lecte, volem practicar-la”²⁴⁵

En lloc de preocupar-se per la salut corporal, C.P.P. afirmava que les gironines donaven més pes a la imatge “femenina” i a la bellesa i estètica que a la pràctica esportiva:

“¿Com es possible avui dia (em refereixo d'una manera particular a les dones d'ací), que donem mes, molta més importància a una acurada "toilette", sempre de secundaria eficàcia, que al vital interès i importantíssims efectes que obtindriem d'una assenyada estoneta de cultura física de resultats sempre positius?”

Tot i ser una època d'alliberament i d'emancipació per les dones, els cànons de bellesa femenina exigits per la societat patriarcal encara era ben presents, com encara ho són avui dia. Les dones tenien la pressió social per aconseguir l'ideal de bellesa femení definit pels homes, i d'aquesta manera ser admirades per ells. Si recordem, la secció *Elegàncies* tenia com a centre la bellesa i salut femenines. Un bon exemple eren la secció poètica, dedicada a les bel·leses gironines, signada per Fimel (Busquets, 2018), i l'organització per part del diari de concursos de Miss Girona. L'esport no va poder escapar a aquesta pressió, ja que ni tan sols en la seva pràctica podien descuidar-se l'estètica i bellesa. A *Elegàncies*, podem trobar alguns articles com el que signava 'Carmencita Head's' l'any 1934, en el qual promocionava articles de bellesa femenina, en aquest cas el llapis d'ulls, adequat fins i tot per la pràctica esportiva:

“Se puede recomendar, sobre todo a aquellas mujeres que son amantes del deporte; nada más práctico para la piscina, el baño de mar, el tennis, el golf..., ya que ni el sudor ni el agua, lo hacen desaparecer”²⁴⁶

Si bé hi ha determinades modes com el pantaló o la faldilla-pantaló que ajudaren a la llibertat de moviments i, consegüentment, a l'entrada de més dones en el món esportiu, hi ha altres

²⁴⁵ Pro-cultura física. (31 de maig de 1935). *L'Autonomista*, p. 6.

²⁴⁶ La Sombra de los Ojos. (08 de desembre de 1934). *L'Autonomista*, p. 5.

que només se centren a aconseguir un dels objectius finals de la societat patriarcal, que les dones siguin guapes.

Tornant a l'article "Pro-cultura física", C.P.P. reivindicava la idea d'igualtat entre homes i dones: "Tot mortal està compost, d'entre altres coses, de múscles, nervis i ossos". Per acabar, l'autora apostava per defensar que la força, un atribut històricament construït com a masculí, podia ser també reivindicat per les dones, "Volguem ésser, doncs, fortes, àgils i flexibles que així podrem, també, esdevenir més dones".

Aquesta línia de pensament la continuava C.P.P. en el seu segon article, titulat "Lògica de l'esport femení"²⁴⁷, escrit tan sols dues setmanes més tard. Un article encara més contundent que el primer, que una vegada més ens informava que "hi ha un sens fi de persones, podríem dir-ne antiesportives, que condemnen sota tots els punts de mira qualche esport posat en pràctica pel sexe femení". Aquesta visió conservadora vers l'esport femení era compartit per Coubertin i bona part dels dirigents esportius, que pretenien reduir el paper de les dones al de meres espectadores, repartidores dels trofeus o al de membres del jurat (Alfaro, Bengoechea, & Vázquez, 2010). En aquest article, C.P.P. denunciava que a Girona hi havia moltes dones que no practicaven cap disciplina esportiva per por a les crítiques que poguessin patir per part dels sectors més conservadors de la societat:

"Perquè, quantes n'hi-ha que els agradaria fer natació, atletisme, jugar a basquet, al tennis, a hocquei, etc., etc., i no ho fan per por a la crítica d'uns éssers que encara no s'han expulsat del damunt uns prejudicis que, de pur arcaics, jo els condemno de còmics i ridículs? Quantes n'hi ha també que, sentint una necessitat imperiosa d'esmerçar un accés de vitalitat, filla d'un organisme sà i pletòric de salut, en algun esport que els agrada extraordinàriament, i resten indecises, eternament indecises enfront d'una manca d'apoi moral que arreu presenten!"

D'entre els esports més criticats per la moralitat conservadora de l'època estava la natació. Com hem vist en els articles publicats per Aiguamoll i M.F. al diari *Pont de Pedra* es criticaven fortament els prejudicis decimonònics i puritans que encara respirava la ciutat vers que les dones practiquessin aquest esport, sobretot perquè entrenaven conjuntament amb els nois. C.P.P. lamentava que tot i que a les dones els hi agradés molt nedar, haurien d'esperar a l'estiu perquè si ho fessin abans "li aplicarien uns qualificatius que res tindrien a veure amb el que ella amb gran gust i lliure de malícia practicaria". Per tant, les dones, per por a enfrontar-se

²⁴⁷ Lògica de l'esport femení. (15 de juny de 1935). *L'Autonomista*, p. 4.

contra aquesta mentalitat, es limitaven a assistir com a espectadores a competicions i entrenaments de natació masculina, reprimint les seves ganes i el desig de fer allò que els hi apassionava.

Un altre element a destacar de l'article de C.P.P. és l'oposició a la convicció que certs esports masculinitzaven a les dones i que inclòs perdien la condició de ser dones: "Una cosa idèntica passa amb l'atletisme, amb el basquet, amb el tennis... Tot, practicat per una dona, adoleix el mateix mal: 'Deixa d'ésser dona'. Quina ironia". Aquest prejudici conduïa a què, com succeïa amb la natació, les dones limitessin la seva relació amb l'esport "a fer sempre de simple espectador i comentarista". C.P.P. considerava que en cas que les dones poguessin practicar esports sense haver d'afrontar les opinions malintencionades cap a elles, l'esport femení igualaria o, fins i tot superaria el masculí:

"D'aquí es dedueix que si no pesés damunt nostre una condemnaió massa rígida i més absurda encara, veuríem com l'esport femení sabria enlairar-se al mateix nivell del masculí, igualant, si no superant, les seves formoses gestes"

Finalitza el seu escrit criticant la idea, també assenyalada per Simone de Beauvoir en el seu llibre *El segon sexe* escrit a l'any 1949, que la feminitat és una cosa innata. "(Una dona) no perdrà mai ni la mes lleu molècula de feminitat" en voler practicar "allò que sembla tothom entossudir-se a reservar tan sols als homes." C.P.P. acabava apel·lant a les dones que desafïessin les directrius morals i practiquessin esport.

Després dels articles de C.P.P., continuem amb els de Montserrat Font, publicats a l'agost: "Home... Dona... Esport!"²⁴⁸ i setembre: "Feminisme i Esportivitat"²⁴⁹. En ambdós articles recomanava a les dones que practiquessin esport, destacant la importància de cultivar la ment i el cos, amb un rerefons higienista. També es qüestionava perquè no haurien de poder practicar esports homes i dones sense distinció de sexes pels beneficis físics que comporta dins de certs límits d'exigència. Això no obstant, filla de la seva època en la qual el repartiment de tasques a la llar encara no era una reivindicació del feminisme, no s'oposava a què les dones s'ocupessin de la feina domèstica, sinó que podien conciliar-la amb l'esport.

En l'article "Feminisme i esportivitat" Font continuava amb les idees de C.P.P., criticant la certesa que la pràctica de l'esport per part de les dones posés en qüestió la feminitat:

²⁴⁸ Home...Dona...Esport!. (12 d'agost de 1935). *L'Autonomista*, p. 4.

²⁴⁹ Feminisme i Esportivitat. (7 de setembre de 1935). *L'autonomista*, p. 1.

“Una dona deixa d'ésser femenina si practica l'esport? No, categòricament, no! Una dona no deixa d'ésser dona pel sol fet de practicar l'esport, ni disminueix ni poc ni molt al posar de relleu el coneixement pràctic que d'algun d'ells n'hagi conquerit”

Font reconeixia en aquest article, en oposició al que plantejava C.P.P. en l'article previ, la superioritat masculina en l'esport:

“No pretenc dir tampoc que practicant l'esport la dona intenti igualar el sexe masculí pel fet de robar una cosa als homes construïda especialment per a ells, car ningú veurà néixer qui ha de justificar-ho”

Tanmateix, entenia que la dona per practicar esport no hauria de descuidar “les obligacions pròpies del seu sexe”. Alhora criticava les dones delicades com floretes i febles: “Semblant delicadesa només pot descriure-la, lloant-la un poeta, jo no, ni pensar-hi!”, opinió que es pot interpretar com una crítica a la lloança de la bellesa femenina que sovint apareixia a la mateixa secció *Elegàncies*.

En “Home... Dona... Esport!” argumentava contra la divisió sexual del treball que confinava a les dones a l'àmbit domèstic, en el seu tradicional rol d'esposa, mare i cuidadora:

“O bé que us diguin que la pràctica de l'esport resta hores de les que tindrieu de dedicar al coneixement de coses força mes útils per la mestressa de casa... inadmissible; ridícul, molt ridícul”

Amb ironia, afirmava que un dels motius pels quals les dones no podien practicar esports era perquè no els hi quedaria prou temps per dedicar-se a allò que era realment útil, la cura de la casa, fet que considerava “ridícul”. Per acabar, tornava a aparèixer el límit de la seva reivindicació feminista, ja que no desafiava el paper de la dona a la llar:

“Inadmissible per la senzilla, per la única raó que si una dona cada dia té per costum llevar-se a les vuit del matí no podria fer-ho a les set i aquesta horeta dedicar-la a l'esport? Es que no es pot fer un sacrifici diari en benefici del propi cos?”

Fins aquí aquest capítol en què hem analitzat un període de grans reivindicacions i esperances per l'esport femení, que van esgarrar-se amb el cop d'estat, la guerra civil i els gairebé 40 anys de Dictadura franquista.

4. L'esport femení sota el control de la Secció Femenina (1939-1977)

Després del cop d'estat militar i la pèrdua de la guerra per part del bàndol republicà, va arrencar una Dictadura que va marcar bona part de la història d'Espanya del segle XX. En aquest capítol explicarem les oportunitats que van tenir les dones per poder practicar esport en un règim totalitari. L'Estat va voler controlar tots els àmbits de la vida de les persones i l'esport femení va quedar sota el control d'una entitat falangista, la Secció Femenina (SF). Això no va suposar la desaparició de l'esport femení, però sí el seu control i, com veurem en aquest capítol, va ser amb la SF que trobem les primeres competicions femenines reglades a Girona i a bona part de l'Estat espanyol que havia quedat al marge de l'incipient esport femení republicà. Fins ara només havíem vist partits d'exhibició i dones que de manera aïllada practicaven esports a Girona, però no hi havia una organització esportiva que permetés l'existència d'una pluralitat d'equips -necessaris per competir- i l'organització d'un calendari de competició i uns reglaments. Això, agradi o no, ho va fer la SF. És cert que amb la II República estaven apareixent clubs i equips femenins, però el cop d'estat va eliminar aquesta evolució independent i privada de l'esport femení, que va quedar sota control de l'àmbit públic.

Tot seguit analitzarem els dos períodes en què creiem que es pot dividir l'evolució de l'esport femení gironí durant el franquisme. Una primera part que aniria fins a inicis de la dècada dels seixanta amb poques competicions, irregulars, la prohibició de certs esports que a la resta del món si es disputaven –com l'atletisme- i el control gairebé absolut de SF. És en aquesta primera part quan van ser represaliades les entitats esportives republicanes en favor de moviments i associacions depenents de l'Estat o vinculades a l'Església (Clara, 1991). La segona part, a partir de mitjans dels seixanta l'esport femení creix. Arriben inversions i els clubs incorporen seccions femenines, mentre que alguns centres educatius consoliden equips femenins. És llavors quan apareixen esportistes destacades en atletisme, esquí, bàsquet i tennis.

Acabem aquesta introducció assenyalant que hem pogut comptar amb el testimoni de gironines, o membres de la seva família, que van practicar esport en temps de la Dictadura. De manera que per l'elaboració d'aquest darrer apartat de la nostra investigació hem comptat amb dos tipus de fonts: escrites, com els diaris i butlletins – el *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes (BODND)*, *El Pirineo* (1939-1942), *Los Sitios de Gerona* (1943-1987), *Presència* (1965-2018) i el *Butlletí* del GEiEG- i orals. Gràcies al seu testimoni hem pogut conèixer de primera mà com era practicar esport durant el franquisme sent dona.

4.1 Una institució singular, la Sección Femenina

Sota la cotilla del nacionalcatolicisme, l'esport es va estructurar de manera jeràrquica i centralista a través de diferents organismes, tots ells sota la direcció de la Secretaria General del Movimiento, nom pel qual es coneixien al conjunt de forces polítiques que donaven suport al règim i que van configurar el partit únic (Aguilera, 1992). L'any 1941 el Decret de 22 de febrer va encomanar la direcció i foment de l'esport espanyol al partit Falange Espanyola Tradicionalista (FET) i de les Juntas d'Ofensiva Nacional Sindicalista (JONS) (Aguilera, 1992). FET i de les JONS era un partit antiliberal, antisemític i antimarxista mogut per un ideal romàntic de tradició hispànica, que s'organitzava a nivell provincial i local (Vilar, 1984). Aquest partit pretenia disciplinar a la joventut espanyola i crear una nova raça d'homes i dones que es guuessin pels valors de resignació, austeritat, amor a la pàtria i a la fe catòlica (Campos, 2016).

El decret de 1941 també va ser el document legal sobre la base del qual es va crear la Delegación Nacional de Deportes (DND) que integrava les institucions que ja existien amb anterioritat a la Guerra Civil: Comitè Olímpic Espanyol, Consell Nacional d'Esports i Delegació Espanyola del Comitè Olímpic Internacional (Font, 2020). La DND va uniformitzar tant les estructures territorials com les diferents federacions esportives, replicant-les a tot l'Estat, independentment de l'esport o de quin era el punt de partida de les diferents realitats de cada territori (Ribalta, 2015). A Girona, des de 1958 existia una Junta Provincial de Educación Física y Deportes, que va estar sota la direcció de Josep Bonet, Julio Esteban, Ricard Llapart i Francisco Gutiérrez (Clara, 1999). El responsable màxim de la DND era el Delegado Nacional, i precisament un dels darrers a ocupar aquest càrrec, entre 1970 i 1975, va ser el gironí d'Agullana, Joan Gich Bech de Careda, fet que segons Josep Clara (1999) va facilitar l'arribada de determinades inversions a la província.

Falange va delegar la formació de la joventut espanyola al Frente de Juventudes (FJ) que es va ocupar de la preparació esportiva i educativa masculina mitjançant activitats a l'escola i en campaments d'assistència obligatòria, en els quals realitzaven un entrenament pseudo-militar que incorporava diversos aspectes de les Joventuts Hitlerianes i les Joventuts Feixistes Italianes (Mauri, 2016; Fernández-Quevedo, 2018). Els falangistes consideraven que la disciplina esportiva permetia adoctrinar en aspectes desitjats pel règim com l'obediència, la humilitat i la renúncia, mentre que l'exigència pel rendiment físic contribuiria a fomentar la castedat i la temprança (Aguilera, 1992). Aquests plantejaments polític-pedagògics van conduir a la implantació d'una educació física normativa, amb esperit de milícia, autoritària i sexista (Aguilera, 1992). El FJ va encarregar a la Sección Femenina (SF) l'educació esportiva de les

noies²⁵⁰. Aquesta institució falangista va adoptar el model tradicional del pensament hegemònic i patriarcal sobre la feminitat que va consolidar les diferències sexuals i els rols de gènere d'homes i dones (García i Pérez, 2017; Fernández-Quevedo, 2018).

Durant tot el període que va existir la SF (1934-1977), va estar dirigida per la mateixa persona, Pilar Primo de Rivera (1907-1991), germana del fundador del partit Falange Espanyola, José Antonio Primo de Rivera (1903-1936). La Regiduría de Educación Física va comptar amb el suport del metge Luis Agostí Romero (1909-1983), que va actuar com a assessor científic (Zagalaz, 2001). Tant Primo de Rivera com Agostí compartien que les dones havien de fer esport d'acord amb un model de feminitat que les restringia a l'àmbit domèstic i, per tant, hauria de ser diferent de la practicada pels homes, encara que en tots dos casos l'objectiu era el mateix: aconseguir la millora de la 'raça' espanyola (Suárez, 1993; Machado & Fernández, 2015). Les entitats feixistes no amagaven aquest objectiu eugenèsic mitjançant l'esport, especialment durant els primers anys del règim:

“La OJ aspira a forjar una juventud fuerte de espíritu y de cuerpo; Fortaleza que nos ha de llevar al Servicio de los más altos ideales (...) La Organización Juvenil no olvida esto último, se propone recuperar el tiempo perdido en España en lo que a formación física se refiere, para conseguir la pureza de la raza. Pero no quiere decir esto que practiquen las flechas femeninas en exceso la gimnasia y los deportes, pero sí un reparto equitativo de gimnasia educativa y correctiva para todas las niñas”²⁵¹

Per tal d'assolir aquesta meta racial, les nenes quedaven sota la tutela de la SF des dels 7 fins als 17 anys, i eren distribuïdes en funció de les edats: *margartitas* -7 a 10 anys-, *flechas* -11 a 14- i *flechas azules* -15 a 17- (Clara, 1999). Al complir els 17 anys havien de fer obligatòriament el Servicio Social²⁵², pràctica obligatòria de sis mesos de durada enfocada al fet que les noies fessin tasques concordes a la feminitat desitjada per la Dictadura (Rebollo, 1999; Fernández-

²⁵⁰ M^aDolors Ribalta (2015) explica que la Sección Femenina, creada l'any 1934, tenia una estructura vertical que tot i tenir regidores de diferents seccions -Prensa y propaganda, Administración, Enfermeras y aguinaldo del soldado, Auxilio de invierno y Flechas- en definitiva, estava sota el control dels homes de Falange.

²⁵¹ El deporte, acto de servicio en la OJ. (1 de febrero de 1940). *El Pirineo*, p.1.

²⁵² El Servicio Social, creat l'any 1937, va ser idea de Mercedes Sanz de Bachiller, l'encarregada d'una altra entitat femenina existent a inicis del franquisme, Auxilio Social (Ribalta, 2015).

Quevedo, 2018). Nens i nenes rebien un ensenyament denominat 'Formación del Espíritu Nacional', però les noies, a més a més, se'ls hi donava una formació exclusiva denominada 'Iniciación al hogar' (Zagalaz, 2001). Mentre estaven a SF les noies practicaven esport, però d'acord amb una visió cristiana del cos, la dona i la família, convertint l'esport en una eina de control ideològic i un mitjà d'exaltació nacional (Fernández, 1995). Un dels principals temors del règim era que el cos de les dones es masculinitzés per culpa de l'esport, fet que poses en dubte el binarisme social que es basava en les diferències 'naturals' entre homes i dones. En tenim un exemple d'aquest temor en el següent editorial publicat a *El Pirineo*:

*"Entonces la educación física resulta dañosa porque, en lugar de llevar una ayuda eficaz a la educación moral, coloca a la mujer en la penosa situación de quien intenta inutilmente alcanzar un fin del que la mantienen alejada las leyes naturales que gobiernan su ser (...) Por esto en muchos casos se impone que personas expertas e inteligentes eviten si es preciso el acceso de la mujer al deporte para no favorecer la tendencia a masculinizarse"*²⁵³

La SF s'organitzava en regidories i la de Educación Física y Deportes estava comandada per una regidora central, càrrec que van ocupar al llarg de la Dictadura María de Miranda, Conchita Sierra i María Alicia Lage. Per sota hi havia una amalgama de càrrecs que teixien una xarxa de poder vertical: delegades provincials, secretàries provincials, regidores provincials, delegades locals i secretàries locals, cobrint tota la geografia espanyola (Ribalta, 2015). Inicialment, les responsables de la SF a la província de Girona es van succeir en el càrrec sense que cap tingués continuïtat fins a l'arribada d'Assumpció Olivé Noy l'any 1941 i de Rosaura Xiberta Peramateu que va liderar la SF fins a 1957. En aquell any s'inicià l'etapa de Maria Cobarsí Corretger (1957-77), impulsora, entre altres certàmens, de Girona *Temps de Flors*. Una altra figura important va ser la regidora provincial d'educació física durant els anys cinquanta i seixanta, Adriana Ferrer, que va assolir el càrrec poc després de graduar-se com a mestra l'any 1951 (il·lustració 39). Ferrer apareixia sovint a la premsa com la persona encarregada de dinamitzar i organitzar diferents cursos i cursets esportius per a dones²⁵⁴. Josep Clara (1999) destaca que a diferència del que passava amb el Frente de Juventudes, les dirigents de la SF van ser, majoritàriament, persones d'origen autòcton com Ferrer o Xiberta.

²⁵³ Elisa Oberti. (27 de gener de 1940). La mujer y el deporte. *El Pirineo*, p. 1.

²⁵⁴ Fin de carrera en la Escuela del Magisterio Femenino 'Ruiz Amado'. (20 de juny de 1951). *Los Sitios*, p.3.; Maria Alonso. (17 de febrero de 1954). El deporte de la nieve y nuestras muchachas. *Los Sitios*, p. 2.;

Il·lustració 39: Carnet de sòcia d'Adriana Ferrer de la secció d'esquí del GEiEG. Fons Masferrer – Juliol. Ajuntament de Girona. CRDI

La SF va implantar un model de dona basat en l'ideari del nacionalcatolicisme, construint una feminitat vinculada a la passivitat, el sacrifici i la submissió (Bosch & Ferrer, 1997). A la SF se li atorgaren diverses funcions, entre les quals podem destacar: la mobilització, enquadrament i formació de les seves afiliades; la formació de les dones enquadrades en altres seccions del Movimiento; la formació de les dones dels diferents centres d'educació o de treball que depenien de l'Estat; l'organització del Servicio Social i fer classe de determinades assignatures; etc. En altres paraules, la SF va ser l'instrument que el franquisme va fer servir per adoctrinar les dones d'Espanya i la responsable directa d'inculcar-les la concepció nacionalcatòlica i nacionalsindicalista del nou Estat (Marquès, 1992). A totes les seves afiliades els hi donava una formació bàsica que es podia separar en diferents àrees (Noval Clemente, 2000):

- Religió: dogma, moral, litúrgia.
- Política: història de la Falange, doctrina política i econòmica de la Falange, moral i estil de la Falange.
- Domèstica: pedagogia familiar, economia domèstica ('cocina, corte y confección'), puericultura. Deia així un anunci publicat a *Los Sitios*: "En la Escuela de Hogar de la SF se enseña a la mujer a ser verdadera ama de casa, buena madre de sus hijos y perfecta compañera de su marido"²⁵⁵.
- Musical: 'coros y danzas'.

²⁵⁵ *Los Sitios*. (11 de desembre de 1957), p. 8.

- Educació Física: gimnàstica i diversos esports. “Todos los deportes que son apropiados para las condiciones físicas de la mujer”²⁵⁶, com afirmava un petit anunci publicat a *Los Sitios*.

Per a la SF, la finalitat última de l'activitat física de les dones continuava sent la mateixa que la proposada per Rousseau en la segona meitat del segle XVIII, preparar-les per a ser esposes i mares, limitades a l'espai domèstic i a la defensa de la família. Aquesta idea mai va desaparèixer al llarg de la Dictadura. Tenint en compte aquesta finalitat, la SF va orientar l'activitat femenina a la seva funció reproductora i educativa procurant que les activitats físiques no servissin d'exhibicionisme, ni contradiguessin les directrius morals catòliques (Ramírez & Piedra, 2011; Machado & Fernández, 2015). Era una institució que entenia el feminisme com una aberració del que una dona hauria de ser, com llegim en el següent editorial de l'any 1942:

*“¡Feminismo! ¡Feminidad! Dos conceptos parecidos en la forma y que tan hondamente difieren en su acepción. Quiere ser el primero símbolo de justicia y libertad. Practicado ampliamente nos demuestra la realidad lo que llega a ser: el abandono absoluto de todo sentido femenino (...) ¡Feminidad! Paciencia, dulzura, entereza, ello es la base de la libertad de la mujer en su más verdadera acepción”*²⁵⁷

Abans de 1939 les dones vinculades a SF eren una minoria. A Girona hi havia una única afiliada, Joaquina Sot Declós, que va ser executada a Barcelona l'any 1938 durant el conflicte bèl·lic i que el règim va voler homenatjar posant el seu nom als campaments d'estiu per a les nenes que es feien a la província de Girona (Clara, 1999)²⁵⁸. Els campaments es realitzaven en torns d'acord amb l'edat de les noies en paratges de gran bellesa natural (il·lustració 40), on duien a terme activitats de caire ritual i propagandístic d'exaltació nacional, com hissar i arriar la bandera, entonar el 'Cara al Sol', cants i balls regionals, i activitats d'oci i esportives de no gaire intensitat i sense finalitat competitiva com marxes, exhibicions de gimnàstica, natació, bàsquet, tennis taula, rem o jocs²⁵⁹ (Ribalta, 2015). Inclòs hem trobat una notícia de *El Pirineo*

²⁵⁶ *Los Sitios*. (21 d'octubre de 1955), p. 7.

²⁵⁷ Labor de la Sección Femenina de FET y de las JONS. (3 de febrero de 1942). *El Pirineo*, p. 4.

²⁵⁸ Clausura del segundo turno del campamento 'Joaquina Sot'. (23 d'agost de 1941). *El Pirineo*, p. 4.

El III Consejo provincial de la Sección Femenina, reunido en Llansá. (24 de setembre de 1954). *Los Sitios*, p. 2.;

de l'any 1942 que assenyalava que les noies jugaven a un esport que va estar vedat per a elles durant anys, el futbol: "Y vino la hora de los deportes. Divididos en grupos, unos jugaban a baloncesto, otros a balonpié, al escondite, etc"²⁶⁰. En els campaments era freqüent la presència d'autoritats com la delegada provincial de la SF, Assumpció Oliver o la regidora provincial del FJ, Anita Reixach. Tampoc hi faltava la figura del capellà.

Il·lustració 40: Campament d'estiu l'any 1941 de la Sección Femenina a Aiguafreda (Begur). Fons Escolania del Mercadal. Ajuntament de Girona. CRDI

A més dels campaments, la SF va fomentar la pràctica de l'esport mitjançant els anomenats Círculos Culturales Medina, el primer dels quals es va crear a Madrid l'any 1948²⁶¹. Eren una mena de centres culturals, amb sala d'actes i biblioteca, que es trobaven a la majoria de ciutats de la geografia espanyola, com va ser el cas de Girona. Estaven dirigits a les dones urbanes de

Exposición de labores. (18 de juliol de 1963). *Los Sitios*, p. 10.; Adriana Ferrer habla del Servicio Social. (9 de desembre de 1964). *Los Sitios*, p. 4.

²⁵⁹ Ayer tuvo lugar la clausura del primer turno del Campamento Femenino del Frente de Juventudes. (24 de juliol de 1942). *El Pirineo*, p. 4; El albergue 'Joaquina Sot'. (7 de juliol de 1945). *Los Sitios*, p. 4.

²⁶⁰ Il Campamentos de verano 1942. (26 de juny de 1942). *El Pirineo*, p.3.

²⁶¹ El nom de Círculo Medina provenia de la ubicació d'on es trobava l'Escuela Superior de Mandos, al Castillo de la Mota de Medina del Campo.

classe mitjana i alta, i en concret a les estudiants de batxiller i universitàries (Ribalta, 2015). També s'hi practicaven exercicis físics i a través d'ells es van formar els clubs d'esport femení que van portar el nom de "Clubs Medina" (Noval Clemente, 2000).

Tot i que no entrarem en profunditat en la seva anàlisi, també volem afegir que a més de la SF hi va haver dues organitzacions que van codirigir les activitats esportives de les dones durant la Dictadura. Una va ser el Sindicato Español Universitario (SEU), fundat l'any 1933 i que també depenia del FJ. Aquesta institució va impulsar competicions com els Jocs Universitaris Nacionals o La Lliga Nacional Universitària (Font, 2020). Els nois podien participar en atletisme, natació, bàsquet, handbol, rugbi i gimnàstica esportiva, mentre que les universitàries en gimnàstica femenina i havien de superar unes proves d'aptitud per a poder competir en natació, bàsquet, handbol i voleibol. Les directrius generals de les modalitats femenines anaven encaminades a l'obtenció de beneficis fisiològics, com en les modalitats masculines, però també estètics (Font, 2020). El SEU va tenir una vida efímera i molt inestable a Girona com ha estudiat Josep Clara (1999). L'any 1940 comptava amb cinc prefectures comarcals, a part de la que hi havia a la ciutat de Girona: a la Bisbal, Figueres, Olot, Palafrugell i Santa Coloma de Farners i, existien quinze delegacions a instituts, escoles de magisteri, acadèmies i col·legis d'ensenyament mitjà. Aquell any tenia 234 afiliades. Finalment, però, l'any 1944, el SEU gironí va desaparèixer (Clara, 1999). L'altra organització va ser l'Obra Sindical de Educación y Descanso (EyD), que promovia tot mena d'activitats artístiques, culturals i esportives per als treballadors al marge de l'àmbit federatiu. Les noies s'hi apuntaven perquè podien combinar el lleure amb la feina, i sobretot, pel fet que gaudien de millors instal·lacions que les que disposava la SF (Ribalta, 2015). Durant anys, a la premsa gironina, hem documentat competicions femenines organitzades tant per SF com per EyD.

4.2 Esport femení i Dictadura

Els canvis produïts durant la II República havien afavorit les llibertats femenines, l'esport i l'escolarització. Tot i això, els pocs anys que va durar la II República van ser insuficients, de manera que les dones no van poder capgirar les mentalitats patriarcal i androcèntriques fortament arrelades a la societat espanyola. Les mudances que prometia la República no van poder prosperar amb la victòria falangista i les restriccions del nou règim van afectar les llibertats de les dones en tots els àmbits de la vida social i política -supressió del matrimoni civil i el divorci, pèrdua de la capacitat legal per prendre decisions de caire econòmic sense el consentiment de la figura masculina -, i en el control del seu propi cos, com ara la penalització i

prohibició de l'avortament i els mètodes anticonceptius per afavorir els objectius poblacionistes del Nuevo Estado (Ribalta, 2015). La presència de les dones en la vida pública es va veure fortament reduïda, més enllà dels esdeveniments que reforçaven el paper de protectores de la família, mares i subordinades als marits, tot un conjunt d'atributs i consideracions resumits en la idea 'el ángel del hogar' (Peinado, 2012). Aquest paper subaltern de les dones en la societat venia avalat no només des del discurs moral sinó també científic, i figures destacades de la ciència espanyola com el metge Gregorio Marañón justificaven aquest rol de les dones com a cuidadores en termes científics:

“Se puede establecer la distinción mencionada añadiendo los siguientes caracteres entre otros: el instinto de la maternidad y cuidado directo de la prole, la mayor sensibilidad a los estímulos afectivos y menor disposición para la labor abstracta y creadora, la menor aptitud para la impulsión motora y activa y para la resistencia pasiva”²⁶²

Paral·lelament, la pràctica esportiva femenina va quedar limitada a la condició social i biològica que la Dictadura estimava adequada, i en concret a la moral catòlica (García, 2001). Les dones van quedar subjectes a l'imaginari que imposava el nacionalcatolicisme, que les entenia com éssers fràgils, bells, modests i silenciosos, de manera que aquells esports que impliquen certa violència, intensitat o agressivitat eren impensables (Bosch & Ferrer, 1997). Això va ser així sobretot durant els primers anys del franquisme i durant bona part dels cinquanta, període en què l'esport femení va ser molt limitat per les restriccions que imposava l'església i, de fet, les diverses delegacions de la SF comptaven amb assessors religiosos, càrrec que a Girona va ocupar mossèn Tomàs Noguera (Clara, 1999). Posem com a exemple d'aquesta tutela religiosa la següent notícia de la secretaria provincial de la SF publicada al diari *El Pirineo*:

“La Falange viene a hacer fuerte a nuestra España decadente (...) Por esto va a fomentar la Educación Física; para formar, localizada ya en nuestra Sección Femenina una mujer que conozca el ejercicio, y el equilibrio físico y moral que aquél lleva consigo. Pero cristianamente, sin paganismos. Nuestra obra de recristianización debe llevarse a cabo en todos los aspectos, absolutamente en todos. Por esto, a riesgo de provocar

²⁶² Florez, Rafael. (6 de diciembre de 1958). Las mujeres tienen menos cerebro que los hombres. *Los Sitios*, p. 10.

*comentarios irónicos vamos a intentar extender un deporte sano, integralmente, netamente católico*²⁶³

Hem d'assenyalar també que les institucions catòliques van ser impulsores de determinats esports, coneixedores del poder del joc per aproximar-se a la joventut i inculcar-ne els valors catòlics. Així per exemple, Acción Católica o les Juventudes Femeninas del 'Casal María' organitzaven competicions de tennis taula o cucanya coincidint amb festivitats religioses²⁶⁴. També eren importants els jocs internacionals de la FISEC que des de 1946 s'organitzaven cada any en diferents seus i en els quals competien els centres educatius catòlics. La seu escollida l'any 1964 va ser Girona.

El control eclesiàstic va obligar a la SF a fer molts esforços per implementar un model d'educació física permès i acceptat per l'Església catòlica, la qual sí que veia amb bons ulls les activitats de caire més cultural com la dansa o els balls populars, que permetien la inculcació dels referents patriòtics i tradicionalistes del règim (Ribalta, 2015). La gimnàstica també era molt ben acceptada. En aquest sentit, val la pena subratllar que la SF sentia admiració pel model gimnàstic suec de Ling, el qual va pretendre adaptar a Espanya. Amb aquest objectiu cal entendre els viatges que el doctor Luis Agostí va fer a Suècia al llarg dels anys 40, per tal de conèixer els mètodes d'ensenyament d'educació física per a dones. El metge va proposar un mètode per a la SF que inclogués competicions o exhibicions de gimnàstica i l'ús de balls populars (Zagalaz, 2001). Aquestes exhibicions gimnàstiques massives incloïen exercicis rítmics i cançons nacionals que servien com a element propagandístic per mostrar la unitat i la grandesa de l'Estat, i el compromís de les dones amb la Dictadura. Se celebraven en festivitats com 'El día de la Juventud'²⁶⁵.

A més de la gimnàstica i els balls, entre els esports que la moral religiosa tolerava que practiquessin les dones, n'hi havia quatre d'equip -bàsquet, voleibol, hoquei herba i handbol- i set individuals -natació, gimnàstica, esgrima, golf, bitlles, tennis taula i tir amb arc-. L'elecció d'aquests esports i no altres responia a l'èmfasi que tenia pel règim garantir que la funció principal de la dona en la societat havia de ser la maternitat, fet que condicionava el tipus d'activitat física o esportiva idònia per a aquesta funció d'acord amb el coneixement mèdic. A més del citat Agostí, altres metges que van contribuir a justificar científicament el paper que la

²⁶³ De nuestro Congreso Nacional.. (27 de gener de 1940). *El Pirineo*, p. 4.

²⁶⁴ La fiesta de la Inmaculada en el 'Casal María'. (9 de desembre de 1953). *Los Sitios*, p. 6.

²⁶⁵ 'El Día de la Juventud'. (28 de maig de 1942). *El Pirineo*, p. 4.

Dictadura atorgava a les dones van ser Carlos Gutiérrez Salgado, vicepresident de la Federació de Medicina Esportiva espanyola i María Jesús Inchausti, metgessa i instructora nacional de la SF (Ribalta, 2015; Font, 2020). Gutiérrez i Inchausti van escriure conjuntament el llibre *Educación física femenina* (1955), que fou el llibre de text oficial per a les escoles de magisteri, en el qual justificaven una activitat física diferenciada per raons de sexe.

En els quatre esports d'equip citats els reglaments s'adaptaven a l'especificitat física femenina que el règim atribuïa a les dones, que es traduïa en aspectes concrets com limitar el temps de joc o reduir el contacte físic. Els reglaments també afectaven la vestimenta que havien de dur les esportistes (Noval Clemente, 2000), condicionada per les exigències de la moral nacionalcatòlica que estipulava l'ús d'una roba esportiva que no havia de ser provocativa, mitjançant l'ocultació del cos i la superposició de diverses peces (il·lustració 41).

Il·lustració 41: Jugadores de la Secció Femenina de Girona a Ripoll, on van disputar un partit amistós contra el Sant Pau de Seguries, el 1944. L'equip el formaven d'esquerra a dreta. A dalt: Manola Miera, Bartrina, Suors, Artau. A baix: Dora-Miera i Masgrau. Les jugadores de bàsquet jugaven amb diverses capes de roba per adequar-se a les exigències que imposava el catolicisme. Fotografia propietat de Lolita Iglesias

En el *BODND* és on trobem més detallat els reglaments amb relació a la vestimenta de les esportistes, especialment en la dècada dels quaranta. Una notícia sobre handbol de l'any 1944 especificava que la roba amb la qual havien de jugar les noies estava formada per "falda

tableada gris y blusa blanca con el emblema del Frente de Juventudes”²⁶⁶. Un nou exemple sobre la vestimenta adequada als cànons que marcava la SF el tenim en les regles del V campionat provincial de gimnàstica en el qual va participar una delegació de Girona integrada per 13 gimnastes, una instructora i una pianista. Respecte al vestuari especificava:

“Prueba de gimnasia: pantalón bombacho azul marino cerrado por el lado izquierdo. Blusa blanca muy larga, para que no se salga. Emblema del yugo y las flechas en paño rojo de ocho centímetros de ancho, que irá cosido en el lado izquierdo de la blusa. Cinturón blanco de tres centímetros de ancho de cinturilla de falda y abrochado con botones. Calcetines blancos y alpargatas blancas con cintas blancas. Prueba de rítmica: En esta prueba se empleará como uniforme la túnica utilizada en la concentración de Medina, con pantalones bombachos debajo”²⁶⁷

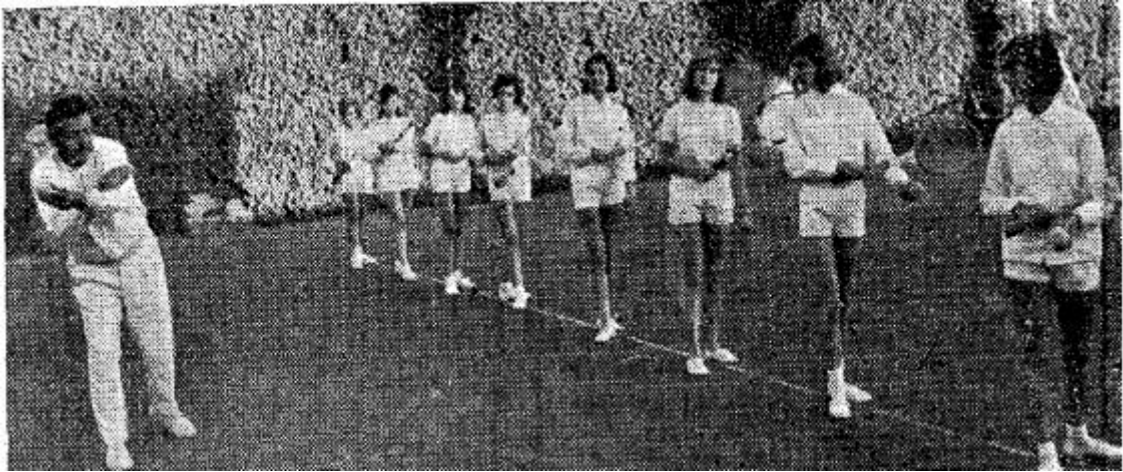
També hi havia indicacions respecte al “uniforme de juego” per a les tennistes que van participar en els VI campionats nacionals de tennis de 1945 que incloïa, entre altres elements, “falda pantalón que cubra la rodilla, blusa de corte camisero, fruncida y con canesú por delante y por detrás”²⁶⁸.

L’ocultació del cos era impossible en natació i en aquest cas les recomanacions institucionals aconsellaven fer un ús separat de les instal·lacions per sexes com succeïa a les escoles, o accedir a les piscines quan hi hagués menys afluència de públic. L’obsessió per cobrir el cos femení va anar debilitant-se en les darreres dècades del règim i les jugadores van poder competir amb robes més còmodes (il·lustracions 42 i 43), en ocasions molt curtes, com ens van comentar algunes de les dones que vam entrevistar.

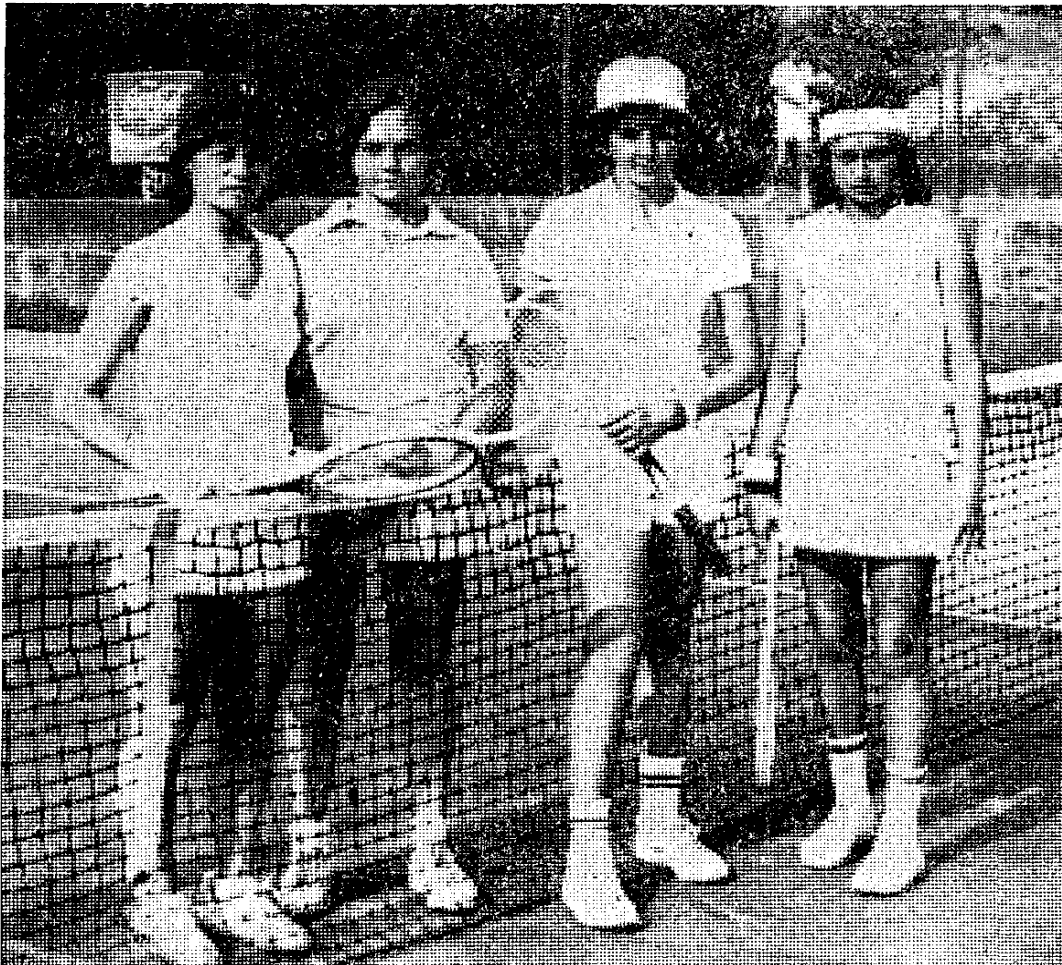
²⁶⁶ Los campeonatos provinciales de balón a mano. (diciembre de 1944). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 19.

²⁶⁷ Los V campeonatos de gimnasia. (maig de 1945). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 5.

²⁶⁸ VI campeonatos nacionales de tenis. (septembre de 1945). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 7-8.

Il·lustració 42: Classe de tennis en el CT Girona, l'any 1965. Les jugadores porten pantaló curt o faldilla.
Los Sitios (17 de juny de 1966), p. 7.

Il·lustració 43: Les tennistes a la dècada dels 70 ja jugaven sense mànigues i amb faldilla curta. *Los Sitios*
(20 de juliol de 1975), p. 7.

Una altra de les diferències respecte als homes era que si bé existia una manca generalitzada d'inversions esportives, els equipaments femenins tenien encara més mancances i hi havia una menor inversió per part del règim (Noval Clemente, 2000). Això feia que en molts casos les instal·lacions esportives ni tan sols disposessin de dutxes, o en tenien, però no hi havia aigua calenta a l'hivern i, per tant, les esportistes s'havien d'esperar a arribar a casa per dutxar-se. Aquest fet ens ho va destacar sobretot Carme Vilagran que havia de tornar a casa suada amb les seves germanes i esperar-se al seu torn per poder-se dutxar. Junt amb els requisits reglamentaris en la vestimenta i la manca de pressupost que es traduïa en un dèficit d'equipaments, les dones, per a poder competir, havien de tenir el certificat que acreditava que havien fet el Servicio Social o bé el d'exempció, ambdós expedits per la SF (Rebollo, 1999; Font, 2020).

A poc a poc, el control de la pràctica esportiva femenina per part de SF es va anar afeblint. A mitjans dels anys seixanta, al règim se li va plantejar el dilema de com promoure l'esport femení en benefici de la promoció internacional de l'Estat per transmetre una imatge de modernitat i, al mateix temps, mantenir encotillada a les dones en el seu rol d'esposa, mare i mestressa de casa. El cert és que a partir dels anys 60 que es va produir una certa tolerància que va permetre a les noies la pràctica d'esports que les seves mares no havien pogut fer. Dos d'aquests esports van ser l'atletisme i, una mica més tard, el futbol.

Un altre fet rellevant dels anys seixanta que ens anuncia una certa revitalització de l'esport femení va ser l'aparició d'algunes esportistes dins de l'elit mundial, durant la fase final del règim, quan el delegat nacional d'esports, Juan Antonio Samaranch, coneixedor del potencial de les competicions esportives com a instrument de propaganda política, va intentar sumar l'esport femení al masculí en un esforç per procurar figures esportives rellevants per a l'Estat (Aguilera, 1992; Vázquez García, 2009; Rivero, 2009). Una d'aquestes esportistes destacades va ser la nedadora barcelonina del CN Sabadell María de la Pau Corominas, primera espanyola a arribar a una final olímpica en les Olimpíades de Mèxic 1968 (Font, 2020). Aquesta obertura va permetre augmentar el nombre de les practicants apuntades a clubs esportius i la creació de noves instal·lacions, així com en el vestuari, amb la normalització de l'ús de roba més còmoda i més pràctica per a l'activitat física i esportiva.

Tot i aquestes mesures de promoció de l'activitat esportiva femenina al final de la Dictadura, la taula 3 mostra la marginalitat de l'esport femení en els JJOO al llarg del període franquista. La mitjana de participació femenina espanyola va ser del 4,14% una xifra equiparable a la mitjana que es registrava durant les dues primeres dècades de segle XX (Amaral, 2018). La situació

espanyola contrastava amb el que passava a altres països on poc a poc l'esport femení s'anava obrint camí. Si recordem el capítol introductori, el franquisme coincideix, en gran mesura, amb el tercer dels períodes identificats per Hargreaves respecte a l'evolució de l'esport femení (1952-1996). Són uns anys en què les dones dels països democràtics i comunistes comencen a disputar esports d'equip i els països arriben a les competicions internacionals amb un major nombre de dones. Això no va succeir a Espanya.

Taula 3 Participació d'Espanya en els JJOO durant el franquisme separada per sexes. Elaboració pròpia a partir de Font (2020)

Participació espanyola en los JJOO d'Estiu i de Hivern (1948-1972)	Homes	Dones
Saint Moritz 1948	6	0
Londres 1948	64	0
Oslo 1952	4	0
Helsinki 1952	27	0
Cortina d'Ampezzo 1956	9	0
Estocolm/ Melbourne 1956	6	0
Squaw Valley 1960	3	1
Roma 1960	133	11
Innsbruck 1964	6	0
Tokio 1964	50	3
Grenoble 1968	5	0
Mèxic 1968	122	2
Sapporo 1972	2	1
Munich 1972	118	5
Total	555	24

Més enllà d'aquests petits signes de canvi, l'esport femení continuava sent molt minoritari cap a finals del franquisme. Segons María Alicia Lage, regidora central d'Educación Física de la SF, l'abril de 1970, només hi havia 90.000 dones que practiquessin esport a Espanya (Ribalta, 2015).

4.3 Esports i esportistes gironines durant la Dictadura

Al llarg del franquisme la pràctica de l'esport femení depenia gairebé exclusivament de SF, d'EyD i d'alguns centres educatius religiosos, de manera que estem parlant, sobretot, d'esport que practicaven noies durant la seva etapa d'escolarització. Només algunes d'elles, com la

jugadora de bàsquet dels anys cinquanta i principis dels seixanta Conxita Pascual, van continuar practicant esport com a adultes. A partir de 1960, però, a més de la SF i dels centres educatius com Magisterio, INEM o les Carmelitas, alguns clubs esportius –el GEiEG, el CT Girona o l'AVAP- comencen a organitzar equips femenins, però en cap cas hi haurà un club exclusivament femení com va ser el Club Femení d'Esports de Barcelona. Va ser també durant la dècada dels seixanta, quan van tenir lloc un major nombre d'inversions esportives que va comportar una millora de les instal·lacions, tot i que van continuar amb molts dèficits. Una fita fonamental va ser la construcció del Pavelló Municipal l'any 1964, que proporcionava un lloc on podien entrenar i jugar a cobert. A més a més, cap a la fi del règim, hem trobat a la premsa que les dones començaven a obrir-se pas en esports considerats exclusivament masculins per les autoritats, com el futbol,. D'aquesta manera, i amb diferents nivells competitiu, les gironines van acabar el franquisme practicant gimnàstica, voleibol, bàsquet, handbol, tennis, esquí, natació, atletisme, tennis taula, patinatge i futbol.

Dels diferents esports, hem pogut entrevistar a les pioneres del voleibol com Rosa Duran o Lourdes Juliol; de l'esquí, Coralí Gilabert; de l'atletisme, amb noms il·lustres com Teresa Saló i sobretot Anna Maria Molina de Haro²⁶⁹, a que pels seus èxits considerem que va ser no només la millor atleta, sinó l'esportista més destacada d'aquest període. Aquesta distinció podria ser compartida amb altres esportistes com la tennista Francesca Musons, però aquesta última, si bé va dominar el tennis provincial durant la seva etapa com a jugadora –sent a més la capitana del CT Girona-, no va ser així en l'àmbit nacional, cosa que sí que va aconseguir Molina de Haro, amb rècords nacionals inclosos. També hem pogut parlar amb Carme Vilagran i Lolita Iglesias, dues jugadores del primer gran equip de basquetbol femení de la ciutat, el CREFF. Aquestes i altres dones de qui anirem parlant al llarg d'aquest apartat van ser algunes de les protagonistes d'aquesta etapa. Iniciem doncs el relat de l'esport femení gironí durant la Dictadura, no sense abans agrair-les un cop més la seva col·laboració.

4.3.1 Els primers anys: repressió d'entitats esportives, dèficit d'equipaments i retrocés de l'esport

Durant els primers anys del franquisme, com a la resta del territori català, l'esport gironí va patir el desmantellament o la depuració de clubs, federacions i entitats que s'havien creat durant el període republicà, tant masculí com femení. La repressió va afectar sobretot a

²⁶⁹ Òbviament a l'Anna Mª Molina no l'hem poguda entrevistar perquè va morir a finals de la dècada de 1970, però l'hem coneguda a través de les seves companyes esportives.

aquelles entitats i esportistes de caire més popular que en el cas de Girona van ser els que formaven part del club AU, que tenia seccions femenines. AU, com va passar amb el CFEB, va desaparèixer, mentre que altres van haver de canviar de nom com va succeir amb el GEiEG, que entre 1939 i fins a 1944 va anomenar-se Agrupación Deportiva Gerundense (ADG), integrat a EyD (Nadal *et al.*, 2020). En el diari *El Pirineo*, apareix un editorial sobre el nou nom que va rebre la identitat supeditada al control de Falange:

*“La Agrupación Deportiva Gerundense es la entidad que con carácter oficial, bajo el control de FET y de las JONS y como sección Deportiva del Movimiento en nuestra Ciudad, agrupa a todos los deportistas gerundenses en todas sus variedades y ha de regir por tanto, todo lo relacionado con la vida Deportiva en Gerona”*²⁷⁰

Aquest control falangista va fer que en els primers anys de la Dictadura, quan no s’ocultava l’admiració per l’Alemanya nazi, es fes servir el club per fer propaganda del nacionalsocialisme, tal com indica la següent notícia publicada a *El Pirineo* sobre una sessió cinematogràfica organitzada pel GEiEG a la qual van assistir destacades autoritats franquistes com el coronel Villalba:

*“Se proyectaron varios films cedidos gentilmente por la casa Alemania y la Delegación de P.N.S. Alemán de Barcelona (...) Siguió después la proyección del film ‘Acero’, glosa simbólica del resurgimiento hitleriano de Alemania después de la vejación de Versalles”*²⁷¹

Finalment, el Grup va recuperar el seu antic nom i va ser en aquesta entitat en la qual moltes noies van poder obrir-se pas en la pràctica de l’esport. Volem constatar, però, com hem assenyalat en els capítols previs, que durant bona part de la història del GEiEG l’esport femení va ser gairebé inexistent o merament testimonial fins a la dècada dels anys 60 del segle passat. Aquesta obertura a l’esport femení dins del Grup va coincidir amb una certa permissivitat de les autoritats franquistes a què les dones poguessin practicar esports com succeïa a la resta de països europeus, que es pot entendre com un intent de la Dictadura per equiparar-se a les democràcies occidentals. Per tant, el GEiEG és una institució que es va adequar als temps i en

²⁷⁰ Al margen de una inauguración. (14 d’agost de 1939). *El Pirineo*, p. 1.

²⁷¹ I Sesión cinematográfica del GEyEG de EyD (29 de novembre de 1941). *El Pirineo*, p. 4.

el moment en què les autoritats van ampliar horitzons respecte a l'esport femení, el grup també ho va fer, i van aparèixer seccions femenines i els primers campionats socials d'atletisme, natació o esquí. Una d'aquelles ocasions abans de la dècada dels seixanta en què el GEiEG organitzava activitats esportives mixtes era la Festa del Pedal (il·lustració 44, 45 i 46). La primera d'aquestes passejades ciclistes en organitzar-se va ser la de 1942, entre Girona i Banyoles. Hi va haver també petites excepcions, coincidint amb festes locals com la de Sant Narcís, en les qual des de l'entitat s'organitzava alguna competició esportiva femenina. En tenim un exemple amb una carrera ciclista limitada a 15 km, als voltants de Girona de l'any 1941 per les Festes de Sant Narcís²⁷². Un altre fet que ens indica la poca rellevància de les dones en l'entitat és que la seva presència dins el Grup també era anecdòtica. El 1946, dels 936 socis només 64 eren dones, les quals, si bé no podien participar de l'esport, tret d'algunes excursions, sí que gaudien de l'oferta sociocultural de l'entitat que incloïa entre altres activitats, aplecs, coral, excursions i teatre (Nadal *et al.*, 2020).

Il·lustració 44: Cursa ciclista a Girona amb participació femenina, el 1940. Retrat de les participants a la sortida, possiblement a la Devesa. No sabem quin tipus de cursa era, però en tot cas va ser abans que comencés a celebrar-se la Festa del Pedal. Fons Crescenti Miró, Salvador. Ajuntament de Girona. CRDI

²⁷² Día 31 de octubre. (28 d'octubre de 1941). *El Pirineo*, p. 2.

Il·lustració 45: Festa del Pedal de 1958 organitzada pel GEiEG a Banyoles. Maria Àngels Palahí, proclamada reina de la Festa del Pedal. Fons Crescenti Miró, Salvador. Ajuntament de Girona. CRDI

Il·lustració 46: Exemple de cartells de les festes del pedal. Aquestes activitats lúdiques es van deixar de celebrar entre els anys 1959 i 1978. Ajuntament de Girona. CRDI

Per si no hi hagués hagut prou amb la Guerra Civil, i la repressió d'entitats de la postguerra, l'esport a Girona també va haver d'afrontar els forts aiguats de l'any 1940, que van provocar la inundació de la Devesa malmetent les instal·lacions esportives. Davant d'aquests fets, el 1942 el GEiEG demanà unes obres de millora per construir un nou camp d'atletisme, les obres del qual van concloure el 1944 amb una subvenció federativa de 20.000 pessetes, però tot i això, les pistes continuaven tenint molts problemes (Martí i Teixidor, 1994; Martí & Masferrer, 2002; Nadal *et al.*, 2020). Però no tan sols els clubs privats com el GEiEG s'havien de resignar a què les seves peticions de millora de les instal·lacions no s'atenguessin. Les mateixes entitats franquistes demanaven equipaments que el règim prometia, però després no construïa. En l'Arxiu Municipal vam consultar una sessió del Ple de l'Ajuntament de l'any 1943 en què s'acordava la cessió d'una parcel·la del terreny del Camp de Mart a favor de la SF per la instal·lació d'un camp d'esports:

“Con el propósito de cooperar prácticamente al desarrollo moral y físico de nuestra juventud femenina que se prepara e inspira en los principios de regeneración de la raza y grandeza de la Patria a cuyo fin aspiramos todos los españoles”²⁷³

Aquest camp d'esports de la SF, sol·licitat per la Delegada provincial Assumpció Oliver, no es va construir mai. El problema de manca d'instal·lacions era comú arreu d'Espanya, tal com reconeixia la regidora central d'Educación Física, María de Miranda, que va ser entrevistada per *Los Sitios*, aprofitant la seva estada a Girona durant els campionats nacionals de natació de l'any 1949:

“Nuestra gran preocupación estriba en la falta de instalaciones para las prácticas deportivas. Hasta el momento nos servimos de las que nos prestan, o alquilan pero nuestra ambición sería poder contar con estadios propios y exclusivos para la mujer”²⁷⁴

Amb el pas dels anys la situació no millorava i *Los Sitios*, per mitjà d'un periodista que signava amb el pseudònim d'Armando Guerra, denunciava en diversos articles a finals dels cinquanta les mancances d'instal·lacions esportives de la ciutat. Val a dir que aquesta crítica es feia dins

²⁷³ Ple de l'ajuntament de Girona, 8 de gener de 1943.

²⁷⁴ La camarada María de Miranda nos expone el estado actual del deporte femenino. (17 de setembre de 1949). *Los Sitios*, p. 4.

d'un diari del Movimiento com era *Los Sitios de Gerona*²⁷⁵, i que, per tant, era un retret que passava la censura perquè no solia exigir responsabilitats, però que a nosaltres ens permet conèixer les misèries del règim. La primera de les notícies d'Armando Guerra va ser publicada l'any 1957 en què reconeixia que el principal fre al creixement de l'esport gironí era la "escasez de pistas e instalaciones"²⁷⁶. Ja els anys seixanta, quan es començava a parlar de la construcció del pavelló esportiu, Armando Guerra prometia en un article que la seva construcció estava pròxima²⁷⁷ -quan encara quedaven gairebé quatre anys perquè fos realitat- i, en un segon article, indicava que s'estava buscant, com si aquest equipament es pogués trobar, en lloc de reconèixer que la seva inexistència depenia de la manca d'interès polític per construir-lo:

*"La falta de locales cerrados para la práctica del deporte hace crecer un problema a las entidades gerundenses que dedican su actividad a la formación física de la juventud. Por más que se busca y rebusca, no hay forma de dar con uno. Y no es que se haya ido ahora con prisas en la búsqueda de una instalación que reúna un mínimo de condiciones. Es de años. La gimnasia, de tanta necesidad en todo aquel que se inicia en una determinada actividad, no puede practicarse en Gerona. Y lo que decimos para con la gimnasia puede aplicarse a otras ramas del deporte (...) ¿A quién habrá que culpar de que nuestra juventud esté tan faltada de una instalación de las características que apuntamos?"*²⁷⁸

En la secció *Preguntas sin respuesta*, Armando Guerra denunciava que l'any 1962 la ciutat continuava sense piscina esportiva, gimnàs o pavelló, i que l'esport gironí estava en decadència. No demanava responsabilitats, es feia preguntes i a l'única institució a la qual no assenyalava era la que tenia la possibilitat econòmica de fer les grans inversions, la Delegación Nacional de Deportes²⁷⁹:

²⁷⁵ Els mitjans de comunicació, tant oficials com d'empresa, estaven sota el control de la Delegación Nacional de Prensa y Propaganda.

²⁷⁶ Armando Guerra. (13 de setembre de 1957). *Revoltijo Deportivo. Los Sitios*, p. 7.

²⁷⁷ Armando Guerra. (30 de desembre de 1960). *Revoltijo. Los Sitios*, p. 9.

²⁷⁸ Armando Guerra. (23 d'octubre de 1960). *Revoltijo. Los Sitios*, p. 12.

²⁷⁹ Armando Guerra. (23 de maig de 1962). *Preguntas sin respuesta. Los Sitios*, p. 11.

“¿Podemos aspirar a mejorar nuestro deporte si carecemos de pistas de baloncesto, balonmano, hockey, etc., y de un gimnasio y piscina para la formación de nuestra juventud?

¿No podría nuestro Ayuntamiento, Diputación, Clubs, Federaciones o particulares aprovechar la coyuntura para ofrecernos espectáculos dignos de las Ferias?”

El mal estat dels equipaments anava acompanyat del fet que l'esport a Girona, tant masculí com femení, no tan sols no progressava, sinó que era cada cop pitjor. Aquesta percepció era molt viva a finals de la dècada dels cinquanta. Mancaven equips, entrenadors, equipaments i els pocs clubs i equips que hi havia tenien un rendiment molt baix. El següent article del periodista de *Los Sitios* Eduardo Sierra titulat “¿A dónde vamos a parar?” en deixa un testimoni prou eloqüent, tot i que en lloc de criticar la manca d'inversions i equipaments esportius o que l'Estat no promocionava l'esport, atribuïa la culpa a la joventut:

“Situémonos frente a la cruda realidad. Y echemos una ojeada al deporte local en la actualidad y verán cuan desolador y caótico es el panorama. En fútbol, sin esperanzas. En hockey, un GEyEG moribundo, con trabajos para mantenerse en la última categoría, y un Gerona colista del torneo con una pobreza de juego tal que ya se le da por hundido. Lo peor. Detrás, ¿qué hay? Nada. Las reservas agotadas. La crisis es fatal. Y lo mismo con el balonmano, y el tenis de mesa, y el baloncesto, y todos los otros deportes que en Gerona fueron algo un día. ¿Dónde se nos va la juventud?

He aquí el problema. Hoy día no gusta a nuestros jóvenes el sacrificio de una pista a las molestias que supone la preparación a determinado deporte. Además de proporcionarles las máximas facilidades, niegan su participación y suben de forma tan incomprensible y tan reñida con las más elementales normas que sostienen a un deportista, que uno, asustado, no tiene más remedio que preguntarse: ¿Dónde iremos a parar?”²⁸⁰

La situació era la mateixa si posem l'atenció només en l'esport femení. En un article publicat l'any 1961, la regidora provincial d'Educación Física, Maruja Arnau, considerava que hi havia un augment de jugadors, però que el nivell havia baixat:

²⁸⁰ Sierra, Eduardo. (4 de febrero de 1959). ¿A dónde vamos a parar? *Los Sitios*, p. 7.j

“Gerona, antaño, había figurado entre las primeras provincias de España en la obtención de títulos nacionales en el deporte femenino. Recordamos con nostalgia cuando en Natación, Baloncesto y Hockey sobre hierba, nos codeábamos con provincias primates (sic)”²⁸¹

4.3.2 El salt qualitatiu dels anys seixanta: nous esports i millora de les instal·lacions

A inicis de la dècada dels seixanta les pistes de l'Estadi de la Devesa seguien en mal estat i s'hi van fer obres posteriors els anys 1964, 1966 i 1968 (Martí & Masferrer, 2002). En general, totes les promeses de millora d'instal·lacions, que havien de ser costejades total o parcialment per la DND, només eren això, promeses. Segons hem pogut consultar a l'Arxiu Municipal, al llarg dels anys les instal·lacions esportives de la Devesa van patir problemes d'inundacions que deixaven les pistes en mal estat, amb les consegüents queixes del GEiEG que feien arribar a l'alcalde per posar-hi remei, fet que normalment no succeïa.

Les tan esperades inversions finalment arriben a mitjans dels seixanta, i prova d'això és la construcció del pavelló esportiu (vegeu il·lustració 47) amb un cost de més de 7 milions de pessetes segons indicava un acte del secretari de l'Ajuntament Don José Torrent Carre del 10 de setembre de 1964. Com sol succeir arreu, la construcció d'aquest equipament va venir propiciada per la celebració d'una competició internacional. L'any 1964 la ciutat va albergar els XVI Jocs de la Federació Internacional Esportiva d'Ensenyament Catòlic (FISEC) amb participació d'equips internacionals juvenils. Per celebrar les proves amb condicions es va construir el tan anhelat Pavelló Municipal d'Esports a la Devesa. Passats els Jocs de la FISEC, i per tal de rentabilitzar l'edifici, els equips que el volien fer servir havien d'ajustar-se als horaris disponibles i pagar 50 pessetes l'hora, quantitat que pujava fins a les 150 (prop d'un euro) si havia d'encendre's l'enllumenat de la pista, segons es va decidir en el Ple municipal²⁸².

²⁸¹ El deporte de la Sección Femenina en la provincia. (11 de febrer de 1961). *Los Sitios*, p. 9.

²⁸² Fue aprobado el reglamento por el que será explotado el Pabellón Municipal de Deportes. (6 de febrer de 1952). *Los Sitios*, p. 7.

Pabellón Municipal de Deportes

30 de Octubre

A LAS 20'— Inauguración oficial del Pabellón, con asistencia de las Excmas. Autoridades y Jerarquías Nacionales del Deporte.

A LAS 23'— **I GRAN GALA DEPORTIVA**
PARTIDO DE BALONMANO

Selección Barcelona - Selección Provincial

GRAN PARTIDO DE BALONCESTO

Picadero Damm - Selección Comarcal Catalana
Campeón de España

3 de Noviembre

A LAS 22'30. **II GRAN GALA DEPORTIVA**

1.º PARTIDO DE BALONCESTO FEMENINO

Picadero Damm - Into

2.º EXHIBICION DE BALLET ARTISTICO

3.º GRAN PARTIDO DE HOCKEY SOBRE PATINES

Selección Nacional - Selección Provincial

VENTA DE LOCALIDADES

Las entradas para los actos del día 30 de Octubre y 3 de Noviembre por la noche, desde ayer, 28 de Octubre, están a la venta en lastaquillas del Teatro Municipal,

Los días 30 de Octubre y 3 de Noviembre, se expenderán por la tarde en las taquillas del Pabellón Municipal de Deportes.

ENTRADA UNICA: 50 P E S E T A S

Il·lustració 47: Anunci que informava de la inauguració del Pavelló Municipal, coincidint amb les Festes de Sant Narcís. En els actes d'inauguració trobem un partit de bàsquet femení en el qual destacava la presència del Picadero Damm, un dels equips més importants de Catalunya. *Los Sitios*. (29 d'octubre de 1964), p. 19

També es van realitzar millores a l'Estadi de la Devesa on es van instal·lar més serveis²⁸³ i es van construir les noves instal·lacions del CT Girona a Palau-Sacosta, l'any 1964 (Alsina, 2017).

Gràcies a aquestes inversions, a finals dels seixanta, a la Devesa hi havia, a més del pavelló d'esports i l'estadi (il·lustració 48 i 49), una piscina que acabaria sent coberta, frontó, hípica, camps de tennis, bàsquet, el camp de tir de la societat "Tiro al Plato", pista de patinatge i botxes (Martí i Teixidor, 1994). Malgrat la construcció d'aquests equipaments, continuaven les mancances d'equipaments esportius. En el diari *Presència*, l'any 1968 s'ironitzava amb les promeses d'actuacions municipals que finalment no es feien amb una notícia titulada "Els acords fantasmes"²⁸⁴. Entre les obres no construïdes que se citaven com a exemple, dues d'elles feien referència a equipaments esportius, la piscina coberta i la instal·lació de gespa a la Devesa. Posteriorment, un informe de Maurici Grau Bassaganya, regidor delegat d'Activitats i Instal·lacions Esportives de l'11 de març de 1974, que vam consultar a l'Arxiu Municipal, denunciava el dèficit d'instal·lacions esportives i preveia la construcció de nous equipaments perquè eren molts clubs i entitats que havien de compartir els pocs espais. Especialment

²⁸³ Els anys 70 a l'Estadi de la Devesa s'hi va fer una petita graderia. Aquest equipament va deixar d'usar-se l'any 1994.

²⁸⁴ Els acords fantasmes. (6 d'abril de 1968), *Presència*, p. 15.

atapeït de competicions i entrenaments estava el Pavelló, d'acord amb els llibres de *Registro de Calendario de competiciones en el Pabellón Municipal de Deportes* dels que hem pogut consultar diversos anys i que sovint deixaven als equips femenins les hores més tardanes.

Il·lustració 48: Vista aèria de les instal·lacions esportives de la Devesa, l'any 1968. S'observen el pavelló, la piscina municipal, l'estadi de Mart, l'hípica i la pista d'aeromodelisme. Fons Ajuntament de Girona. Ajuntament de Girona. CRDI

Il·lustració 49: Vista aèria de les instal·lacions esportives de la Devesa, l'any 1968. S'observen el pavelló, la piscina municipal, l'estadi de Mart, l'hípica i la pista d'aeromodelisme. Fons Ajuntament de Girona. Ajuntament de Girona. CRDI

L'ascens com a Delegado Nacional de Joan Gich Bech de Careda l'any 1970, va coincidir amb l'arribada de noves inversions esportives a la ciutat. Així per exemple, en el complex de Sant Ponç s'hi va construir la piscina el 1970, un any després dues pistes de tennis i es cobreix la piscina, mentre que el 1972 s'hi va fer una piscina olímpica i el GEIEG va signar un contracte amb l'Ajuntament per tenir un segon complex esportiu, el de Sant Narcís (Nadal *et al.*, 2020).

Deixem aquí aquest repàs al dèficit estructural d'inversions esportives a la ciutat, per passar a analitzar l'evolució de l'esport femení gironí al llarg dels gairebé quaranta anys de Dictadura. Ho farem esport per esport, presentant les dades que hem considerat més rellevants o simplement les que hem pogut trobar per aquells esports que no van arrelar amb tanta força com l'handbol o el tennis taula. Partirem des de les primeres notícies dels anys quaranta fins a finals del període estudiat, en cas que hàgim trobat informacions rellevants.

En general, podem assenyalar que l'esport femení gironí va ser escàs fins a la dècada dels seixanta, per tota una sèrie de limitacions que l'encotillaven. Inicialment, com hem remarcat al llarg d'aquest capítol, les dones que volien gaudir de certa pràctica esportiva ho havien de fer en el sí d'organitzacions que depenien de la SF o en menor mesura de EyD. Dins d'aquestes institucions les gironines van participar en competicions de gimnàstica, natació, esquí, bàsquet, tennis, handbol, hoquei, tennis taula²⁸⁵ i voleibol. Aquesta informació l'hem pogut extreure de la premsa i de l'anàlisi que hem fet del *BODND*. En general, les notícies del *BODND* no especificaven els noms de les esportistes, ni tampoc si pertanyien a Girona o a un altre municipi de la província, però tot i així hem trobat interessant incloure'l per veure les possibilitats existents que tenien les dones per practicar esport, sobretot en els primers anys de la Dictadura. Sí que hem exclòs aquelles notícies on apareixien noms de clubs que no pertanyien a la ciutat de Girona²⁸⁶. Un tipus de notícia recurrent, sobretot durant els anys quaranta, va ser les crides de SF a apuntar-se a equips provincials de bàsquet, esquí, hoquei, gimnàstica, tennis, tennis taula o natació. Aquestes crides solien anar acompanyades del següent missatge: "La Patria necesita mujeres Fuertes. Solo practicando los deportes lo

²⁸⁵ Del tennis taula hem trobat poques referències a equips femenins. A la Biblioteca Nacional de Catalunya vam poder consultar un número dels mesos de març i abril de 1951 de la revista *Guión – órgano interno de la Sección Femenina de Falange*, que feia esment a uns campionats locals d'aquest esport disputats a Girona on van participar 31 dones en categoria sènior i 47 en juvenils. La campiona sènior va ser Manolita Tomàs de Figueres i subcampiona va quedar la Maruja Arnau de Girona.

²⁸⁶ Per exemple, en el *BODND* apareixen diversos cops mencionats els tornejos internacionals de tennis de S'Agarò i de Camprodon, la societat de pescadors esportius de Figueres, o el club de golf de Puigcerdà.

conseguirás”²⁸⁷. Tot i aquestes crides i la pluralitat d’esports, la irregularitat dels campionats femenins que organitzaven SF y EyD va ser la tònica dominant, fet que indica les dificultats que tenia l’esport femení a inicis del franquisme. Inclòs la gimnàstica, una de les activitats físiques que la SF sempre va promoure, va tenir problemes i alguns anys, els campionats no van celebrar-se o només en categories infantils.

A poc a poc, certes veus del règim van reconèixer que en els anys previs hi havia reticències que calia superar si es volia impulsar realment l’esport femení. De fet, molts dels prejudicis vers les dones havien estat proclamats des de certs sectors del règim, com l’Església catòlica, i ara, la Dictadura intentava presentar-se com un Estat modern que donava suport a l’esport femení:

“Al iniciarse a escala nacional la Educación Física de la mujer, hubo necesidad de vencer la mentalidad colectiva preexistente, basada en ideas atrasadas, en conceptos erróneos, en ideas exclusivamente teóricas e incluso en una postura de la mujer que defendía su secular quietud”²⁸⁸

Tot i l’increment de l’esport femení cap a les darreres dècades del règim, continuava sent limitat, com assenyala Pujadas (2012), amb pocs equips i poques esportistes, raó per la qual algunes d’elles practicaven més d’un esport a nivell competitiu, com era el cas de la Lourdes Juliol –atletisme i voleibol- o la Teresa Saló –bàsquet i atletisme. Aquest fet encara era més acusat durant les primeres dècades de la Dictadura, quan les integrants de SF disputaven al mateix temps tornejos de bàsquet, voleibol, natació o handbol.

Hoquei i Patinatge

Malgrat els hàndicaps existents, l’esport femení gironí no va desaparèixer en cap moment durant el règim, ni tan sols en els primers anys. De fet, acabada la guerra considerem que encara existia una certa empenta del període anterior que va afavorir la pràctica d’un nou esport femení a Girona, l’hoquei patins. No obstant això, la pràctica d’aquest esport entre les

²⁸⁷ Sección Femenina. (5 d’agost de 1939). *El Pirineo*, p. 4.; Sección Femenina. (4 de gener de 1940). *El Pirineo*, p. 2.; O.J. Femenina. (29 d’abril de 1940). *El Pirineo*, p.4.; Sección Femenina. (4 d’abril de 1941). *El Pirineo*, p. 2.; Sección Femenina. (30 de mayo de 1942). *El Pirineo*, p. 4.; Frente de Juventudes femeninas. (18 de juny de 1942). *El Pirineo*, p. 4.; Sección Femenina. (3 de setembre de 1942). *El Pirineo*, p. 2

²⁸⁸ Gerona en buen lugar, en deporte femenino. (13 de febrer de 1965). *Los Sitios*, p. 7.

gironines va ser efímera. L'any 1939 les primeres jugadores ho feien dins del GEIEG-ADG, si bé encara aquell mateix any sembla que d'aquella secció va sorgir el Girona Club d'Hoquei (Girona H.C), que tenia dos equips masculins i un femení²⁸⁹. En el llibre *GEIEG pas a pas* (1994) s'indica que l'equip femení va disputar un únic partit a Barcelona, on va perdre 4-0 contra la Unió Universitària. Nosaltres hem pogut documentar que van disputar, almenys, un altre partit, també a Barcelona, contra l'Skating H.C., el 6 d'agost²⁹⁰. D'aquest partit en tenim dues fotografies (il·lustracions 50 i 51) i el nom de les protagonistes: Carme Molins, Mercè Huertos, C. Sastre (capitana), Josefina Figueras i M. Fabra. D'elles només hem pogut saber que Molins coincidia amb el cognom d'una de les nedadores que havia constituït el primer equip de natació femení de Girona en 1935, però no podem dir del cert que fos la mateixa.

Il·lustració 50: Equip femení d'hoquei patins de l'ADG, el 1939. L'equip estava format per Carme Molins, Mercè Huertos, C. Sastre, Josefina Figueras i M. Fabra. Barcelona. Fons Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). Ajuntament de Girona. CRDI

²⁸⁹ El "Hockey sobre patines" en Gerona. (26 de maig de 1939). *El Pirineo*, p. 4.

²⁹⁰ Hockey sobre patines. (5 d'agost de 1939). *El Pirineo*, p. 4.

Il·lustració 51: Retrat de grup de dos equips d'hoquei sobre patins femenins abans d'un partit, el 1939. A l'esquerra, l'equip ADG, format per C. Molins, M. Huertos, C. Ajuntament de Girona. CRDI Sastre, F. Figueras i M. Fabra. A la dreta, l'equip Skating HC. Barcelona. Fons Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). Ajuntament de Girona. CRDI

L'octubre de 1939 trobem una nova notícia d'hoquei, no sobre un partit sinó amb relació a una reunió en què es convocava a les jugadores de la secció femenina d'hoquei patins del GEiEG-ADG i es feia una crida a altres noies que volguessin sumar-s'hi²⁹¹. El motiu d'aquella convocatòria semblava ser la programació d'un partit femení durant les Festes de Sant Narcís d'aquell any que s'havia de disputar entre el Patin Club de Barcelona i el GEiEG-ADG, que finalment no es va disputar per lesions de les jugadores barcelonines²⁹². Segons explicava Lluís-Esteve Casellas i Serra, el GEiEG va plantejar-se la creació d'un equip femení l'any 1943, però la iniciativa no va prosperar i les jugadores s'acabaren integrant a l'equip d'hoquei de la SF (Nadal *et al.*, 2020). Ja dins de la SF, perdem la pista del que passa a la ciutat de Girona, perquè les jugadores representaven a la província i en les fonts consultades no sempre s'indicava el seu origen. Tal va ser el cas dels IX campionats nacionals d'hoquei de 1948 en què Girona va

²⁹¹ Hockey sobre patines. (5 d'octubre de 1939). *El Pirineo*, p. 2.

²⁹² Ferias y Fiestas de la Inmortal Ciudad de Gerona. (28 d'octubre de 1939). *El Pirineo*, p. 7.; Hockey sobre patines. *El Pirineo*. (05 d'octubre de 1939). p. 2.

competir en segona categoria. La província de Girona, i altres, havien estat excloses en edicions posteriors, però el *BODND* no indicava el motiu²⁹³.

Segons hem trobat a la premsa, el 1957, el Girona H.C. tenia també una secció de patinatge artístic amb equip masculí i femení, que actuaven en individuals i per parelles, entremig o abans dels partits d'hoquei que es jugaven a la pista de Vista Alegre²⁹⁴. No sabem en quin any es va crear aquesta secció, però almenys el 1957 ja hi havia exhibicions (il·lustració 52). L'equip l'entrenava l'excampió d'Espanya, Félix Clemente, i destacaven en patinatge artístic. En alguna ocasió van participar patinadores com Pili Fernández²⁹⁵ o la campiona d'Espanya Montserra Riberra l'any 1960²⁹⁶.

Il·lustració 52: Espectacle de patinatge artístic, a la pista d'hoquei de Vista Alegre, el 1960. Girona. Un moment de l'exhibició. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

²⁹³ Normas sobre los IX campeonatos nacionales de hockey. (abril de 1948). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 27-30.

²⁹⁴ Nuevas exhibiciones de patinaje artístico. (24 de juliol de 1957). *Los Sitios*, p. 7.

²⁹⁵ Pili Fernández (1943-2012) va ser una de les referents del patinatge artístic català. Pionera del patinatge artístic a Girona i la primera entrenadora gironina durant les dècades de 1960 i 1990.

²⁹⁶ Mañana, en Vista Alegre, exhibición de patinaje demenino por todo lo alto. (05 de març de 1960). *Los Sitios*, p. 11.

El 1967 trobem una entrevista a Pili Fernández que ens explica que va ser una de les grans patinadores de la ciutat durant els anys cinquanta, però una lesió l'havia obligat a retirar-se²⁹⁷. La notícia explicava que gràcies a Pili el patinatge tornava a renéixer a Girona. La patinadora va començar a donar classes a més de 100 nenes i nens, dues vegades per setmana, una al colegio del Corazón Maria i l'altre al pavelló esportiu, on feien assajos amb música. Aquests eren el nom d'algunes de les alumnes que Pili destacava especialment: Montserrat Pinol, Carmen Dalmau, Elisa Amich, Hermanas Fraile, Nuria Portell, M. Angeles, Boadella, Isabel Bartolí, Luisa Massó, Paquita Costa, Nuria, Davesa, M. Angeles Baltrons, Pilar Suris, Nuria Palahi i el petit José María Pujades. L'any següent el pavelló va ser l'escenari del festival de patinatge artístic que anualment organitzava la Federació Nacional de Patinatge²⁹⁸. A la notícia de *Los Sitios* s'entrevistava a Maria Casellas de Bartolí, delegada de la secció de patinatge artístic del Girona HC, la qual comentava que a l'escola de patinatge hi anaven 70 o 80 nenes, i que el festival buscava fer créixer l'afició. També considerava que aquest esport era tant per nens com per nenes, però en aquells anys, només hi anaven noies.

Natació

L'any 1942 el GEiEG va plantejar la creació d'una secció femenina de natació, però no es va consolidar (Nadal *et al.*, 2020), de manera que va ser un cop més a la SF l'espai en el qual les esportistes de Girona van poder competir en aquest esport, imposant-se l'any 1941 en els campionats nacionals de segona categoria²⁹⁹. Entre les nedadores que apareixen a la premsa tornem a trobar la Conxa Pera i la Loreto Almeda -dues de les esportistes més rellevants de l'època de la II República-, junt amb Molins, Xiberta, Huertos i Carreras³⁰⁰. La notícia no deixava clar si Almeda i Pera van participar en el campionat provincial. Pel que fa a Xiberta, pot ser que es tractés de Rosaura Xiberta Peramateu, delegada provincial de Girona de la SF. Per altra banda, creiem més que probable pensar que Huertos és Mercè Huertos i Molins, la Carme Molins, les quals també formaven part de l'equip d'hoquei. En el llibre *Natación IX Campeonatos Nacionales de la SF de FET y de las Jons* de l'any 1949, que vam consultar a l'Arxiu Municipal, es feia un històric de les guanyadores d'edicions anteriors del campionat nacional i tant en l'edició de 1941 com la de 1942, l'equip femení gironí de relleu 3x25 va

²⁹⁷ Excelente acogida del patinaje artístico. (22 de febrer de 1967). *Los Sitios*, p. 7.

²⁹⁸ Ante el Gran Festival Artístico quye se celebrará el domingo en el Pabellón Municipal de Deportes. (01 de febrer de 1968). *Los Sitios*, p. 9.

²⁹⁹ Labor de la Sección Femenina de FET y de las JONS. (3 de febrero de 1942). *El Pirineo*, p. 4.

³⁰⁰ Los campeonatos provinciales de natación. (27 de juny de 1942). *El Pirineo*, p. 2.

endur-se la victòria. L'any 1941 l'integraven Manyach, Xiberta i Molina, i el 1942 Teresa Barberà, Concepció Pascual i Antònia Llorens. Posteriorment, l'agost de 1943, va tenir lloc una nova edició dels campionats nacionals, en els quals Girona va quedar vuitena classificada³⁰¹. Aprofitem per assenyalar que durant les primeres dècades del règim, els campionats femenins de natació, tant catalans com espanyols, es van celebrar amb certa irregularitat i sempre en distàncies inferiors que els homes amb el mateix argument que les carreres a peu: segons les autoritats franquistes les dones no eren capaces de cobrir nedant grans distàncies sense esgotar-se. De 1943 fem un salt fins a 1947, quan en els campionats nacionals, disputats a Saragossa, Girona va competir en segona categoria quedant en tercer lloc³⁰².

L'any 1949 trobem els noms de les nedadores que van tenir una actuació força destacada en la primera i sobretot en la segona categoria del IX campionat nacional, celebrat a Girona entre el 16 i 18 de setembre. En primera categoria les gironines van quedar terceres i en segona, les primeres. En aquesta segona categoria van destacar Concepción Brancos, imposant-se en la prova de 50 metres lliures, i Enriqueta Ballesta, qui va obtenir la victòria en 50 metres braça. Combinant les dues categories, l'equip femení de Girona va quedar segon d'Espanya, per darrere del de Barcelona i davant del de Madrid³⁰³. El llibre *Natación IX Campeonatos Nacionales de la SF de FET y de las Jons* ens ha permès conèixer el nom de totes les participants gironines (taula 4).

Taula 4 Jugadores de la primera i segona categoria de la secció de natació de SF de Girona que van participar en el campionat nacional celebrat a Girona l'any 1949. *Natación IX Campeonatos Nacionales de la SF de FET y de las Jons*.

Primera Categoria	Segona Categoria
Concepció Pascual Font ³⁰⁴	Montserrat Santaolalla Grau
Teresa Barberà Prenefeta	Concepció Brancos Serratosa
Antònia Llorens Mateu	Isabel Casamort Rives
Concepció Gubert Rivera	Enriqueta Ballesta Ginesta

Abans dels campionats nacionals, l'any 1949 també es van celebrar els provincials amb la participació de 42 nedadores repartides entre SF, juventudes, sindicadas i aprendices. La

³⁰¹ Departamento de Deportes del Movimiento. (abril de 1944). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 22.

³⁰² Sección Femenina. (setembre de 1947). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 36.

³⁰³ Sección Femenina. (octubre de 1949). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 31.

³⁰⁴ Conxita Pascual serà una de les primeres grans figures no de la natació, sinó del bàsquet femení gironí, com veurem en l'apartat dedicat al bàsquetbol.

nedadora de Girona més destacada va ser Consuelo Turón que va guanyar la prova de 25 metres lliures en la categoria SF³⁰⁵. Els campionats provincials d'aquest esport tampoc no es van disputar amb regularitat. Els següents dels quals tenim notícia són de l'any 1953, de nou a Girona, en les categories juvenutades, sindicades i SF, representant a les localitats de Sant Feliu de Guixols, Blanes, Banyoles i Girona. Entre les nadadores gironines va destacar Bartrina en categoria sindicada en les proves de 100 metres lliures i 200 braça³⁰⁶. Suposem que es tractava de la mateixa noia que també jugava a bàsquet amb la SF en aquells anys. En cap notícia apareix amb el nom, però a l'Arxiu Municipal hi ha una foto d'estudi d'una nena de l'any 1940 que es deia Carme Bartrina i que, per tant, cronològicament encaixaria amb aquesta esportista. Fins a la dècada dels seixanta hi ha escasses notícies de natació femenina. L'any 1964, coincidint amb la celebració del I Gran Premio de Pascua que organitzava el GEIEG, trobem la participació de dues nadadores en la prova de 100 metres lliures: Pilar Sancho i Beatriu Caamaño. Aquesta última, també formava part de l'equip d'atletisme del Grup³⁰⁷. La següent notícia l'hem trobada 8 anys després, en una prova en què es travessava el llac de Banyoles, en la qual van guanyar nedadores de Barcelona, però va tenir una actuació destacada Conchita Casadevall del GEIEG³⁰⁸.

Tennis

Alsina (2017) assenyala que el primer campionat de tennis amb participació femenina durant el franquisme va ser l'any 1943, quan les germanes Carme i Montserrat Pinós, que hem conegut en el període anterior, van disputar un partit eliminatori del Campionat de Catalunya per equips de tercera categoria. Es tractava d'una eliminatòria disputada a Palafrugell on les Pinós van derrotar a les seves oponents en partits individuals³⁰⁹. D'aquells primers anys de la Dictadura el llibre de Guillem Alsina (2017) sobre la història del CT Girona destaca que a la premsa no hi ha molta informació dels campionats disputats i pel que fa a la participació de dones, els diaris tan sols citaven els cognoms, com el de les tennistes Ribot i Perales. Nosaltres, a més, hem trobat referències de competicions de tennis a Girona des de l'any 1941, si bé el *BODND* no indicava que fossin membres del Club Tennis Girona, sinó de la SF que

³⁰⁵ En el campeonato de la SF se batió un récord nacional. (14 de setembre de 1949). *Los Sitios*, p. 3.

³⁰⁶ VIII Campeonatos provinciales de la SF. (18 de setembre de 1953). *Los Sitios*, p. 7.

³⁰⁷ Ramos, del GEyEG, vencedor del I Gran Premio de Pascua. (19 de maig de 1964). *Los Sitios*, p. 11.

³⁰⁸ Con gran brillantez se celebros la XXIX Travesía al lago de Bañolas. (19 de setembre de 1972). *Los Sitios*, p. 9.

³⁰⁹ Campeonato de Tenis de Cataluña. (15 d'abril de 1943). *Los Sitios*, p. 4.

disputaven els II I III campionats nacionals, però no en sabem res de la classificació³¹⁰. La SF va dirigir els campionats nacionals des de l'any 1939 fins a la dècada dels 50, moment a partir del qual passaren a ser organitzats per la Federació Nacional de Tennis.

A més dels tornejos de competició provincial organitzats per SF i per la FNT, van continuar celebrant-se els campionats socials. Durant la dècada dels 40 jugava una de les dones que hem destacat en el període anterior, Conxa Pera, junt amb altres com Maria Teresa Fariscot - campiona social la temporada 1945-46- i Coloma Ventura Llenas (il·lustracions 53, 54 i 55)³¹¹. També hem trobat menció a un torneig d'estiu a Vista Alegre amb participació d'una tal Roset³¹². Pera i Ventura van representar el club en els campionats de Catalunya de l'any 1946³¹³.

Il·lustració 53: Carnet de sòcia de Maria Teresa Fariscot. Imatge obtinguda del llibre de Guillem Alsina (2017, p.53)

³¹⁰ Sección Femenina. (27 de setembre de 1941). *El Pirineo*, p. 4.

Sección Femenina. (14 de setembre de 1942). *El Pirineo*, p. 2.

³¹¹ El Palafrugell triunfó sobre el Gerona por nueve a seis. (19 de maig de 1946). *Los sitios*, p. 4.

³¹² Notas tenísticas. (25 de juliol de 1943). *Los Sitios*, p. 6.

³¹³ Gerona y Palafrugell participan en el Campeonato de Cataluña por equipos. (28 d'abril de 1946). *Los Sitios*, p. 4.

Il·lustració 54: Llicència de Coloma Ventura. Imatge obtinguda del llibre de Guillem Alsina (2017, p. 54)

Il·lustració 55: Conxa Pera emportant-se la Copa Stela el 4 de desembre de 1948. Fotografia propietat de Montserrat Duch, neboda de Conxa Pera.

A la dècada dels cinquanta, trobem que l'any 1958 el CT Girona es va proclamar campió provincial. La notícia no indicava el nom de les jugadores que hi van participar³¹⁴. Hi ha també

³¹⁴ El C. de Tenis Girona se proclama Campeón Provincial. (7 de maig de 1958). *Los Sitios*, p.7.

una notícia referida al Campionat de Catalunya que descriu un enfrontament contra l'Olot, però un cop més no incloïa el nom de les jugadores³¹⁵.

La manca de promoció del tennis femení a Girona, i en general al conjunt de Catalunya, va fer que fins a la generació de Mussons, a finals dels seixanta, no hi hagués competicions femenines, perquè no hi havia jugadores o aquestes abandonaven ràpidament la competició. Aquesta dinàmica es trenca a partir de finals dels 60 amb la irrupció de Francesca Mussons i l'aparició de les primeres competicions en categoria femenina i alguns tornejos exclusivament per dones com el 'I Trofeo Delegación Provincial de Tenis para féminas', celebrat l'any 1973 i que va guanyar la Francesca³¹⁶. La primera victòria de Mussons té lloc el 1967, quan va guanyar el campionat social del club sense perdre cap set contra les seves rivals: Esther Sans, Carmen Angelats, Elena Riu, Núria Regàs i Mª Assumpció Regàs. Així descrivia Narcís Planas l'actuació de la Francesca i pronosticava, amb encert, el que seria una carrera tennística en què poques jugadores de la província li podrien fer ombra:

“Francesca Mussons ha demostrado una indiscutible superioridad sobre el resto de jugadoras. Creemos que va a ser difícil arrebatarle el título conquistado en años venideros, ya que su juventud y rapidez, a poco que se conjuguen con la necesaria afición la han de hacer prosperar notoriamente”³¹⁷

Planas destacava l'aparició d'aquesta fornada de tennistes, perquè fins llavors no hi havia moltes jugadores al club. Això va permetre al CT Girona presentar jugadores més ben preparades en les competicions entre clubs com el campionat de Catalunya o la Lliga Provincial³¹⁸. El CT Girona va endur-se la Lliga Provincial per equips en diverses ocasions en la dècada de 1970, sempre amb actuacions destacades de Mussons, imposant-se en la classificació a la resta de clubs de la província: CT Banyoles, CT Figueres, CT Safa, CT Olot i CT

³¹⁵ Gerona venció a Olot, por 6 victorias a 2. (22 de abril de 1958). *Los Sitios*, p. 9.

³¹⁶ Francesca Mussons se impuso en el 'I Trofeo Delegación Provincial' femenino. (14 d'octubre de 1973). *Los Sitios*, p. 11.

³¹⁷ Planas, Narcís. (26 de març de 1967). Francesca Mussons, Campeona social del CT Girona. *Los Sitios*, p. 9

³¹⁸ Hoy se inicia el 'Trofeo de Consolación' del Campeonato de Cataluña por equipos. (21 d'abril de 1968). *Los Sitios*, p. 11; El Olot venció al Bañolas por 3 a 2. (10 d'octubre de 1970). *Los Sitios*, p. 7.

Palafrugell³¹⁹. En l'àmbit català l'equip gironí no tenia el nivell per competir contra altres clubs molt potents com el RCT Barcelona.

Tal com pronosticava Planas, la tennista va endur-se el títol de campiona social en moltes de les edicions posteriors, així com altres trofeus organitzats per l'entitat, com la Copa Primavera o el Concurs Regional de Fires, que se celebrava coincidint amb la Fira de Sant Narcís³²⁰. Mussons també era sòcia de la Sociedad Hípica Gerundense, club que també tenia secció de tennis, i en el qual també va ser la dominadora dels campionats que realitzava³²¹.

Tampoc va tenir rival als campionats provincials, tret de l'edició de 1968, si bé cal dir que el nombre de jugadores que s'inscrivien era molt menor que el d'homes, com passava amb altres esports³²². En algunes edicions, a més de vèncer en individuals també ho va fer en dobles mixtos, com en l'edició de 1970 i 1971, on Mussons feia parella amb el seu company d'equip Jaume Campistol. Entre les rivals destacades en l'àmbit provincial hi havia la jugadora del CT Palafrugell Mª Rosa Marcó o Mercedes Dou del CT Olot (il·lustracions 56 i 57).

³¹⁹ El CT Gerona se proclamó campeón del grupo A. (6 de diciembre de 1970). *Los Sitios*, p. 13; Hoy, reparto de trofeos de la V Liga Provincial por equipos en la que se impuso el CT Gerona. (4 de febrero de 1972). *Los Sitios*, p. 14.; El CT Gerona se proclamó campeón provincial. (13 de junio de 1972). *Los Sitios*, p. 9; Finalizó la 'V Liga provincial por equipos'. (10 de diciembre de 1972). *Los Sitios*, p. 13.

³²⁰ Planas, Narcís. (29 de marzo de 1968). Se disputaron cuatro finales del Campeonato Social del C. De T. Gerona. *Los Sitios* p. 7; Se celebró con gran brillantez la verbena del Club de Tenis Gerona. (25 de junio de 1969). *Los Sitios*, p. 11; El título de damas para Francesca Mussons que derrotó a la barcelonesa Isabel Rodríguez. (4 de noviembre de 1969). *Los Sitios*, p. 13; Mañana por la noche, en el CT Gerona, reparto de premios y trofeos. (18 de junio de 1971). *Los Sitios*, p. 11; Jaime Campistol, campeón social del CT Gerona. (4 de mayo de 1972). *Los Sitios*, p. 11; Finalizaron los XXVII Campeonatos Sociales Absolutos del CT Gerona. (20 d'abril de 1973). *Los Sitios*, p. 12;

³²¹ Finalizó el II Campeonato Social de la Sociedad Hípica Gerundense. (4 de mayo de 1974). *Los Sitios*, p. 16; Finalizó la 'Copa Presidente de la Sociedad Hípica Gerundense'. (16 de noviembre de 1975). *Los Sitios*, p.15.

³²² Planas, Narcís. (7 d'octubre de 1969). Francesca Mussons, al vencer a Mª Rosa Marcó, se hizo con el título de damas. *Los Sitios*, p. 9; VI Campeonato Provincial de Tenis 'Trofeo Ultonia'. (1 d'octubre de 1970). *Los Sitios*, p. 7; Jaime Campistol, del CT Gerona, revalidó el título de campeón provincial. (5 d'octubre de 1971). *Los Sitios*, p. 10; En damas se impuso Francesca Mussons. (2 d'octubre de 1973). *Los Sitios*, p.13; Jaime Campistol, del CT Gerona, campeón provincial. (18 de setembre de 1974). *Los Sitios*, p. 9.; Finalizaron los Campeonatos provinciales absolutos. (21 de setembre de 1975). *Los Sitios*, p.18.

Il·lustració 56: Francesca Mussons i Jaume Campistol, que van vèncer en dobles mixtos en el campionat provincial de l'any 1971. Van dominar el tennis provincial durant bona part de la dècada dels setanta.
Los Sitios. (5 d'octubre de 1971), p. 10

Il·lustració 57: Mre Rosa Marcó i Francesca Mussons durant la final del campionat provincial de 1973, en la qual Mussons va derrotar a la jugadora del CT Palafrugell que va ser la seva gran rival provincial. *Los Sitios*. (4 d'octubre de 1973), p. 12

L'any 1972 trobem la primera entrevista a Mussons publicada a *Los Sitios*, que ens ha permès conèixer algunes dades més de la tennista, que qualificava el seu estil tennístic d'ofensiu i ràpid³²³. Mussons va explicar que el seu pare havia sigut jugador internacional de bàsquet,

³²³ Alonso, M.C. (12 de març de 1972). Francesca Mussons está clasificada con siete puntos por la FET. *Los Sitios*, p. 14.

esport que ella també va practicar juntament amb l'handbol. Pel que fa al tennis afirmava que va començar a jugar-hi amb 10 anys i que des de sempre va tenir molt clar que l'esport era un entreteniment que no anteposava a la seva vida professional com a biòloga, fet que també ens va explicar quan vam anar a parlar amb ella a casa seva. Tot i ser només una passió, a la pregunta sobre quantes hores diàries dedicava al tennis responia:

“Haciéndolo compatible con mis obligaciones -trabajo en unos laboratorios de Barcelona- procuro sacar de una a dos horas diarias; los sábados y domingos juego de dos a tres horas, sin fallar, como algo que me he impuesto”

El pes de Mussons dins del club anava creixent, a poc a poc, i va acabar sent-ne la capitana en les competicions *interclubs*. Considerem aquest fet força destacable i gens habitual en l'època que una dona fos la capitana d'un club prenen decisions i assumint el lideratge, fet que solia recaure en els homes. Aquesta capitania ens sembla l'antesala de la futura presidència del CT Girona, esdevenint la primera dona a assolir aquest càrrec. Així elogiava el periodista els dots de lideratge de Mussons:

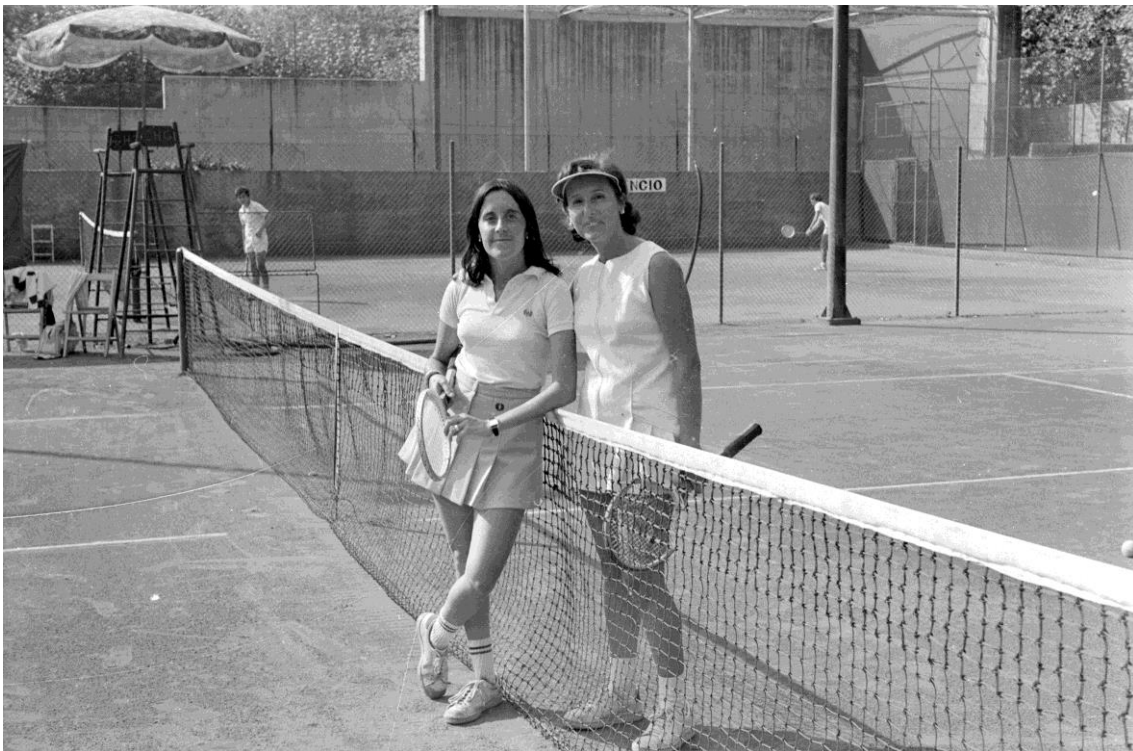
*“Debemos felicitar a la capitana del Gerona, Francesca Mussons, que con 3 a 3 en el marcador y mientras se disputaba el segundo individual femenino, con resultado adverso para el Gerona, tuvo el acierto de modificar la alineación habitual de los dobles separando a Campistol y Agustí”*³²⁴

Tret de l'entrevista de 1972, la informació que publicava *Los Sitios* sobre tennis era en format crònica de resultats, força repetitiva i descriptiva, per la qual cosa no ens permet fer una gran anàlisi. Sí que podem assenyalar que un fet que no ens sorprèn, però que no volem deixar de comentar, era que rarament Mussons ocupava els titulars de les notícies sobre tennis quan s'anunciaven els guanyadors i guanyadores de les diverses competicions organitzades pel club o per la Federació. De manera que si bé, les dones s'obrien pas, estàvem molt lluny de poder parlar d'igualtat per factors com ara el tractament periodístic que les relegava sistemàticament per darrere dels seus companys, encara que haguessin guanyat la mateixa competició. Mussons (il·lustració 58), tal com ens va explicar en l'entrevista va jugar a tennis fins a gairebé als 70 anys, aconseguint resultats molt destacats en categoria de veteranes que se sumaven als èxits obtinguts durant la seva etapa juvenil i absoluta. Entre les seves victòries individuals podem destacar més de 30 Campionats Provincials, dos Campionats de Catalunya, Campiona

³²⁴ El CT Gerona recibe mañana al CT Turó. (16 de març de 1974). *Los Sitios*, p. 20.

d'Espanya sènior en tres ocasions i durant set anys va ser la nº1 del rànquing sènior espanyol i va arribar a ser la número 13 del món. Per la seva llarga trajectòria al món del tennis, l'any 2015 va rebre per part de la Generalitat la 35à medalla de l'esport de les comarques gironines.

Acabem aquest apartat dedicat al tennis apuntant que a més de Mussons, que altres tennistes destacades del CT Girona en aquells anys i que també participaven dels campionats catalans i provincials van ser la Carmen Angelats, l'Elena Riu i una mica més tard l'Amèlia Barbero. Com a curiositat, també direm que al CT Girona hi va jugar una segona Mussons, la Dolors, la qual, però, no va tenir el nivell de Francesca.

Il·lustració 58: Campionat de tennis a les pistes de la Devesa, el 1975. A l'esquerra Francesca Mussons en un moment previ a l'inici d'un partit. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

Bàsquet

El bàsquet era un dels esports que com hem vist les gironines ja practicaven abans del cop d'estat i que el règim va tolerar. Tot i això, va haver-hi canvis com la vestimenta de les jugadores que ja hem assenyalat anteriorment. Els campionats tant català com nacional es van reprendre de seguida, però el català es va celebrar amb certa irregularitat, deixant-se de disputar entre 1944 i 1952, fins que es va tornar a disputar l'any 1953 (Ribalta, 2015). El nombre de notícies que hem trobat a la premsa de bàsquet femení va anar en augment, perquè va tenir molt pes a la ciutat. Moltes de les notícies no les hem afegides perquè fan

referència a partits d'exhibició o coincidint amb festivitats nacionals com 'El dia de la liberación', festivitats religioses o bé formaven part d'actes de celebració organitzats per SF, EyD o altres entitats privades.

Des de l'any 1939 hi ha crides a les noies a què hi participin dins del GEiEG-ADG per formalitzar una secció de bàsquet femenina, de la que només hem trobat una referència a la premsa de l'any 1939 i sembla que la secció no va reeixir³²⁵. El primer partit que van disputar les flechas azules de Girona, va ser un amistós contra les flechas azules de Blanes l'any 1940³²⁶, amb victòria per aquestes últimes. Les gironines de SF van participar, l'any 1940, en els II campionats nacionals. No sabem el resultat i la seva participació només la coneixem perquè van haver de tornar l'uniforme a la regidoria un cop acabat el torneig³²⁷. Aquell any la mateixa Pilar Primo de Rivera va assistir a l'acte de clausura d'uns cursos per aconseguir el títol de professora, que entre les diferents activitats incloïa la celebració d'un partit de basquetbol³²⁸.

Els anys següents continuaren celebrant-se campionats, gràcies al fet que, arreu del territori, la SF va anar creant equips femenins provincials. Aquest fet va permetre la disputa d'aquests tornejos, els quals inicialment hi participava només un equip representant la província de Girona. Al llarg dels anys el nombre d'equips augmenta, vinculats a centres educatius sobretot. L'any 1940, l'equip gironí va disputar la segona categoria enfrontant-se contra altres seccions constituïdes a Lleida, València, Albacete o Barcelona³²⁹. Els resultats d'aquests partits solien ser de marcadors escarransits com la victòria gironina contra les valencianes per 12 a 17³³⁰. En les semifinals de 1940, disputades a la pista de la piscina de Girona, les gironines van vèncer a la secció valenciana per 5 punts a 6³³¹. Girona va guanyar la final contra Vitòria i va guanyar la promoció d'ascens contra el Burgos, pujant a primera categoria³³². Aquests tornejos es disputaven en pocs dies en format lliga i a una única volta, perquè eren pocs equips³³³.

Des de l'any 1941 també tenim constància que a més de la SF, el SEU i altres entitats com Acció Catòlica també organitzaven partits de bàsquet femení puntualment, com ara durant els

³²⁵ Agrupación Deportiva Gerundense. *El Pirineo*. (01 de setembre de 1939). p. 2.

³²⁶ O.J. femenina. (7 de febrero de 1940). *El Pirineo*, p. 1.

³²⁷ O.J. femenina. (29 d'abril de 1940). *El Pirineo*, p.4.

³²⁸ Pilar Primo de Rivera asistirá a la clausura de los Cursos. (11 de setembre de 1940). *El Pirineo*, p. 1.

³²⁹ Sección Femenina. (11 de juny de 1941). *El Pirineo*, p. 2.

³³⁰ Sección Femenina. (26 de juny de 1941). *El Pirineo*, p. 3.

³³¹ El campeonato de baloncesto. (15 de juliol de 1941.) *El Pirineo*, p. 4.

³³² Baloncesto. (28 de juliol de 1941). *El Pirineo*, p. 2.

³³³ Campeonato nacional de baloncesto de la SF, III categoría. (1 de juny de 1944) . *Los Sitios*, p. 2.

campaments d'estiu d'Aiguafreda a Begur o per festivitats com la de Sant Tomàs, les Festes Majors o de la patrona de SF (Santa Teresa de Jesús)³³⁴. També es practicava bàsquet a les presons, on tret d'aquests moments puntuals d'esbarjo la situació era molt penosa com ho demostra el fet que la notícia destaqués que les recluses "fueron obsequiadas con extraordinaria comida"³³⁵. La incorporació de l'esport a les presons no era una novetat del règim, sinó que amb el moviment higienista, l'esport i l'educació física van incorporar-se a institucions escolars, militars i també als centres penitenciaris (Torrebadella & Mauri, 2021). Acaba l'any 1941 amb un nou partit de bàsquet provincial a les pistes de la piscina de Girona coincidint amb les Festes de Sant Narcís entre les jugadores de Blanes i Girona, amb victòria de les gironines³³⁶.

Junt amb les competicions oficials hi havia també partits amistosos contra altres equips de la província que enfrontaven les flechas azules o les aprendices de cada municipi³³⁷. Aquests partits els organitzava tant la SF com EyD³³⁸. Aquest organisme franquista també s'ocupava de l'esport entre les empreses, organitzant els seus propis campionats nacionals en els quals van participar empreses gironines com Dalmau Carles Pla³³⁹.

El nombre d'equips anava en augment, hi havia més competicions i el bàsquet també guanyava importància en la secció d'esports de *El Pirineo*, en la qual l'any 1942 trobem, per primer cop, una notícia a dues columnes, fins ara totes eren breus, explicant com funcionaven els campionats i la tasca organitzativa de SF, assenyalant que l'èxit organitzatiu era fruit de la seva qualitat com a "economizadoras amas de casa"³⁴⁰. El més destacat de la notícia era que tenim el nom de les jugadores, de les quals sabem que eren de la província, però no podem

³³⁴ En el albergue universitario femenino. (16 d'agost de 1941). *Los Sitios*, p.2; Actos del SEU. (4 d'abril de 1942). *El Pirineo*, p. 4; El SEU celebra mañana el final del curso 1941-42. (12 de juny de 1942). *El Pirineo*, p.2.; Los deportes en Palafrugell. (19 de juliol de 1944). *Los sitios*, p. 4; LA SF celebró la festividad de su patrona. (17 d'octubre de 1948). *Los Sitios*, p. 2.

³³⁵ En la Prisión Central de Mujeres. (27 de setembre de 1941). *El Pirineo*, p. 4.

³³⁶ El festival de la piscina. (4 de novembre de 1941). *Los sitios*, p. 4.

³³⁷ Nuestras Flechas Azules en Sta. Coloma de Farnés. (27 d'abril de 1942). *El Pirineo*, p. 4.; El equipo de baloncesto de 'Flechas Azules' en Blanes. (16 de maig de 1942). *El Pirineo*, p. 2; Celebración del 'Día de la madre'. (11 de desembre de 1942). *El Pirinero*, p.2.; Bañolas. (11 de febrero de 1943). *Los Sitios*, p. 5.

³³⁸ El deporte en la falange. (31 de desembre de 1943), *Los Sitios*, p. 4.

³³⁹ El campeonato nacional para grupos de empresa de baloncesto. (17 de maig de 1944). *Los Sitios*, p. 4.

³⁴⁰ Flecha Dorada. (23 de maig de 1942). El IV Campeonato Nacional de Baloncesto de la Sección Femenina. *El Pirineo*, p. 2.

afirmar que fossin de la ciutat de Girona: Dolores Nadal, Dolores Bassó, Maria Nadal, Felician Gironés, María Busquets, Victòria Tosca i Elena Escriche³⁴¹. Una notícia posterior indicava que dues d'aquestes jugadores formarien part de l'equip nacional del SEU que va disputar un partit internacional contra Itàlia la tardor de 1942³⁴². Poc després, l'equip gironí es traslladava a Barcelona per disputar el I Campionat Català de basquetbol segons informava el diari, si bé a la dècada dels 30 ja s'havia disputat un campionat català³⁴³. L'any 1944 van celebrar-se els VI campionats nacionals en els quals Girona va participar amb dos equips, Girona B i Girona C en tercera categoria³⁴⁴. L'any 1945 va començar un nou campionat, el I campionat provincial de bàsquet i alhora de tennis taula³⁴⁵. La final de bàsquet va ser a l'estadi de Vista Alegre i es van enfrontar els equips de Santa Coloma i Girona, amb victòria del primer. A l'equip gironí hi jugaven Manola Miera, Nadal, Bassó, Triadú, Blanchart, Díez, Amich i Bartrina (il·lustració 59). No tenim els noms, però suposem que Bassó era l'anteriorment citada Dolores Bassó i Nadal, Maria Nadal, perquè l'altra noia amb la que compartia cognom jugava al Santa Coloma³⁴⁶. Molts d'aquests partits es jugaven a les pistes de terra de la piscina de Girona, com es pot veure a la il·lustració 60.

³⁴¹ La semifinal Gerona-Madrid. (22 de juny de 1942). *El Pirineo*, p. 4.

³⁴² Sección Femenina. (10 de novembre de 1942). *El Pirineo*, p. 4.

³⁴³ I Campeonato Regional de Baloncesto. (7 de novembre de 1942). *El Pirineo*, p. 4.

³⁴⁴ Los VI Campeonatos Nacionales de Baloncesto de tercera categoría. (maig de 1944). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 18.

³⁴⁵ Campeonato de baloncesto y tenis de mesa de la s. Femenina. (15 de juliol de 1945). *Los Sitios*, p. 2.

³⁴⁶ La S.F de Gerona vencida por la de Santa Coloma de Farners. (26 de juliol de 1945). *Los Sitios*, p. 4.

Il·lustració 59: Partit amistós entre la Sección Femenina i les Sindicadas, ambdós equips de Girona, el 1944 a les pistes de terra de la piscina de Girona. Equip blanc: Madrenas, Amich, Blanchart, Diez, Bartrina i Dora Miera. Fotografia propietat de Lolia Iglesias.

Il·lustració 60: Partit de bàsquet entre la Sección Femenina de Girona i la de Sant Pau de Seguries, a les pistes de terra de la piscina de Girona, el 1945. Fotografia propietat de Lolia Iglesias.

El 1947 tornem a trobar una notícia amb noms de jugadores durant els campionats provincials que organitzava Juventudes Femeninas de la SF, la final dels quals la van disputar les flechas azules de Sant Feliu de Guixols i les aprendices de la fàbrica Coma i Cros de Girona, guanyant aquestes últimes³⁴⁷. Sabem el nom de les tres jugadores que van anotar cistelles: Catalina Mullera, Clementina Lázaro i Palmira Bisbe.

L'abril de 1948, després d'uns anys sense notícies sobre la participació de Girona en campionats nacionals, hem documentat la crònica d'un partit de l'equip de Girona contra el Tarragona a les pistes de la piscina, amb victòria de les gironines. L'equip gironí l'integraven Conxita Pascual Font, Maria Corbasí³⁴⁸, Guix, Miera, Carreras i Bartrina³⁴⁹. De totes elles, destaca Pascual que a la dècada dels cinquanta va fitxar per un dels clubs de bàsquet femenins més importants d'Espanya, el Picadero de Barcelona. Pascual i Bartrina, també competien en natació.

L'increment de jugadores de bàsquet a la ciutat queda palesa amb la participació de tres equips durant els campionats provincials de 1949. Girona A, format per Pascual, Miera, Pilar Avilés, Sureda i Carreras; Girona B, integrat per Josefa Esteve, Rosa Nierga, Crespo, Ramos i Tarrés; i Girona C, format per Garcia-Aranda, Montserrat Juan, Maria Juan, Y. Etxebarria, C. Etxebarria³⁵⁰. Considerem que l'equip A l'integrava l'equip absolut (sindicadas) i els altres dos les noies més joves que podien prendre el nom de flechas o aprendices.

A la dècada de 1950 continuen els campionats de bàsquet de la SF (il·lustració 61), tant nacionals com provincials i en categoria sindicada i juventudes, si bé hi haurà alguns anys en què no se celebren els nacionals, mentre que els provincials deixaran de celebrar-se a partir de 1955 i no es van reprendre fins a 1961. Els campionats nacionals de sindicadas van ser una novetat d'aquesta dècada, celebrant-se el primer l'any 1950³⁵¹. De la província de Girona s'hi van presentar quatre equips que havien de disputar-se entre ells l'accés a la disputa de la fase

³⁴⁷ Final de los campeonatos provinciales de las JF. (24 de juliol de 1947). *Los Sitios*, p. 4.

³⁴⁸ Suposem que es tractava de Maria Cobarsí Corretger.

³⁴⁹ Campeonato N. de la SF. (15 d'abril de 1948). *Los Sitios*, p. 3.

³⁵⁰ Los campeonatos provinciales de la SF. (15 de desembre de 1949). *Los Sitios*, p. 4.

³⁵¹ I Campeonato Nacional de Baloncesto para sindicadas. (maig de 1950). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 21-22.

nacional, que va ser pel Bordils. No estava representada Girona ciutat si bé hi participava Santa Eugènia, que en aquells temps encara no formava part oficialment de la ciutat de Girona³⁵².

Il·lustració 61: Partit de bàsquet femení a la Devesa, Girona, el 1950. Fons Martí Massafont Costals. Ajuntament de Girona. CRDI

Pel que fa a l'organització s'introduiran alguns canvis en els campionats nacionals que podem considerar que era resultat que hi havia més equips o que es volia dinamitzar la competició, iniciant-se una fase local per filtrar els millors equips de cada regió. Va ser en aquell moment quan apareixen equips de bàsquet de col·legis i instituts (il·lustració 62), que s'enfrontaven a escala local, separats en categoria major i menor³⁵³. Entre els centres educatius que tenien equip femení estava l'Instituto Nacional de Enseñanza Media, Carmelitas i més endavant s'hi sumaren altres com les Dominicas o l'Escola de Magisteri. Aquest últim centre va arribar a

³⁵² I Campeonato Nacional de Baloncesto para sindicadas. (maig de 1950). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 21-22.

³⁵³ Fase local de los campeonatos nacionales de baloncesto y balon-volea. (5 de maig de 1957). *Los Sitios*, p. 11.

tenir tres equips de bàsquet de flechas azules i va organitzar un campionat intern per decidir l'ordre de participació en les competicions locals i provincials³⁵⁴.

Il·lustració 62: Jornada esportiva al pati de l'escola Vedruna, a Girona, el 1950. Retrat d'un equip de bàsquet femení. Fons Martí Massafont Costals. Ajuntament de Girona. CRDI

El nombre d'equips a la província de Girona continuarà creixent al llarg de la dècada, passant d'11 l'any 1955 a 21 el 1959, 15 en categoria major i 6 en menor³⁵⁵. Com a resultat d'aquest increment la percepció del responsable de la secció de bàsquet d'EyD era que el bàsquet femení tenia més força que el masculí a la ciutat³⁵⁶:

"-Como sabrás en la actualidad está más arraigado el baloncesto femenino que el masculino, por eso, aprovechando el magnífico momento, también iremos a la organización de un campeonato. -Será muy interesante. -Sí; ya que tanto en afición como en equipos, las mujeres nos ganan. - Pues si nos descuidamos, a lo mejor nos vencen un día en la cancha"

³⁵⁴ Baloncesto. (22 d'abril de 1951). *Los Sitios*, p. 5.

³⁵⁵ Calendario deportivo para el año 1955-56. (octubre de 1955). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 18-19; Campeonatos de baloncesto y balonvolea. (5 de maig de 1959). *Los Sitios*, p. 9.

³⁵⁶ Unas palabras con Istiu, jefe de la sección de EyD. (27 de febrero de 1954). *Los Sitios*, p. 7.

Impressió que també va corroborar Mateu Pell, delegat gironí de la Federació Catalana de Bàsquet, qui afirmava que era qüestió de constància, però també perquè “las chicas tienen menos deportes a que dedicarse”³⁵⁷.

Algunes de les jugadores de la dècada de 1940 continuen jugant a bàsquet a la dels cinquanta com ara Avilés, Pascual, Sureda i Miera, mentre que s’incorporaven altres: Lloveras, Flores, Santaolalla, Layel, C. Caballé, Avilés II, M. Mariner, Mercader, Suárez, Lledor, Maribel F. Peñaflo, Maria Boada o Purita Saguer³⁵⁸. En categoria juventudes també repetien algunes de les jugadores dels anys previs com ara Esteve, Nierga i s’incorporaven altres: González, Carme Alcalde, Mazo³⁵⁹, Fernández, Alberca³⁶⁰. Algunes de les noies de categoria juventudes, al llarg de la dècada s’incorporaran a la categoria sindicadas, com era el cas d’Alcalde³⁶¹. La crònica que hem trobat d’un matx del campionat nacional de 1950, destacava les jugadores Pascual i Avilés, així com el marcador, que en aquesta dècada ja seran força més elevats: “El conseguir 29 goles es ya de por sí un mérito, toda vez que en múltiples casos equipos masculinos no alcanzan tal cifra”³⁶². Un dels èxits dels cinquanta va ser la victòria, l’any 1951, de l’equip de Girona en el campionat nacional de tercera categoria, derrotant a la final al Valladolid per 21-19³⁶³. A dins de la província la gran rivalitat en aquesta dècada va ser amb les jugadores de Bordils que va donar peu a cròniques més amples que ens permetien saber altres coses, com ara que els partits se susprenien quan marxava el sol, perquè les instal·lacions no comptaven amb enllumenat artificial:

“El partido fue francamente bueno, demostrando arreos equipos una calidad de juego, superior a la efectuada en anteriores ocasiones que los habíamos visto. Desde luego, el juego defensivo de zonas llevado a cabo por

³⁵⁷ Mateo Pell, delegado en Gerona de la Federación Catalana de Baloncesto. (17 de diciembre de 1953). *Los Sitios*, p. 7.

³⁵⁸ Baloncesto femenino. (7 de maig de 1950). *Los Sitios*, p. 4; Bordils vence a Gerona y revalida su título de campeón provincial. (31 de diciembre de 1953). *Los Sitios*, p. 7; Baloncesto. (18 de juliol de 1951). *Los Sitios*, p. 7.

³⁵⁹ Aquesta noia de cognom Mazo potser era familiar del governador civil Luis Mazo Mendo.

³⁶⁰ XI campeonatos nacionales de juventudes de SF. (9 de maig de 1951). *Los Sitios*, p. 5.

³⁶¹ Hoy, un Bordils Gerona, decisivo para el campeonato provincial. (11 de diciembre de 1955). *Los Sitios*, p. 11.

³⁶² La SF de Gerona venció a Barcelona. (15 de març de 1950). *Los Sitios*, p. 3.

³⁶³ Departamento de Deportes del Movimiento. (agost de 1951). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 22-23.

las camaradas gerundenses creemos que es el mejor que hayan podido adoptar, desorientando con ello a las Bordils, pudiendo apreciarse unas Jugadas buenísimas y unos pases muy bien confinados. Tras haber libad o al final de la segunda parte con un empate de 20 tantos, tuvo que prorrogarse el partido dos veces, por seguir empatadas al final de cada prórroga. No obstante, no hubo más remedio que terminar el mismo con un empate de 26 tantos, debido a que anochecía y fue imposible proseguir”³⁶⁴

També podem assenyalar que en els campionats provincials només podia participar un equip per municipi i a Girona, l'any 1955, n'hi havia dos, la SF de Girona i Empresas Varias de Girona, fet que va obligar a un partit entre els dos clubs per veure quin passava a disputar el torneig³⁶⁵. En tot cas, en la majoria de competicions, eren les jugadores de Bordils les que van dominar el bàsquet femení gironí en aquells anys.

A més de les competicions regulars de basquetbol, hi havia partits amistosos i tornejos provincials com el Trofeo Primavera i també, a poc a poc, començaven a importar-se certes proves d'habilitat com els concursos de llançament, habituals als EEUU. El primer concurs d'aquestes característiques va celebrar-se l'any 1955, tant en categoria masculina com femenina, organitzats per EyD. En categoria femenina va guanyar Mercedes Cruells, seguida de Pilar Fernández-Peñaflor, Pilar Avilés, Carmen Alcalde i Carmen Jou³⁶⁶.

També volem destacar que és en aquesta dècada quan podem escoltar per primera vegada a jugadores de bàsquet. La primera és una entrevista a cinc membres de flechas azules de Girona, que passaven a la categoria sindicadas. És una entrevista conjunta, de manera que no podem saber qui deia què, però una de les entrevistades era Pilar Fernández-Peñaflor³⁶⁷. Les noies en les seves respostes respecte a què havien après com a flechas destacaven els valors que SF volia imposar entre les dones, com ara disciplina, sentit de religiositat o el deure de les dones respecte a la nació, així com la idea del 'ángel del hogar': "Pero lo que una máquina no podría sustituir es el calor, la devoción materna, la vigilancia a la hora en que todo se leería, el sentido de caridad cristiana...". En una segona entrevista feta per la periodista María Alonso, sis jugadores sindicadas -Pilar Valentí, Elena Gili, Mª Teresa Pelagós, Mercedes Felip, Montse

³⁶⁴ Ayer empezó el campeonato provincial de 1ª categoría de SF. (29 de noviembre de 1953). *Los Sitios*, p. 7.

³⁶⁵ Campeonato provincial de la SF. (30 d'abril de 1955). *Los Sitios*, p. 7.

³⁶⁶ Entrega de premios deportivos. (6 de noviembre de 1955). *Los Sitios*, p. 2.

³⁶⁷ Cinco flechas azules hablan para nuestros lectores. (15 d'octubre de 1955). *Los Sitios*, p. 2.

Vall-Ilosera, Rosario Sans i Carmen i Esperanza Godoy -, es queixaven que SF volia modificar l'horari d'entrenament que era els diumenges, "para dejar todo el tiempo posible para el cumplimiento de nuestros deberes religiosos"³⁶⁸. Les jugadores consideraven que podien conciliar culte i esport, criticaven haver de jugar amb uniforme i lamentaven no tenir un camp propi i haver d'entrenar-se a la piscina. Gràcies a una altra notícia, hem pogut conèixer que quatre d'aquestes dones formaven part de l'equip de sindicadas de Empresas Varias: Pilar Valentí, les germanes Godoy i Elena Gili³⁶⁹.

El canvi de dècada no va suposar una millora immediata dels problemes d'equipaments esportius a la ciutat, i apareixen de nou les promeses de construcció de noves instal·lacions³⁷⁰. En aquesta dècada trobem nous noms de jugadores de SF Girona: Mª Rosa Garcia, Cano, Cendra, Surell i Arribas, i es mantenen Caballé i Godoy -no sabem quina de les dues germanes-³⁷¹. Conxita Pascual va retirar-se l'any 1961 després d'una llarga carrera al Picadero. Se li va fer un partit d'homenatge a Salt, a la pista del Coma Cros (vegeu il·lustració 63), entre el Picadero i el Narbona, campió de França. L'acte va tenir una àmplia cobertura a *Los Sitios*, amb diverses notícies que repassaven la trajectòria de la jugadora, una fotografia amb l'equip femení del Picadero (il·lustració 64) i algunes dades personals com la seva alçada, 1,73 metres, que la feien la més alta de l'equip³⁷².

³⁶⁸ Sindicadas que juegan a baloncesto. (15 d'octubre de 1955). *Los Sitios*, p. 2.

³⁶⁹ Partido de baloncesto. (1 de febrer de 1956). *Los Sitios*, p. 7.

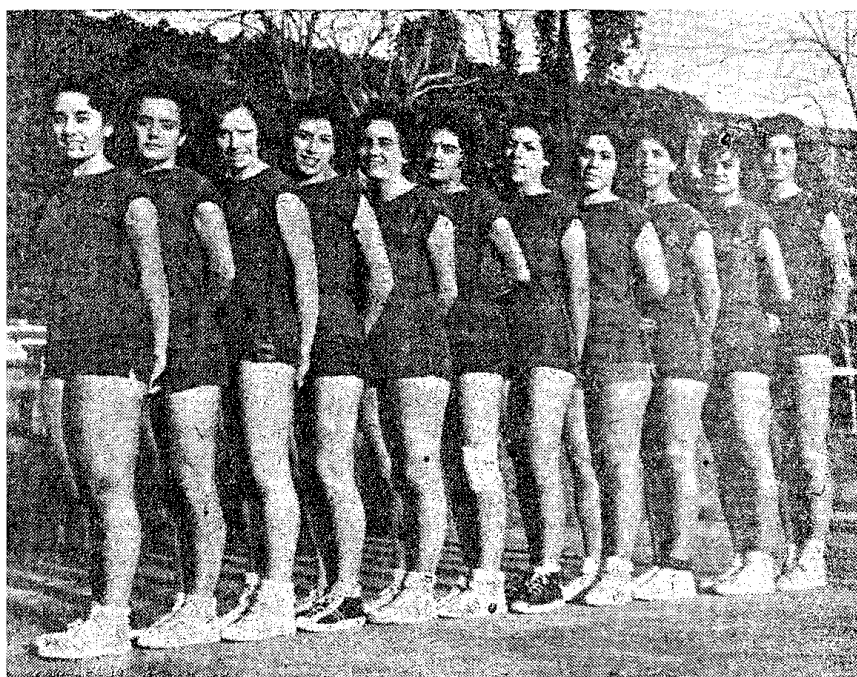
³⁷⁰ Guerra, Armando. (23 d'octubre de 1960). Revolitjo. *Los Sitios*, p. 12; Guerra, Armando. (30 de desembre de 1960). Revolitjo. *Los Sitios*, p. 9

³⁷¹ Competiciones de balonvolea y baloncesto. (18 de gener de 1961). *Los Sitios*, p. 7.

³⁷² En homenaje a la jugadora gerundense Conchita Pascual. (14 d'octubre de 1961). *Los Sitios*, p. 9.

Il·lustració 63: Partit de bàsquet femení entre l'equip del UFOLEP de Narbonne i el Picadero de Barcelona, en homenatge a la jugadora Conxita Pasqual (al costat de l'àrbitre), a la pista del Coma-Cros a Salt, el 1961. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

Il·lustració 64: Equip del Picadero amb Conxita Pasqual, al final de la fila. *Los Sitios*. (14 d'octubre de 1961), p. 9

La carrera de Pascual també la coneixem gràcies a una entrevista de Maria Alonso, en la qual explicava que fins a 1951 va jugar a bàsquet a Girona on, a més, era instructora de gimnàstica de la SF a l'Escuela de Magisterio, fins que es va casar i es va traslladar a Barcelona. A la capital

catalana va continuar com a instructora de gimnàstica i va fitjar pel Picadero, club amb el qual va quedar 7 anys consecutius campiona de Catalunya (1954 al 1960) i subcampiona d'Espanya l'any 1960, a més de disputar partits internacionals gràcies al fet que va disputar la Copa d'Europa. Es retirava per passar a ser entrenadora de l'equip juvenil del Picadero. A banda del bàsquet també li agradava la natació, però per la seva constitució física no va aconseguir els objectius desitjats. Pel que fa a l'esport gironí, Pascual creia que les gironines no el practicaven de manera suficient i es lamentava del poc pes de Girona en l'aspecte esportiu³⁷³.

Durant els 60 la popularitat del bàsquet femení continuava creixent i també hi havia novetats en la premsa pel que fa a com presentaven els continguts, intentant fer-los més atractius a la lectura. Les marques publicitàries també aprofitaven la popularitat de l'esport per promocionar-se i hem trobat a *Los Sitios*, un apartat dins la secció d'esports en què Fagor presentava 'La figura de la jornada'. En una ocasió 'la figura' era una jugadora de bàsquet de la SF, Rosario Pascual Bartolomé (il·lustració 65).

COCINAS A GAS Y BUTANO
FAGOR

¡SI ES FAGOR ES MEJOR!

Ofrece la figura de la jornada:
ROSARIO PASCUAL BARTOLOME

Rosario viene hoy aquí, más que por lo que es, por lo que puede ser. Rosario es muchacha con enorme afición al baloncesto. Ella es componente del equipo de la Sección Femenina. Ahora está inactiva. Una lesión, fractura de la pierna derecha, le impide practicar su deporte favorito. Pero ella está conformada y resignada. Sabe que su lesión está a punto de curarse y que pronto la podremos ver de nuevo corretear por los campos de juego. Es por eso que está contenta. Al traer aquí a Rosario queremos rendir tributo al deporte femenino gerundense. En ella están representadas las demás muchachas de nuestra provincia que hacen del ejercicio físico un culto. Nosotros bien quisiéramos fueran o hubieran muchas Rosarios en Gerona. Del temple, voluntad y afición de la que traemos hoy aquí. Por eso saludamos con alegría a este bello y juvenil rostro que ocupa nuestro espacio semanal.

Il·lustració 65: Notícia amb la publicitat de Fagor en la qual apareix Rosario Pascual. *Los Sitios* (29 de maig de 1962), p. 11

³⁷³ Conchita Pascual, en Gerona. (11 d'octubre de 1961). *Los Sitios*, p. 8.

La construcció del pavelló l'any 1964 va permetre disposar d'un equipament adequat per jugar a esports *indoor* com el bàsquet, l'handbol, l'hoquei o el voleibol. Ara bé, fins que no es va construir, els equips jugaven als patis dels centres educatius -carmelites i dominiques- (il·lustració 66), i els partits més importants es disputaven a la pista del Coma Cros de Salt.

Il·lustració 66: El pati escolar del Col·legi de les Carmelites, actual escola Vedruna, a Girona, el 1966.
Fons Foto-Cine Morillo. Ajuntament de Girona. CRDI

Va ser també en aquesta dècada que va aparèixer un club important de bàsquet de l'escola de Magisteri de Girona, el CREFF, que va conviure amb els altres equips femenins de la ciutat, SF de Girona, Sindicadas i l'Escola de l'Hogar d'EyD. Al CREFF van jugar Carme Vilagran i Lolita Iglesias, a qui vam poder entrevistar per construir aquest relat sobre el bàsquet femení gironí. Aquest centre educatiu ja tenia tres equips de bàsquet l'any 1961³⁷⁴. Alguns noms de jugadores d'aquells primers equips de Magisteri van ser: Herranz, Hereu, Castells, Turon, Roset, Domínguez, Rigo, Balcells, Avella, Planas i Pico³⁷⁵. Cap d'aquestes jugadores apareix la temporada 1963-64, quan l'equip -Magisterio Gerona- va començar a ser entrenat per Manel Sarasa, i en la que trobem per primera vegada a Carme Vilagran junt amb les seves germanes

³⁷⁴ Se inicia un torneu provincial femenino. (14 de gener de 1961). *Los Sitios*, p. 11.

³⁷⁵ Competiciones de balonvolea y baloncesto. (18 de gener de 1961). *Los Sitios*, p. 7; El Bañolas venció al Magisterio en baloncesto. (1 de desembre de 1961). *Los Sitios*, p. 9; Anglés. (6 de setembre de 1963). *Los Sitios*, p. 8.

Maria i Roser, Rosa Xiberta, Encarnació Bastons, C. Costa, Tomás i Martí³⁷⁶. Aquest equip en què destacaven les Vilagran, seria ja el més rellevant de la ciutat en la temporada 1963, ja que gairebé totes les notícies de bàsquet femení que hem trobat a *Los Sitios* parlaven de l'equip de Magisterio³⁷⁷. L'any següent l'equip va quedar subcampió provincial per darrere del de Tarragona i van derrotar en un torneig triangular provincial el Coma Cros de Salt i el Sindicadas de Bordils. Aquest últim havia estat el gran dominador del bàsquet provincial fins llavors, honor que passarà a tenir Magisterio/CREFF a partir de 1965. Gràcies a la notícia d'un torneig local a Mallorca hem pogut conèixer més noms de les jugadores de la temporada 1964-65: les germanes Maria, Rosa i Carme Vilagran, així com la cosina Nuri Vilagran, Àngels Costa, Maria Teresa Martí³⁷⁸, Rosa Xiberta, Núria i Maria Bastons i la capitana Dolors Verdaguer. En l'expedició a Mallorca també va viatjar la professora de gimnàstica Maria Teresa Vicens com a delegada, que Carme Vilagran en l'entrevista que li vam fer, apuntava com a responsable de la creació de l'equip³⁷⁹. Aquella temporada també van participar per primer cop en un partit internacional, viatjant a França per enfrontar-se contra l'AS Universitaire de Perpignan, amb victòria de les gironines³⁸⁰.

L'any 1965 van disputar el primer partit que tenim documentat al nou Pavelló Municipal de la Devesa, durant les festivitats de Sant Tomàs, en el qual van guanyar a les Sindicadas Skol en un partit amistós (vegeu il·lustració 67). Per Magisterio van jugar les germanes Vilagran, Bastons, Costa i Verdaguer. A l'equip de l'Skol hi jugava una altra Vilagran, entenem que la cosina de les germanes, la Núria, i també Núria Cat, qui també va formar part del CREFF més endavant³⁸¹. Aquell mateix estiu, al Pavelló, es va poder veure bàsquet femení internacional, primer amb un enfrontament d'una selecció de Girona contra un equip suís i dies més tard contra un francès, amb dues derrotes pel combinat gironí format per bona part de les jugadores de Magisterio i algunes de SF Girona³⁸².

³⁷⁶ Baloncesto. (18 de juliol de 1963). *Los Sitios*, p. 10; El deporte en la S. Femenina. (30 de juliol de 1963). *Los Sitios*, p. 11.

³⁷⁷ Magisterio venció el torneo triangular de Baloncesto Femenino. (4 de maig de 1964). *Los Sitios*, p. 9.

³⁷⁸ Teresa Martí va ser una de les membres del primer equip d'atletisme del GEIEG.

³⁷⁹ Brillante excursión del equipo de la Escuela del Magisterio de Gerona, por tierras de Mallorca. (10 de juliol de 1964). *Los Sitios*, p. 9.

³⁸⁰ Baloncesto femenino. (11 d'octubre de 1964). *Los Sitios*, p. 12.

³⁸¹ Se espera un disputado Palafrugell-Palamós, mañana. (6 de març de 1965). *Los Sitios*, p. 9.

³⁸² Doble victoria francesa en baloncesto. (2 de setembre de 1965). *Los Sitios*, p. 7.

Il·lustració 67: Partit de bàsquet femení al pavelló de la Devesa, a Girona, el 1965. Retrat de grup de les jugadores del Magisterio Gerona. Per ordre d'esquerra a dreta: Núria Vilagran, Mariona Bastons, Roser Vilagran, Àngels Costa, Dolors Verdaguer, Maria Vilagran, Rosa Xiberta i M. Carmen Vilagran. Fons Salvador Crescenti Miró. Ajuntament de Girona. CRDI

La temporada 1966 trobem a la premsa la primera menció a CREFF (Centros Reunidos de Educación Física Femenina) Magisterio, tot i que durant un parell d'anys més els diaris feien servir CREFF Magisterio o Magisterio³⁸³. Aquella temporada l'equip va incorporar noves jugadores, Dolors Capell, Maria Puigdevall, Mascuñan i Roser Corcoy mentre que continuaven jugant les germanes Vilagran, Encarnació Bastons i Dolors Verdaguer. Aquella plantilla es va proclamar subcampiona de Catalunya, perdent la final per un sol punt, 36-37, contra la SF de Lleida³⁸⁴. Per jugar no cobraven diners, però alguns tornejos en què va participar el CREFF com la Copa que es feia en honor del governador civil, tenia premis en metàl·lic, que no sabem com es repartien: 2.500 pessetes el primer, 1000 el segon i 500 el tercer³⁸⁵.

Si bé ens estem centrant en la història del CREFF, val a dir que a la dècada dels seixanta hi havia diversos equips de bàsquet a la ciutat, però que no tenien el nivell del CREFF. Ja hem

³⁸³ Mañana, sábado, en el Pabellón, GEyEG – Ripoll, con preliminar femenino. (11 de febrer de 1966). *Los Sitios*, p. 7.

³⁸⁴ CREF Magisterio se proclama sub-campeón de Cataluña en Lérida. (3 de maig de 1966). *Los Sitios*, p. 11.

³⁸⁵ Finales del torneo Excmo. Sr. Gobernador Civil. (14 de maig de 1966). *Los Sitios*, p. 8.

citat la SF Girona, Sindicadas Girona, Carmelitas i Dominicas, però també hi havia el CB Gerona, l'Estudiantes i, sobretot, l'Hogar del Productor d'EyD³⁸⁶. Aquest últim l'integraven Mª Teresa Calamita, Montse Pagés, Dolors Casanova, Maria Ribot, Mª Carme Martí, Montserrat Cervera, Enriqueta Sala i Margarita Ramió. També comptava amb algunes de les germanes Vilagran, juntament amb altres jugadores del CREFF com Consol Viñolas, Mª Teresa Caula, Montse Ginés o Núria Cat, les quals, puntualment, van jugar partits amb el Hogar del Productor. Al 1967 al CREFF es van incorporar noves jugadores: Montse Ginés, Mª Teresa Caula, Núria Cat, Consol Viñolas i Paquita Marín³⁸⁷. La superioritat del CREFF a la província queda reflectida amb el fet que van arribar als 109 punts en un partit contra el Medina Anglès de la fase provincial del campionat nacional. La crònica de la notícia destacava que “por primera vez en la historia del baloncesto femenino provincial –al menos que sepamos nosotros- un equipo gerundense ha superado ‘la barrera de los cien’” i destacava la bona actuació rebotadora i anotadora de Mª Teresa Caula³⁸⁸. Aquella temporada el CREFF/Magisterio va tenir un hàndicap important a la fase final de la II divisió Nacional Femenina, perquè la Carme Vilagran va patir una ruptura de lligaments, però tot i així va jugar, i Caula i Ginés no van poder anar per motius personals. Malgrat això, van quedar subcampiones del seu sector³⁸⁹.

La temporada 1967-68 el CREFF Gerona, que ja havia perdut l'etiqueta de Magisterio, va quedar campió de Catalunya derrotant al Picadero de Barcelona i va pujar a la màxima categoria de bàsquet nacional (il·lustració 68)³⁹⁰. Abans es van proclamar per cinquè cop campiones provincials derrotant a l'Hogar del Productor a la final. Per preparar la disputa de l'ascens a primera divisió, el CREFF es va reforçar amb la incorporació d'una jugadora del Zaragoza, Margarita Garcia Bea. Altres incorporacions d'aquell any van ser la Conxi Pérez³⁹¹ i un seguit de jugadores que es van sumar al club durant el I Torneo Ciudad de Gerona guanyat pel CREFF: Isabel Oliveras, Pilar Aragonés, Sepci Puaté, Carme i Montserrat Carbó, Montserrat González i Núria Lladó³⁹².

³⁸⁶ Baloncesto femenino. (29 de gener de 1967). *Los Sitios*, p. 8.; Bañolas y Hogar del Productor representan a Gerona. (9 de novembre de 1967). *Los Sitios*, p. 11.

³⁸⁷ Campeonato Nacional Femenino de II División. (1 de febrer de 1967). *Los Sitios*, p. 7.

³⁸⁸ ¡Magisterio Gerona superó la centena! (21 de febrero de 1967). *Los Sitios*, p. 10.

³⁸⁹ Meritoria actuación del 'Magisterio Gerona' en el campeonato de Baloncesto Femenino. (5 d'abril de 1967). *Los Sitios*, p. 9.

³⁹⁰ ¡¡El CREFF, Campeón de Cataluña!! (3 d'abril de 1968). *Los Sitios*, p. 8.

³⁹¹ CREFF Gerona 42 – CB Palamós 24. (16 de febrero de 1968). *Los Sitios*, p. 7.

³⁹² Brillante inicio del I Torneo Ciudad de Gerona. (7 de setembre de 1968). *Los Sitios*, p. 11.

Il·lustració 68: Fotografia de l'equip CREFF de la temporada 1967-68 quan va pujar a primera divisió. A l'esquerra podem identificar a Carme Vilagran (pivot). *Los Sitios* (16 de febrer de 1968), p. 7

La temporada 1968-69 debuten a primera divisió (il·lustració 69). De l'equip original només quedaven les tres germanes Vilagran. La resta de la plantilla la integraven: Oliveras, Gómez, les germanes Carbó, Lladó, Anna Pagans³⁹³ i González³⁹⁴. Van debutar el 21 de setembre contra el Mataró i van quedar classificades en cinquè lloc del grup C format per vuit equips, assolint l'objectiu de la temporada que era mantenir la categoria³⁹⁵. Aquell any, Carme Vilagran va ser escollida millor esportista femenina i va optar al títol de 'Mejor deportista gerundense'³⁹⁶. El campionat provincial, com que ja no el jugava el CREFF, va estar dominat per l'Hogar del Productor, que més o menys mantenia la plantilla que hem citat anteriorment: Calamita, Cervera, Boix, Ramió, Dalmau, Pagés, Rodríguez, Riu i Escudero³⁹⁷.

³⁹³ Anna Pagans Gruartmoner va ser alcaldesa de Girona entre 2002 i 2011 pel PSC.

³⁹⁴ Dialogando con el CREFF de Gerona en vísperas de su debut en 1ª División. (11 d'octubre de 1968). *Los Sitios*, p. 6.

³⁹⁵ El CREFF Gerona se mantiene en Primera Categoría. (13 d'abril de 1969). *Los Sitios*, p. 7.

³⁹⁶ Candidatos de este año. (12 de gener de 1969). *Los Sitios*, p. 8.

³⁹⁷ Hogar del Productor Gerona y B. C. Palamós se impusieron a la SF Blanes y San Pablo, respectivamente. (12 de març de 1969). *Los Sitios*, pp. 7-8.

Il·lustració 69: Acte d'homenatge a les campiones provincials de l'equip de bàsquet femení CREFF, al pavelló d'esports de la Devesa, a Girona, el 1968. Retrat de grup de l'equip. D'esquerra a dreta. A dalt: Roser Vilagran, Manuel Sarasa, Ramon Sitjà, Montse Ginès, Carme Vilagran, Ferran Giron. A baix: Conxi Pérez, Maria Puigdevall, Mre Teresa Caula, Maria Vilagran i Núria Cat. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

Carme Vilagran va arrencar la temporada 1969-70 amb una gran actuació en el Torneo Medina celebrat a Santander, on el CREFF va quedar tercer i ella va ser escollida com a millor jugadora. En aquell torneig celebrat al setembre de 1969, va debutar Lolita Iglesias, jugadora que fins llavors jugava a la SF de Blanes³⁹⁸. També va disputar-se el II Torneo Ciudad de Gerona, que va comptar amb la participació de la selecció cubana (il·lustració 70), físicament molt superior a les jugadores del CREFF, tal i com descriu *Los Sitios* i com ens van explicar Vilagran i Iglesias en les entrevistes personals que els hi vam fer, i del que ambdues guardaven un gran record.

³⁹⁸ Regressó el CREFF de Santander con medalla de bronze. (19 de setembre de 1969). *Los Sitios*, p. 6.

Il·lustració 70: Partit de bàsquet femení de final de la segona edició del Trofeu Ciutat de Girona, entre l'equip de la selecció de Cuba i el CREFF - Girona, al pavelló d'esports de la Devesa, el 1969. Imatge superior fons privat Lolita Iglesias. Imatge inferior Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

Pel que fa al campionat regular el CREFF va quedar en quart lloc i Carme Vilagran va tenir una gran temporada amb actuacions destacades contra molts equips i sent la màxima anotadora, fet pel qual va ser convocada per primera vegada amb la selecció absoluta espanyola³⁹⁹. Es tractava d'uns partits previs a la celebració de l'Europeu que es van disputar a Girona i que van enfrontar a Espanya contra França, Hongria i Suïssa. Va tornar a ser convocada amb la selecció per jugar els Jocs de la Federació Catòlica Internacional d'Educació Física i Esports (FICEP) a Stuttgart, enfrontant-se a Alemanya, França i Àustria, quedant Espanya en segon lloc⁴⁰⁰. Un altre fet destacat d'aquesta temporada va ser que l'altre gran equip de la província, el Club Hogar del Productor va pujar a primera divisió, de manera que va haver-hi dos equips de la ciutat de Girona a la màxima categoria estatal de basquetbol la temporada 1970-71⁴⁰¹. En aquest segon equip hi jugava l'atleta del GEiEG Teresa Saló (vegeu il·lustració 71)⁴⁰².

Il·lustració 71: Plantilla de l'Hogar del Productor. D'esquerra a dreta. A dalt: Mateu Pell, Pilar Gamel, Maite Calamita, Margarita Ramió, Maria Vallosera i Montse Escudero. A baix: Teresa Saló, Montse Cervera i Montse Torres, Carme Vallosera i Carme Hereu. Fotografia propietat de Teresa Saló

³⁹⁹ Vilagran, al equipo nacional. (10 de març de 1970). *Los Sitios*, p. 6.

⁴⁰⁰ María Carmen Vilagrán nos saluda desde Alemania. (5 de maig de 1970). *Los Sitios*, p. 7.

⁴⁰¹ Campeonato nacional femenino de I Categoría. (13-17 de novembre de 1970). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p.19

⁴⁰² Los equipos gerundenses perdieron en la Liga Nacional. (3 de novembre de 1970). *Los Sitios*, p. 14.

En la nova edició del Torneo Medina celebrat a Vigo, el CREFF va quedar segon i de nou va brillar Carme Vilagran, màxima anotadora del torneig amb rècord de punts en un partit amb 45⁴⁰³. A la temporada regular 1970-71 el CREFF va quedar tercer i l'Hogar del Productor l'últim dels 12 equips⁴⁰⁴. El mes de desembre es va produir el derbi entre els dos equips de la ciutat amb victòria contundent del CREFF per 63-23. Al CREFF jugaven: les germanes Vilagran, Esperança Garcia, Puaté, Carbó, Montse González i Iglesias. Per l'Hogar del Productor jugaven: Vallosera I i II, Saló, Torres, Ramió, Gamel, Escudero, Calamita i Pagés⁴⁰⁵. En acabar la fase de Lliga i a causa de reestructuració de la competició -passant de quatre grups a un de sol de 12 equips-, el CREFF va haver d'anar a Madrid a jugar la promoció per assegurar-se un lloc en la màxima categoria nacional, aconseguint l'objectiu, tal com ens van explicar Iglesias i Vilagran. El Hogar del Productor, en canvi, va perdre la categoria i va acabar desapareixent l'any 1973⁴⁰⁶.

En la lliga d'un sol grup el CREFF va quedar en setè lloc de 12 equips i va guanyar la medalla de bronze en el Torneo Medina. La temporada 1972-73, queden quartes a la Lliga i també a la Copa del Generalísimo, disputada a Alcoi. Segons Iglesias i Vilagran, aquella va ser la millor temporada del CREFF, que tenia una plantilla formada per Roser i Carme Vilagran, Isabel Oliveras, Lolita Iglesias, Consol Viñolas, Mª Àngels Todó, Sepci Puaté, Esperança Garcia, Montse González, Mª Teresa Valentí i Joana Serra (il·lustració 72).

⁴⁰³ Medalla de plata para el CREFF de Gerona en Vigo. (14 de juliol de 1970). *Los Sitios*, p. 9.

⁴⁰⁴ En un gran partido, el CREFF Gerona derrotó al Juventud de Badalona. (23 de desembre de 1970). *Los Sitios*, p. 10.

⁴⁰⁵ El CREFF venció mercedamente al Hogar del Productor. (13 de desembre de 1970). *Los Sitios*, p. 13.

⁴⁰⁶ El jueves, partido de despedida para el EyD Gerona. (9 d'octubre de 1973). *Los Sitios*, p. 14.

Il·lustració 72: Equip del CREFF de la temporada 1972-73. D'esquerra a dreta: Lolita Iglesias, M. Àngels Todó, Àngel Brea (entrenador), Sepci Puaté, M. Carme Vilagran i Eladi Velázquez (delegat). A baix: Esperança García, Teresa Valentí, Margarita Oliveras, Montse González i Roser Vilagran. En la plantilla d'aquell any faltaven les jugadores: Isabel Oliveras, Consol Viñolas i Joana Serra.

En canvi, la temporada 1973-74, el CREFF va haver de jugar la promoció per salvar la categoria⁴⁰⁷. Fet que va aconseguir guanyant els dos partits a l'equip Júnior de Barcelona. Tot i no ser una gran temporada de l'equip sí que ho va ser per Iglesias, que va ser convocada per la selecció espanyola en diverses ocasions, però finalment no va participar en l'Europeu. L'equip quedà setè a la Lliga 1974-75, un any que va ser la darrera temporada de Carme Vilagran, qui feia anys que arrossegava una lesió de menisc. El CREFF es va mantenir a l'elit fins a la temporada 1976-77, quan es desfà a causa de les baixes de les jugadores puntals i de lesions i motius personals. A més, l'equip estava subvencionat per la SF i aquesta institució va desaparèixer. Jugadores com Lolita Iglesias van fitxar per altres clubs de primera divisió, mentre que altres van quedar-se a Girona amb equips de segona divisió. No hem indicat totes les jugadores que van formar part del club en aquests anys, però sí que creiem haver assenyalat les més destacades.

⁴⁰⁷ Promoción a primera división femenina (mayo 1974) *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 11.

Voleibol

L'any 1949 el *Butlletí* de la DND anunciava que la SF organitzava el I campionat nacional de voleibol. Això va suposar la pràctica d'un nou esport per les gironines que en la fase de lliga i, com en altres esports, van quedar enquadrades amb la resta de províncies catalanes, de balears i aragoneses⁴⁰⁸. En edicions posteriors l'equip de SF representant de Girona va continuar competint en segona divisió ampliant-ne el nombre d'equips que van participar en tres de les quatre divisions que establí SF: segona categoria, sindicadas i *flechas azules* (noies entre 14 i 17 anys). Tan sols no hi havia equips femenins gironins a primera categoria. Pel que fa a la lògica dels campionats de SF dels diferents esports, aquests seguien el següent esquema, si més no a partir de la dècada dels cinquanta: competicions locals primer, després provincials i interprovincials. Els guanyadors pujaven a la primera categoria nacional. A més de les competicions oficials, la SF va organitzar a partir de la dècada dels cinquanta alguna competició local o partits amistosos entre els equips que hi havia a la ciutat i a la província. En el primer campionat local disputat el 1951 es van enfrontar l'equip que patrocinava la fàbrica Marfa de Santa Eugènia de Ter contra un equip compost per diverses jugadores de la província. A més de categoria sindicadas, també es va disputar un campionat en categoria flechas, entre els equips d'Instituto Primera Enseñanza i Carmelitas. Ambdós partits es van jugar a la pista d'hoquei del camp de Vista Alegre⁴⁰⁹. Aquests enfrontaments solien celebrar-se coincidint amb festivitats locals o nacionals com el Torneo de la Primavera o la Pascua del Deportista, en què es duia a terme una celebració esportiva multidisciplinar. En la 'Pascua del Deportista' de l'any 1953 es va incloure un partit de vòlei entre dos combinats de SF al camp de Vista Alegre. La crònica indicava que aquella "modalidad era desconocida para muchos pero que supo entusiasmar a quines lo presenciaron"⁴¹⁰, paraules que ens indiquen que tot i haver-se jugat ja algun partit, el vòlei encara era un esport poc conegut a la ciutat. Aquests amistosos i tornejos locals continuaran a les dècades següents.

Les notícies sobre els campionats nacionals són escasses a la premsa a la dècada dels cinquanta i seixanta, i, quan apareixen, ho fan en format breu, com petites cròniques i sovint

⁴⁰⁸ Reglamento de los I Campeonatos nacionales de balón volea. (diciembre de 1949). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 20-23.

⁴⁰⁹ I Competición Local de SF. (22 d'abril de 1951). *Los Sitios*, p. 5.

⁴¹⁰ Los actos de la Pascua del Deportista revistieron extraordinaria brillantez. (15 de maig de 1953). *Los Sitios*, p. 7.

acompanyades d'un altre esport, el bàsquet. Aquests dos esports la SF els considerava especialment adequats per a la dona, tal com es pot llegir en la següent crònica⁴¹¹:

“El Baloncesto y Balón-volea, dos deportes completísimos y tan adaptados a la mujer, pues poseen el ritmo propio para el más depurado ejercicio, han servido de base para estos Torneos recientemente iniciados”

Una petita crònica de 1954 ens ha permès conèixer que en les proves de sector hi participava Girona junt amb Barcelona A i B, Balears i Lleida i que les jugadores de la província gironina eren: Manola Miera, Carmen Alcalde, Maribel Fernández-Peñaflor, Aurora Layel, Montserrat Barnes, Montserrat Santaolalla, Maria Luz Recio, i Anita Gallart -aquestes últimes tres jugadores eren de Blanes-⁴¹². Diverses d'aquestes jugadores eren també les que apareixien en els equips de bàsquet de SF de la dècada dels cinquanta, per la qual cosa podem assenyalar que eren unes poques noies les que feien diversos esports.

També són escasses les notícies de campionats provincials. Una de l'any 1955 referida al campionat provincial de juventudes, ens ha servit per esbrinar que a Girona ciutat hi havia dos equips, flechas de la 'Sección de Santa Teresa' i les del Colegio del Inmaculado Corazón de María (les carmelites). Els altres dos equips provincials estaven a Agullana i Pals⁴¹³. Cap a finals dels cinquanta la competició nacional es dividia en les categories *menores* i *mayores*. Com en el bàsquet, a més de la SF, eren els mateixos centres educatius de la ciutat els que tenien equips de vòlei com INEM, carmelitas o Magisterio -que en tenia tres-⁴¹⁴. En total a la província l'any 1959 hi havia 28 equips de vòlei repartits entre les categories *menores* (20) i *mayores* (8)⁴¹⁵. En aquell any hi havia més equips de vòlei que de bàsquet, tot i que en la dècada següent, aquest últim tindrà molta més rellevància en l'esport femení de la ciutat.

No sabem els noms d'aquests equips, però en la dècada dels seixanta, als anteriorment citats podem afegir que a la ciutat de Girona hi havia també l'equip del Hogar de Santa Ana i el Medina⁴¹⁶. Va ser una dècada que a nivell esportiu va començar amb certa incertesa perquè l'esport gironí, no només el femení, no acabava d'arrencar com hem explicat anteriorment.

⁴¹¹ Los campeonatos de Baloncesto y Balón-volea. (17 de maig de 1957). *Los Sitios*, p. 7.

⁴¹² Campeonatos Nacionales de la SF. (7 de març de 1954). *Los Sitios*, p. 7.

⁴¹³ Campeonato Provincial de Balon-Volea. (4 de desembre de 1955). *Los Sitios*, p. 11.

⁴¹⁴ Campeonatos de Baloncesto y Balón-volea. (26 de abril de 1959). *Los Sitios*, p. 11.

⁴¹⁵ Campeonatos locales de Baloncesto y Balón-volea. (9 de juliol de 1959). *Los Sitios*, p. 7.

⁴¹⁶ Resultados del campeonato local de Balón-volea. (1 de febrer de 1961). *Los Sitios*, p. 9.

Arribem a la dècada dels setanta i semblava que el vòlei havia reculat a la província com ho posa de manifest una notícia de l'any 1972 titulada "Pretendemos una expansión total del voleibol en la provincia", que recollia una cita del president de la recentment creada Federació de vòlei de Girona, José Luis Alonso Valcarce. Tot i que tenim notícies que des de finals de 1940 es disputaven campionats i exhibicions, Narcís Planas obria la notícia afirmant:

*"Un nuevo deporte nace en Gerona con redoblado optimismo y unos bríos enormes. Nos referimos al voleibol. Especialidad muy arraigada en diferentes provincias españolas. Ahora Gerona, siempre atenta a la expansión de las diferentes especialidades deportivas, se apresta a realizar una positiva labor de difusión. El primer paso hacia la consecución de estos logros ha sido el formar la Federación Provincial de Voleibol"*⁴¹⁷

En aquella primera Federació provincial hi havia com a vocals quatre dones Mª Teresa Trinchera Cornella, Jovita Anaya Torras, Mª José Nadal Cos i Mª Àngels Vázquez Busquets. Valcarce explicava que en aquells moments no hi havia equips, ni masculins ni femenins i que estava en contacte amb el GEIEG, La Salle, Magisterio i el CT Girona per crear equips masculins i femenins, així com organitzar tornejos i cursos d'àrbitre i entrenador. Altres accions de difusió va ser convidar la selecció espanyola masculina i femenina a disputar un partit aquell mateix any al Pavelló de la Devesa, i la celebració d'un curs de vòlei i d'handbol -un altre esport que no acabava d'arrencar-, a càrrec d'Alonso Valcarce⁴¹⁸. L'objectiu del curs era formar a entrenadores d'ambdós esports. A finals de 1973, seguien els treballs per part de la Federació provincial per impulsar el vòlei i Valcarce informava que s'estava preparant un campionat provincial, un nou curs per a monitors i la creació d'una Escola de Voleibol a Girona⁴¹⁹.

A inicis de 1974 apareix a la premsa l'equip de voleibol de l'AVAP (Agrupació Vista Alegre i Parròquia)⁴²⁰, si bé la fundació de l'Agrupació d'aquest barri va ser un any abans amb l'objectiu de promoure tota mena d'activitats culturals, recreatives i esportives (Alegre, 1993). La notícia

⁴¹⁷ Planas, Narciso. (16 de juny de 1972). Pretendemos una expansión total del voleibol en la provincia. *Los Sitios*, p. 9.

⁴¹⁸ Hoy, la selección espanyola, en Gerona. (23 de juliol de 1972). *Los Sitios*, p. 2; Curso intensivo de balonmano y voleibol en Gerona. (6 de setembre de 1972). *Los Sitios*, p. 8.

⁴¹⁹ Amplios proyectos de la Federación Gerundense de Voleibol. (18 de novembre de 1973). *Los Sitios*, p. 19.

⁴²⁰ El Sarriá de Dalt ganó al AVAP por 3-2. (24 de gener de 1974). *Los Sitios*, p. 11.

era la crònica d'un partit contra el Sarrià de Dalt en categoria masculina. Dels diferents equips existents a la ciutat, ens hem centrat en la història d'aquest perquè vam entrevistar a la Rosa Duran que va jugar en el primer equip femení del club, i perquè és un dels clubs que més ha impulsat aquest esport a Girona, que encara segueix en actiu, arribant d'aquí poc al seu 50è aniversari.

Encara aquell mateix any, com havia promès el president de la Federació provincial dos anys abans, es van organitzar diversos tornejos entre els clubs que s'havien creat a la ciutat i a la província: l'AVAP, La Salle, Instituto de Sarrià de Dalt, CT Girona, Mercurio, Salesianos i Montserrat, si bé la notícia no especificava si era un torneig masculí o femení, per la qual cosa, entenem que era masculí⁴²¹. Això no vol dir que aquests clubs no tinguessin equip femení i de fet una altra notícia de 1974 informava que hi havia 20 equips federats a la província, dels quals 9 eren de Girona i una tercera part tenien masculí i femení⁴²². Els equips femenins existents van participar en el I Torneo Gerona de vòlei el maig de 1974. Els equips eren Carmelitas, INEM, Nuestra Señora de Montserrat i Sarrià de Dalt, amb victòria de l'INEM. També es va formar una escola de vòlei a la parròquia de Vista Alegre, que va ser la primera escola d'aquest esport a Girona, oberta a nois i noies d'entre 11 i 15 anys⁴²³. L'escola estava ubicada al costat de l'antic camp de futbol de Vista Alegre.

L'AVAP va tenir equip femení l'any 1975, any en què va participar en el campionat provincial juntament amb altres equips de la ciutat com el Carmelitas, Medina i Magisterio⁴²⁴. La victòria provincial va ser pel Medina, equip en què participà Lourdes Juliol, i que va acabar jugant a la segona divisió femenina⁴²⁵. Aquell equip del Medina l'integraven les jugadores Dora, Barceló, Anglada, Tarrats, Xiberta, Xargay, Ferrer i Serra⁴²⁶.

L'any 1976 tot i que s'havien creat clubs i organitzat els primers tornejos, la situació continuava sent força limitada i era freqüent que les jugadores fessin al mateix temps d'àrbitres i entrenadors, com ens va explicar Rosa Duran en l'entrevista que li vam fer i com també explicava en una entrevista Joan Pujol, que feia de tresorer de la Federació, secretari, àrbitre i

⁴²¹ Ocho equipos en el 'II Torneo Gerona'. (14 de febrer de 1974). *Los Sitios*, p. 10.

⁴²² Se están preparando nuevas competiciones. (18 d'abril de 1974). *Los Sitios*, p. 16.

⁴²³ I Torneo Gerona femenino. (16 de maig de 1974). *Los Sitios*, p. 14; En la primera edición del femenino se impuso el INEM. (20 de maig de 1974). *Los Sitios*, p. 14.

⁴²⁴ Campeonato provincial femenino. (1 de maig de 1975). *Los Sitios*, p. 14.

⁴²⁵ Estructura Liga Nacional de Segunda División Femenina Temporada 1975-76 (juliol 1975). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 58.

⁴²⁶ Medina 2 – Selección provincial 1. (31 de maig de 1975). *Los Sitios*, p. 12.

entrenador de l'AVAP masculí. Pujol explicava que al barri de Vista Alegre hi havia molta afició per aquest esport, però lamentava que continuava sent un gran desconegut, en general, a la província tot i els esforços de difusió que s'havien fet:

“Supone esto que hay poca gente en el voleibol gerundense?”

-Poquísima. Este año hemos contado con seis equipos masculinos y seis femeninos que ya constituye un éxito. Falta mucha más gente, porque en la actualidad, hay numerosos jugadores que, al propio tiempo, son árbitros, entrenadores, etcétera”⁴²⁷

Pujol també es queixava que tot i les peticions, no els deixaven jugar en el Pavelló, perquè no hi havia hores lliures i bona part dels partits s'havien de disputar a l'antic camp d'hoquei de Vista Alegre (il·lustració 73), que tenia moltes mancances: “Vista Alegre no es una pista que esté en muy buenas condiciones, però de momento, allí se juegan muchos partidos”.

Il·lustració 73: Entrenament femení de voleibol a la pista de Vista Alegre, a Girona, el 1976. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

⁴²⁷ Entrevista con Juan Pujol. (5 de juny de 1976). *Los Sitios*, p. 14.

Les condicions no van millorar gaire a curt termini tot i que l'afició per aquest esport va créixer amb l'aparició d'un nou club, el Doble Set, en el qual també va jugar Lourdes Juliol, qui a més de competir professionalment va ser entrenadora i àrbitre escolar de vòlei des d'inicis de 1980. Tenim l'alienació d'un partit entre l'AVAP i el Doble Set, que es van disputar un torneig celebrat durant les Fires de Sant Narcís, en què trobem la nostra entrevistada, la Rosa Duran. La victòria se la va endur l'AVAP, l'equip del qual estava format per: Duran, Ferrero, Barceló, López, Juanita Mendieta, Sánchez i Trias. En el Doble Set hi jugaven Casas I i II, Magaldi, Sabrià, Recaser, Ayuso, Surroca, Roura, Tribulé i Espinosa⁴²⁸.

Esquí

Parlar d'esquí gironí durant el franquisme és parlar de Coralí Gilabert, qui va desenvolupar la seva trajectòria durant els anys 60 i 70 i amb qui vam poder recollir el seu testimoni. Abans, però, hem trobat a la premsa i al *BODND* algunes referències a aquest esport. La primera notícia d'esquí gironí data de 1944, any en què se celebren a Navacerrada els V campionats nacionals d'esquí de la SF, en proves d'habilitat, descens i relleu. La delegació gironina va quedar en sisè lloc⁴²⁹. La informació sobre aquest esport és força escassa i la següent notícia és de quatre anys més tard, referida al IX campionat nacional, celebrat novament a Navacerrada, en el qual les gironines van quedar en setè lloc sumant els punts de les categories de relleus, descens, habilitat i combinades⁴³⁰.

L'any 1954 *Los Sitios* informava de les guanyadores del VII Campionat provincial de la SF disputat entre les afiliades de Girona, Olot, Cassà de la Selva i Ripoll. La gironina Pili Mazo va tenir una participació destacada guanyant en la modalitat d'habilitat i quedant segona en descens⁴³¹. En paral·lel als campionats organitzats per SF, el GEiEG va incorporar una secció femenina a la dècada dels 60 i organitzava campionats socials⁴³². En total, segons els resultats, van participar quatre esquiadores en categoria iniciades i sis en principiants. Les primeres van competir en la prova d'habilitat amb victòria de Montserrat Masó Bru, seguida de Maria

⁴²⁸ Se disputó el V Torneo de Ferias. (3 de novembre de 1977). *Los Sitios*, p. 12.

⁴²⁹ Departamento de Deportes del Movimiento. (abril de 1944). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 22.

⁴³⁰ Sección Femenina. (maig de 1948). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 33-34.

⁴³¹ Clasificación de los VII Campeonatos provinciales de la Sección Femenina. (24 de març de 1954). *Los Sitios*, p. 7.

⁴³² Armando Guerra. (17 de febrer de 1961). Revoltijo. *Los Sitios*, p. 7.

Esperança Alsina de Palol, Maria Dolors Terradas i Maria Dolors Servitja. Deixem l'interrogant si Maria Dolors Servitja no seria filla o familiar de l'esquiadora del període previ, que el 1935 sortia com unes de les sòcies del GEiEG. Entre les principiants, estaven la Marianina Magaldi, Mari Carmen Bosch, Elvira Pascual, Juanita Conesa, Carmen Trull i Mari Carmen Pérez⁴³³. Igual que Servitja, el cognom Bosch, també apareix en el primer període associat a dos esports, a esquí i a bàsquet, esport en el qual jugava una Maria Bosch. Ens qüestionem si Maria Carmen Bosch no seria una familiar d'aquestes esportistes del període previ.

Coralí Gilabert apareix citada per primera vegada a la premsa l'any 1965 i 1967, quan encara era infantil, imposant-se en la seva categoria en els VII campionats socials del GEiEG⁴³⁴, coincidint també amb el seu pare Enric Gilabert que competia en la modalitat de veterans. En categoria sènior en aquells anys destacaven Rosa Maria Manel·la, Montserrat Masó i Lolita Fumado. De totes elles, qui va tenir un resultat nacional més destacat va ser Manel·la, la qual va acabar tercera en la prova d'habilitat especial dels campionats nacionals organitzats per EyD l'any 1965⁴³⁵.

L'any 1968, ja com a sènior, Gilabert va guanyar els X campionats socials del GEiEG en les dues modalitats femenines que es disputaven per davant d'Ermesita Ginesta i Lolita Fumado. El cronista destacava així el rendiment de Gilabert:

*“Finalmente en las pruebas femeninas cabe destacar la actuación de la joven esquiadora de 14 años Coralí gilabert que ganó las dos pruebas de eslàlom y eslàlom gigante demostrando su progreso y dotes para este deporte, no dudando que muy pronto la veremos formar parte del equipo oficial de la Entidad”*⁴³⁶

Gilabert s'imposà en diverses edicions posteriors dels campionats socials del Grup. En els de 1970 també va debutar la germana petita de Coralí, Isolda Gilabert en categoria infantil,

⁴³³ En el valle de Nuria fueron disputados los campeonatos sociales del GEyEG. (22 de febrero de 1961). *Los sitios*, p. 7.

⁴³⁴ Finalizaron los VII Campeonatos sociales del GeyEG, disputados el domingo y lunes en Andorra. (23 de març de 1965). *Los Sitios*, p. 7.

Alsina, gran vencedor de los Campeonatos de Esquí del GeyEG. (16 d'abril de 1967). *Los Sitios*, p. 9.

⁴³⁵ Esquí. (abril de 1965). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 15.

⁴³⁶ Finalizaron en Andora los X Campeonatos Sociales del GeyEG. (2 de març de 1968). *Los Sitios*, p.9.

guanyant⁴³⁷. Tres anys després Isolda continuava progressant i va participar en els campionats nacionals infantils⁴³⁸. Tornem a Coralí, qui l'any 1969, participava per primera vegada en uns campionats provincials en els quals va quedar quarta en eslàlom gegant i primera en la prova d'habilitat (il·lustració 74)⁴³⁹.

Il·lustració 74: Coralí Gilabert en la tercera edició dels Campionats Provincials d'Esquí, a les pistes de La Molina. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

Un any després, junt amb la seva companya d'equip Teresa M. Pascual va disputar els de Catalunya, en els que quedà vuitena en eslàlom gegant⁴⁴⁰ i va vèncer en els XIV Campionats provincials que organitzava EyD, en els quals Teresa Pascual va quedar segona⁴⁴¹. Les dues esquiadores del Grup van participar també en altres competicions nacionals com el Gran

⁴³⁷ Se disputaron brillantemente en La Molina los XII Campeonatos Sociales del GEyEG. (8 d'abril de 1970). *Los sitios*, p. 7.

⁴³⁸ Fonsdevila y Luengo, vencedores de la V Copa Pirineos Catalanes. (2 de març de 1972). *Los sitios*, p. 9

⁴³⁹ El pasado lunes finalizaron en La Molina los III Campeonatos provinciales absolutos. (7 de febrer de 1969). *Los Sitios*, p. 7.

⁴⁴⁰ Finalizaron brillantemente en Llesuy los Campeonatos de Cataluña de Eslàlom. (22 de gener de 1970). *Los sitios*, p. 7.

⁴⁴¹ Con gran brillantez se celebraron los XIV Campeonatos provinciales de la OS Educación y Descanso. (25 de febrer de 1970). *Los sitios*, p. 9.

Premio de la Oficina Nacional Suiza del Turismo, on Coralí va quedar setena classificada, el millor resultat de l'entitat⁴⁴². Els seus bons resultats de 1970 van fer que fos seleccionada per l'equip nacional i el seu nom va sonar pels Jocs Olímpics de 1972, tot i que finalment no hi va participar⁴⁴³. L'equip femení nacional l'integraven les germanes Conxita i Núria Puig, Maria Jesús Aunós, Marta de la Peña i Coralí Gilabert, i l'entrenador era el francès Roland Tissot, marit de Conxita Puig⁴⁴⁴. També va optar al premi a la millor esportista de Girona de l'any 1970, 1971 i 1972, any en què va endur-se el guardó que tradicionalment era guanyat per homes, amb alguna excepció com Montserrat Tresserras o Anna Maria Molina⁴⁴⁵. A més, l'any 1973, va rebre el premi 'Angel de Plata' que atorgaven les federacions catalanes als esportistes catalans juvenils que més havien destacat en les seves especialitats.

L'any 1971, amb 16 anys, va passar una part de la temporada d'esquí competint amb el GEiEG i una altra als Alps amb la resta de l'equip espanyol participant contra les millors esquiadores d'àmbit internacional⁴⁴⁶. La selecció nacional estava dividida en un equip A, on hi havia Conxita Puig, el medallista olímpic F. Fernández Ochoa i Aurelio Garcia, i l'equip B o promeses on trobem tres esquiadores, entre elles Coralí. De retorn a Espanya va participar en els campionats nacionals on va quedar cinquena, una prova que va guanyar Conxita Puig⁴⁴⁷. A finals d'any, la federació nacional li va comunicar que passaria a formar part de l'equip A juntament amb Conxita Puig i Maria Jesús Aunós, fent el debut en el Criterium Internacional de la Val-d'Isère a inicis de desembre (vegeu il·lustració 75 i 76) i seguiria amb un calendari de proves per diversos punts d'Europa a l'any següent⁴⁴⁸. Com en l'any anterior, quan estava a Espanya aprofitava per competir amb el GEiEG en proves com la V Copa Pirineos Catalanes, en

⁴⁴² Excelente actuación de Coralí Gilabert del GeyEG clasificada en séptimo lugar . (4 de febrer de 1970). *Los sitios*, p. 9.

⁴⁴³ La Federación Española selecciona a la corredora del Grup Coralí Gilabert. (22 de gener de 1970). *Los sitios*, p. 11.

⁴⁴⁴ Entrenamiento de verano de la Selección alpina española. (2 d'octubre de 1970). *Los sitios*, p. 2.

⁴⁴⁵ José Pujol, del CN Banyoles, fue elegido anoche, 'Mejor deportista gerundense de 1970'. (24 de gener de 1971). *Los sitios*, p. 13.

Jose Mill, del CN Bañolas, 'Mejor deportista gerundense de 1971'. (6 de febrer de 1972). *Los sitios*, p. 15.

Presencia trascendente de la Mujer en el Deporte provincial. (24 de març de 1973). *Los sitios*, p. 20.

⁴⁴⁶ Mejoran las actuaciones de Coralí Gilabert en las competiciones internacionales. (6 de febrer de 1971). *Los sitios*, p. 9.

⁴⁴⁷ Coralí Gilabert (GeyEG) quinta en los Campeonatos Nacionales de 'eslòm gigante'. (26 de març de 1971). *Los sitios*, p. 16.

⁴⁴⁸ Coralí Gilabert, en la selección nacional A. (23 de novembre de 1971). *Los sitios*, p. 10.

els quals va quedar segona, o els campionats nacionals en què va ser tercera en descens i quarta en eslàlom especial⁴⁴⁹.

Il·lustració 75: Coralí Gilabert, al centre, durant la concentració de l'equip nacional d'esquí alpí a la Val-d'Isère el desembre de 1971. Fotografia propietat de Coralí Gilabert

Il·lustració 76: Coralí Gilabert esquiant a la Val-d'Isère l'any 1972. Fotografia propietat de Coralí Gilabert

⁴⁴⁹ Fonsdevila y Luengo, vencedores de la V Copa Pirineos Catalanes. (2 de març de 1972). *Los sitios*, p. 9.

La decepció de no ser als Jocs de Sapporo de 1972 es va compensar al ser inclosa en les proves de desembre a abril de la Copa del Món que es van disputar tant a Amèrica, com a Àsia i a Europa, junt amb Conxita Puig i Marta de la Peña⁴⁵⁰. La victòria en competicions internacionals, contra l'elit mundial de l'esquí, estava lluny del seu abast, però sí que va endur-se la victòria en diverses proves d'àmbit nacional al llarg de 1973 representant al seu club, com el V Gran Premio Turismo Francés, o el títol nacional de descens.

A inicis de 1974, amb 18 anys, l'esquiadora va anunciar que renunciava a continuar formant part de l'equip nacional després de quatre anys de permanència, una notícia que va tenir gran seguiment als mitjans gironins, sent entrevistada a Cadena Ser – Radio Gerona i amb una entrevista a una pàgina completa al diari *Los Sitios*, entre altres mitjans. La notícia escrita per Narcís Planas, afirmava que Gilabert “ha sido y es, la mejor esquiadora gerundense de todos los tiempos”, però el cert és que l'anunci i l'escrit de Planas sonaven a comiat⁴⁵¹. L'esquiadora considerava que havia complert una pàgina de la seva vida i no volia seguir dedicant-ho tot a l'esport, tot i que continuaria competint en l'àmbit nacional on seria una de les favorites i també començava una nova etapa com a entrenadora. Repassem algunes de les seves paraules en l'entrevista que li va fer Narcís Planas:

“Llegué a un acuerdo con la Federación Española y renuncié. Llevaba cuatro años y la verdad es que el trabajo es muy duro. Además, hay que pensar en otras cosas... estudios, trabajo. En la vida no todo se reduce al deporte. Mi época (con el equipo nacional) ha terminado”

Gilabert assenyalava l'exigència dels entrenaments i la dedicació completa com la principal raó de l'abandonament del màxim nivell: “Teníamos entrenamientos físicos en verano. En invierno, nos levantábamos muy pronto. Solo descansábamos para comer”. També va tenir l'oportunitat de pronunciar-se pel fet que no participés en els Jocs Olímpics de 1972, però Narcís Planas va decidir no continuar parlant de la qüestió:

*“Si hubiera continuado en el equipo nacional, ¿tendría Coralí gilabert una plaza para la próxima Olimpiada?
Sí. Bueno, creo que sí. Además, tengo que decir que yo tenía que ir a Sapporo. Ignoro las complicaciones que surgieron entre la Federación*

⁴⁵⁰ Próximas pruebas del Campeonato del Mundo. (27 de gener de 1973). *Los sitios*, p. 9.

⁴⁵¹ Coralí Gilabert, la mejor esquiadora gerundense, explica las razones de su renuncia al equipo nacional. (13 de gener de 1974). *Los sitios*, p. 18.

Española y la FIS, pero la cuestión es que tanto Marta de la Peña como yo dejamos de ir y esto que ya teníamos el billete”

Gilabert va continuar competint amb el seu club uns anys més, aprofitant la seva preparació a l'equip nacional per imposar-se en proves tant de la Federació nacional com catalana, sobretot l'any 1974. Entre altres victòries podem destacar que va proclamar-se campiona catalana en les tres modalitats alpines: eslàlom, eslàlom gegant i descens i campiona d'Espanya d'eslàlom⁴⁵². El diari *Los Sitios* també va destacar la victòria de l'esquiadora en la III Copa Ciudad de Gerona, ja que era una prova que organitzava la secció d'esquí del GEiEG i va col·locar la seva foto en la portada del diari (il·lustració 77).

II-lustració 77: Portada de *Los Sitios* (21 de març de 1974), p. 1

Atletisme

La primera vegada que les atletes espanyoles van poder competir durant la Dictadura, segons el *BODND*, va ser a Madrid el 1963, durant una competició denominada Trofeo Canguro (Font,

⁴⁵² Coralí Gilabert, campeona de Catalunya en las tres disciplinas. (20 de febrer de 1974). *Los sitios*, p. 12.

2020). Al setembre d'aquell mateix any, una nota en el *BODND* informava, sense més comentaris, de la celebració dels V Campionats Nacionals d'Atletisme, que es van disputar a Barcelona, restablint una competició que feia més de 25 anys sense celebrar-se. Anteriorment, unes poques dones havien pogut participar en curses atlètiques populars al carrer, com la Jean Bouin de Barcelona, o en algunes proves durant el Campionat de Catalunya de 1947 i 1948, però en general la seva presència va ser testimonial i en cap cas regular. A més, si bé es va permetre la participació de dones, es va fer amb limitacions reglamentàries que van suposar, entre altres, reduir la distància d'algunes curses i eliminar algunes proves perquè les autoritats franquistes consideraven que eren incompatibles amb la fragilitat femenina (Pujadas, 2012). El SEU, puntualment, també va organitzar alguna exhibició d'atletisme femení en la dècada dels quaranta, com ara un festival d'atletisme a Girona amb participació de 40 'camaradas' que van participar en llançament de javelina, salt d'alçada i 80 metres lllisos⁴⁵³. També, encara a la dècada dels quaranta, hi va haver una competició d'atletisme organitzat pel GEiEG l'any 1949 en el qual es va convidar a un equip de París que tenia secció masculina i femenina⁴⁵⁴ (il·lustració 78).

Il·lustració 78: Reproducció d'una fotografia d'una cursa atlètica femenina a l'estadi de la Devesa Girona. Està datada de l'any 1944, però nosaltres a la premsa hem trobat que aquesta competició es va celebrar l'any 1949. Fons Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). Ajuntament de Girona. CRDI

⁴⁵³ SEU. (11 de setembre de 1941). *El Pirineo*, p. 2.

⁴⁵⁴ Las pruebas que se correrán en el festival de mañana. (3 de setembre de 1949). *Los sitios*, p. 3.

Segons el *Butlletí* del GEiEG de l'any 1995, les primeres proves d'atletisme femení dins del Grup es disputaren l'any 1963, en una competició el mes de juny en la que van participar Teresa Martí en 100 metres i Anna Maria Molina en pes (75 anys d'atletisme, 1995)⁴⁵⁵. Teresa Saló ens va explicar en l'entrevista que el primer equip femení del GEiEG el van formar ella mateixa, Teresa Martí, Teresa Pagès i Ana Mª Molina de Haro la temporada 1963-64 (vegeu il·lustració 79). L'any 1964, per primera vegada, en el campionat provincial es disputaren unes quantes proves femenines en les quals el GEiEG participà amb Teresa Pagès, Dolors Nogué, Anna Maria Molina, Rosa Tarrés, Teresa Saló, Carme Poch, Mª Antonia Bagué i Teresa Martí. De totes elles, la més destacada va ser Martí que va imposar-se en tres proves: 100 metres, 200 metres i llargada. Les altres campiones provincials d'aquella edició van ser Saló, en disc i pes, i Irene de Puig en alçada, de qui no hem trobat resultats més enllà de 1964⁴⁵⁶ (75 anys d'atletisme, 1995). Pagès i Martí eren especialistes en proves de velocitat i de salt de llargada, com també les que es van incorporar una mica més tard, Catalina Salleras i Mª Antonia Bagué.

Il·lustració 79: Les quatre pioneres de la secció d'atletisme del GEiEG l'any 1964. D'esquerra a dreta: Teresa Pagès, Teresa Martí, Anna Maria Molina i Teresa Saló. Fotografia propietat de Teresa Saló

⁴⁵⁵ Nosaltres hem consultat els butlletins de l'any 1963 i no hem trobat cap referència a aquelles primeres proves, que potser els autors del *Butlletí* van considerar irrellevants i no les van publicar.

⁴⁵⁶ Campeonato de Cataluña femenino. (juliol de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, pp. 13-14.

L'any 1965 participaren en les competicions oficials ja en marxa i en altres proves organitzades per clubs com les de cross. En el Campionat individual de Catalunya l'equip femení va obtenir millors resultats que el masculí, destacant el 2º en llargada i 3º en 100 metres de Teresa Martí, el 3º en pes i 3º javelina de Teresa Saló, i el 3º en 400 i 4º en 200 metres de Teresa Pagès (75 anys d'atletisme, 1995). També van obtenir victòries en altres competicions com la Copa Dos Cataluñas disputada l'any 1965 amb participació del GEiEG, el CN Reus, Usap Perpinyà. En aquell campionat la secció femenina del GEiEG va quedar en segon lloc. A més de Saló, hi van participar Montserrat Camps, Dolores Puig, Rosa Tarrés, Conxita Casadevall, Anna Mª Molina, Carme Vilagran, Mª Teresa Martí, Teresa Pagès i Beatriu Caamaño⁴⁵⁷.

Aquells bons resultats van fer que la premsa també fes ressò de l'impuls de l'atletisme femení gironí, i el periodista esportiu de *Los Sitios*, Eduardo Sierra, escrivia un article criticant el fet que havia estat marginat durant tants anys fruit dels prejudicis:

*“Y si en el atletismo masculino es considerable el avance no es menos cierto que el femenino no ha ido en paralelo con un lamentable abandono que ahora se pretende corregir dedicándole especial cuidado y atención. Por eso la casi totalidad de federaciones provinciales españolas trabajan con ahinco intentando romper viejos moldes y convencionalismos que llevan aparejados no pocas incomprensiones”*⁴⁵⁸

En l'article Sierra citava que la secció femenina del GEiEG comptava amb unes 20 atletes (il·lustració 80) i lamentava que el Grup i altres clubs no tinguessin altres seccions esportives femenines, per donar l'oportunitat a les noies a continuar competint després del seu pas per la SF. Sierra considerava que la promotora de l'atletisme femení a Girona era Maria Rosa Martí, qui li va presentar les atletes que integraven la secció: Irene Puig, Ana Maria Villa, Laura Bayona, María Tarrés, Anna María Molina, Teresa Pagès, Dolors Puig, Montserrat Camps, Beatriz Camacho⁴⁵⁹, Maria Amparo Parlas i Teresa Saló⁴⁶⁰. Sierra va preguntar a Saló un dels

⁴⁵⁷ Copa dos Cataluñas. (juny de 1965). *Butlletí del GEiEG*, pp.19-20.

Copa dos Cataluñas. (agost de 1966). *Butlletí del GEiEG*, p. 7.

⁴⁵⁸ Sierra, Eduardo. (8 d'abril de 1965). El atletismo femenino gerundense ha brotado en Gerona con fuerza y vigor. *Los Sitios*, p. 7.

⁴⁵⁹ Creiem que es referia a Beatriu Caamaño, que també va tenir una germana que va competir en atletisme, l'Adela.

⁴⁶⁰ Segons la nostra recerca, aquesta no era la llista completa d'aquell primer equip d'atletisme femení del GEiEG. Entre altres també podem citar la Conxita Pell, l'Antonia Bagué o la Carme Poch.

temors atàvics del franquisme, la masculinització de les atletes. Creiem que la pregunta tenia l'objectiu precisament d'acabar amb un d'aquests prejudicis:

“-¿No pierde feminidad con la práctica de estas Especialidades?, preguntamos a la señorita Saló.

-No veo porqué. El lanzamiento de martillo y el triple salto podrían deformar-nos. Pero los ejercicios que me obligan las pruebas que practico ayudan a un desarrollo del cuerpo armonizándolo convenientemente”

Il·lustració 80: Retrat de l'equip d'atletisme del GEiEG, amb la mascota, a l'estadi del GEiEG de la Devesa, el 1967. A dalt, d'esquerra a dreta: Montserrat Camps, Carme Vilagran, C. Casadevall, Maria Tarrés, Puig, Beatriu Caamaño i Ribera. A baix, d'esquerra a dreta: Teresa Pagès, Teresa Martí, Teresa Saló, Anna Maria Molina i Taxonera. Fons Josep Maria Masferrer – Lourdes Juliol. Ajuntament de Girona. CRDI

Tot i així, com dèiem al principi, al nombre d'esportistes federades era molt baix i molt menor en comparació amb els homes com mostra la següent taula de la temporada 1965-66 (il·lustració 81). Un any més tard a Espanya, hi havia 64 clubs amb secció femenina d'atletisme, un d'ells a Girona, el GEiEG, mentre que els masculins eren més del triple. La temporada 1966-67, la secció femenina del Grup va quedar classificada en 9è lloc⁴⁶¹. Josep Maria Masferrer⁴⁶²,

⁴⁶¹ Puntuación de clubs. (abril de 1968). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, págs. 5-6.

⁴⁶² Josep Maria Masferrer (Girona, 1951). Atleta i promotor de l'atletisme. Iniciat a l'atletisme als 9 anys al Cross Trofeu Ferrer a Girona, al llarg de la seva carrera va assolir diferents fites esportives: des de rècords gironins en diferents proves atlètiques fins al subcampionat militar d'Espanya de Cros curt per

atleta de l'entitat en aquest període i marit de Lourdes Juliol, ens va explicar alguns detalls més d'aquest primer equip femení i les diferències amb l'atletisme masculí, com ara que "hi havia proves d'atletisme diferents per a nois i noies. Les noies no feien perxa, obstacles, triple, corria menys metres en tanques tampoc feien martell i les distàncies eren més reduïdes en proves de cross i de fons". Ara bé, tant nois com noies, feien com a entrenament el que Masferrer va anomenar "dijous/dissabte atlètic, dedicat a fer diverses proves d'atletisme i en el que tothom feia la prova que tocava encara que no fos la seva especialitat". Narcís Caula, exatleta del GEIEG i membre de l'actual Junta del Grup, ens va explicar en una entrevista que li vam fer el 28 de juny del 2021, que una altra competició en la qual participaven conjuntament nois i noies i que va tenir molt d'èxit era 'l'atleta complet'. Es va començar a celebrar l'any 1961 i es feia coincidint amb les Fires de Sant Narcís. Era una prova que durava tres dies: el primer i segon dia es feien 4 proves d'atletisme, i el tercer, 3 proves de natació (il·lustració 82).

**RELACION DE LICENCIAS DILIGENCIADAS, POR CATEGORIAS
Y FEDERACIONES, CORRESPONDIENTES A LA TEMPORADA
1965-66**

FEDERACION	MASCULINAS				FEMENINAS			TOTAL
	Senior	Junior	Juve.	Infan.	Mayor	Junior	Gadete	
Alava	20	10	43	16	8	17	17	131
Alicante	57	23	271	32	7	5	22	417
Almería	9	10	16	9	—	—	—	44
Asturias	97	53	321	266	4	15	7	763
Baleares	49	13	129	120	7	10	18	346
Burgos	54	29	100	67	25	28	17	320
Barcelona... ..	682	145	546	415	79	40	39	1.946
Cádiz	25	12	73	53	—	—	—	163
Castellón	15	22	105	80	30	44	24	320
Córdoba	27	18	198	106	12	5	1	367
Coruña	343	88	379	219	27	35	16	1.107
Gerona	51	8	67	90	2	3	3	224

Il·lustració 81: Llicència d'atletes per sexes i federació provincial. A Girona tan sols hi havia 7 llicències femenines i només dos eren de categoria sènior. *BODND*

equips el 1971, el campionat de Catalunya de 3.000 metres obstacles i 22 títols de campió gironí absolut en diferents especialitats entre el 1968 i el 1980. Entre el 1971 i el 1987 fou membre de la junta directiva de la Secció d'Atletisme del GEIEG i entre el 1988 i el 1996 fou president de la secció.

Il·lustració 82: Novena edició del Concurs Atleta Complet organitzat per la Delegació Provincial d'Atletisme, a la piscina de Girona. Aquell any, 1969, Teresa Saló va guanyar el concurs femení. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

El juny de 1965 el butlletí de la DND publicava quines eren les millors esportistes en cada una de les competicions. Dues atletes del GEiEG figuraven entre les 10 primeres d'Espanya en les seves respectives disciplines. Maria Teresa Martí Teixidor ocupava el 9è lloc en salt de longitud i Maria Teresa Saló Oliveras el 7è en llançament de pes⁴⁶³. Un mes després, s'hi afegeix a elles Anna Maria Molina de Haro en salt d'altura, ocupant el 7è lloc nacional. De Haro ja començava a destacar en múltiples proves i prova d'això és que l'any 1966 va participar en els campionats nacionals en la modalitat de pentatló en què va quedar segona⁴⁶⁴. L'any següent de Haro ja va quedar campiona de Catalunya i d'Espanya amb 3.731 punts, superant el rècord nacional⁴⁶⁵. Aquests excel·lents resultats van fer que, en diverses ocasions, fos convocada per la selecció espanyola. Així, per exemple, l'any 1967 va participar en la competició internacional que va

⁴⁶³ Ranking de los mejores atletas españoles. (juny de 1965). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p.24.

⁴⁶⁴ Campeonatos Oficiales. Atletismo. (novembre de 1966). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pág. 15.

⁴⁶⁵ Competiciones Oficiales. Atletismo. (octubre de 1967). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p.14.; Campeonato de Catalunya de Pentatlón femenino. (juliol de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 18.

enfrentar Espanya contra Portugal competint en la prova de 80 metres tanques en la que va quedar tercera⁴⁶⁶.

De Haro va ser la gran dominadora del pentatló des de 1967 fins a 1973 (quan pateix la lesió). El 1968 va guanyar el I Pentatló femení internacional organitzat per la federació espanyola⁴⁶⁷. Aquests resultats van fer que anés a competicions internacionals com un meeting internacional a Oslo o els II Jocs Europeus Juniors disputats aquell any a Leipzig, perquè va aconseguir més tard la marca mínima exigida per la federació internacional de 4.000 punts. Aquesta puntuació la va aconseguir a finals 1968, obtenint 4.090 exactament en un torneig internacional organitzat per la Federació Corunyesa, en el que Espanya es va enfrontar contra Grècia i França i en el que també va obtenir el rècord nacional de salt de longitud (il·lustració 83)⁴⁶⁸.

REAL FEDERACION ESPAÑOLA DE ATLETISMO

ACTA DE RECORD NACIONAL

PRUEBA **SALTO DE LONGITUD (FEMENINO)**

ATLETA **ANA MARIA MOLINA DE HARO** MARCA **5'20 Mts.**
CINCO METROS VEINTE CTRS.

Registrado en el folio _____ del tomo _____ del libro de records.

Campeonato, reunión o concurso **ENCUENTRO INTERNACIONAL ESPAÑA-FRANCIA-GRECIA.-**
Celebrado en **La Coruña** el día **20 y 21** de **Julio** de **1968**

Número de la licencia _____, perteneciente a la Federación **de GERONA**
Sociedad **C.E.B.C.**

HOMOLOGADO en fecha _____ de _____ de 19 _____

El Presidente de la Comisión Nacional de Jocs,

Registrado:
EL SECRETARIO,

Il·lustració 83: Acta del rècord nacional obtingut per l'Anna Maria en salt de longitud. Fons Masferrer – Juliol. Ajuntament de Girona. CRDI

⁴⁶⁶ Ana M.¹ Molina internacional, en el España-Portugal. (setembre de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, 12.

⁴⁶⁷ Atletismo. (juliol de 1968). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pág. 33.

⁴⁶⁸ Nuevo récord nacional de pentathlon. (agosto de 1968). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, pp. 12-13.

A la premsa gironina, aquell any, es plantejaven si Molina de Haro podria ser atleta olímpica en els Jocs de Mèxic de 1968 en la modalitat de pentatló:

“Que Anna Maria Molina és la primera figura de l'esport femení a casa nostra, ja fa temps que ho sabem. Que fos de les primeres d'Espanya ho suposàvem simplement. Ara, però, quan els rumors parlen de la seva anada a Mèxic, per representar-nos en la difícil especialitat del pentatló, ens fan meditar en la importància real d'aquesta noia”⁴⁶⁹

Aquest fragment forma part d'una entrevista que Pius Pujades va fer a l'Anna Maria sobre la possibilitat de competir a Mèxic. L'atleta es mostrava pessimista perquè la Real Federació Espanyola d'Atletisme (RFEA) exigia una marca superior a la que demanava la Federació Internacional per a participar. També, gràcies a l'entrevista sabem que Molina de Haro era entrenada per Joan Saló, atleta del Grup, germà de Teresa Saló i parella de Teresa Martí. Anna Maria afirmava en l'entrevista que Joan Saló havia tingut un pes molt gran per tirar endavant la secció femenina d'atletisme del GEIEG. Una altra informació interessant feia referència a la qüestió de l'amateurisme, que implicava que per poder participar en competicions internacionals com els Jocs Olímpics o altres esdeveniments organitzats per la Federació Internacional d'Atletisme Amateur no podies cobrar. La solució que van trobar els Estats per poder tenir atletes de prestigi va ser finançar-los mitjançant beques esportives. Aquest era el cas de l'Anna Maria:

“-Has tingut algun ajut? Cobres d'algun lloc?”

-No. Cobrar no es pot cobrar. Ja ho sabeu. Únicament enguany, perquè no hagi de treballar tot el dia, m'han concedit dues beques d'estudis de 12.000 pesetes cada una. Encara no les he cobrades, però compto amb dues mil pessetes cada mes. És un bon ajut”

Les beques se les havia concedit la Federació i la Diputació, complementant el sou que cobrava l'Anna Maria, que explicava en l'entrevista que treballava en una llibreria i a les nits estudiava cinquè de batxillerat. Podem parlar d'ella com una atleta molt completa, com ho acredita que fos campiona de pentatló, però, a més, també va tenir diversos rècords nacionals com el de 80 metres tanques⁴⁷⁰ (il·lustració 84) i el de llançament de pes⁴⁷¹.

⁴⁶⁹ Pius Pujades. (11 de maig de 1968) Anna Maria Molina, una gironina olímpica, *Presència*, p. 9

⁴⁷⁰ Rècords nacionales absolutos. (novembre de 1968). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 7.

Il·lustració 84: L'Anna Molina (centre de la imatge) en una competició de tanques l'any 1968. *Presència* (11 de maig de 1968), p. 9

També era ràpida, com ho demostra el fet que durant el I Triangular de la Fase prèvia de la Liga Catalana que van disputar el GEiEG-CDUniversitario-CG Barcelonés, va fer un temps de 14 segons en la prova de 100 metres quedant segona amb el mateix temps que la guanyadora⁴⁷². Aquest registre el va millorar en cada nova prova que disputava establint nous records provincials per davant de les seves companyes d'equip especialistes en velocitat com Martí, Pagès o Mª Antonia Bagué i va arribar a córrer els 100 metres en 12,4 segons⁴⁷³. En 200 metres va aconseguir diversos rècords provincials així com en salt d'alçada⁴⁷⁴ i també guanyava en proves de camp a través com el II Cross Les Tries organitzat pel CN Olot el febrer de 1966 o el III Cross de Lloret de Mar, el campionat provincial l'any 1967 i va quedar quarta en el campionat català⁴⁷⁵. Pel que fa al seu rendiment en pista coberta no van faltar els bons

⁴⁷¹ Records nacionales batidos o igualados en la temporada 1968-69. (novembre de 1969). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 11.

⁴⁷² Pruebas femeninas y 1.000 metros infantil. (abril de 1966). *Butlletí del GEiEG*, p. 14-15.

⁴⁷³ Copa dos Cataluñas. (agost de 1966). *Butlletí del GEiEG*, p. 7.

Competición en el Club Universitario de Zaragoza. (maig de 1970). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 10.

⁴⁷⁴ Liga Catalana femenina. (maig de 1970). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, 10.

⁴⁷⁵ Participación en el II Cross "Les Tries". (març de 1966). *Butlletí del GEiEG*, p. 9; Participación en el II Cross de Lloret de Mar. (febrer de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 16; Campeonatos Provinciales de campo a través. (gener de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 12.

resultats, com ho demostren els diversos títols que va obtenir, entre altres el campionat de Catalunya i d'Espanya en 50 metres tanques⁴⁷⁶.

L'any 1969, era de llarg, l'atleta amb millors marques del GEiEG i de les més destacades de Catalunya i Espanya, ja que tenia la segona millor marca nacional de 100 metres tanques, la primera de 50 metres tanques en pista coberta, la quarta en salt d'alçada, la cinquena en salt de longitud, la primera en llançament de pes, i la primera en pentatló⁴⁷⁷. Els seus bons resultats, competició rere competició anava superant els seus propis rècords, van portar que l'any 1970 fos una de les guardonades amb el distintiu elaborat per *Diario Femenino*, "para premiar a las atletas españolas que se clasifican en las distintas categorías, internacional, nacional y provincial, según las marcas conseguidas a lo largo de la temporada"⁴⁷⁸. 1970 va arribar al pic màxim del seu rendiment, aconseguint excel·lents resultats i rècords nacionals en pes (13,62 metres), pentatló (4.437 punts) i 100 metres tanques (14,9 segons). Per aquests mèrits, el GEiEG va concedir-li l'enssenya d'or (75 anys d'atletisme, 1995). A més, va tornar a participar amb la selecció nacional que es va enfrontar contra Grècia primer, quedant segona en pes i tercera en 100 metres tanques, després novament contra Portugal competint en pes i tanques novament i, finalment, contra la selecció cubana⁴⁷⁹. Iniciada la dècada dels 70, va patir una greu lesió en el genoll en una competició, i va acabar per dedicar-se al llançament de pes i disc, disciplina en les qual va continuar imposant-se en els campionats nacionals obtenint uns resultats que van trigar molts anys en ser millorats⁴⁸⁰. La selecció espanyola va continuar comptant amb ella i l'any 1976 va participar en una competició a Anglaterra entre Gales-Irlanda-Grècia-Espanya⁴⁸¹. En disc el millor llançament el va fer aquell any en un enfrontament

⁴⁷⁶ Ana Mª Molina campeona de España de 50 m "indoor". (març de 1968). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, pp. 15-16.

⁴⁷⁷ Ranking de los mejores atletas españoles. (gener de 1970). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 27-30; Pista Cubierta. 50 metros vallas. (febrero 1975). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 21.

⁴⁷⁸ Distintivo del Diario Femenino de Barcelona, a las atletas españolas. (juliol de 1970). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 8.

⁴⁷⁹ Atletismo. (juliol de 1970). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 9.

Atletismo. (setembre de 1970b). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 11.

⁴⁸⁰ Atletismo. (agost de 1973). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 66; Record de España lanzamiento de peso femenino. (abril 1974). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 28; Pruebas Olímpicas. Peso. (febrer 1975). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 13.

⁴⁸¹ A Anglaterra. (juliol de 1976). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 3.

entre Catalunya i l'Hamburg, amb una distància de 44,30 metres⁴⁸². Aquell any va ser escollida com a personatge del mes en el número de juliol-agost del *Butlletí* del GEiEG ressaltant les seves victòries, les seves convocatòries internacionals i el fet de recuperar-se de la lesió i seguir guanyant. Molina ja era una llegenda viva de l'entitat i de l'atletisme femení, no només a Girona sinó a tota Catalunya i Espanya. Deia el següent el cronista⁴⁸³:

“El nom d'ANNA Mª MOLINA, restarà per sempre inscrit amb lletres d'or a la història de l'atletisme espanyol i en els moments actuals és una autèntica institució dintre d'aquest esport. Amics, congratulem-nos. Una gran esportista, una persona molt ferma, és a les files del Grup”

L'any 1977 i 1978 participà en les darreres proves com a atleta internacional. Primer a Oslo, en l'enfrontament entre Noruega-Espanya on quedà segona en pes, i després a Portugal i a Alemanya en la Copa d'Europa⁴⁸⁴. L'any 1978, en el seu darrer any en actiu, encara va ser convocada per l'enfrontament internacional entre Lisboa-Madrid-Ginebra-Catalunya, en el que va ser primera en pes i tercera en disc i, en l'encontre entre Portugal-Grècia-Espanya⁴⁸⁵. L'Anna Molina va morir en accident de cotxe l'estiu de 1979 amb tan sols 29 anys. El *Butlletí* del GEiEG expressava el sentiment de tristor de l'entitat en diverses cròniques i articles, i la qualificava com “la més destacada atleta gironina i del Grup de tots els temps”⁴⁸⁶. També recordaven els seus grans èxits des que, amb 15 anys, va passar a formar part del Grup, obtenint fins a 18 títols de Campiona d'Espanya⁴⁸⁷. A més va ser 22 dues vegades internacional i va rebre la insígnia d'Or i Brillants de la RFEA, Medalla al Mèrit Esportiu de la ciutat de Girona, Placa de la FCA i Medalla d'Or al Mèrit Esportiu de la Delegació Provincial d'Esports. La seva mort prematura ens ha fet que no poguéssim entrevistar-la, però ens hem aproximat a ella a través del testimoni de dues de les seves companyes al GEiEG, Teresa Saló i Lourdes Juliol, que podem llegir a l'apartat entrevistes, i un dels seus companys de la secció d'atletisme masculina del GEiEG, Josep Mª Masferrer. Precisament, molta informació de la seva trajectòria personal l'hem obtinguda gràcies al Fons Josep Maria Masferrer-Lourdes Juliol que des de l'any 2017

⁴⁸² A l'Estadi del Congost de Manresa. (juliol de 1976). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 3.

⁴⁸³ El personatge del mes. (juliol de 1976). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 1.

⁴⁸⁴ Atletisme. (setembre de 1977). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 2.

⁴⁸⁵ Atletisme. (juny de 1978). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 2.

⁴⁸⁶ Reunió dia 4 de setembre. (agost de 1979). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 2.

⁴⁸⁷ El record d'una gran atleta. (agost de 1969). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 3.

està disponible a l'Arxiu Municipal. En el Fons Masferrer-Juliol hem pogut documentar que just un any després de la seva mort el GEiEG va organitzar el I Memorial Anna Maria Molina de Haro, el 26 octubre 1980 a l'estadi del Grup.

De Haro era sens dubte l'estrella d'aquella generació d'atletes, però el cert és que totes elles van saber aprofitar l'ocasió per despuntar en atletisme. Un bon exemple és Teresa Saló, qui va anar convocada amb de Haro en diverses ocasions amb la selecció nacional⁴⁸⁸. La seva versatilitat en les proves de llançament la portaven a obtenir bons registres en les diverses modalitats (vegeu il·lustració 85). En disc va assolir diversos rècords provincials, com ara amb un llançament de 30,58 metres durant el III Festival Control, una prova que organitzava el GEiEG i on només participaven atletes de l'entitat⁴⁸⁹.

Il·lustració 85: Teresa Saló en un llançament de pes. Queda 2º en els campionats de Catalunya amb la marca de 10 metres. Fotografies propietat de Teresa Saló

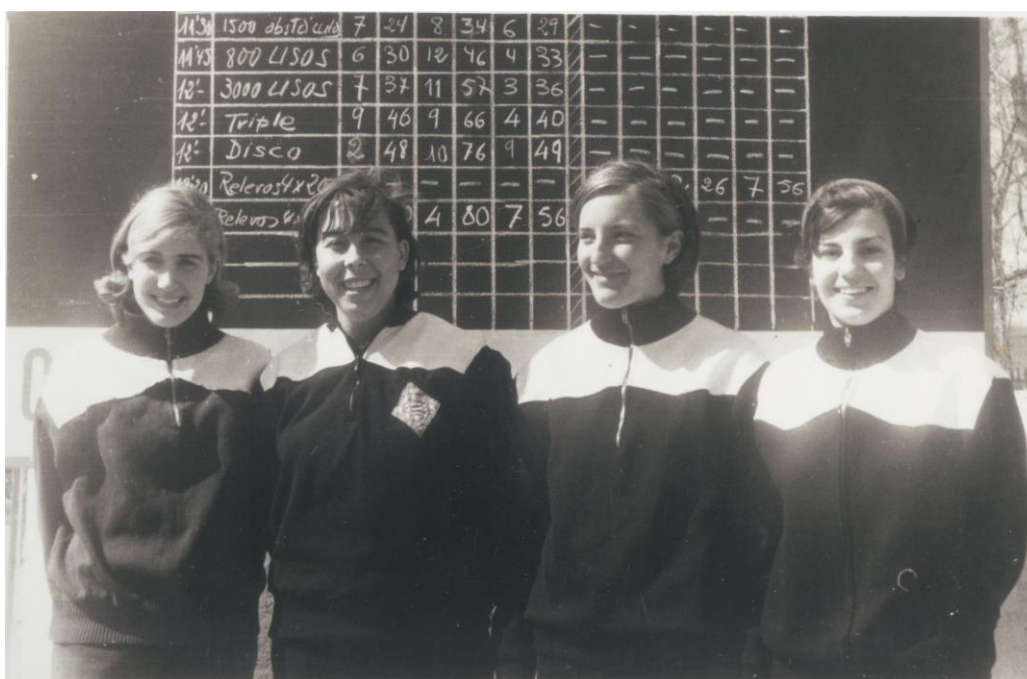
En les diverses competicions en què participaven amb el GEiEG, Saló i de Haro solien ser les dues atletes més destacades, com en la Lliga Catalana de l'any 1967, una competició d'eliminatòries en la que els 9 clubs que hi van participar s'eliminaven entre si i que van guanyar les de Girona⁴⁹⁰ (75 anys d'atletisme, 1995). El bon resultat en aquell campionat català

⁴⁸⁸ Actividades Internacionales. (septembre de 1967). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pág. 6.

⁴⁸⁹ III Festival Control. (març de 1968). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 18.

⁴⁹⁰ Liga Catalana. (març de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, pp. 14-15.

va fer que apareguessin en la portada del *Butlletí* del Grup junt amb Pagès i Martí que formaven l'equip de relleus (il·lustració 86). El seu bon rendiment va fer que ambdues fossin convocades per la RFEA per participar en les Seleccions de Promeses l'any 1967⁴⁹¹. Van ser convocades a altres esdeveniments atlètics com *el Día del Atletismo Catalán* que organitzava la federació barcelonesa d'atletisme en el qual de Haro va quedar en segon lloc en salt d'alçada i Saló quarta en disc⁴⁹². El 1968 van tornar a ser convocades en *el Día del Atletismo Catalán*, i de Haro va imposar-se en la prova de 80 metres tanques i en salt d'alçada mentre que Saló va ser tercera en disc⁴⁹³.

Il·lustració 86 Retrat del primer equip de relleu 4x100 metres d'atletisme del GEiEG, el 1967. D'esquerra a dreta Teresa Pagès, Maria Teresa Saló, Anna Maria Molina, Teresa Martí. Fons Josep Maria Masferrer – Lourdes Juliol. Ajuntament de Girona. CRDI

L'any 1967, la Junta Directiva del GEiEG va proposar ambdues atletes com a millor esportista de l'entitat, guardó que es va endur Anna Maria⁴⁹⁴. Ambdues van ser les primeres campiones de Catalunya nascudes a Girona. Fora de la competició regular, Saló va participar en altres activitats que feia el Grup, com petanca o La Pujada als Àngels que se celebra oficialment des de 1964. De fet, va ser la primera dona a participar-hi l'any 1971 junt amb les germanes

⁴⁹¹ Atletismo. (març de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, 6.

⁴⁹² Día del Atletismo Catalán. (març de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 14.

⁴⁹³ Día del atletismo catalán. (març de 1968). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 17.

⁴⁹⁴ Nuestra atleta Ana María Molina de Haro, elegida como mejor deportista de 1966. (gener de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 13.

Montse i Elisa Blaya (Florido & Corominas, 2013). A més de la seva vessant esportiva, Saló també va ser la primera dona a ocupar un càrrec a la Junta Directiva de la secció d'atletisme del GEiEG, al ser anomenada vocal en la nova junta que va aprovar-se l'any 1971⁴⁹⁵.

En les proves de llançament també hi participava la Rosa Tarrés amb uns resultats per sota dels de Saló. Ara bé, en pes, la mateixa Saló va acabar sent superada per de Haro (il·lustració 87). El primer cop que va demostrar el seu talent en pes va ser durant el Campionat de Catalunya femení disputat a Sabadell l'any 1967 en el que l'Anna Maria esperava batre el rècord de Catalunya de 80 m tanques i va ser eliminada amb dos nuls. Malgrat això, es va refer anímicament i va sorprendre a tothom -inclòs a la seva companya Saló que va quedar en segon lloc- al guanyar i obtenir el rècord de Catalunya en llançament de pes amb una marca de 10,42 m. Poc després va tornar a batre el seu propi rècord català durant el Trofeo Jueves Atlético i el fet que demostrava la seva millora en aquesta disciplina és que l'any 1969 de Haro superava els 12 metres durant la Lliga Catalana, si bé acabarà llençant el pes fins als 14 metres en la dècada dels setanta (vegeu il·lustració 88)⁴⁹⁶.

Il·lustració 87: Anna María Molina en una prova de llançament de pes, el 1975. Fons Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). Ajuntament de Girona. CRDI

⁴⁹⁵ Reunión Junta Directiva. (juliol de 1971). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 14.

⁴⁹⁶ Ana Molina bate el récord de Cataluña de peso (10,60). (juliol de 1967). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, 17; Liga Catalana Damas. (octubre de 1969). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 15.

REAL FEDERACION ESPAÑOLA DE ATLETISMO

ACTA DE RECORD NACIONAL

PRUEBA LANZAMIENTO DE PESO (FEMENINO)

ATLETA **ANA MARIA MOLINA DE HARO** MARCA **11'62 Mts.**
ONCE METROS SESENTA
Y DOS CENTIÉTIMOS

Registrado en el folio _____ del tomo _____ del libro de records.

Campeonato, reunión o concurso **ENCUENTRO INTERNACIONAL ESPAÑA-FRANCIA-GRECIA**
Celebrado en **La Coruña** el día **20 y 21** de **Julio** de 19 **68**

Número de la licencia _____ perteneciente a la Federación **de GERONA**
Sociedad **G.E.E.G.**

HOMOLOGADO en fecha _____ de _____ de 19 _____

El Presidente de la Comisión Nacional de Juicio,

Registrado:
EL SECRETARIO,

Real Federación Española de Atletismo

ACTA DE RECORD

PRUEBA LANZAMIENTO DE PESO FEMENINO

ATLETA **ANA MARIA MOLINA DE HARO** MARCA **14,13 metros**

Registrado en el folio _____ del tomo _____ del libro de records.

Campeonato, reunión o concurso **CAMPEONATO NACIONAL INDIVIDUAL ABSOLUTO**
Celebrado en **MADRID** el día **20** de **JULIO** de 19 **74**

Número de la licencia _____ perteneciente a la Federación **G.E.E. GERUNDENSE**
Sociedad _____

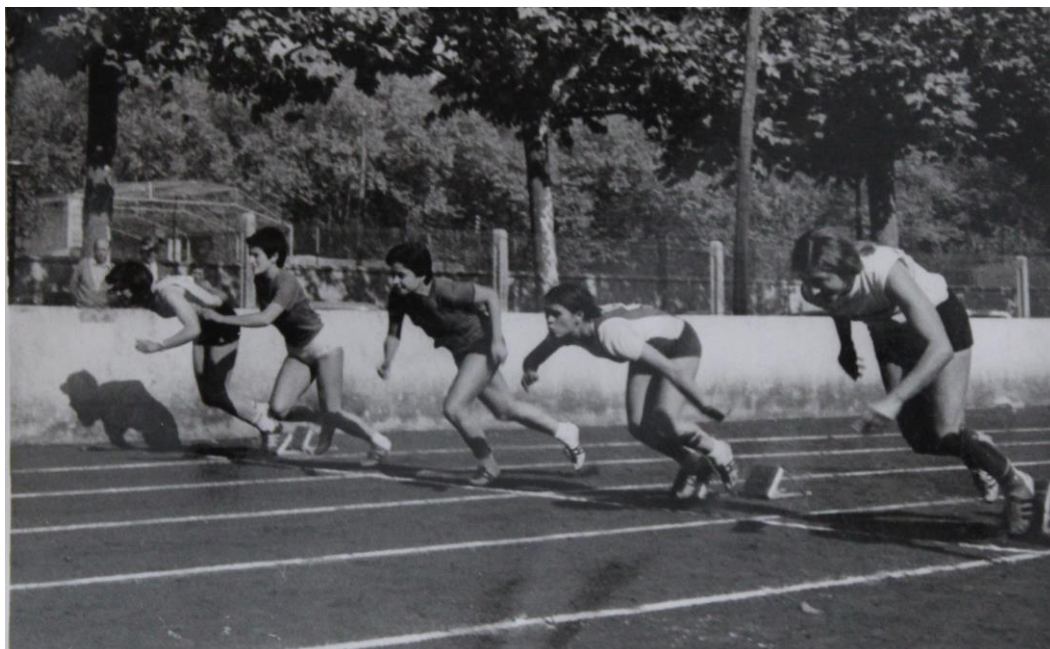
HOMOLOGADO en fecha **7** de **dicembre** de 19 **74**

Registrado:
EL SECRETARIO **Angel Amador**
EL ATLETA **Armando Palacios**

Il·lustració 88: Evolució dels rècords nacionals obtinguts per Molina de Haro. L'any 1968 no arribava als 12 metres i sis anys més tard superava els 14. Fons Masferrer – Juliol. Ajuntament de Girona. CRDI

A partir d'inicis de la dècada de 1970 apareix una nova tongada d'atletes dins del GEIEG, la segona generació, en la qual podem destacar les llançadores Teresa Nassarre, Carme Vila i Roser Díaz, les velocistes o especialistes en tanques i mig fons Mª Angels Ribas, Maria Carbó, Lourdes Juliol, Remei Pibernat, Núria Tió i Montserrat Carreras, les fondistes Mª Montserrat García, Lourdes Soms, Montserrat Blaya i les saltadores Carmen Figueroa i, sobretot, Julia Boza⁴⁹⁷. Lourdes Juliol en l'entrevista que li vam fer ens va explicar que cap a l'any 1971 el GEIEG buscava noies per a la seva secció d'atletisme i per fer-ho va impulsar diverses activitats de promoció. Una d'elles va ser a la Devesa on va participar Juliol que s'acabaria especialitzant en proves de velocitat, concretament en 100 metres tanques (vegeu il·lustració 89). Com ja s'ha dit Juliol també va destacar en vòlei, però prioritza l'atletisme.

⁴⁹⁷ Campeonato de Cataluña femenino por Clubs. (maig de 1974). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 21.

Il·lustració 89: Fotografia d'una competició internacional a la pista d'atletisme de la Devesa. Podem identificar a Lourdes Juliol en el carril central. Fotografia propietat de Lourdes Juliol

En aquesta segona generació, la secció femenina del GEiEG la componrien unes 20 atletes. El record que guarda d'aquells anys el seu marit, Josep Mª Masferrer, era que aquelles primeres generacions d'atletes "eren com un grup d'amigues i quan plegava una plegaven totes i per això des del Grup es feien activitats de promoció per buscar noves noies i mantenir viva la secció" (vegeu il·lustració 90). Un altre fet que feia minvar la continuïtat dels equips era que quan les dones arribaven a l'edat adulta, el fet de començar una relació de parella sovint comportava que les dones, a diferència dels homes, abandonessin la pràctica de l'esport, com reconeix la següent notícia referida al bàsquet, però que considerem extrapolable a l'esport en general:

"(...) pues la mayoría de las mujeres al contraer matrimonio y hasta muchas al empezar a tener novio, dejan el baloncesto y luego, los problemas son para el propio equipo"⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ La Federación Gerundense solicita igualdad de condiciones para las jugadoras gerundenses. (18 de juliol de 1975). *Los Sitios*, p. 13.

Il·lustració 90: Cros a Caldes de Malavella, el 1973 amb algunes de les noves incorporacions del GEiEG. D'esquerra a dreta: Josep Maria Masferrer, Júlia Boza, Lourdes Juliol, Roser i Solé. Fons Masferrer – Juliol. Ajuntament de Girona. CRDI

Amb aquesta nova generació continuava competint l'Anna Maria Molina. A més, com ens va explicar Lourdes Juliol, l'Anna Maria feia d'entrenadora a les nouvingudes i continuava sent l'atleta referent del club, ara ja en proves de llançament.

Finalitzem aquest llarg apartat dedicat a l'atletisme amb unes poques línies sobre la trajectòria de Julia Boza perquè escapa al nostre període d'estudi, ja que tot just començava a assolir grans resultats amb la fi de la SF. Va deixar el llistó de salt d'alçada en 1,69 metres, superant amb escreix les seves predecessores dins del GEiEG (75 anys d'atletisme, 1995). Aquesta marca la va obtenir durant el Campionat d'Espanya Junior disputat a Madrid on va quedar primera. Sent encara juvenil, l'any 1977, va ser convocada internacionalment per participar en els Campionats d'Europa i va anar juntament amb l'Anna Maria en enfrontaments internacionals com el triangular que hem citat anteriorment entre Grècia-Espanya-Portugal, en el que va quedar 3^a, primera espanyola de l'especialitat d'alçada⁴⁹⁹.

⁴⁹⁹ Atletisme. (setembre de 1977). *Butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí*, p. 2; Memòria GEiEG 1976-77.

Futbol

A la dècada dels anys 60 l'esport femení va viure uns anys de creixement, coincidint amb el fet que les directrius del règim s'anaven afeblint. Això va obrir les portes a la participació femenina a nous esports i modalitats esportives, com acabem de veure en el cas de l'atletisme. Més sorprenent ens ha resultat constatar l'aparició del futbol femení, que enteníem com un esport incompatible amb el model de feminitat imposat per la Dictadura. Així ho exemplificava un article d'opinió publicat a *Presència*, l'any 1971:

“Les dones també volen donar puntades de peu a una pilota i ficar-la dintre d’una xarxa. Però si hem de jutjar pel que hem vist fins ara, no és que hagin rebut pas massa ajut. Encara queden per aquests mons, unes quantes mentalitats obtuses, que s’han quedat espaordides tan sols adonar-se de la realitat. Futbol femení! Sembla mentida. Mai no s’ho haurien imaginat. Però sí, la realitat és palpable i ha començat a donar maldecaps. La Federació Espanyola amb por de picar-se els dits ha començat a repapiejar i, a denegar permisos”⁵⁰⁰

Però el cert és que aquestes resistències a què les dones juguessin a futbol de les quals parlava *Presència*, també es van començar a trencar cap a finals de la Dictadura. Així ho testimonien diverses notícies que hem pogut documentar a la premsa i fotografies de l'Arxiu Municipal. Com en altres àmbits de l'esfera social i cultural, la inspiració per la joventut progressista del tardofranquisme va venir de fora, amb la notícia d'un partit entre un equip alemany i un anglès l'any 1957. La crònica de *Los Sitios*, feia servir un llenguatge que denotava que les dones estaven ocupant un espai masculí: “Pero las mujeres, con ese elogioso prurito de querer figurar –y sobresalir- en todas las esferas humanas, han *invadido* ya los céspedes de los campos de fútbol”⁵⁰¹. No hem trobat cap altra notícia de futbol femení, fins a l'any 1965, en què un breu de l'agència Alfil, indicava que la FIFA menyspreava el futbol femení⁵⁰², tot i que l'acabaria acceptant el 1969. El 1970 es va disputar a Itàlia el primer campionat mundial de futbol femení, perquè diversos països havien aixecat ja la prohibició a què es practiqués. Tan sols van participar set equips: Anglaterra, Itàlia, Dinamarca (campió), Suïssa, Mèxic, República Federal Alemanya i Àustria. L'any 1971, un breu d'Alfil plantejava la possibilitat que el segon

⁵⁰⁰ Siset. (6 de febrero de 1971). Futbol femení, *Presència*, p. 15.

⁵⁰¹ Futbol femenino. (16 de noviembre de 1957). *Los Sitios*, p.9.

⁵⁰² Alfil. (27 de febrer de 1965). *Los Sitios*, p. 7.

mundial femení es jugués a Espanya, però no va ser així⁵⁰³. De fet, el futbol femení era una excentricitat en Espanya i durant les festes de Nadal a cavall entre 1970 i 1971 es va disputar un partit a Madrid entre “las folklóricas y las finolis”, protagonitzar per actrius i cantants famosos del tardofranquisme com Lola Flores, Encarnita Polo o Rocío Jurado. No era un partit de futbol sinó un acte que es pretenia com una paròdia divertida, però que degradava el futbol femení, dificultava la seva implementació i reunia tota mena de prejudicis masclistes. Deia així la crònica de *Los sitios*:

“Ayer, el encuentro entre las ‘folklóricas’ y las ‘finolis’, polarizó la atención popular y llenó hasta la bandera, pese al mas tiempo, el estadio de Vallecas, que escuchó posiblemente más carcajadas que en todos sus años de historia. El partido empezó mal, empezó mal, porque las jugadores por un quítame allá ese balón, se liaron a tirarse del pelo e hicieron precisa toda la autoridad de los ‘colegiados’ Juan Luis Galiardo y Junior, que no daban abasto a tocar el silbato y ordenar ‘juego limpio’. Siguen los tirones de pelo y se amenaza con llamar a la fuerza pública, que, por fin, no tuvo que intervenir”⁵⁰⁴

Tot i aquesta paròdia, el cert és que la joventut progressista començava a reivindicar canvis i un d’ells era que, tal com passava en altres països tant d’Europa com de Sudamèrica, també hi havia d’haver futbol femení a Espanya (Martínez, 2011). Un dels primers clubs a fundar-se va ser el Sizam Paloma de Madrid, creat a finals de 1970. Catalunya va ser un altre dels punts des d’on el futbol femení va intentar créixer i tenim constància que a la província de Girona ja hi havia equips femenins a inicis de 1971 disputant amistosos i exhibicions (vegeu il·lustració 91)⁵⁰⁵. De fet, gràcies a l’Arxiu Municipal sabem que a finals de la dècada dels seixanta ja s’hi van disputar partits a Palamós, Figueres i Salt (vegeu il·lustració 92).

⁵⁰³ Aseguran que habrá torneu mundial femenino de fútbol en España. (20 d’octubre de 1970). *Los Sitios*, p. 11.

⁵⁰⁴ Las ‘folklóricas’ empataron con las ‘finolis’. (5 de enero de 1971). *Los Sitios*, p. 6.

⁵⁰⁵ Selección de fútbol femenino del Alto Ampurdán y partido a beneficio de los subnormales. (8 de gener de 1971). *Los Sitios*, p.6.

ESTADIO DEL C. D. BANYOLES

HOY, FESTIVIDAD DE REYES

GRAN JORNADA FUTBOLISTICA

A las 12,00, Sensacional encuentro femenino REVANCHA

P.E. Roda de Ter - C.D. Bañolas

A las 16,00, partido de Campeonato Regional Preferente

Amposta - C. D. Bañolas

Il·lustració 91: Partit amistós entre els equips femenins de PE Roda de Ter i C.D. Bañolas. *Los Sitios* (6 de gener de 1971), p. 11

Il·lustració 92: Primer partit de futbol femení disputat a la província de Girona, a Palamós, l'estiu de 1967 entre un equip d'estiuejants de Palamós i la selecció del Paladium de Platja d'Aro. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

Una de les primeres jugadores de futbol destacades de la província va ser Francisca Martínez Laz. Martínez va jugar en un club format per dones migrants espanyoles a Suïssa, creat l'any

1962, fins que l'any 1967 torna a Catalunya, a Figueres. Allí va crear un equip anomenat Selección del Alto Ampurdán, amb jugadores d'aquella comarca⁵⁰⁶. Figueres i altres municipis com Llansà o La Jonquera seran el punt de la província on inicialment va tenir més pes el futbol femení. També es van formar altres equips a la província com el Club Atlètic Bisbalenc, la UD Cassà, el CF Salt, el CD L'Escala, el Palamós o l'AD Guíxols entre altres⁵⁰⁷. Durant la inauguració de l'equip de Cassà, la capitana responia a una pregunta del periodista que el futbol no era un esport adequat per a les dones, però com havia passat anteriorment amb altres esports en què no competien abans, s'indicava com a argument perquè fos tolerat que es practicaria a baixa intensitat o adaptat a les característiques de l'esport femení, és a dir, reduint l'exigència física i limitant el temps a dues parts de 30 minuts:

“-¿Crees que es un deporte adecuado a la mujer?

-Sinceramente creo que no. No es para jugar intensamente, pero haciéndolo de vez en cuando y sin rudezas, se puede suportar”⁵⁰⁸

Per altra banda, en aquestes primeres entrevistes que fan a les jugadores de futbol els periodistes destacaven la bellesa de les noies i que no tenien parella com a al·licient pel públic masculí. Un altre comentari masculista recurrent era la pregunta pel massatgista per poder tocar el cos de les dones:

“-¿Y de masajista qué?

-Pues mira, en estos momentos la plaza está vacante, ¿si quieres venir tu?
-Punto final a la entrevista; se nos agotó el bolígrafo. Palabra de honor”⁵⁰⁹

Altres jugadores sí que defensaven el seu dret i no entenien per què la premsa havia generat un debat sobre si les dones havien de jugar o no, o si el futbol femení era una moda que desapareixeria ràpidament. Francisca Martínez Laz afirmava:

⁵⁰⁶ Antecedentes y actualidad del futbol femenino, en la comarca de Figueres. (14 de gener de 1971). *Los Sitios*, p. 8.

⁵⁰⁷ Futbol femenino. (30 de gener de 1971). *Los Sitios*, p. 8; El martes, interesante jornada futbolística en San Feliu de Guíxols. (21 de febrer de 1971). *Los Sitios*, p. 7; Selección del Alto Ampurdán 5 –Club Deportivo La Escala 1. (12 de març de 1971). *Los Sitios*, p. 8; Quintana, Fermí. (16 d'abril de 1971). La UD Figueras, gran vencedora del I Torneo de la Costa Brava. *Los Sitios*, p. 6.

⁵⁰⁸ La UD presenta su equipo femenino. (4 de febrer de 1971). *Los Sitios*, p. 6

⁵⁰⁹ Hoy, Maite Duarte, capitana del equipo femenino del CF Salt. (18 de febrer de 1971). *Los Sitios*, p. 7

“Soy madre, con un hijo de 12 años y una niña de 9 y mi marido es el primer aficionado. No veo que el futbol femenino sea ningún obstáculo lo puedo afirmar. Por el futbol he ido coja, llena de morados, y he escuchado de todo, pero soy deportista y el lema debe ser seguir y competir y hermanarnos todas”⁵¹⁰

Tot i les veus crítiques, l’any 1971 a Catalunya es va organitzar el primer campionat de Lliga de futbol femení de l’Estat espanyol, amb participació de tres equips de la província de Girona dels 11 equips que van disputar-la: CD Banyoles, CD Cassà i UD Figueres/Alto Ampurdan⁵¹¹. Abans, es van disputar tornejos a Barcelona i Tarragona. El primer torneig a terres gironines va ser el I Torneo de la Costa Brava amb victòria de l’UD Figueres. L’any 1972 es creà algun equip més a la província de Girona, però el futbol femení continuava sense ser oficial a Espanya i al campionat de Catalunya només participà el CD Banyoles, que agafava jugadores de clubs que havien desaparegut⁵¹². El periodista de *Los Sitios*, Josep Vidal Fluvà, escrivia un editorial l’any 1972 amb la idea, ja indicada anteriorment, que el futbol femení era una moda passatgera que responia al fet que “a una alocada carrera de nuestras damas por emular al sexo fuerte” i que no reixiria mai a Girona, però ens donava la xifra que hi havia uns 30 equips femenins a la província, cap a la ciutat de Girona⁵¹³. El cert és que el futbol femení gironí no va tenir cap suport institucional i els equips que hi havia van anar desapareixent i no tornem a trobar cap notícia de partit de futbol femení a la província fins a l’any 1975, any en què també apareixerien nous equips a la província, sempre disputant partits aïllats i sovint benèfics⁵¹⁴.

A la ciutat de Girona l’única notícia d’un partit femení disputat per equips locals que tenim va ser el 1971 durant la festa de Sant Tomàs, el gener, que va enfrontar dos equips de Magisterio al camp de futbol de Vista Alegre. La foto de les jugadores va aparèixer en la portada de *Los Sitios*⁵¹⁵. Això no obstant, a l’Arxiu Municipal hem trobat diverses fotos que ens deixen constància de més partits que es van celebrar a Girona durant aquells anys, protagonitzats per equips de la ciutat (vegeu il·lustració 93 i 94).

⁵¹⁰ El futbol femenino está en marcha en España. (13 de març de 1971), *Los Sitios*, p. 16.

⁵¹¹ Quintana, Fermí. (28 de març de 1971). El primer Campeonato de Cataluña y primero que se realiza en España. *Los Sitios*, p. 12.

⁵¹² Quintana, Fermí. (17 de febrer de 1971). El CD Bañolas, único representante oficial de nuestra provincia en el Campeonato de Cataluña de fútbol femenino. *Los Sitios*, p. 7.

⁵¹³ Vidal, José. (28 de desembre de 1972). A propósito del fútbol femenino. *Los Sitios*, p. 11.

⁵¹⁴ Solà, Josep. (2 de març de 1975). Fútbol femenino. *Los Sitios*, p. 13.

⁵¹⁵ La festividad de Santo Tomás de Aquino, en Gerona. (29 de gener de 1971). *Los Sitios*, p. 1.

Il·lustració 93: Partit de futbol femení entre l'equip de Banyoles i el Girona a l'estadi municipal de Banyoles, dins els actes de la Festa Major. Retrat de grup de l'equip visitant. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

Il·lustració 94: Una jugada d'un partit disputat entre els equips femenins de La Normal i de l'Institut de Girona, al camp de futbol de Vista Alegre, el 1972, durant la Festa de Sant Tomàs d'Aquino. Fons Narcís Sans Prats. Ajuntament de Girona. CRDI

Poliesportiu

Dediquem un darrer apartat a tots aquells esports que no van ser gaire practicats per les gironines, tret de la gimnàstica, la qual si bé sí que hi havia campionats al llarg de tot el franquisme, hem preferit centrar la nostra anàlisi en esports més populars i no tan vinculats a l'educació física i, sovint, en categories infantils. Tot i així, dediquem unes poques línies per deixar constància que la gimnàstica també va formar part de la tria d'esports que podien practicar les noies. També parlarem de manera breu d'alguns esports com l'handbol, els esports de motor o la pesca esportiva.

En el *BODND*, les primeres referències que tenim de competicions on participessin gironines en gimnàstica va ser en els III campionats nacionals de l'any 1943. Ara bé, segons *El Pirineo*, un any abans ja van competir en els II campionats nacionals, però no en sabem res de la classificació⁵¹⁶. En el butlletí de la DND sí que s'indicava que durant els III campionats nacionals celebrats a Madrid entre març i abril de 1943, la delegació de Girona va participar en rítmica, educativa, jocs educatius i balls populars, assolint la tercera posició en rítmica⁵¹⁷. Girona (província) sempre va estar present en els campionats nacionals de gimnàstica, tot i que en moltes edicions, la SF va limitar la competició a la categoria de *flechas*, nenes d'entre 11 i 13 anys.

Les notícies d'handbol, són en comparació amb altres esports d'equip força limitades, de manera que entenem que no va tenir tant pes en la ciutat com altres com podien ser el basquetbol o el vòlei. L'any 1944 tenim constància de la pràctica d'aquest nou esport d'equip a Girona, mitjançant els campionats provincials de la SF. Segons la notícia publicada en el *BODND* els equips d'handbol estaven formats per 11 jugadores i dues suplents, d'entre 11 i 17 anys i hi havia d'haver com a mínim 4 equips a la ciutat ja sigui que formessin part d'escoles, dels centres d'EyD o de la pròpia SF⁵¹⁸. A mitjans dels anys 50, entre els diversos campionats nacionals que organitzava la SF, Girona participava en els de gimnàstica, handbol, bàsquet i

⁵¹⁶ Sección Femenina. (27 de setembre de 1941). *El Pirineo*, p. 4.

Sección Femenina. (24 d'abril de 1942). *El Pirineo*, p. 2.

Sección Femenina. (14 de setembre de 1942). *El Pirineo*, p. 2.

⁵¹⁷ Competiciones oficiales. (mayo de 1943). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, págs. 18-19. En edicions posteriors, la província de Girona va veure's limitada a participar tan sols en categoria provincial, d'acord amb el que especifica el *BODND*.

⁵¹⁸ Los campeonatos provinciales de balón a mano. (diciembre de 1944). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 19.

voleibol⁵¹⁹. De bàsquet hi havia fins a 11 equips a la província i 3 de voleibol (a més de 8 de categoria juvenil). La notícia no indicava quants n'hi havia d'handbol, si bé sospitem que no hi havia cap perquè un any després, quan surt el calendari de competicions nacionals organitzat per la SF, ens hem trobat que a Girona no existia cap equip d'aquest esport⁵²⁰. No hem trobat moltes més notícies d'aquest esport, tret d'alguns campionats aïllats organitzats per SF.

Un altre tipus d'esport en què van tenir l'oportunitat de participar puntualment les dones eren els de motor. L'any 1955 trobem una gironina, Ana Claret, que va tenir una actuació destacada segons *Los Sitios* durant un festival de 'midget', un tipus de cotxe monoplaça molt potent i poc pesat⁵²¹. Claret podia ser filla del col·leccionista d'automòbils català de renom internacional, Salvador Claret i Naspleda, qui va organitzar diverses competicions d'automòbils 'midget' a Catalunya, entre altres aquesta mateixa a Palamós de la qual informava *Los Sitios*.

Per acabar direm que hem trobat que inclòs en activitats esportives marcadament masculines en aquells anys com la pesca hi havia participació femenina en la dècada dels seixanta, tot i que de manera aïllada. Doña Soledad Muñoz y Muñoz de Gironès va quedar campiona regional l'any 1961 amb el seu club, la Sociedad de Pesca Deportiva "La Caña" de Girona⁵²². En aquesta dècada també cobrava força a la ciutat, un altre esport, el tennis taula, gràcies sobretot al Club Ademar, que comptava amb secció masculina i femenina, el qual va quedar primer classificat de la segona categoria i va pujar a primera l'any 1962⁵²³.

⁵¹⁹ Calendario deportivo para el año 1955-56. (octubre de 1955). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, pp. 18-19.

⁵²⁰ II Campeonatos Nacionales de Balonmano a siete. (octubre de 1956). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 12.

⁵²¹ La actuación de los 'Midgets' en Palamós. (29 de juny de 1954). *Los Sitios*, p. 7.

⁵²² Pesca marítima con caña. (febrer de 1961). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 21.

⁵²³ Informe Técnico de los XVII Campeonatos de España. (30 de agost de 1962). *Boletín Oficial de la Delegación Nacional de Deportes*, p. 15.

Entrevistes

Lourdes Juliol i Albertí (1956) – entrevistada a 3 de juliol de 2021

Pregunta 1: Des de petita tenies clar que volies fer esport?

Resposta: Des de joveneta sempre he tingut molta afició a practicar i gaudir de l'esport, i conservo un bon record de les professores d'Educació Física a que vaig tenir a l'escola, la Belin Cruz i l'Anna Malvesi, que varen influir en el fet que finalment jo em dediqués a l'ensenyament.

Pregunta 2: A quina edat vas començar a practicar esport?

Vaig començar a practicar esport al col·legi de les MM. Dominiques de Sant Narcís, on estudiava. Fèiem taules gimnàstiques, bàsquet amb el Sr. Ramon Sitjà i també vaig practicar el patinatge artístic amb el Sr. Delfí Batallé. Però no va ser fins als 15 anys que vaig entrar a un club esportiu.

Pregunta 3: Com vas acabar al GEiEG?

Resposta: La secció d'atletisme del GEiEG, l'any 1971, va fer una promoció d'aquest esport. Enviava monitors a les escoles en horari no lectiu per a difondre aquesta disciplina esportiva i donar-la a conèixer. La idea de fons era promocionar la presència femenina a l'esport gironí. El mes de maig, i com a cloenda d'aquesta promoció, es van celebrar uns campionats escolars entre els diferents centres de la ciutat, on jo participava amb l'equip del col·legi de les Dominiques i ens acompanyava el nostre monitor el Sr Josep Maria Caselles.

Gràcies a aquesta competició vàrem poder deixar enrere la nostra vestimenta esportiva de la faldilla i els bombatxos, per poder estrenar la nova equipació: un xandall blau marí i uns pantalons curts.

Pregunta 4: Quines modalitats d'atletisme practicaves?

Resposta: Era velocista i em vaig especialitzar en la modalitat de 100 metres tanques.

Pregunta 5: A casa et van donar suport?

Resposta: Sí. A casa sempre em vam animar a fer esport. El meu pare era un gran aficionat a la muntanya i també havia jugat a futbol, i es va acabar vinculant al GEiEG l'any 1976 com a secretari de la Comissió Esportiva. Juntament amb l'Associació de Comerciants del Carrer Nou, representada pel Sr. Jordi Gibert, va ajudar amb l'assessorament tècnic a fomentar -el 1979- la Cursa del Carrer Nou.

Pregunta 6: A més de l'atletisme practicaves algun altre esport?

Resposta: També jugava a vòlei. La temporada 1974-75 vaig començar a jugar en un equip de Santander, de l'escola on estudiava. Uns anys més tard, juntament amb altres companyes, vàrem formar un equip de vòlei al club Medina-Girona, i més tard vaig passar a jugar a la Penya Doble Set. Però sempre prioritizava l'atletisme.

Pregunta 7: Quin dels dos esports t'agradava més?

Resposta: Tots dos sempre m'han agradat. L'atletisme i el vòlei són esports molt diferents. Al vòlei, com que és un esport d'equip, és més fàcil motivar-se, i jo guardo molt bons records dels entrenaments amb el grup i les estratègies de joc. D'altra banda, l'atletisme és un esport individual, on depens de tu mateixa i es troba a faltar el component social en els entrenaments. És sacrificat però t'ajuda a valorar-te a tu mateixa i a aconseguir objectius individuals.

Pregunta 8: Quan vas entrar a l'equip d'atletisme del GEiEG ja hi havia atletes molt bones com l'Anna Molina de Haro o la Teresa Saló, les tenies com a referents?

Resposta: Quan vaig començar no tenia cap referent. De gran he admirat i gaudit dels èxits i marques de grans atletes com Carl Lewis, Sergey Bubka, Carme Valero, ...i molts altres.

L'Anna Molina la vaig conèixer perquè va ser la meva entrenadora durant un any. Ha estat la única entrenadora dona. La resta d'entrenadors han estat homes, tan en atletisme com en vòlei. Amb la mort prematura de l'Anna Molina, el 1979, Girona va perdre una gran atleta tan a nivell català com estatal.

Pregunta 9: Us donaven materials o un sou per competir?

Resposta: No. Mai vaig cobrar per competir. Ens donaven el xandall i la samarreta de competició i ens organitzaven els desplaçaments, la resta anava a càrrec nostre.

Pregunta 10: Quan competies ja pensaves a ser entrenadora algun dia?

Resposta: Sempre vaig tenir clar que volia dedicar-me a la vessant esportiva. L'any 1974 vaig realitzar el Servicio Social, un deure que el govern imposava a les dones entre els 17 i 18 anys i que ens demanava la Secretaria General de la Secció Femenina. L'any 1975 vaig treure'm el títol d'Instructora d'Educació Física a Polanco, Santander, alhora que anava assolint altres títols per poder exercir d'entrenadora, jutge i àrbitre de vòlei i atletisme a nivell escolar. Amb el canvi de règim va haver-hi una reforma educacional i el 1987 vaig poder convalidar el títol d'Instructora per llicenciar-me a l'INEFC de Barcelona.

Durant el meu primer any com a docent vaig promocionar l'esport femení amb un equip de vòlei i un de Cross. En els anys següents, i amb la incorporació de la meva companya de seminari Rosa Maria Quintana, vàrem promocionar l'esport extraescolar amb tres equips de vòlei, un de bàsquet i un d'atletisme, amb una excel·lent resposta i participació de les alumnes.

Pregunta 11: Vas estar tota la teva vida vinculada a l'institut Vicenç Vives, hi havia diferència entre l'esport escolar masculí i femení?

Resposta: Després de treballar a diferents centres, vaig obtenir la plaça a l'Institut Jaume Vicens Vives el 1989, Quan vaig entrar com a interina, en el curs 1975-1976, el centre estava dividit en dos pavellons, el masculí i el femení, i les classes d'Educació Física estaven separades per sexes. Els nois podien utilitzar el gimnàs i les pistes esportives ubicades al pavelló nord, però les noies no podien accedir a les pistes i només podien utilitzar el gimnàs femení, ubicat al pavelló sud, i teníem prohibit sortir fora de la sala de gimnàs. El 1980 les classes van passar a ser mixtes. També recordo que vaig haver de demanar material de suport per poder fer les classes més variades i motivadores.

Quan el 1980 les classes van passar a ser mixtes, hi havia l'inconvenient que les instal·lacions no havien estat remodelades. Crec que va ser a partir de l'any 2001-2002 que vàrem disposar d'una magnífica sala de gimnàs i vestidors nous.

Pregunta 12: Fins quan et vas dedicar a l'esport de competició?

Resposta: Vaig deixar de competir cap a inicis dels anys 80. El vòlei el 1983 i l'atletisme una mica abans. Ja tenia tres criatures i era difícil conciliar-ho. A més, el 1984 també em vaig lesionar i va ser el punt d'inflexió per dir prou a l'esport de competició.

Pregunta 13: Tenint tres criatures i una feina, el teu marit et va recolzar a que continuessis fent esport?

Resposta: Sí, és clar. Jo vaig conèixer el meu marit -Josep Maria Masferrer- al GEiEG. Ell també era atleta. Competíem i entrenàvem junts. Passàvem molt temps junts, perquè anàvem als campionats nacionals plegats; ens compaginàvem molt. La meva família i el meu marit mai van ser per mi un impediment per fer esport, al contrari, sempre em van fer costat.

Carme Vilagran Moner (1948) – entrevistada a 5 de juliol de 2021

Pregunta 1: Des de petita tenies clar que volies jugar a bàsquet?

Resposta: A mi sempre m'ha agradat molt l'esport. Però, a les escoles en aquella època no hi havia equips. Aleshores, jo m'apuntava a tot el que podia. L'esport era molt precari. Em sembla que només fèiem una hora de gimnàstica a la setmana. Però, a partir d'aquí, vam començar a fer bàsquet, tot i que inicialment de manera completament informal. I quan ho vaig provar sí que vaig veure que era el meu esport.

Pregunta 2: Amb quina edat vas jugar el teu primer partit?

Resposta: Amb 15 anys vaig participar en els primers campionats provincials, amb l'equip de Magisteri. El primer partit el vam jugar a Anglès i el segon a St. Pau de Segúries.

Pregunta 3: On comences a jugar?

Resposta: Informalment vaig començar a jugar a l'escola Dominiques i després ja amb 16 anys a l'Escola de Magisteri de Girona, on em vaig incorporar a l'equip que ja existia. El curs 1963-64, Maria Teresa Vicens, que era professora de gimnàstica va impulsar un equip de bàsquet femení, anomenat Escuela Magisterio Gerona. L'entrenador n'era en Manel Sarasa. Durant un temps també ens acompanyava en les sortides la Maruja Arnau, que era la delegada de la Sección Femenina. Bona part de l'equip érem Vilagran, jo, les meves dues germanes -Maria i Roser- i la nostra cosina, la Núria. Després també jugava la Mariona Bastons, l'Àngels Costa, la Dolors Verdaguer i la Rosa Xiberta, i més tard s'hi van sumar altres noies. Però, inicialment, només participàvem en l'àmbit provincial, perquè a l'inici el campionat de bàsquet era provincial. Vam començar a fer exhibicions a les Festes Majors, inclòs en les places de braus.

Pregunta 4: D'aquest primer equip vinculat a l'escola, com vas acabar formant part del CREFF Girona, un equip que acaba a la lliga de la primera divisió nacional?

Resposta: L'equip de Magisterio es va començar a fer més gran, cada vegada érem més noies. Vam acabar jugant bastantes noies i vam guanyar diversos campionats provincials. La temporada de 1967-68, l'equip va passar a anomenar-se CREFF de Gerona (Centro Reunido de Educación Física Femenina) fins a la seva dissolució, la temporada 1975-76.

Pregunta 5: Hi van passar moltes jugadores pel CREFF?

Resposta: Sí, hi van acabar jugant moltes noies, però havíem d'anar a buscar jugadores a les comarques gironines, perquè deixaven l'equip molt d'hora, cap als 20 anys. Era difícil conciliar el treball amb l'esport. La meva germana -la Maria-, per exemple, va haver de deixar el

bàsquet perquè la nostra família tenia una escola i ella va seguir el negoci familiar. Era la directora de l'escola. També recordo que una noia va plegar pel company, i altres van marxar a Barcelona.

Pregunta 6: A casa us va donar suport?

Resposta: Sí, a casa ens van fer costat. El meu pare també estava vinculat al món de l'esport, jugava a futbol.

Pregunta 7: Com era la vestimenta?

Resposta: La roba ens la fèiem a casa. La primera indumentària era faldilla vermella, brusa blanca i bombatxos vermells. Després aquest vestuari es va anar modernitzant i portàvem una faldilla blau-marí amb samarreta groga. Al llarg dels anys la roba es va anar escorçant.

Pregunta 8: On entrenàveu?

Resposta: Inicialment, jugava al pati de l'escola de les Dominiques. Amb Magisteri anàvem a entrenar a les pistes de la piscina, quan encara no hi havia el pavelló d'esports de la Devesa. Es va construir l'any 1964. Però, fins que no vam ser CREFF Girona no entrenàvem fort.

A vegades també ens agafaven per participar en competicions d'altres esports. Una vegada les de Magisteri vam anar a Madrid amb el GEiEG, a competir en atletisme i recordo que em van deixar les vambes perquè jo no en tenia d'atletisme, i vaig quedar segona. Les noies que corrien més les agafaven per anar a competir.

Pregunta 9: Com s'organitzaven les competicions dins del CREFF?

Resposta: El CREFF estava sota la tutela de la Sección Femenina, aleshores la SF organitzava els Campionats d'Espanya on anaven tots els equips dels centres reunits d'educació física femenina. Jugàvem en dues parts de vint minuts.

Pregunta 10: En quina posició jugaves?

Jo era pivot. Vaig ser la màxima encistelladora en el campionat espanyol, en la temporada 1969-70. Saltava molt i era experta en ganxos. Vaig batre el rècord de punts en un partit, en els 'Torneos Medina E.F.F', a Vigo, la temporada 1969-70, amb 45 punts, però el meu rècord personal va ser aquí a Girona en un partit de primera divisió en el qual vaig anotar-ne 49.

Pregunta 11: A part del CREFF, també vas formar part de la Selecció Nacional de Bàsquet. En quin any va ser?

Resposta: Em van cridar a formar part de la Selecció Nacional la temporada 1969-70, però amb la selecció vaig jugar molt poc, era de les de relleu, per jugar al descans. Però, amb les companyes hi havia bona relació. Hi ha gent que encara em reconeix d'haver-hi jugat. Fa 4 o 5 anys ens vam retrobar a Madrid.

Pregunta 12: El bàsquet tenia les comoditats d'avui en dia? Com eren les condicions?

Resposta: Les condicions per venir a entrenar eren difícilíssimes. Hi havia molt sacrifici darrere. Els horaris dels entrenaments, per exemple, eren 3 dies per setmana, dues hores cada dia, normalment a les 10 de la nit. En el nostre cas que érem tres germanes, ens havíem de dutxar a casa ja de nit, quan arribàvem, i només teníem un lavabo. Amb relació als viatges, els primers anys ens pagaven el menjar i anàvem en bus als partits, després quan ja vam ser CREFF Girona vam començar a viatjar en avió, però el calçat ens l'havíem de pagar sempre nosaltres. Amb la selecció cobràvem dietes i ens pagaven despeses quan viatjàvem.

Pregunta 13: Com eren els partits, hi havia discriminació pel fet de ser dones?

Resposta: Als partits no hi havia discriminació, però hi havia coses durant els entrenaments al pavelló, perquè nosaltres sempre quedàvem las últimes per entrenar, anaven sempre primer els equips masculins. O fèiem els entrenaments a les 7 del matí i anàvem a treballar després o a les 10 de la nit.

Pregunta 14: Vas patir alguna lesió greu?

Resposta: Vaig patir una lesió en els genolls. Vaig trencar-me els dos meniscs.

Pregunta 15: Per què et retires de l'esport professional?

Resposta: Em vaig retirar per la meva vida professional, era difícil conciliar l'esport amb la feina, i també per una lesió que anava arrossegant. Vaig estar jugant un any amb els dos meniscs trencats, cap als 25 anys. Vaig aguantar jugant un any més així, fins que vaig decidir retirar-me.

Dolors (Lolita) Iglesias Paredes (1951) – entrevistada a 5 de juliol de 2021

Pregunta 1: Des de petita tenies clar que volies jugar a bàsquet?

Resposta: Sempre em va agradar molt l'esport. A Blanes, hi havia pocs equips i eren de nois. Pel que he sabut, al Col·legi de les Monges, hi havia un equip de noies, però era exclusiu per les alumnes. Jo sempre jugava amb els nens del meu barri a l'esport que fos, m'agradaven tots. Com que en aquella època no teníem instal·lacions esportives, l'esport més fàcil de jugar era el futbol. El que sí que m'avorrien eren els jocs que jugaven les nenes, jo necessitava coses més actives. També recordo que en el mur d'una casa hi havia com un buit, i allò era la meva cistella. Era molt feliç amb una pilota, fos a les mans o als peus. Els veïns de casa li solien dir al meu pare: "l'lastima que no sigui un noi!"

Pregunta 2: Amb quina edat vas començar a jugar a bàsquet?

Resposta: Oficialment, als 14, quan em van deixar formar part de l'equip sènior de Blanes, que era l'únic que hi havia.

Pregunta 3: A casa teva et van donar suport?

Resposta: Sí, però la meva mare quan jo tenia 12 anys, més o menys, no li agradava que jo estigués sempre jugant amb els nois, aleshores em renyava molt i castigava. Després sí, ja vaig comptar amb el suport de la meva família. Tant jo com les meves dues germanes que també van jugar a bàsquet. La més gran, l'Anna, va jugar un any quan van crear l'equip del poble, però no vam coincidir, amb la més petita, la M. Àngels, sí que vam coincidir jugant al mateix equip, almenys un any. Després ja va venir en Manel Sarasa -l'entrenador del CREFF- a fitxar-me pel club i a demanar a mons pares que em deixessin anar. La meva germana petita també va venir, però va jugar amb el filial, el Medina-Girona.

Pregunta 4: En quin any va ser la teva incorporació al CREFF?

Resposta: Al CREFF em vaig incorporar l'any 1969.

Pregunta 5: En quina posició jugaves?

Resposta: Jugava de base. Tenia molta força i precisió en les passades. Arribava de punta a punta de la pista. Després hi havia qui les agafava i qui no!

Pregunta 6: Recordes el teu primer partit amb el CREFF?

Resposta: El meu primer partit oficial a Girona amb el CREFF va ser contra la selecció cubana femenina, el setembre de 1969 (per ser el meu primer partit a casa déu-n'hi-do, un sac de

nervis). El recordo perfectament perquè va ser un xoc per nosaltres. Primer perquè eren molt altes, i segon perquè eren molt bones i anaven molt ben preparades i equipades. El marcador va quedar 38 a 70 i escaig per les cubanes. La selecció cubana també va jugar contra l'equip masculí de Sant Josep. En principi era a porta tancada, però hi va anar molta gent! I van poder veure la victòria de la selecció cubana sobre l'equip gironí.

Entre agost i setembre també vaig jugar el 'Torneo Medina' a Santander. Aquests van ser els meus primers partits amb el CREFF Girona. En aquests tornejos es reunien equips dels diferents esports que es disputaven aleshores, jo recordo especialment el vòlei, l'handbol i el bàsquet. Allà vaig fer una amiga de Castelló de la Plana que jugava a handbol, i ha estat per a tota la vida!

Pregunta 7: Com era la vestimenta amb la qual jugàveu?

Resposta: Vam passar de faldilles i bombatxos a shorts curtíssims, encara durant el franquisme.

Pregunta 8: Igual que la Carme Vilagran, també vas acabar jugant a la selecció nacional de bàsquet...

Resposta: Sí, va ser la temporada 1973-74, després de dues bones temporades al CREFF, en què m'havien escollit com a millor jugadora provincial. Vaig jugar dos partits oficials i un torneig FICEP a Viena, on va guanyar Espanya!

El desembre del 73 em convoquen per formar part de la Selecció Nacional, i jugar dos partits contra Portugal, un a Càceres a finals de desembre i altre a Lisboa, a inicis de gener de 1974, i vam guanyar tots dos partits. El Torneig de la FICEP, va ser el juny de 1974, a Viena (Àustria). Si no recordo malament, vam jugar contra les seleccions, d'Itàlia, França, Alemanya, Àustria i Espanya. I vam quedar campiones! En aquell moment, la Federació Espanyola va decidir que aquells partits no comptin com a oficials, així que no puc sumar-me més partits internacionals.

L'abril de 74 també m'havien convocat per formar part de la preselecció per jugar el torneig classificatori del XIV Campionat d'Europa Femení, a la Corunya. Però, després de més de 15 dies d'entrenaments, m'acaben descartant per jugar el Preeuropeu (davant tenia les bases Carme Famadas, i Neus Bertran) i de tercera base van escollir la Merche Gómez de Frutos del Corunya.

Pregunta 9: L'esport tenia les comoditats d'avui en dia?

Resposta: Ni de molt. Per començar jugàvem en pistes de ciment, a la meua època -anys 60- encara hi havia pistes de terra, però jo sempre vaig entrenar en pistes de ciment. I les

instal·lacions no tenien calefacció i les dutxes eren d'aigua freda. Tan sols quan em va fitxar el Mataró, la temporada 1976-77, vaig jugar en un pavelló amb parquet i amb marcadors electrònics. I la roba ens la deixava la SF, però l'havíem de tornar, inclòs amb la Selecció Espanyola. Només els mitjons li van donar a la Carme Vilagran, quan era amb la selecció espanyola. A mi res, ho vaig haver de tornar tot!

Pregunta 10: Com eren els partits, hi havia discriminació pel fet de ser dones?

Resposta: Quan jugues, estàs tan concentrada que no t'hi fixes gaire en el que et diuen. Però me'n recordo un episodi l'any 1972, una jugadora de l'equip Standard de Madrid va mossegar l'àrbitre, i això va tenir més pes a la premsa que no pas els seus mèrits com a esportista. Aquesta notícia va fer la volta al món, malauradament.

Els nostres entrenadors i àrbitres també van ser sempre homes. D'entrenadors vam tenir en Manel Sarasa, en Ferran Girón i, de tant en tant, ens ajudava en Ramon Sitjà, després més tard, l'Àngel Brea i, per últim, en Lluís Barniol. Però la que va crear l'equip que més tard es denominaria CREFF Girona, va ser una dona, la Teresa Vicens la professora de gimnàstica de l'escola de Magisteri de Girona.

Pregunta 11: Vas patir alguna lesió greu?

Resposta: Per sort no! Vaig patir un esquinç de turmell molt fort, entre altres lesions petites de contusions i esquinços. Després de 15 dies parades em van portar al Dr. Guillem que estava de metge amb el Joventut de Badalona, per intentar poder jugar el pròxim partit. Vaig poder jugar infiltrada. També sovint agafava bronquitis. De fet, tinc una anècdota amb la meva mare, d'una d'aquestes vegades que havia agafat bronquitis. La meva mare no volia que anés a jugar així, i jo li vaig dir que només aniria a veure el partit, i ella em pregunta, doncs per què t'emportes la bossa amb la roba de jugar?, li vaig contestar, per si de cas... però vaig jugar igualment, és clar.

Pregunta 12: Per què et vas retirar de l'esport professional?

Resposta: Em vaig retirar de l'esport professional a finals de 1976 per la meva vida laboral i familiar. Era impossible conciliar les tres coses. El fet de ser dona marcava molt amb les teves obligacions.

Pregunta 13: A més de jugadora també vas ser entrenadora...

Resposta: També vaig entrenar al Medina-Girona, filial del CREFF. Tenia la Mercè Casanova que m'ajudava, i així quan jo anava a jugar fora, era ella la qui portava l'equip. Vam pujar de

categoria, de provincial a regional. Vaig començar a entrenar l'any 1972, amb uns 21 anys. I vaig haver de fer el curs d'entrenadora, el vaig convalidar l'any 1991

Pregunta 14: Encara segueixes en contacte amb les excompanyes del basquetbol?

Resposta: Sí, sempre hem estat en contacte amb les companyes de Girona, naturalment amb algunes pauses... i sobretot amb el grup que estàvem més unides. A partir de l'homenatge que ens va fer l'Uni Girona, el 2014, vam reactivar la relació amb les meves excompanyes de l'equip de Mataró, i d'altres que havíem coincidit a la Selecció o a altres equips de Barcelona com ara el Picadero, Comansi, Hispà Franceses...

Pregunta 15: I amb les actuals jugadores de l'Uni Girona, també teniu contacte?

Resposta: Una mica, però no tant com voldríem, tenim el problema de l'idioma, no ens entenem amb algunes jugadores. Una llàstima! Però anem a veure els seus partits.

Pregunta 16: Quina és la situació del bàsquet femení entre el jovent?

Resposta: Avui dia, moltes ho deixen quan acaben la selectivitat, no sabem el perquè, marxen abans dels 15-16 anys o poc més. Entenen que l'esport professional és un gran sacrifici, no volen la incertesa, ni tenen paciència per comprovar si arribaran. Els estudis requereixen temps, i el treball, i els entrenaments i partits també. Aleshores tant pares com joves trien els estudis com a prioritaris. Tot i que cada dia més, es demostra que es poden fer les dues coses. Només cal organitzar-se bé. L'etapa de batxillerat i selectivitat és la més complicada, i després ens trobem que a vegades la carrera la fan fora de la ciutat on viuen, han de marxar. Si no puguen ràpidament de categoria, es cansen i no volen fer sacrificis. Estudiar, entrenar i jugar és molt pesat, i més a aquesta edat. Els pares són els primers que els animen a deixar-ho si juguen poc.

Coralí Gilabert Masó (1955) – entrevistada a 15 de juliol de 2021

Pregunta 1: Des de petita tenies clar que volies esquiar?

Resposta: L'Esquí em va venir, no el vaig buscar. No em vaig plantejar mai ser professional.

El meu pare esquia (era de la 5ª del biberó, secció de muntanya al Pallars) i allà va veure nevar per primera vegada, el va impactar que no fes soroll. Allà va veure esquiar i es va calçar uns esquís per primer cop. Va aprendre a estimar molt la muntanya i quan era petita cada any anàvem al Pas de la Casa i a Núria. La meua mare i germans també esquaven. Abans era més accessible. Anàvem en bus fins a Ripoll/Ribes i allà agafàvem un taxi fins a La Molina.

Pregunta 2: A casa et van donar suport?

Resposta: Sí, a casa sempre vaig comptar amb el suport de la família.

Pregunta 3: Qui et va animar a esquiar de manera competitiva?

Resposta: El meu pare ja era del GEiEG i un amic, Ricard Alsina, ens va animar a competir en els campionats socials. Alsina, a més d'esquiar ens feia d'entrenador. Va ser el meu primer entrenador Ricard Alsina, i amb ell ens ho passàvem molt bé.

Després ens van portar a competir en Campionats Provincials i, finalment, la FCE es va fixar en nosaltres, perquè un dels dirigents, un tal Bofill, volia portar catalans a l'equip espanyol.

Pregunta 4: A Girona no hi ha pistes d'esquí, com ho fèieu per entrenar?

Resposta: L'única pista per entrenar-se era la del GEiEG a la Devesa, però només durant l'estiu és clar.

Pregunta 5: Com vas entrar a l'equip Nacional?

Resposta: La selecció nacional va muntar un *stage* a la Vall d'Aran amb unes 15 o 20 noies. De Girona érem la Teia Pascual i jo, però també hi havia la Marta de la Peña, la Maria Jesús Aunós i altres noies de Cantàbria, i altres indrets. Jo vaig ser una de les tres escollides per l'equip nacional. El mateix Bofill de la FCE, va venir a casa dels meus pares a demanar que em deixessin competir i a explicar com eren els entrenaments i tota la resta. També va dir-los que a l'equip hi anava la seva mateixa filla, per donar-los una certa seguretat perquè jo era molt jove. Hi vaig estar de 1972 a 1976. Érem quatre: Conchita Puig, Maria Jesús Aunós, Marta de la Peña i jo. Vam ser sempre les quatre els 4 anys que hi vaig estar, dels 14 als 18 anys.

Pregunta 6: I els teus pares, com van reaccionar?

Resposta: Els meus pares eren de ment força oberta. I l'esquí era un món molt petit, tothom es coneixia. A més, en Bofill els hi va dir que hi hauria una *nurse* per a controlar les noies, però només va venir a dos o tres viatges (es deia Campanyà i podia ser filla del fotògraf Antoni Campanyà). Finalment, els meus pares em van donar el permís i vaig poder anar a les diverses competicions que fèiem a l'estranger com a La Plagne (França), l'any 1972, mundials de Val Gardena.

Als campionats d'Espanya els meus pares venien a veure'ns sempre que podien. El seu viatge de noces va ser als Alps, on es van fer molt amics amb els propietaris d'un hotel a Chamonix. Jo vaig aprendre francès allà, i avui en dia encara mantenim el vincle.

Pregunta 7: Et resultava difícil competir per Espanya sent un règim totalitari?

Resposta: Quan vaig entrar era molt joveneta. Després em vaig avergonyir moltíssim de formar part de l'equip nacional, per l'element propagandístic de la Dictadura, em va molestar molt. No es parlava de política a les concentracions nacionals. Ho vaig descobrir a Xile poc abans de l'assassinat d'Allende. Va ser un punt d'inflexió. A Xile hi havia un noi que portava una pistola al cotxe, perquè era militant polític, i també hi havia pintades al carrer... Tot em va sorprendre.

En part, aquesta va ser una de les raons perquè jo deixés de competir amb l'equip nacional. També s'ha de dir que em vaig enamorar, i el fet de voler formar una família em va acabar d'animar a deixar l'esquí d'alt nivell.

Pregunta 8: Com eren les competicions?

Resposta: La temporada arrencava a inicis de desembre a Val d'Isère i començaven les proves de la Copa del Món que feien que no tornéssim a casa fins a finals d'abril. Anàvem per tot Europa, els Alps, Itàlia, França, Iugoslàvia, Àustria, etc. Un any també vam anar a Sierra Nevada, on hi havia una prova del Campionat del Món i a Navacerrada cap al 1976-78, on em vaig formar també com a entrenadora posteriorment.

Només descansàvem maig i juny que era el temps per estudiar. Era impossible estudiar mentre esquivàvem i entrenàvem. Anava dos cops per setmana a Barcelona en tren, on feia classes de ciències de Batxiller Superior, amb 19 o 20 anys.

Pregunta 9: Els viatges tenien les comoditats d'avui en dia?

Resposta: Ni de bon tros. Els viatges els fèiem en furgoneta i havíem de portar les maletes molt plenes perquè estaríem fora de casa 4 o 5 mesos. Jo portava sempre la guitarra amb mi.

També recordo que era molt emocionant que la canalla ens demanés autògrafs i rebre les cartes de casa quan érem fora. El primer que fèiem era anar a correus a buscar les cartes quan arribàvem a un nou lloc de competició, perquè prèviament ja havíem calculat quan ens les havien d'enviar.

Pregunta 10: Quina modalitat d'esquí t'impactava més?

Resposta: L'esquí alpí està compost per tres proves: eslàlom especial, eslàlom gegant i descens. De les tres, sempre m'impressionava el descens perquè és una disciplina en la qual s'agafa molta, molta velocitat!

Pregunta 11: Et vas retirar molt jove, per què?

Resposta: Em vaig cremar de tant esport i esquí d'alta competició. Sempre de viatge, fent i desfent maletes, mai dormia al mateix llit... Vaig dir prou, però no vaig deixar l'esquí del tot.

Pregunta 12: Com eren els entrenaments?

Resposta: A l'època que no s'entrenava a la neu, a l'estiu, fèiem entrenaments físics, a Vallvidrera, on estàvem 15 dies aïllades en un hotel. Al matí corríem per la zona de la Torre de Collserola i a la tarda a la Residència Blume al gimnàs. També anàvem al camp d'atletisme del Barça. A l'octubre passàvem tres setmanes a La Molina i a la Vall d'Aran amb l'equip nacional, sempre aïllades de la societat... L'entrenament era molt dur: pujar i baixar corrent per les muntanyes, exercicis específiques per la tècnica d'esquí, etc...

Pregunta 12: Vas patir alguna lesió greu?

Resposta: Cap lesió greu, tan sols em vaig fer un trauc.

Pregunta 13: Els entrenaments els fèieu juntament amb els companys de l'equip masculí?

Resposta: Als entrenaments amb l'equip nacional estàvem segregats per sexes. No es permetia gaire el contacte entre nois i noies. En el cas que coincidíssim en el lloc d'ubicació ens separaven en hotels diferents i allunyats. L'entrenador era un home francès, Roland Tisnot, que es va casar amb la Conchita Puig, qui va ser la primera esquiadora olímpica de l'Estat, als Jocs Olímpics d'hivern de Sapporo, l'any 1972.

Pregunta 14: Disposaves dels mateixos recursos que els homes (possibilitats de competir, equipaments, despeses de viatge)?

Resposta: No recordo cap discriminació pel fet de ser dona, les condicions eren les mateixes tant per l'equip femení com pel masculí, i tot el material era subministrat per les empreses relacionades amb el món de l'esquí.

Pregunta 15: Tot i que vas acabar un pèl farta, com valores el teu pas per l'esport d'elit?

Resposta: Em va servir, entre altres coses, per adquirir *mundologia* i emancipar-me, perquè si bé no cobràvem un sou, sí que teníem diners de butxaca, suficient per a les meves coses, mentre que les despeses i els equipaments els teníem pagats. Em va permetre accedir i conèixer altres àmbits culturals i socials i relacionar-me amb noies de qualsevol part del món. Jo ja parlava francès, i gràcies als viatges vaig començar a aprendre anglès i italià.

Vaig créixer obertament, sense prejudicis ni tabús, dels 14 als 18 anys, gràcies a haver viatjat pel món mitjançant l'esquí professional.

Pregunta 16: Un cop deixes la selecció, què vas fer?

Resposta: Dels 18 als 22 anys vaig fer d'entrenadora. Vaig ser de les primeres entrenadores d'esquí del país ensenyant a nens i nenes del GEiEG a La Molina. La Conxita Puig es va acreditar com a entrenadora a Navacerrada amb mi. Els exàmens es feien a Madrid i, en general, eren poques dones.

Ja tenia 19 anys, volia continuar emancipada i em vaig comprar un cotxe. Tampoc vaig abandonar l'esquí. La condició a la feina era que pogués sortir per anar a entrenar, en lloc de fer vacances a l'estiu.

Pregunta 17: Et continua agradant esquiar?

Resposta: L'esquí es va promocionar moltíssim després de la medalla d'or del P.F. Ochoa i tanta massificació a les pistes i a les carreteres fa que ja no et vingui de gust.

Rosa Duran (1962) – entrevistada a 15 de juliol de 2021

Pregunta 1: Des de petita tenies clar que volies jugar a vòlei?

Resposta: No, el meu germà i la meva cunyada jugaven a vòlei i m'hi vaig vincular pel meu germà. El metge li va recomanar fer esport i es va apuntar al vòlei i jo m'hi vaig sumar.

També m'agradava el tennis taula, però era incompatible amb el vòlei.

Pregunta 2: Quants anys tenies quan vas començar a jugar a vòlei?

Resposta: Vaig començar a jugar l'any 1975, amb 13 anys, tant al Club Vòlei AVAP (Agrupació Vista Alegre i Parròquia), com a l'institut. Vaig ser de les primeres generacions.

Pregunta 3: A casa et van donar suport?

Resposta: La família la vaig tenir al meu costat sempre, però no ens anaven a veure, em sembla que hauria de ser profundament avorrit.

Pregunta 4: Com es va formar el CV AVAP Girona?

Resposta: Als anys setanta hi havia més d'una persona al barri que ja sabia de vòlei. I com eren pocs per formar un equip de futbol van decidir crear-ne un de vòlei. A més, hi havia la figura d'en Joan Pujol⁵²⁴, que va tenir molt pes en la promoció del vòlei a Girona. Es va fer una crida al barri i durant l'any 1972-73 es va fundar l'AVAP. Primer hi va haver secció de vòlei, tot just el 1973, i després es van formar la secció d'escacs i la de tennis taula. Però el vòlei es va fer molt gros. Som un dels clubs més antics de Catalunya.

Pregunta 5: No hi havia cap club de vòlei a Girona fins aleshores?

Els primers equips de vòlei a les comarques gironines els van crear els professors d'educació física en els seus instituts. Els primers van ser els de Blanes i Ripoll, i aquí a Girona en els instituts Vicenç Vives i La Salle. També hi havia el Medina de la Sección Femenina, però nosaltres no hi teníem vincles. Als anys setanta Girona va arribar a tenir els clubs de vòlei Peña Doble Set -que va sortir de La Salle-, l'AVAP i el Medina de la SF. Hi havia una certa rivalitat amb la Peña Doble Set.

Pregunta 6: L'AVAP tenia equip femení des del principi?

Resposta: Hi havia equip masculí i femení des dels seus inicis. Nosaltres som el primer equip i ja competíem amb federats des del principi. Ens vam federar per poder jugar contra altres

⁵²⁴ Joan Pujol Angelats, pioner del voleibol a les comarques gironines als anys 70, entrenador del llegendari AVAP, delegat i àrbitre.

equips, però vam haver de començar totalment de zero, no en sabíem res. No havíem jugat mai. A l'inici érem només 6 jugadores, de manera que no podíem fer canvis i ens havíem de mantenir tot el partit, però al final a la Primera Catalana ja érem 14 i vam començar a poder descartar.

Pregunta 7: Venia públic a veure-us jugar?

Resposta: Molt poc. El públic eren veïns, 3 o 4 pares, familiars, parelles o els propis de l'entitat.

Pregunta 8: Et vas sentir mai discriminada pel fet de ser dona?

Resposta: No, no vaig sentir mai cap discriminació. Al principi el que sí que hi havia era certa intriga perquè l'esport que fèiem era una novetat a la ciutat. De fet, més endavant a l'AVAP entrenàvem mixtos i també va existir un equip de veterans mixt.

Pregunta 9: Com s'organitzava el club?

Resposta: Era totalment autogestionat i molt rudimentari al principi. Els primers estatuts de vòlei es van fer cap als anys 90 quan ja portàvem 20 anys jugant.

Quan vam començar hi havia molta improvisació. No teníem molts recursos i havíem de fer de tot. Per exemple, si necessitàvem un àrbitre, l'hauríem de pagar, i si no hi havia diners, ens arbitràvem nosaltres mateixos. A mi em va passar. A més de jugar vaig haver de fer d'entrenadora, àrbitre i presidenta del club. Per ser àrbitre vaig haver de fer un curset amb la federació, però per fer d'entrenadora no va ser necessari, no hi havia tanta exigència documental. La crònica dels partits també la fèiem nosaltres, i ens la publicaven a la premsa, en *Los Sitios*.

Pregunta 10: Les pistes on jugàveu, eren de parquet com ara?

Resposta: En cap cas. Vam començar jugant a la pista d'hoquei de Vista Alegre que era de formigó perquè clar estava pensada per a jugar a hoquei. Me'n recordo una vegada que vaig anar a jugar fora i era parquet. Va ser una il·lusió veure i jugar en parquet per primera vegada.

Cap als anys 80 vam anar al pavelló de Santa Eugènia. Era molt millor perquè ja era amb parquet – tot i no estar des dels seus inicis- i estàvem en un pavelló. Però el vòlei continuava sent molt rudimentari. De fet, al pavelló entrenàvem les últimes, de 22h a 00h, dilluns i dimecres.

Pregunta 11: Com eren les primeres competicions?

Resposta: Inicialment competíem a nivell provincial amb els pocs equips que hi havia. De fet, ens podien cridar per jugar amb altres instituts, quan faltaven noies. Després el nivell va anar pujant i ja competíem a la Primera Catalana.

Pregunta 12: Per què vas deixar de jugar a vòlei?

Resposta: Ho vaig deixar perquè volia un cap de setmana lliure. Havia de conciliar la vida esportiva amb la laboral -soc guia turística i vaig començar a treballar cap als 23-24 anys- i els partits de final de temporada me'ls perdia tots.

Francesca Mussons i Requesens (1948) – entrevistada a 16 de juliol de 2021

Pregunta 1: Des de petita tenies clar que volies jugar a tennis?

Resposta: De petita m'agradaven tots els esports. De fet, jugava a qualsevol: a vòlei, a basquetbol, etc. Però al final vaig acabar practicant el tennis, això sí, sempre com un hobby perquè jo anteposava la meua vida professional. Vaig estudiar biologia.

Pregunta 2: A casa et van donar suport?

Resposta: Sempre he tingut el suport de la meua família. El meu pare i el meu germà ja jugaven i jo anava a jugar amb ells a Vista Alegre i a la Devesa.

Pregunta 3: On entrenaves?

Resposta: Inicialment a Vista Alegre, a la Devesa i a les pistes de l'Hípica, on també era sòcia i podia jugar-hi. Després més tard, entre els anys seixanta i setanta, em van fitxar a Barcelona i vaig anar a entrenar al club Barcino, i al Cercle Sabadellenc. Tenia sort perquè em deixaven jugar sense ser sòcia.

Pregunta 4: Com eren les competicions?

Resposta: A vegades arribava a anar a 3 campionats el mateix dia. Vaig jugar molt a Espanya i a Portugal, però també a França i Itàlia. No volia que la meua família em vingués a veure perquè veia que el meu pare es posava nerviós. Per Europa solia anar sola, hi havia porques rivals. Recordo especialment una vegada que vaig jugar sobre herba, a Singapur.

Pregunta 5: Vas patir alguna lesió?

Resposta: Greu no, però vaig patir moltes lesions. Vaig ser operada de braços i genolls. Jugava força, potser de cinc a sis hores diàries. I eren altres temps, jo no feia dietes ni revisions mèdiques, ni tenia entrenador.

Pregunta 6: Com era la indumentària?

Resposta: La indumentària era faldilla curteta, no vaig jugar mai amb la faldilla llarga.

Pregunta 7: Quan vas entrar al Club Tennis Girona hi havia dones?

Resposta: Quan vaig entrar ja hi havia dones. Devíem ser unes 7 o 8, al Tennis Girona, però jo sempre jugava contra homes en el club.

Pregunta 8: Com era la relació amb els companys de la categoria masculina?

Resposta: Sempre he tingut molt bona relació amb tothom. L'important és saber guanyar i saber perdre. I quan es guanya jo crec que s'ha de ser humil. Sempre he seguit aquesta manera de ser, ser humil en tot. Tothom m'ha tingut sempre molt respecte.

Pregunta 9: Disposaves dels mateixos recursos que els homes?

Resposta: Els materials els facilitaven les cases i marques. Era per punts i eren els mateixos que donaven als homes. A mi, una casa em va fixar, la Slazenger, que em donava tots els materials. Les raquetes eren de fusta i vaig començar amb la del meu pare que encara la conservo a casa.

Pregunta 10: Et vas dedicar al tennis tot el temps que volies o vas haver d'abandonar-ho abans?

Resposta: Jo vaig fer molt esport, durant gairebé tota la meua vida. Vaig començar a jugar amb 15, el 1963, i vaig jugar fins ara fa poc, al 2015. En total van ser 52 anys jugant. A mi m'agrada competir i, amb 73 anys, encara ho podia continuar fent, però és una etapa de la meua vida que ja ha passat, ara tinc altres prioritats. Jo penso que si hagués nascut ara, hauria sigut molt bona.

Pregunta 11: Què et va aportar l'esport?

Resposta: L'esport m'ha fet ser la persona que soc i m'ha ajudat en la meua prospecció personal.

Pregunta 12: També vas ser la primera presidenta del club.

Resposta: Vaig ser presidenta del CT Girona 4 anys, entre el 1997 i el 2001, vaig ser reelegida. Vaig voler canviar algunes coses que creia que no anaven bé dins del club, però vaig trobar moltes reticències.

M. Teresa Saló Oliveras (1949) – entrevistada a 17 de juliol de 2021

Pregunta 1: Des de petita tenies clar que volies practicar l'atletisme?

Resposta: No. Sí que és cert que el meu pare i el meu germà, Joan Saló, ja feien atletisme al GEIEG i a casa es respirava un ambient esportiu. Però jo vaig iniciar-me a l'esport amb el bàsquet, jugava a l'Hogar del Productor, equip amb el qual vaig jugar fins a inicis dels anys setanta. La meva cunyada, la Teresa Martí, també jugava a bàsquet, però al CREFF. Els dos equips van estar a la primera divisió estatal.

Pregunta 2: A casa et van donar suport?

Resposta: Sí, sempre. El fet de tenir pare i germà vinculats amb el món esportiu sempre va fer que tingués suport per part de la família.

Pregunta 3: Com es va formar el primer equip d'atletisme femení de Girona?

Resposta: Poca gent sap la seva història i és quelcom divertida, podríem anomenar-la història d'amor. El meu germà era bon esportista, però les lesions el van fer retirar molt aviat, llavors va pensar que seria bo formar a Girona el primer equip femení d'atletisme; em digué que invitaria una noia que li agradava de nom Teresa Martí (que desdebaní la meva cunyada), i que jo busqués alguna amiga o coneguda que li interessés formar part del primer equip d'atletisme del GEIEG.

Jo cursava batxillerat en l'únic institut que hi havia a Girona, ubicat al carrer de la Força. En el meu curs hi havia una noia que despuntava en totes les classes d'esport i vaig dirigir-me a ella, era l'Anna M Molina de Haro, en un primer moment no s'entusiasmà gaire, però li vaig dir: "mira, demà jo vindré a l'institut amb la bossa d'esport i al sortir aniré a la Devesa per començar els entrenaments si vols ja ho saps", l'endemà ella va venir amb la seva bossa d'esport. També vaig invitar una veïna del carrer, Teresa Pagès, així nasqué el primer equip d'atletisme de Girona, el del GEIEG.

Pregunta 4: Quines modalitats d'atletisme practicaves?

Resposta: Jo, per la meva constitució, em vaig especialitzar en proves de llançament de pes, de disc i de javelina, i també formava part dels relleus. Encara que el primer any, en anar a competicions per equips i ser només quatre, ens tocaven fer proves que no eren de la nostra especialitat. El disc m'encantava i encara guardo a casa tant el disc com el pes amb els que competia.

Pregunta 5: En què consistia 'l'atleta complet'?

Resposta: Era un concurs provincial en el qual s'havien de superar proves d'atletisme i de natació. El vaig guanyar el 1969. Me'n recordo perfectament, perquè l'últim dia de competició era l'1 de novembre, i tocaven fer les proves de natació. En aquella època no hi havia piscines cobertes i la piscina de la Devesa estava congelada, en veure el panorama vaig pensar, jo aquí no em tiro. De debò que pensàvem que no podíem competir, però ens van dir que sí, que podíem trencar el gel i competir. I així ho vam fer. El Pipe (Sánchez Babot) ens va donar un conyac per entrar en calor.

Pregunta 6: Com va ser la rebuda dins del GEIEG d'aquest primer equip femení?

Resposta: Va ser molt maco, molt bonic, el meu germà els hi va dir que unes noies començaven a practicar atletisme i va haver-hi molt bona sintonia sempre, hi hagué una bona empatia, inclòs en els desplaçaments.

Pregunta 7: Et vas sentir discriminada en algun moment pel fet de ser dona?

Resposta: No, mai m'he sentit discriminada. Fins i tot ens ajudaven, els nois. Només recordo una vegada, un episodi en què vam haver de fer d'hostesses i no ens va agradar gaire. Venia la delegació sueca d'atletisme masculí i ens va tocar fer d'hostesses, i sense cobrar. Només ens van pagar el vestit i la jaqueta blau. I això que no ens havien pagat mai la roba esportiva que necessitàvem per fer atletisme, però el vestit d'hostessa sí que ens el van pagar.

Pregunta 8: Com era la relació entre vosaltres?

Resposta: Era molt bona. Anàvem sempre juntes i ho compartíem tot. Quan vam anar als Campionats d'Atletisme de Catalunya per primera vegada no en teníem ni idea del seu funcionament, tot era nou, però ens en vam sortir molt bé. Formàvem un *pack*, un grup d'amigues molt unides i ens ajudàvem molt.

Pregunta 9: Com eren els entrenaments?

Resposta: Entrenàvem cada dia, fes el temps que fes, al camp de la Devesa. Ens entrenava el meu germà, era força exigent. A mi em feia fotos per detectar defectes i males postures del cos i per darrere escrivia aspectes a millorar. Recordo que ell sempre em deia, "no has d'anar a guanyar al contrincant, sempre has de millorar la teva marca", aquest consell m'ha ajudat en totes les facetes de la vida. Encara conservo aquestes fotos amb les seves anotacions.

A l'hivern fèiem cross com a preparació. Me'n recordo que una vegada, a la cursa de la Pujada dels Àngels em vaig esgotar i vaig haver d'agafar-me a un arbre per descansar i reposar forces per després continuar fins al Santuari, i d'una anècdota a la cursa de la Jean Bouin, a

Barcelona, que vaig passar per damunt d'un periodista que estava encantat fent fotos de la sortida.

Pregunta 10: I competir essent només quatre noies, com era?

Resposta: Era sacrificat, però ens agradava molt perquè també ho passàvem molt bé juntes i amb els companys. Més tard vam arribar a ser unes 10 o 12 noies, i era millor que quan érem les 4 perquè quan competíem per equips havíem de fer totes les proves, inclòs de les que no eren les nostres especialitats. Les grans rivals eren el FC Barcelona i la Santboiana i en general venia poc públic a les competicions.

Pregunta 11: Recordes algun resultat especialment?

Resposta: L'any 1966 vaig batre el rècord de Catalunya de llançament de pes, feia més de 30 anys que no es batia, el tenia l'Anna Tugas. Va ser a l'Estadi Olímpic i van venir 3 jutges a comprovar que fos un nou rècord. M'ha deixat un gran record. Vaig tornar a guanyar el mateix campionat -eren els campionats absoluts de Catalunya- el 1970; i el 1967, 1968, 1969 i el 1971 vaig quedar subcampiona. De llançament de disc vaig ser campiona de Catalunya el 1970, subcampiona el 1971 i tercera el 1967 i 1969. Em va fer molt il·lusió guanyar aquestes medalla d'or. També vaig guanyar la medalla d'or en llançament de pes al campionat nacional absolut dels II Jocs Nacionals d'Escoles Normals de 1968. També recordo amb il·lusió el fet d'haver guanyat 'l'Atleta Complet' de Girona l'any 1968-69.

I en l'àmbit Estatal, recordo especialment haver guanyat la medalla de bronze dels campionats absoluts d'Espanya, el 1968 i 1970 en llançament de pes.

Pregunta 12: Vas patir alguna lesió?

Resposta: En l'atletisme turmells i genolls pateixen molt. Vaig tenir moltes lesions al llarg de la meva trajectòria, sobretot de turmells i de braços. Era el Pipe Sànchez Babot qui em feia les atencions mèdiques, i em cuidava una mica de les lesions. Vaig haver d'operar-me i posar-me pròtesis. També a l'esquena. Abans era diferent, fèiem molts disbarats. Mai vaig fer una prova d'esforç per exemple.

Pregunta 13: Us havíeu de pagar vosaltres els materials esportius?

Ens van donar molt poca cosa, ens pagaven els desplaçaments i les dietes. Però, la roba, el xandall, les vambes i els materials ens ho havíem de comprar nosaltres. No teníem patrocinis.

Pregunta 14: Et vas dedicar a l'atletisme tot el temps que volies o vas haver d'abandonar-ho abans?

Resposta: Me'n vaig anar a treballar a Igualada, feia de mestra i era difícil de conciliar feina i esport de competició. Però encara vaig continuar competint fins a l'any 1990, quan vaig quedar campiona en llançament de pes als campionats d'escoles de magisteri. Va ser per aquella època quan ho vaig deixar.

Pregunta 15: Et vas desvincular completament de l'atletisme?

Resposta: Vaig deixar de practicar-lo, però encara anava a veure competicions.

Pregunta 16: I l'Anna Molina de Haro, com era?

Resposta: L'Anna era una *crack*, era molt bona, però l'atletisme estava molt poc valorat. Hauria pogut arribar a ser olímpica, motiu pel qual va anar a Madrid, però es va lesionar pel tipus de calçat. Portava unes vambes amb uns claus més llargs que els normals, perquè estava acostumada a les sabates per córrer a les pistes de cendra de l'Estadi del GEiEG, i es va trencar l'articulació del genoll. Va doblar tota la cama. Es va haver de dedicar al pes, però tenia esperit de superació i molta força de voluntat. Va descobrir que també era molt bona en llançament. Però també he de dir que nedant era horrorosa.

Conclusions

Un cop descrites en la introducció les personalitats i característiques més rellevants pel que fa a la institucionalització de l'esport a Occident, així com la capacitat d'algunes dones per obrir-se pas en un món d'homes, en el segon capítol hem explicat l'eclosió de l'activitat esportiva a Girona i el paper que hi van poder jugar les gironines durant els períodes de la Restauració i de la dictadura de Primo de Rivera. Aquesta època, a cavall del segle XIX i XX, l'esport encara no tenia el reconeixement i aprovació social que té avui en dia, de manera que les persones que el van impulsar com Ramon Balmes o Carles Gómez havien d'apel·lar a arguments higienistes i terapèutics per tirar endavant els seus projectes esportius, com el gimnàs de Balmes, inaugurat el 1882, obert tant a homes com a dones i que va tenir molt d'èxit. Vinculada a aquesta finalitat terapèutica, hem de destacar també la implantació de la gimnàstica en alguns centres educatius com l'Institut Vell.

D'aquesta etapa podem realçar que l'esport femení estava circumscrit a uns pocs esports que només practicaven dones de classe alta, les *Sportwomen*, la majoria d'elles vinculades al Club Tennis Girona. Els partits, però, van ser escassos i les competicions van quedar circumscrites a enfrontaments de socis i sòcies del mateix club. Era més un temps d'oci que no pas de competició el que passaven a les pistes. El tennis, com la gimnàstica, l'hípica o el patinatge eren esports que es consideraven apropiats per a les dones perquè no posaven en perill el model ideal de feminitat que s'havia construït a Occident durant segles. Que en aquests esports estigués acceptada la seva pràctica no vol dir que no hi haguessin diferències respecte als homes, com ara la vestimenta o els premis que rebien, que reforçaven els rols socials d'homes i dones. Un fet que ens va sorprendre d'aquests primers enfrontaments tennístics va ser un partit individual mixt, ja que les autoritats esportives des de sempre han regulat que homes i dones han de competir per separat.

En l'altre club esportiu centenari de la ciutat, el GEiEG, les poques sòcies de l'entitat que hi havia només van participar en aplecs i en les seccions artístiques. El primer club esportiu que va incloure homes i dones, però, no va ser cap d'aquests dos, sinó la societat esportiva Skating Ring Gironí creada l'any 1912 i que va promocionar el patinatge entre les persones inscrites a l'entitat. Tret de les dones de classe alta, les gironines més que practicar esport van jugar a jocs com el diàbolo o van dur a terme activitats lúdic-esportives com el descens del Ter o banyar-se als rius. En esports populars com el futbol o el ciclisme, el paper de les dones va limitar-se a entregar trofeus als guanyadors.

Realment, en aquest primer apartat que hem investigat, no hi havia gairebé competicions femenines, però sí que es van definir alguns fets que tindran un llarg recorregut en anys posteriors. Un d'ells va ser que la Devesa va passar a ser un dels nuclis de l'esport gironí, i en aquell espai va ser escenari d'exhibicions esportives, algunes d'elles amb participació femenina, com la de tir de 1913. També s'hi van començar a construir els primers equipaments esportius. Un altre element rellevant que es repetirà en tots els períodes és que les festes religioses i locals oferiran l'oportunitat de promocionar noves modalitats esportives. Una de les estratègies per promocionar l'esport femení, que ja hem identificat a finals del període i que serà més freqüent en etapes posteriors, consistia a invitar a equips i esportistes d'altres indrets, com va fer el GEiEG l'any 1930 convidant a les jugadores del F.C. Barcelona a disputar un partit de basquetbol durant les Festes de Sant Narcís.

Finalment, cal assenyalar que moltes de les notícies que hem utilitzat en aquest capítol eren d'àmbit català, nacional i internacional, perquè l'esport femení gironí va ser escàs. Això ens ha permès poder entrar a analitzar altres aspectes com ara conèixer els diversos discursos i opinions sobre l'esport femení, que tenia detractors i defensors i ho diem en masculí, perquè no hi havia dones periodistes a la premsa gironina en aquells anys. Molts dels que criticaven l'esport femení argumentaven que l'activitat esportiva perjudicava la feminitat, construint aquesta pràctica social com un territori masculí. Això va fer que durant molts anys, les dones haguessin de justificar el seu dret a fer esport, argumentant que jugar no afectava la maternitat ni tenia per què anar en contra del rol social que el discurs heteropatriarcal estipulava per elles. També hem pogut analitzar com des de la premsa, al mateix temps que semblava posar traves a què les dones practiquessin esport, informava de les gestes de les esportistes internacionals, les *Sportwomen*, que es podien convertir en models a imitar per les joves gironines.

En el tercer capítol, emmarcat cronològicament en la II República, hem vist com la nova Constitució de 1931 va afavorir l'increment de l'esport femení arreu, però sobretot en les grans ciutats, com Barcelona i Madrid, on van crear-se diversos clubs i associacions esportives, exclusivament femenines. Aquestes entitats tenien com a objectiu fomentar l'esport femení entre les dones, independentment de la seva classe social, bé com portar-lo a altres indrets lluny de les grans ciutats. En aquest sentit, al llarg del període republicà, Girona va ser l'escenari de tres exhibicions esportives femenines de clubs procedents d'altres indrets, dues d'elles impulsades pel Grup, una d'atletisme el 1932 i l'altra de natació el 1935. La tercera la va promoure el Club Atletes Units, i va ser la de bàsquet el 1933.

Però, Girona, tot i que de manera més tardana i efímera, també va ser testimoni d'aquests nous temps d'emancipació i d'obertura a l'esport femení. En aquells anys, assistim a la creació de les primeres seccions esportives femenines, les quals pertanyien al Club Atletes Units, entitat esportiva també creada en aquells anys. Eren la de bàsquet, impulsada per Montserrat Font i constituïda el desembre de 1934 i la de natació, formada a inicis de l'estiu de 1935 i impulsada, en part, per les mateixes noies que formaven part de la secció de basquetbol. Aquesta última secció va aprofitar que l'any 1934 s'havia construït la piscina municipal a la Devesa. A partir d'aquell moment van ser les mateixes gironines les que esdevindrien protagonistes de seccions esportives femenines i les que anaven a jugar i competir a altres indrets de la província com Salt i Portbou. Això sí, ho van fer sempre entre elles i mai van arribar a disputar un partit de bàsquet o una competició de natació contra altres equips femenins. L'any 1935 va ser, de lluny, el de més empenta d'aquestes seccions, que van dur a terme diverses exhibicions esportives. També destaquem que, en general, les cròniques d'esport van ser merament informatives abstenint-se de fer comentaris sexistes o fora de lloc. A finals de 1935 perdem la pista de la secció de bàsquet. Suposem que es desfà. El mateix va passar amb la de natació de la qual deixem de trobar notícies el 1936. Potser el prelude de la guerra civil, hagi fet que les dones abandonessin l'esport. Això no ho sabem, no hem trobat documentació suficient per corroborar-ho.

Aquest, sens dubte, és el fet més rellevant d'aquest període, i el que trenca amb el període previ, en el qual les dones que havien estat protagonistes de disciplines esportives, ho havien fet en esports elitistes i individuals com el tennis, el tir o l'esquí, els quals practicaven més aviat com una forma d'exercitar el cos i d'oci. Aquests esports no desapareixeran. En el cas del tennis podem citar a les germanes Carme i Montserrat Pinós i altres tennistes, una amb el cognom Tajà i altra definida d'aquesta manera "la senyora d'Audouard". En esquí trobem a les files del GEIEG els cognoms Barceló, Amat, Servitja, Pinós i Bosch, la temporada 1934-35, que eren, per cert, les primeres dones en seccions esportives a l'entitat. La novetat de la II República va ser que les dones ara practicaven esports col·lectius i més populars, que possibilitaven l'obertura de l'esport a dones de diferents classes socials, i facilitaven la sororitat i el suport mutu. De fet, algunes d'elles, com Montserrat Font, van trobar en l'esport una forma d'empoderament i van aprofitar el diari *L'Autonomista* per criticar als estaments més conservadors de la societat gironina, que rebutjaven el fet que les gironines practiquessin esports juntament amb els nois, sobretot la natació.

Un altre fet remarcable d'aquest període, és que Mercè Coll, una de les *Sportwomen* del primer període, va ser la primera vicepresidenta de la junta directiva del Club Tennis Girona, el

1932 i, d'aquesta manera, passava a ser la primera gironina en la junta directiva d'un club esportiu de la ciutat. També hi havia unes quantes referències a la premsa i a fonts secundàries que les dones també jugaven a hoquei i patinaven a la terrassa de la piscina durant aquests anys, però no ens consta cap nom o cap altra informació.

D'altra banda, encara que fossin temps d'emancipació, va ser difícil trencar amb molts dels mites i prejudicis envers les dones i, en certs esports, no va haver-hi cap avenç pel que fa al període previ. Ens referim a esports ben consolidats a Girona com el futbol, l'atletisme, la boxa, el ciclisme o la pilota basca, en els que els hi continuaven barrant l'accés, sota l'argument que eren perjudicials per a la seva salut, per la maternitat o que les masculinitzava. En aquestes modalitats esportives les dones no van aconseguir trencar amb aquests estereotips i tan sols van poder accedir-hi com a espectadores, acompanyants, entregant premis i trofeus o ostentant la seva bellesa. Un exemple mediàtic d'aquests anys va ser el de la Carme Albertí, guanyadora de Miss Girona i Miss Catalunya 1934, la qual va ser convidada a fer un xut d'honor i a assistir a un partit de futbol, esdeveniment que va tenir molta cobertura a la premsa.

Finalment, volem subratllar que hem pogut posar nom i cognoms a les pioneres de l'esport popular gironí: Pepita Lozano, Maria Bosch, Dolors Grabulosa, Montserrat Guanter, Maria Tremps, Francisca Martínez, Montserrat Font, Judit Planes, Alexandra Martínez, les germanes Loreto i Pepeta Almeda, Maria Figueras, Rosa Ribugent, Conxa Pera, Ramona Garganta i Antònia Adroher. A més d'aquestes dones, hem pogut documentar que també hi havia vuit dones de les quals només hem pogut conèixer els seus cognoms: Merino, Blak, Sala, Llach, Torrent, Adroher II, Molins i Abres. Algunes d'elles com Conxa Pera i Loreto Almeda van continuar practicant esports durant l'etapa franquista.

En el quart i darrer capítol, hem ressaltat l'impacte negatiu que va tenir en l'esport femení el cop d'estat franquista i la imposició de la Dictadura fins a l'any 1977, moment de dissolució de la Secció Femenina. Tot i que la ideologia del règim, el nacionalcatolicisme, pretenia recloure les dones a l'àmbit domèstic, el fet és que la modernització de l'Estat, en certs aspectes, va portar al fet que les dones poguessin incorporar-se a la pràctica esportiva, això sí, en aquells esports considerats adequats per la seva condició biològica com el bàsquet, el tennis o la natació. Arreu del territori, la SF va anar creant equips femenins provincials i això va permetre la disputa de tornejos i l'arribada de nous esports com el vòlei o l'handbol. Altres esports les dones els podran practicar gràcies a la iniciativa de clubs com és el cas de l'atletisme o el futbol. Pel que fa a la lògica dels campionats de SF dels diferents esports, aquests tenien el

següent esquema, si més no a partir de la dècada dels cinquanta: competicions locals primer, després provincials i interprovincials. Els guanyadors pujaven a la primera categoria nacional.

En general, podem assenyalar que l'esport femení gironí va ser escàs fins a la dècada dels seixanta, per tota una sèrie de limitacions que l'encotillaven. En les dues primeres dues dècades del règim, les dones que volien gaudir de certa pràctica esportiva ho havien de fer en el sí d'organitzacions que depenien de la SF o en menor mesura d'Educación y Descanso. Dins d'aquestes institucions les gironines van participar en competicions de gimnàstica, natació, esquí, bàsquet, tennis, handbol, hoquei, tennis taula, patinatge i voleibol. En general, les notícies que hem consultat d'aquesta primera etapa de la Dictadura no especificaven els noms de les esportistes, ni tampoc si pertanyien a Girona o a un altre municipi de la província – competien equips formats per jugadores de tota la província-. Un tipus de notícia recurrent, sobretot durant els anys quaranta, va ser les crides de SF a apuntar-se a equips provincials dels esports abans apuntats. Tot i aquestes crides i la pluralitat d'esports, no ens enganyem, l'esport femení gironí entre 1940 i inicis de 1960 va ser escàs i les poques esportistes que hi havia, feien una mica de tot. Els campionats que organitzaven SF y EyD eren irregulars, fet que indica les dificultats que tenia l'esport femení a inicis del franquisme. Inclòs la gimnàstica, una de les activitats físiques que la SF sempre va promoure, va tenir problemes i alguns anys, els campionats no van celebrar-se o només en categories infantils. Això va passar amb tots els esports. Hi havia també exhibicions que solien celebrar-se coincidint amb festivitats locals o nacionals com el Torneo de la Primavera o la Pascua del Deportista, en què es duia a terme una celebració esportiva multidisciplinària. Aprofitem per assenyalar també que molts esports es feien amb limitacions respecte als homes com la natació o el bàsquet, sempre amb l'argument que la constitució física de les dones no era prou forta i podrien esgotar-se o fer-se mal. Un altre fet que feia minvar la continuïtat de les competicions era que quan les dones arribaven a l'edat adulta, el fet de començar una relació de parella sovint comportava que abandonessin la pràctica de l'esport, a diferència dels homes.

A poc a poc, cap a mitjans dels anys seixanta, certes veus de la Dictadura reconeixeren que en els anys previs hi havia reticències que calia superar si es volia impulsar realment l'esport femení. De fet, molts dels prejudicis vers les dones havien estat proclamats des de certs sectors del règim, com l'Església catòlica, i ara, la Dictadura intentava presentar-se com un Estat modern que donava suport a l'esport femení. Això va obrir les portes a la participació femenina a nous esports i modalitats esportives com el cas de l'atletisme. Més sorprenent ens ha resultat constatar l'aparició del futbol femení, que enteníem com un esport incompatible amb el model de feminitat imposat per la Dictadura. L'esport femení efectivament va créixer,

però tot i l'increment continuava sent limitat, amb pocs equips i poques esportistes, i el nombre d'inscrites a clubs o federacions era molt menor que el d'homes. També val la pena recalcar que cap d'elles va cobrar tot i que anessin amb la selecció nacional, en part perquè l'esport era amateur, tot i que començaven a arribar els patrocinadors, però això passava fora d'Espanya. A l'Estat espanyol l'esport femení estava molt per darrere tant de països capitalistes com comunistes.

Algunes, però, van tenir actuacions molt destacades, ja fossin individualment –Anna M. Molina, Coralí Gilabert, Teresa Saló i Lourdes Juliol- o per equips –Carme Vilagran, Lolita Iglesias-, i una d'elles, la Francesca Mussons, va acabar sent la capitana del seu club, un fet gens habitual en l'època. El lideratge és un aspecte tradicionalment vinculat als homes i que una dona fos la capitana d'un club durant el franquisme prenen decisions sobre els seus companys, ens ha semblat molt destacable. També hi havia, però, qui tenia molt clar que jugava per passar-ho bé i punt, com era el cas de la Rosa Duran.

Un altre aspecte que va contribuir a l'increment de l'esport femení gironí va ser la construcció del pavelló l'any 1964 per albergar els Jocs de la FISEC, que va permetre disposar d'un equipament adequat per jugar a esports *indoor* com el bàsquet, l'handbol, l'hoquei o el voleibol, que fins llavors s'havien de jugar a l'aire lliure. Malauradament, les noies solien tenir els pitjors horaris, o molt d'hora o molt tard, sense oblidar que el dèficit d'instal·lacions esportives no es va resoldre amb la construcció del pavelló i es va arrossegar durant anys.

Per acabar, assenyalar que la informació que hem analitzat de la premsa, era sobretot en format crònica de resultats, força repetitiva i descriptiva, per la qual cosa molts textos no ens han permès fer una gran anàlisi. Sí que podem apuntar que un fet que no ens sorprèn, però que no volem deixar de comentar, era que rarament les gestes esportives de les dones ocupaven els titulars de les notícies. De manera que si bé les dones s'estaven obrint pas, estàvem molt lluny de poder parlar d'igualtat per factors com el tractament periodístic que les relegava sistemàticament per darrere dels seus companys, encara que haguessin guanyat la mateixa competició.

Bibliografía

- Aguilera, A. (1992). *Estado y Deporte. Legislación, organización y administración del deporte*. Granada: Comares.
- Alfaro, E., Bengoechea, M., & Vázquez, B. (2010). *Hablamos de Deporte*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- Alsina, G. (2017). *100 anys de tennis a Girona: 1917-2017*. Girona: Club Tennis Girona.
- Álvarez, E. (2015). La obra de Friedrich Ludwig Jahn: aportaciones al movimiento olímpico moderno. *Materiales para la historia del Deporte, Suplemento Especial(2)*, 97-111.
- Amaral, R. (2019). Women athletes in the Olympic Games. *Journal of Human Sport and Exercise*, 3(14), 1-10.
- Aragó, N.-J. (2005). *Girona : crònica dels 30 : oci, esport i cultura, 1932-2016*. Girona: Fundació la Caixa. Obra Social.
- Badinter, E. (1993). *La identidad masculina*. Madrid: Alianza.
- Barreto, S. (2016). *Masculinidades em (re)construção. Gênero, corpo e publicidade*. Covilhã: LabCom.IFP.
- Blonde, H. (1996). Masculine Movements. Sport and Masculinity in Denmark at the turn of the Century. *Scandinavian Journal of History*, 2(21), 63-89.
- Boadas, J., Casacuberta, M., & Casellas, L.-E. (2006). *Segona República i Guerra Civil a Girona (1931-1939)*. Girona: Ajuntament de Girona.
- Bourdieu, P. (2004). *Cosas dichas*. Madrid: Gedisa.
- Bosch, E., & Ferrer, V. (1997). *El model de dona a la Secció Femenina*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- Busquets, G. (2018). *El vot femení a la premsa de les comarques gironines (1931-1936)*. Girona: Ajuntament de Girona.
- Butler, J. (2007). *El género en disputa. Feminismo y subversión de la identidad*. Barcelona: Paidós.
- Caamaño, B. (2011). "¿Comieron perdices?": La construcción de la feminidad en La protegida de las flores, de Magda Donato. *Hispanófila(162)*, 31-42.
- Campos, R. (2016). Autoritarismo y eugenesia punitiva: higiene racial y nacionalcatolicismo en el franquismo, 1936-1945. *História, Ciências, Saúde - Manguinhos(23-Suppl. 1)*, 131-147.
- Camps, J. (2008). *Més enllà dels anells*. Barcelona: Cossetània Edicions.
- Casasús, J. M. (2015). La premsa en català de 1868 a 1939. *Catalan Historical Review*, 8, 161-170. doi:10.2436/20.1000.01.115
- Cayuela, S. (2010). *La biopolítica en la España franquista*. Murcia: Universidad de Murcia.

- Clara, J. (1988). *Els Fills de la Llum. Els francmaçons de les comarques gironines (1811-1987)*. Figueres: Carles Vallès.
- Clara, J. (1991). *Girona sota el franquisme. 1939-1976*. Girona: Ajuntament de Girona.
- Clara, J. (1999). *El partit únic: la Falange i el Movimiento a Girona (1935-1977)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona.
- Cobo, R. (2012). Las paradojas de la igualdad en Jean-Jacques Rousseau. *Avances del Cesor*(9), 109-121.
- Corominas, J. (1967). *Medio siglo de atletismo español 1914-1964*. Madrid: Gráficas Esprés S.L.
- Coronado Ruiz, C. (2017). Deporte femenino en Italia entre el fascismo y la democracia (1927-53). *Revista Estudos Feministas*, 26(1).
- Costa i Fernàndez, L. (1994). *La Dictadura de Primo de Rivera a Girona : premsa i societat (1923-1930)*. Girona: Universitat de Girona.
- Curbet i Boj, J. (1992). *Història del futbol a Girona : I part : 1904-1957*. Girona: Ajuntament de Girona.
- Curbet, J. (2021). Ramon Balmes, el gimnasiarca. *Revista de Girona*(325), 32-37.
- de Diego González, Á. (2016a). La lucha por el control de la prensa en el primer franquismo: la destitución del director de Arriba en enero de 1942. *Revista de estudios políticos*(174), 331-359.
- Dimeo, P. (2007). *A history of drug use in sport 1876-1976. Beyond good and evil*. Oxford: Routledge.
- Duck, F., & Thomas, A. (2019). *Edith and Florence Stoney, Sisters in Radiology*. Cham: Springer.
- Ehrenreich, B., & English, D. (1973/1990). *Por su propio bien*. Madrid: Taurus.
- Elias, N., & Dunning, E. (1992). *Deporte y ocio en el proceso de civilización*. Madrid: F.C.E.
- Erskine, F. (2014). *Damas en bicicleta*. Madrid: Impedimenta.
- Espinosa, S. (2010). *Locutores i dones: les veus oblidades de la història de la ràdio a Girona*. Girona: Ajuntament de Girona.
- Fausto-Sterling, A. (2006). *Cuerpos sexuados. La política de género y la construcción de la sexualidad*. Buenos Aires: Melusina.
- Fernández-Quevedo, C. (2018). *Las actividades de "Aire Libre" en la Organización Juvenil y el Frente de Juventudes*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- Filgueira Pérez, M. D. (2015). *Perfil polifacético del entrenador de Alto Rendimiento en el atletismo*. Facultad de Educación-Uned.
- Font, D. (2020). *Drogas, sexismo y deporte en el siglo XX: las políticas antidopaje y de verificación del sexo en la España franquista (1940-1972) y sus relaciones internacionales*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

- Foucault, M. (1998). *Historia de la sexualidad I. La voluntad del saber*. Madrid: Siglo XXI editores.
- Fuentes, J. F., & Sebastián, J. (1998). *Historia del periodismo español*. Madrid: Síntesis.
- García Fanlo, L. (2011). ¿Qué es un dispositivo?: Foucault, Deleuze, Agamben. *A Parte Rei. Revista de filosofía*, 1-8.
- García Figueroa, A. (2021). *Moral de victoria*. Terrassa: Hexis.
- García, M. (1989). L'inici de l'esport femení. *Dona i Esport*, 23-29.
- García, M. (2001). El segle XX. La revolució esportiva de les dones. *Apunts. Educació física i esports*, 2(64), 63-68.
- García, S., & Pérez, E. (2017). *Las "mentiras" científicas sobre las mujeres*. Madrid: Catarata.
- Gironella, A., Puigvert, J., Congost, R., Bosch, M., Nadal, J., & Gil, R. (2020). *Elits, burgesies i classes mitjanes a la Girona contemporània*. Girona: Ajuntament de Girona. Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions.
- Haraway, D. (2004). Testigo_Modesto@Segundo_Milenio. En D. Haraway, *The Haraway Reader* (págs. 223-250). New-York: Routledge.
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's*. London: Routledge.
- Heggie, V. (2010). Testing sex and gender in sports; reinventing, reimagining and reconstructing histories. *Endeavour*, 4(34), 157-163.
- Hernández, P. (2016). Consideración teórica sobre la prensa como fuente historiográfica. *Historia y comunicación social*, 22(2), 465-477.
- Hill, E. (1941). Senda Berenson. Director of Physical Education at Smith College, 1892–1911. *Research Quarterly. American Association for Health, Physical Education and Recreation*, 12(sup.3), 658-665.
- Johnson, M. (2016). *Spitting in the Soup. Inside the dirty game of doping in sports*. Boulder: VeloPress.
- Libertad, I. (2015). El pensamiento heteronormado de Jean Jacques Rousseau: una mirada feminista. *Revista Estudios Culturales*, 8(15), 99-111.
- Llorens, M., & Torrebadella, X. (2017). La gimnástica o escuela de la juventud (1807): primer libro de educación física escolar y génesis de un discurso pedagógico. *Revista de Investigación en Educación*, 2(15), 122-139.
- Machado, C., & Fernández, J. (2015). La mujer en el olimpismo durante la época franquista. *Materiales para la Historia del Deporte*, 207-219.
- Mandell, R. (2006). *Historia cultural del deporte*. Barcelona: Bellaterra.

- Marquès, S. (1992). La secció femenina i la formació de les mestres gironines. *Revista de Girona*(153), 76-81.
- Martí i Teixidor, S. (1994). *El GEiEG pas a pas : història del Grup Excursionista i Esportiu Gironí: primera part : 1919-1941*. Girona: Grup Excursionista i Esportiu Gironí.
- Martí, S., & Masferrer, J. (2002). *Els estadis d'atletisme de Girona*. Girona: CCG Edicions.
- Marugán, B. (2016). Discriminación laboral de las mujeres en el deporte. El fútbol como ejemplo. En A. Román, & T. Núñez, *Cine, deporte y género. De la comunicación social a la coeducación* (págs. 57-78). Barcelona: Octaedro.
- Mauri, M. (2016). Disciplinar el cuerpo para militarizar a la juventud. La actividad deportiva del Frente de Juventudes en el franquismo (1940-1960). *Historia Crítica*, 85-103.
- Maymí, J. (2004). *La Girona convulsa. Entre la il·lusió i el desencís (1923-1939)*. Girona: Unitat de Publicacions de la Diputació de Girona.
- Mingolo, W. (2015). *Habitar la frontera. Sentir y pensar la descolonialidad (Antología, 1999-2014)*. Barcelona: CIDOB.
- Molero, J. (2001). La lucha antituberculosa en España en el primer tercio del siglo XX. En J. Atenza, & J. (. Martínez Pérez, *El centro secundario de higiene rural de Talavera de la Reina y la sanidad española de su tiempo* (págs. 131-148). Toledo: Junta de Comunidades de Castilla la Mancha.
- Moncó, B. (2018). Primeras mujeres aviadoras: una construcción cultural entre la exclusión y la ambigüedad. *Athenea Digital: revista de pensamiento e investigación social*, 18(1), 365-384.
- Müller, N. (1986). *Pierre de Coubertin. Textes Choisis* (Vol. II Olympisme). Zürich: Weidman.
- Nadal, J. (2011). *Noves Vides amb nom*. Girona: CGC Edicions.
- Nadal, J., Casellas, L.-E., Clara, Josep, Fonalleras, J. M., & Gil, R. M. (2020). *El GEiEG i Girona. Girona i el GEiEG. Una historia de 100 anys 1919-2019*. Girona: Grup Excursionista i Esportiu Gironí - GEiEG.
- Noval Clemente, M. (2000). *La Sección Femenina en Murcia: educación, cultura e ideología (1939-1977)*. Murcia: Universidad de Murcia. Departamento de Teoría e Historia de la Educación.
- Ortega y Gasset, J. (1924). El origen Deportivo del Estado. En J. Ortega y Gasset, *Obras Completas* (Vols. II-III, págs. 705-719 y 777-782).
- Partisans. (1978). *Deporte, cultura y represión*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Peinado, M. (2012). Reflexiones en torno a la "Feminidad". Claves para entender la pervivencia del Patriarcado (1850-1950). En A. Ibarra, *No es país para jóvenes* (págs. 1-24). Leioa: Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Pérez, A. (2018). Legionarias de la salud (1929-1936). ¿Pioneras de un deporte en femenino? *La razón histórica. Revista hispanoamericana de Historia de las Ideas*(41), 64-83.

- Pernau, G. (2008). *Sportman. Les millors imatges dels pioners de l'esport català*. Barcelona: La Magrana.
- Piedra, J. (2016). *Deporte y género. Manual de iniciación*. Barcelona: INDE.
- Pieper, L. (2016). *Sex Testing: Gender Policing in Women's Sport*. Illinois: University of Illinois Press.
- Planas, X. (1993). Antònia Adroher, la mestra revolucionària. *Revista de Girona*(159), 24-28.
- Puigbert, J. (1995). *La Girona de la Restauració*. Girona: Unitat de Publicacions de la Diputació de Girona.
- Pujadas, X. (2013). De espectadoras a protagonistas. Las mujeres y el deporte en la II República española (1931-1936). 47-57.
- Pujadas, X. G.-M. (2012). Mujeres y Deporte durante el franquismo (1939-1975). Estudio piloto sobre la memoria oral de las deportistas. *Materiales para la historia del deporte*, 10, 37-54.
- Pujadas, X., & Ribalta, D. (2015). Les dones i l'esport com a objecte d'estudi a Catalunya 1870-2010. *Dones i Esport. Quadern 8*, 7-16.
- Pujadas, X., & Santacana, C. (1995). Esport, catalanisme i modernitat. La Mancomunitat de Catalunya i la incorporació de la cultura física en l'esfera pública catalana (1914-1923). *Acàcia*(4), 101-121.
- Quiroga Fernández de Soto, A. (2008). *Haciendo españoles*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- Quirós, A. M. (2010). *El deporte en la medicina española (1900-1975). Su estudio como causa y tratamiento de enfermedad en las revistas médicas*. . València: Universitat de València.
- Quitillan, G. (2000). Alice Milliat and the women's games. *Olympic review*, 31(26), 27-28.
- Ramírez, G., & Piedra, J. (2011). Análisis de la obra de José María Cagigal en relación con el concepto de mujer y su inclusión en el deporte. *Apunts. Educación Física y Deportes*(105), 67-72.
- Real, N. (2009). *Dona i esport a la Catalunya dels anys trenta*. . Esplugues de Llobregat: Consell Català de l'Esport.
- Rebollo, P. (1999). El Servicio Social de la mujer de Sección. Femenina de Falange. Su implantación en el medio rural. En *Nuevas tendencias historiográficas e historia local en España. Actas del II Congreso de Historia Local de Aragón* (págs. 297-316). Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses. Universidad de Zaragoza.
- Ribalta, M. (2015). *Dones, esport i dictadura: la memòria oral d'esportistes catalanes durant la primera etapa del franquisme (1939-1961)*. Barcelona: Universitat Ramon Llull.
- Rivero, A. (2009). Los valores del regeneracionismo en la Educación Física Española (1898-1936). *Revista Española de Educación Física y Deportes*(385), 13-24.
- Rodríguez, L. (OCTUBRE-DICIEMBRE de 2012). El reto de la digitalización de prensa: Hemeroteca Digital de la BNE. *Boletín de la ANABAD*, 62(4), 77-92.

- Rodríguez, N. (2007). La imagen de la mujer en la publicidad gráfica de España en el primer tercio del siglo XX. *Actas de las V Jornadas de Imagen, Cultura y Tecnología*.
- Rousseau, J. J. (1964). *Emilio o de la educación*. Madrid: E.D.A.F.
- Salvador, J. L. (2004). *El deporte en el Occidente*. Madrid: Ed. Catedra.
- Scarnatto, M. (2017). Cuerpo, deporte y ciudadanía: ¿outsiders en offside? *Actas de Periodismo y Comunicación*, 3(2). Obtenido de <https://perio.unlp.edu.ar/ojs/index.php/actas/article/view/4956>
- Schwarzstein, D. (2002). Fuentes orales en los archivos: desafíos y problemas. *Historia, Antropología y Fuentes Orales*(27), 167-177.
- Seager, J. (2018). *La mujer en el mundo. Atlas de la geografía feminista*. Barcelona: Penguin Random House.
- Segura González, W. (2018). Mercedes Gleitze. El primer cruce a nado del estrecho de Gibraltar. *Al Qantir*(22), 1-197.
- Sell, L., & Núñez, T. (2016). Prejuicios sexistas, cine y deporte. En A. Román, & T. Núñez, *Cine, deporte y género. De la comunicación social a la coeducación* (págs. 21-39). Barcelona: Octaedro.
- Sitjà, R. (2015). *Història del basquet a Girona*. Girona: Ajuntament de girona.
- Suárez, L. (1993). *Crónica de la Sección Femenina*. Madrid: Asociación Nueva Andadura.
- Torreadella, X., & Mauri, M. (2021). Gimnástica y deporte en las cárceles españolas para adultos a principios del siglo XX: Una mirada a través de Foucault. *Revista de Historia de las Prisiones*(12), 52-75.
- Torreadella-Flix, X. (2016). Metges i alhora professors d'educació física a la Lleida del primer terç del segle XX. *Gimbernat*, 66, 117-132.
- Torreadella-Flix, X. (2019). La Escuela Central de Gimnasia del Ejército de Infantería en Toledo (1919-1930). Textos y contextos en la configuración de la educación física y el deporte militar en España. *Revista Universitaria de Historia Militar*, 8(16), 182-206.
- Torreadella-Flix, X., & Ticó, J. (2014). Notas para la historia del centenario del baloncesto español. Un deporte escolar y popular para ambos sexos (1897-1938). *E-Balonmano.com: Revista de Ciencias del Deporte*, 10, 177-198.
- Tresseras Dou, M. (2007). *Nadando el Estrecho, sus orígenes y su historia*. Madrid: Dirección General de Promoción Deportiva.
- Vázquez García, F. (2009). *La invención del racismo. Nacimiento de la biopolítica en España, 1600-1940*. Tres Cantos-Madrid: Akal.
- Vázquez, E. (2016). Les nines perdudes d'Assumpció Cid. *Revista de Girona*(296), 61.
- Vázquez, R. (2014). *La mujer en la II República*. Madrid: Akal.

Ventura, J. (2019). *Compositors gironins volum VII. Bonaventura Carles Duran*. Girona: Cobla Ciutat de Girona.

Vera, M. T. (2016). Mujeres, cine y deporte. En A. Román, & T. Núñez, *Cine, deporte y género* (págs. 112-123). Barcelona: Octaedro.

Vilar, P. (1984). *Història d'Espanya*. Barcelona: Crítica.

Zagalaz, M. L. (2001). La educación física femenina durante el franquismo. La sección femenina. *Apunts. Educación física y deportes*(65), 6-16.